

С. Цвигун. Қасос

**Ғафур Ғулом номидаги
Адабиёт ва санъат нашриёти**

КПСС Марказий Комитети аъзолигига кандидат, армия генерали, Социалистик Меҳнат Қаҳрамони Семён Кузьмич Цвигун 1917 йилда туғилган. У Улуғ Ватан уруши ва партизанлар ҳаракатининг иштирокчисидир.

Цвигун «Яширин фронт», «Биз қайтиб келамиз» сингари асарлар муаллифи.

У Ленин комсомоли ҳамда РСФСР Давлат мукофоти лауреати унвонларига сазовор бўлган.

СЕМЁН ЦВИГУН

ҚАСОС

ҚАСОСКОРЛАР ФРОНТИ ФРОНТ ОРТИДАГИ ФРОНТ ДУШМАН ОРТИДАГИ ФРОНТ

Тошкент
Фахур Ғулом номидаги
Адабиёт ва санъат нашриёти
1982

Цвигун, Семён.

Қасос: Қасоскорлар fronti; Фронт ортидаги фронт; Душман ортидаги фронт. [Киноқиссалар] [Тарж.: О. Мухторов, Т. Искандаров, Х. Султанов].— Т.: Адабиёт ва санъат нашриёти, 1982.—440 б.

Семён Цвигуннинг «Қасос» тўпламига унинг уч киноқиссаси: «Қасоскорлар fronti», «Фронт ортидаги фронт», «Душман ортидаги фронт» сценарийлари киритилган. Учала асар ягона мавзу билан бирлашган. Учала сценарийда Қизил Армия махус отрядининг Улуғ Ватан уруши даврида немис-фашист қўшинлари орқасида кўрсатган жанговар фаолиятлари ҳикоя қилинади. Ушбу сценарийлар бўйича «Мосфильм» киностудиясида суратга олинган фильмлар мамлакатимиз экранларида муваффақият билан намоиш этилди ва кўпгина мукофотлар билан тақдирланди.

Цвигун, Семен. Возмездие. Киноповести.

85.54

778

Ц $\frac{70803-119}{M352(04)-82}$ 173—82 4803010102

© Гафур Гулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1982 й.
[Тарж.]

ҚАСОСКОРЛАР ФРОНТИ

Уруш аждари ўт пуркаган ерлар устига хоч шаклидаги самолёт сояси тўшалган.

Юксакдан туриб қараганда, хамирдек кўпчиган тупроқ, тутаб ётган қишлоқлар кўзга ташланади...

Йўлларда суриган сафлар...

Йўл ёқаларидаги ҳар ерда сочилган, абгор ҳолга келган ҳарбий техника...

Мана, нақ самолёт қанотлари остидаги дарёнинг кечув нуқтаси. Бу ерда жанг бўляпти... Тизилиб келаётган немис танкларига қарши қирғоқда ўрнашган артиллериячи батареялар ўт очишмоқда... Кўкка олов ўрлаб, ерда сўнгсиз портлашлар рўй бермоқда... Танклар гулхандек гуриллаб ёняпти...

Самолётлар дарёнинг кечув нуқтасини нишонга олишаёттир... Чексиз дарёда сув бомбалар ёғилаётганидан қайнаб-тошяпти...

Ниҳоят, бомбардимончилар орасига совет қирувчи самолётлари ёриб киришди... Шиддатли ҳаво жанги бошланади...

Олисдаги ёнаётган шаҳарда олов ярақлаб, черков қуббалари ярқираб кўринмоқда... Уфққа парда тортган тутун бағрини ёриб, маҳзун қуёш кўтарилмоқда.

Урмон бағридаги анча кенг сўқмоқ йўлда бир гуруҳ аскарлар ҳорғин боришяпти. Уларнинг юзи, қош-кўзлари чангга беланиб, усти бошлари тўзиб кетган, яра-

дорларнинг оқ мато билан наридан бери танғилган жароҳатларидан қон сизиб, қора доғлар ҳосил қилганча, қотиб қолган.

Бу гуруҳда кимлар йўқ, дейсиз!

Бу одамлар орасида отлич аскарлар ҳам, пиёдалар ҳам, танкчилар ҳам, артиллериячилар ҳам бор.

Аскарлардан кимнингдир оёғида шунчаки увада, кимнингдир оёғида этик, кимдир қўлтиқтаёғини тўқиллатиб боряпти,

Отлар қийналиб, зил-замбил юкларни судраб кетаяпти. Арава ғилдираклари ўнқир-чўнқирга уриниб, ғирчиллаганча, секинлик билан олдинга суринаётир. Араваларда — оғир ярадорлар.

Аравага қўшилмаган отлар терга тушиб, замбаракларни судраб боришмоқда. Икки аскар ўз ярадор ўртоқларини икки ёндан қўлтиқлаб кетишяпти. Бутун сафдан олдинда бораётган кишининг ҳарбий унвони — майор. У новчадан келган, аммо елкалари кенг. Унинг сочи асосан қалин, қора эканига қарамай, чаккаларига оқ туша бошлаган. Белига ғилофсиз тўппонча қистирилган. Камарида сафар дурбини осиглиқ. Ёнда булардан ташқари иккита қўл граната ҳам бор. Гимнастёркаси кўксига «Хурмат Белгиси» ордени тақилган. Соқол қоплаганидан юзи офтобдан, ҳорғинлик ва йўллардаги чанг-тўзонлардан қорайиб кетгани янада яққол сезилади. Бу майор Млинский.

Уфқда ёрқин, алланечук оқиш аланга кўкка ўрлаб, узоқ-узоқлардаги черковларнинг қўнғироқхоналарини ёритади. Олис уфқларни қуюқ қора тутун қопламоқда.

Кунгабоқар ўсган дала ва ўрмонга туташ йўл. Кундуз кун. Эрта куз.

Дала бўйлаб болалар, аёллар, қариялар, аскар кийимидаги йигитлар жон талвасасида, даҳшатдан эҳшўшлари оққан, ранг-қутлари ўчган бир ҳолатда югуриб боришмоқда...

...Эгнидаги ридо оёқларига ўралашган руҳоний, оппоқ соқоли шамолда тўзиб, шошганча, олдинга интиляпти... Даладаги кишиларни оғзини очган тўплар, босиб сайраётган пулемётлар, тасмаси бир маромда шағирлаб айланаётган танклар таъқиб қилмоқда.

Чекинишаётган совет аскарларию уларга қўшилишиб қолган қочқинларни қорнига хоч шаклидаги фашист тамғаси туширилган уч танк қуршовга олиб, яксон қилишга уринмоқда. Унг томондаги йўлда снаряд ортилган юк машиналари карвони кетяпти. Мотоциклларда ҳам немислар. Снаряд қутилари устига ўрнашиб олган немис аскарлари ҳимоясиз одамларни танклар қандай ерга қулатишаётганини томоша қилишяпти.

Мана, ёшгина аскар йигит югурганича, ўрмонга яқинлашяпти, аммо уни танк қувиб, ўртадаги масофа дам сайин қисқариб бормоқда...

...Худди шу аснода бехосдан танк олдинга суринишдан тўхтаб, остидаги ерни қўпориб атрофга сочганича, қуруқ ўтиндек гуриллаб ёна бошлайди.

Ўрмондан немис танклари қаршисига «Т—34» совет танки шиддат билан чиқиб келади. У тўғри олдинга босади. Ўт очади... Энди иккинчи немис танки ҳам турган ерида чарх уриб, қора тутунга қопланган кўйда овози ўчади.

Учинчи немис танки ҳужумга ўтади. Снарядлар портлайди. «Ўтгиз тўртинчи» немис танкига яқинлаша бошлайди. Бизнинг танкимиз душманга чап бериш учун эгри-бугри йўналишда илдам суринади.

Ўрмонда пулемёт тилга киради. Милтиқлар қарсиллайди.

Немислар саросималаниб, қочоқларнинг панасига ўтиб олишга уринишади.

Уч немис ўзлари минишган коляскали мотоциклларни дала томон буриб, жон сақламоқчи бўлишади. Аммо пулемёт уларни ер тишлатади. Мотоцикллардан бири тўнтарилиб, портлаб кетади...

Одамлар сурони тина бошлайди; қочқинлардан кимдир ерга ётволиб, кимдир буталар орасига беркинади; бошқа биров эса қотиб қолганича жангнинг боришини кузатади. Урмонда бояги танк изидан ёрдамга ошиқиб, Млинский отряди жангчилари югуриб чиқишади.

Чекинишаётган қисм аскарлари ниҳоят эс-хушларини йиғиб олишади... Айримлар «Ўттиз тўртинчи»га дарҳол эргашиб, йўл-йўлакай душманга ўқ уза бошлашади. Ўлимдан қутулган ёшгина аскар йигит ёнаётган танкдан ўрмалаб чиққан немиснинг кўксига найза санчади...

Учинчи немис танки жангга киришмасдан, орқага чекинади...

«Ўттиз тўртинчи» юк машиналари томон кескин йўналади. У машиналар орасига ёриб киради... Немис ҳайдовчилари ва аскарлари пароканда бўлишиб, дуч келган ёққа қоча бошлашади... Танкка ўрнатилган пулемёт ўт очиб, снаряд солинган қутилар ҳавога тўзийди... Бир немис аскари граната ўрамини улоқтиради... Гранаталар портлайди... Аланга... Лахта-лахта ер қўпорилиб, ҳар томонга сочилади... «Ўттиз тўртинчи» тутунга бурканади...

Шамол атрофга куюк ҳид таратади; икки немис танки ҳамон сезилар-сезилмас бурқсимоқда. «Ўттиз тўртинчи» ҳам бир лаҳза бурун портлаш рўй берган жойда ҳаракатдан тўхтаган. Унинг ҳалқа-ҳалқа тасмаси узилиб ётгани кўзга ташланади. Танк зирҳидаги бўёқларни ўт ямлаган. «Фашистларга ўлим!» деган ёзувдан фақат «ўлим!» сўзини ўқиш мумкин.

Оёқ остида ўт-ўланлар қурумга айланиб, йўл ёқасидаги нав-ниҳол арчалар жизғанак бўлиб қолган.

Руҳоний — Павел ҳазрат, ҳалигина немис машиналари тизилган қишлоқ йўлининг бир четида қабр қазияпти. Ундан сал берида эғнидаги комбинзон куйиб-битган совет танкчиси қўлларини кўксига чалиштириб ётипти.

Руҳонийнинг ёнига бизнинг аскарларимиз келишади. Шу атрофда қочқинларга қўшилишган аскарлар Млинский отряди жангчиларига аралашиб кетишади. Чекинишган аскарлар орасида оқ-сариқдан келган ёш лейтенант Петренко ҳам бор.

«Уттиз тўртинчи» шарофатидан тирик қолган ёшгина аскар йигит Павел ҳазратга яқинлашади. У руҳонийнинг қўлидан индамаганча, белкуракни олиб, зарб билан ерни катта-катта қазий бошлайди.

Петренко жасад ёнига келиб тўхтайди. У Павел ҳазратга юзланади.

— Бу ишдан ҳеч нарса чиқмайди, бобо... Наҳотки, сен буларнинг ҳаммасини кўймоқчи бўлсанг?— дейди.

Павел ҳазрат унга жимгина тикилади ва бир оздан сўнг ушбу жавобни қайтаради:

— Мен ҳаммани кўмишим қийин албатта, лекин манавини ўз қўлим билан дафн этиб, қабрини белгилаб қўймоқчиман. Кейин, вақти соати келиб, одамларга, бу ерда қаҳрамон танкчи ётипти, демоқчиман. Бу йигит немислардан қочгани йўқ, айримларга ўхшаб...

Аскарлар мулзам бош эгишади.

— Сен тилинга кўп эрк бераверма, бобо,— хўмрайиб дейди Петренко,— Эви билан...

Майор Млинский пайдо бўлади. Ундан сал орқада— капитан Серёгин ва сиёсий бўлим бошлиғи Алиев. Улар Петренкога қадалишади. Петренко дарҳол пилоткасини бошига қўндириб, қоматини ғоз тутайди:

— Рота командири лейтенант Петренко?

— Сиз қайси ротага командирсиз, лейтенант? Одамларингиз қаёқда?— сўрайди Млинский.

— Шу ерда...— ғудранади Петренко атрофга олазрак бўлиб.

— Жангчиларингизни сафга тизинг!— буюради майор.

— Есть,— қисиниб дейди Петренко ва шу ондаёқ баланд товушда қичқиради:— Тўққизинчи полк олтинчи рота, сафларинг!

Ешгина аскар йигит белкуракни руҳонийга топшириб, ўртоқлари сафидан жой олишга ошиқади.

Павел ҳазрат бир нафас у ён-бу ёнга югурган одамларни кузатади, сўнг кафтига туфлаб, яна қабр қазишга киришади.

Майор Млинскийнинг ёнига ҳамшира Зина келади.

— Ўртоқ майор, ярадорларни ташишга улов етишмаяпти.

Млинский Алиевга томон ўгирилади.

— Ўртоқ политрук, ярадорларни ташиб, марҳумларни дафн этишга аравалардан бир қисмини бўшатиб бериш керак.

— Ўқ-дори нима бўлади?

— Ўқ-дори жангчиларга улашилсин.

— Есть!—дейди Алиев қатъий.

— Рота, смирно!—осойишта буйруқ беради Петренко қувлик билан Зина томон кўз қирини ташлаб.

Млинский ва Серёгин Петренко ҳамроҳлигида саф бўйлаб одимлашади.

— Сизнинг қуролингиз қани?— сўрайди майор бир жангчидан.

Жангчи бўйни, елкаларини қисади.

— Сизнинг қуролингиз қани?— сўрайди майор иккинчи жангчидан.

— Йўқолиб қолди...— Бошини кўксига солинтиради жангчи.

Петренко аскарни, шу баҳонада ўзини ҳам оқлагиси келиб, гудранади:

— Туйқусдан ҳужум қилишди. Шошиб қолдик...

— Сиз ҳатто қаршилиқ кўрсатишни ҳам ўйламаганга ўхшайсиз?!—дейди майор кескин.

Петренко яна ўзини оқлашга уринади:

— Бизнинг полкимиз қаерда — номаълум, ротанинг ярми қолган, мен нима қила олардим, ўртоқ майор? Бу ёғи қуршовга тушган бўлсак.

— Бас қилинг!—ғижиниб дейди майор ва Петренко-ни қўйиб, аскарларга мурожаат қилади:— Уртоқ жангчилар! Оғир кунларда бизга қурол Ватанимизни фашист босқинчиларидан ғимоя қилиш учун берилган; сизлардан айримларингиз эса бу қуролни кўз қорачиғидек асраш ўрнига йўқотиб, Қизил Армия жангчиси шаънига доғ туширгансизлар. Мен сизларга гапнинг индоллосини айтдим, бундан ўзларингиз тегишли хулоса чиқарасизлар, деб ўйлайман.

Сафдаги аскарлар қомат тиклашади.

Млинский Серёгинга юзланади:

— Йигитларни взводларга бўлиб чиқинг.

— Есть!—дейди Серёгин.

— Лейтенантни ҳозирча Артёмов ротасига ўтказинг, взводни бошқарсин. Кейин яна қараймиз. Тушунарлими?

— Есть, ўртоқ майор!

— Унгла! Шагом марш!

Петренко бошқарган рота кетгач, Павел ҳазрат Млинскийга яқинлашади.

— Уртоқ командир, менга милтиқ топилмайдими?

— Кечирасиз, сиз ўзи кимсиз?—сўрайди Млинский.

— Мен руҳоний... Павел ҳазрат... умуман, Павел Иванович Воробьёв... Шарққа кетаётгандим, лекин сабрбардошим тугади. Эгнимдаги жандани ечиб, аскарга ёзилгим келяпти.

— Қўлга қурол олиб, жанг қилишга тайёр эканингиз учун раҳмат сизга, Павел Иванович,— дейди майор,— аммо, менинча, бизнинг қуролимиз фақат милтиқ эмас... Ўзингиз ўйлаб кўринг. Уруш туфайли хонавайрон, сарсон-саргардон бўлган одамларга сизнинг бошқача ёрдамингиз тегиши мумкин. Масалан, ғимоясиз кишиларга далда берсангиз, ёки, ишончли одамларни душманлардан яширсангиз. Қўлга милтиқ олиб, жанг қилгандан кўра, сизнинг бу ишингиздан халққа кўпроқ манфаат тегади. Турли кишилар эшигингизга келиб, сиз

билан мулоқотда бўлиши турган гап. Бизнинг битта-яримта ўртоқларимиз ҳам сизга учраб, сиз орқали хабарлашиш имкони туғилади. Сиз бунга қарши бўлмасангиз керак?

— Йўқ, жоним билан...

— Мана, келишиб ҳам олдик. Сизга омад ёр бўлсин, ўртоқ Воробьёв,—жилмаяди Млинский.

— Сизга ҳам ташаккур,—дейди Павел ҳазрат, сизни оллоҳ таоло...—У дуо қилишдан бехос тўхтаб, қўлини силтаб қўя қолади.

Млинский отряд изидан ўрмон бағрига жўнайди. Йўлда якка-ёлғиз қолган Павел ҳазрат унга ортдан меҳрибон термулади, сўнг шошмасдан йўлга равона бўлади.

Майор бошчилигидаги аскарлар сафи ўрмондаги сўқмоқ йўлда олдинга суринади. Майор йўл четига чиқиб, одамларни кузатади. Сафдаги аскарлардан кимлардир бошларини букиб боришмоқда; айримлар майорга кўзлари тушгани заҳоти елкаларини тик тутишга ҳаракат қилишади; бошқаларнинг юз-кўзларида уларнинг бу одам ўзларини қуршовдан олиб чиқишига умид ва ишончи акс этаётир. Филдираклар ғижирлаб, аравалар ўрмондаги нотекис йўлда вазмин чайқалишади; ярадорлар оҳиста инқиллашади...

Ўрмонда — ўрмон қоровулининг уйи ва ҳовлиси. Тонг.

...Ўрмон ичида ўйноқлаб юрган қуён бехосдан инсонга тўқнаш келади. У бир нафас қотиб қолади. Сўнг қулоғини силкиб, кўзларини олайтирганича, ўзини буталар орасига уради. Инсон илдам босади. У матрос кийимида, ўрта бўйли, худди чўяндан қуйгандек пишиқ гавдали. Манглайдаги ёзувдан унинг Қора денгиз флотида хизмат қилишини билиш қийин эмас. Унвони мичман. Бу Вакуленчук.

У ўрмон ёқасида беркиниб, ўрмон қоровулининг уй-

жойини кўздан кечиради. Қоровулхона ёнида товуқлар осойишта дон чўқиб юришипти, сал нарида боғлоқлик сигир ўт чимдияпти, остонада пахмоқ ит офтобда исиниб ётипти. Бошига оқ рўмол танғиган кампир арқонга кир илмоқда. Остонадаги ит билан етти ёшлардаги бола ўйнамоқчи бўлиб турипти.

Вакуленчук беркинган еридан сапчиб, ўтлоқни югурганча кесиб ўтади. Ит ҳуради. Кампир билан бола денгизчи йигитга ҳуркиб қарашади.

— Сенга ким керак, болам?—сўрайди кампир.

Вакуленчук атрофга кўз югуртиради.

— Менга сиз керак, бувижон. Ичкарига кирсам майлими?

Вакуленчук уйга киради. Кампир билан бола унга эргашишади. Торгина уйда ёши саксонларга борган қария печка ёнида ўтирипти.

— Салом бердик,—унга юзланади Вакуленчук.

— Салом алайкум,—дейди чол босиқ.

Вакуленчук ичида чўмич ётган сувли челакка яқинлашади. У чўмич тортаётиб, чолга қарайди, уйни кўздан кечиради. Қаравот турган томондаги деворда икки ёш йигитнинг сурати кўзга ташланади. Улар қизил аскар кийимида. Бу суратлардан сал пастда гитара осифлиқ. Вакуленчук деворга яқинлашиб, суратларга тикилади, торни чертиб қўяди...

— Ўғилларингизми булар, бувижон?—сўрайди ниҳоят.

— Ўғилларим!—дейди кампир ғурур билан.—Ҳозир қаерда бўлишса экан менинг жигарпораларим?—хўрсинади у.

Чол ўрнидан секинлик билан туриб, қўлларини олдинга чўзганча, Вакуленчукнинг овози эшитилаётган томонга тусмоллаб одимлайди. Яқинлашиб, йигитнинг елкаларини пайпаслайди.

— Сиз кимлардан бўласиз, муҳтарам зот? Аскар эмасмисиз?—сўрайди у.

— Аскар, отахон, аскар,— мужмал жавоб қайтаради Вакуленчук.

К а м п и р (қарияга имо қилиб).— Жа қариб қолган, кўзи кўрмайди... Денгизчи бу, бобоси, денгизчи.

Ч о л.— Сўраганнинг айби йўқ, сен ким учун жанг қиляпсан?

В а к у л е н ч у к.— Қора денгизда хизмат қилган одам ким учун жанг қиларди? Мен советлар учун жанг қиляпман, отахон.

Қампир печкага яқинлашиб, картошка солинган қозонча устидаги идишни столга олиб қўяди.

— Ол, болам, е!

Вакуленчук боланинг бошини силаб қўйганича, сўрайди:

Неварангизми?

— Неварам,— дейди кампир ва беозор кулимсираб, болага мурожаат қилади:— Чоп, ертўладан бир кувача сут опке.— Сўнг, яна матросга юзланади.— Ўт, ўтир, болам.

— Раҳмат, бувижон. Неварангизнинг оти нима?

— Мишавой.

Мишавой харакдан қўзғалиб, югурганча ташқарига чиқиб кетади.

Вакуленчук стол ёнига ўтириб, идишдан пичоқ билан буғланиб турган картошка олади. Кампир столга бир боғлам пиёз, бир кесим нон келтириб қўяди. Мишавой кувачада сут кўтариб келади.

Қартошканинг тафтидан лаб-лунжи куйиб, Вакуленчук сўрайди:

— Бу ерга немислар келишгани йўқми?

— Қишлоқни босиб олишган. Лекин ҳозирча бизни худо ёрлақаб турипти...— дейди кампир.

— Узоқроқ бирон ерга кетяпсанми, денгизчи бола?— қизиқсинади чол.

В а к у л е н ч у к.— Нима десам экан...

Ташқаридан итнинг қаттиқ ҳургани эшитилади.

— Яна ким бўлди?—савол ташлайди кампир.

Моторлар шовқини, мотоцикллар тариллаши, немисча гап-сўзлар қулоққа чалинади.

— Немислар,—дейди чол тараддудланиб.

— Эй, худойим-е, эсламасак бўлармиди лаънати-ларни. Немислар,—чўқинади кампир.—Энди нима қилдик?

Вакуленчук харак устидан елдек кўчади, унинг қўлида — автомат.

— Сен, йигит, бостирмага ўтиб, чордоққа чиқ,—дейди чол буйруқ оҳангида.

Қампир бостирма эшигини очади. Вакуленчук чордоқ четидаги харига чирмашиб, юқорига кўтарилади ва қоронғи чордоққа ўрмалайди. Чордоқда пичан ғарамланган. Вакуленчук хашак оралаб кўчага қаратилган туйнук ёнига боради. У юк машинаси келиб тўхтагани, бир неча немис аскарлари сакраб тушишганини кўради. Мотоцикл пинжидаги аравачадан бир офицер оёқларини кериштириб тушади. Мотоциклчи автоматини кўтариб, ўқ узади, ит ангиллаб, ер қучади.

Аскарлар товуқ тутишади, иккитаси сигирга яқинлашади.

— Сен уни қаёққа оббормоқчисан? Қаёққа?—бақиради кампир, остонада туриб.— Молу жон, деган гап бор! У, ноинсоф!.. Тегма!.. Қўйвор!..— Қампир аскарлар томон югуради.

Аскарлар ертўладан кувада сут, саватда картошка олиб чиқишади, улардан бири омборхонадан бир халта ун кўтариб чиқади. Бошқа биттаси уйдаң пиёз ташийди.

Қампир сигир атрофида уймалашган аскарга жонжаҳди билан ёпишади. У эса кампирни силтаб ташлайди. Оғайнилари машинанинг орқасини очишади. Нарвон тиркашади.

Чол неварасига суяниб, зинапояда турипти. Бола кучук жасадини қўлига кўтариб олган.

— Уларга тенглашма, ойиси, ҳаромхўрларга тенг-

лашма. Ҳали ҳаммаси учун ҳисоб беришади. Олганини олишсин...

— Партизан!—бўғилиб қичқиради офицер. У чолнинг ёнига келади.—Партизан?

Вакуленчук туйнук атрофидаги хас-хашакни нариберига суриб, автоматни ўрнатади, қўлига иккита граната олади.

...Офицер чолни зинапоядан итариб ташлайди, чол оёқда туришга уринади, аммо қоқиниб, йиқилади.

Офицер уни ердан қўзғаб, бақиради:

— Партизан!

— Бу ерда ҳеч қанақа партизан йўқ. Биз партизанларни билмаймиз!—сигирни қўйиб, ғудранганича чол ва Мишавой томон ошиқади кампир.

— Швайн!—қичқиради офицер ва қариянинг юзига тарсаки тортади.—Қаерда партизан?

Чол алам-адоватга тўлган кўйда ожиз кўзларини офицерга қадайди.

У эса тўппончасини олиб, Мишавойга ўқталади. Кампир болани бағрига босиб, уни қўллари билан ҳимоя қилишга чоғланади.

— Партизанлар қаердалигини мен сенга айтаман! Партизанлар мана бу ерда!—дейди чол баланд товушда қўли билан юрагига нуқтаб.—Биз барчамиз партизанлармиз! Кетинглар бизнинг тупроғимиздан! Кет, одамхўр ҳайвон! Йўқол!

Қария немиснинг башарасига қон аралаш тупуради. Офицер буни кутмаганидан бир нафас каловланади, сўнг ўқ узади. Кампир чолнинг бир ҳовучгина суякдан иборат бўлиб қолган гавдасини суяб, уни ерга ётқизади.

Вакуленчук туйнук оғзидаги ойнани оёғи билан тегиб синдирганча, сигирни машинага юклаётган немислар томон граната улоқтиради... Портлаш рўй беради... Иккинчи граната ҳавога учади... Яна портлаш... Вакуленчук камаридан учинчи гранатани олади, аммо унга энди эҳтиёж йўқ.

Фақат икки киши — офицер ва бир немис аскарлари ерда қонли из қолдириб машина томон интилади. Офицер тўппончадан яна ўқ узади... Кампир ўз гавдаси билан болани тўсиб, ерга қулайди.

Вакуленчук автоматдан ўт очади, туйнукдан томга сирғалиб, пастга сакраганча, кампирнинг ёнига келади. Кампир ўлиб ётипти.

Мишавой остонада ётганича, ўнг қўли билан чап елкасини ёғимлаб, қўрқувга тўлган кўзларини мичманга тикади.

— Тирикмисан?

— А — ҳа, — дейди Мишавой ҳамон Вакуленчукка тикилиб. Боланинг кўзларида баёнсиз даҳшат муҳрланган.

Вакуленчук атрофга кўз югуртиб, арқондан чойшабни олади, чол-кампир жасади устига уни тортади. Немислар ўлигига бирма-бир яқинлашиб, иккита автоматни ердан кўтаради, тўппончани камарига қистиради.

Вакуленчук билан Мишавой ҳовлидан узоқлашиб, ўрмонга кириб боришади.

— Чарчамадингми? — сўрайди мичман.

— Йўқ, амакижон.

— Сал туриб иккимиз дам олишга ўтирамыз, ўшанда тамадди ҳам қиламыз, бўлтимми?

— Майли, амакижон.

Вакуленчук болага далда бергиси келади:

— Қани олдинга ўт, азамат, баракалла.

Ўрмон бағридаги йўлда Млинский бошчилигидаги саф илдам суринмоқда. Гувиллаган самолётлар товуши эшитилади.

Майор осмонга безовталаниб қарайди.

Вакуленчук билан Мишавой қуюқ ўрмонзорга кириб, ирмоқлардан кечганча, тепаликка кўтарилишади ва ингичка сўқмоқ йўлдан юриб, унча катта бўлма-

ган сайхонга чиқишади. Қуёш энди ғарбга оққан. Унинг нурлари дарахтларнинг фақат уч-учларида ялтирамоқда... Сайхондан ўтиб, улар яна ўрмон қаърига сингишади...

Орқа томондан, қайсидир бутазорлар орасидан кескин товуш эшитилади:

— Тўхта! Қўлингни кўтар!

Вакуленчук тўхтайди. Уларга икки киши яқинлашади. Булар сержант Бондаренко ва кекса аскар Иванов.

— Сени қараю!— дейди Иванов.— Афтингдан денгизчига ўхшайсан. Шундайми? Хўп, бу бола билан ўрмонда нега сайр қилиб юрипсан? Адашиб қолганинг йўқми, ҳайтовур?

— Бу атрофда, ҳар қалай, денгиз бўлмаса керак,— кулади Бондаренко.

— Қўлимни тушираверсам бўладими?— дейди жаҳли чиқиб Вакуленчук.

— Хап тур,— дейди Бондаренко.

И в а н о в.— Семён, тинтиб кўр уни.

Бондаренко орқадан эҳтиёткорлик билан Вакуленчукнинг ёнига келиб, унинг елкаларидаги автоматларни, камаридаги немис тўппончасини олиб қўяди, бутун устини пайпаслайди. Ниҳоят, унинг чўнтагидаги «ТТ» тўппончаси ва гранатани ҳам олади.

— Мановини қара, қойил!— дейди Бондаренко.— Энди қўлингни туширавер!

— Хўп, денгизчи, бу сен ўзи қаёққа сафар қилаётганинг, отам?— сўрайди Иванов дўстона оҳангда.

— Аммамнинг уйига...— дейди Вакуленчук.

— Э, демак, йўлимиз бир экан...— илжаяди Бондаренко.— Қани, юр!

Вакуленчук энгашганча, қўнжидан пичоқ чиқариб, сержантга узатади.

— Ма, ушла, мишиқи!

— Ни-ма?— сўрайди Бондаренко.

— Эшитганинг. Юр, юравер.

— Бўпти, гапни қисқа қил,—денгизчини елкасидан туртади Иванов ва Мишавойнинг бошини меҳрибон сийлайди.—Сен қўрқма, болам... Олдинга тушавер...

Бола рўй берган воқеадан калакаси учиб, йиғлаворай деб турипти.

В а к у л е н ч у к.—Ке, Мишавой, кетдик.

Ўрмон оралигидаги ялангликда капитан Серёгин аскарлар чеккан саф бўйлаб одимлаганча, ҳаммани рўйхатдан ўтказмоқда.

Ўрмон этагидаги дарахтлар соясида, снаряддан бўшанган қути устида бизнинг майоримиз турипти. Унинг олдида харита ёзиғлиқ.

Бондаренко, Иванов, Вакуленчук ва Мишавойлар шу ерга келишади. Вакуленчукка кўзи тушиб, Млинский сўрайди:

— Бу ерда денгизчи қаёқдан пайдо бўлди?

— Денгизчи пиёда аскарлар взводи артиллерия полкини муҳофаза қилаётгандик. Мен ҳозир ҳалок бўлган командир ўрнини эгаллаб турипман. Уч кундан буён армия билан алоқа ўрнатолмаяпмиз. Иккита алоқачини жўнатдим, қайтиб келишмади... Ўзим шуғулланишга мажбур бўлдим. Мичман Вакуленчук,—шундай ахборот беради денгизчи.

— Взводингиз қаерда, мичман?

— Бу ердан унча узоқда эмас, ўртоқ майор, ҳимоя чизигида туришипти.

— Болани қаердан топиб олдингиз?— қизиқсинади майор.

— Ўрмонда икки оёқли ҳайвонларга тўқнашиб қолдим, ўртоқ майор. Боланинг бобоси билан бувисни ўлдиришди. Уни пинжимга олишимга тўғри келди.

Млинский Зинани ёнига чақириб, болага мурожаат қилади:

— Салом, болакай, сенинг исми шарифинг нима?

— Миша Турченко.

Млинский Зинадан янги жангчи — Михаил Турченкони ўз қаноти остига олишини сўрайди.

Зина болани қучганича, дейди:

— Есть, ўртоқ майор, у менга ёрдамчи бўлади. Қани, Мишавой, юр мен билан.

В а к у л е н ч у к.— Сен Зина холанг билан қоласан, Мишавой, унга қулоқ ос, бўптими? Хўп, соғ бўл. Мен яқин орада қайтиб келаман.

Зина Мишавой билан кетишади.

Иккинчи взводга сафга тизилишга буйруқ берилади.

Млинский харита ёнига қайтиб келади. Бондаренко ва Иванов майорнинг қўли харита устида қандай суриниб, белгилар қўяётганини кузатишмоқда...

— Гап бундай...—дейди у белги тортиб.—Демак, катта йўлда бўлдингларми?

Б о н д а р е н к о.—Худди шундай, ўртоқ майор.

И в а н о в.—У ерда немис танклари қатнаяпти.

— Чапдаги кичик йўлда-чи?

Б о н д а р е н к о.—Машиналарда пиёда аскар ташишяпти...

— Темир йўлни кесиб ўтмадингларми?

Б о н д а р е н к о.—Йўқ, ўтиш мумкин бўлган ҳамма жойга соқчи қўйилган.

И в а н о в.—Арава билан айланиб ўтишининг ҳам иложи йўқ, ботқоқлик бор.

Майор харитага қалам билан қалин чизиқ тортади:

— Бутун шарт-шароит тушунарлими?

В а к у л е н ч у к.—Унчалик эмас, ўртоқ майор.

М л и н с к и й.—Мен, отрядингиз билан бизга қўшлин-линг, демоқчиман, ўртоқ мичман. Бирга жанг қиламиз. (У дарё устидаги кўлриқдан ўтган темир йўлни харитада белгилаб қўяди. Қўл ишораси билан Вакуленчукдан

харитага яқинроқ келишини сўрайди.) Харитага тишингиз ўтадимми?

— Оз-моз.

— Мана бу нима?

— Ботқоқлик...

— Ботқоқлик. Манови ҳам ботқоқлик. Биз учун мана бу кечувдан бўлак йўл йўқ, энди тушунгандирсиз? Демак, эртага кечаси роппа-роса соат учда сиз бир томондан, биз иккинчи томондан душманни сиқувга оламиз. Маъқулми?

— Худди шундай, ўртоқ майор. Эртага кечикда манглай уриштирамиз.

М л и н с к и й.— Баракалла. Сизга алоқачи бўлиб разведкачилардан Бондаренко ва Ивановлар, сизнинг ошналарингиз боришади. Тушунарлими?

— Тушунарли, ўртоқ майор.

Млинский ҳорғин жилмайиб, Ивановга юзланади:

— Яхши жанг қилаётганингиздан хурсандман, Пётр Сергеевич, ниҳоятда хурсандман.

Иванов, Бондаренко ҳамда Вакуленчуклар кетишади. Улар ўртасида ўзаро суҳбат бошланади. Бондаренко Ивановга савол ташлайди:

— Сен майор билан таниш экансан-ку?

— Ҳа, танишмиз.

Бондаренко Ивановдан кўзини узмай, андак қитмирлик билан сўрайди:

— Ҳамшаҳар эмасмисизлар?

Иванов бу саволга шошмасдан жавоб қайтаради:

— У қишлоғимизда муаллимлик қиларди, мактабда директор эди.

— У нега сенинг қандай урушаётганингни гапиряпти?— суҳбатга аралашди Вакуленчук.

— Урушдан олдин бир иш рўй берганди, ўн йилни бўйинга олиб, қамалиб кетишимга оз қолганди.

— Шунақа дегин? Нега энди?—қизиқсинади денгизчи.

— Совет ҳоқимиятига қарши, колхоз омборига ўт қўймоқчи бўлган, деб туҳмат қилишганди менга. Биттаси бор эди, ифлос.

— Падарига лаънат!— оғир хўрсинади Вакуленчук.

— Бизнинг майоримиз Млинский Иван Петрович ўша пайтда район НКВД бошлиғи бўлиб ишга ўтиб қолди, бизнинг масаламизни унга топширишди.

— У нима қилди?— бир йўла сўрашди Бондаренко билан Вакуленчук.

— У? У ҳақиқат тикланишига ёрдам берди.

Вакуленчук кетаётган йўлида тўхтаб, Бондаренкога юзланади:

— Етар энди, бу ёққа бер менинг қурол-яроғимни.

Бондаренко денгизчидан олган қурол-яроғни унга қайтиб беради. Вакуленчук қўлидаги немис автоматини Бондаренкога бериб, дейди:

— Ол, сенга эсдалик!

— Раҳмат. Лекин сен ўзинг мишиқисан!

Млинский кетаётган группага буйруқ бериб бўлгач, ёнига келган сиёсий бўлим бошлиғи Алиевни ўрнидан туриб қаршилайди. Алиев йиртиқ-сиртиқ, айримлари куйиб битган, айримлари қон билан ювилган бир даста қизил аскарларга тегишли гувоҳномаларни қўлида тутиб турипти.

— Нима бўлди, алоқа ўрнатилдими?—сўрайди сиёсий бўлим бошлиғи.

— Йўқ! Дивизия билан ҳам, корпус билан ҳам боғланолмаяпмиз,— дейди майор.

— Қандай воқеа рўй берди экан?

— Менимча, Ҳасан, улар биз билан жангга вақтни ҳам, кучни ҳам сарфлаб ўтирмай, шунчаки бизни четлаб, олдинга ўтиб кетишганга ўхшашади. Уларнинг танклари биздан ўттиз чақирим илгарига суринишган бўлса ажабмас...

Млинский отряди темир йўлни кесиб ўтадиган нуқта яқинидаги ўрмонликда биқиниб ётипти. Тепаликдан Бондаренко ва Иванов қирғоқлари буталар билан қопланган энсизгина дарё устидаги кўприкни кузатишмоқда. Кўприк остидаги ер буталардан тозаланиб, зенит майдончаси ҳозирланган. Кўприк устида соқчилар, кўприкнинг олдида — пулемётлар, мотоцикллар. Темир йўлдан кечиб ўтиладиган нуқта худди шу ерда жойлашган. Сўқмоқ йўл қуюқ қарағайзор ўрмонга бориб тақалади.

Ўрмондан эшелон ўрмалаб чиқиб, кўприк томон йўналади. Вагонлар усти очиқ. Аскарлар оёқларини осилтириб ўтиришганича, сибизғада куй чалиб, баралла ашула айтиб боришяпти.

— Денгизчилар қаёқда қолишди?— дейди пичирлаб Бондаренко, соатига кўз ташлаб.— Манглай уриштириш шунақа экан-да.

Поезд шовқини авжига мина бошлайди. Платформаларда немис ҳарбий техникаси: танклар, замбараклар. Лекин туйқусдан гранаталар портлаб, пулемётлар сайрайди, милтиқлар ўт чақнатади.

Кўприкда урён-сурён. Немис аскарлари зенит пулемётларидан буталарга қараб ўқ ёғдиришади. Зенит замбараги томоқ қиради.

Гранаталар муҳофаза майдонларини ларзага келтиради. Вагонларда ўтирган немислардан кимлардир тўғри жаҳаннамга равона бўлиб, кимлардир дарё томон қоча бошлашади. Аммо кўп ўтмай, булар ҳам ер тишлаб, тил тортмай қолишади. Кўприк остидан тўп-тўп бўлиб югурганча юқорига интилган денгиз флоти формасидаги йигитлар кўлкаси қорайиб кўринади. Бу орада паравоз ва дастлабки вагонлар кўприкка етиб келади.

— Мана улар! Денгизчилар!— шовқин-суронни босгиси келгандек қичқириб, хитоб қилади Бондаренко.—

Хўш? Биз ҳам насибадан қуруқ қоладиган аҳмоқ бўл-масак керак? Қетдик!

Икки томондан аскарлар занжир тортиб кўприкка ёпирилишади. Уларни майор жангга бошламоқда. Одатдаги «ура!» садоларини ичга ютиб, босиқлик билан денгизчилар кўприк остидан граната итқитишади. Пастликка қараб югурган немисларни ўқ-олов қаршилайди. Денгизчилар энди кўприк устунлари теграсида уймалашиб, нималар биландир банд бўлишади ва ниҳоят, улар кўприкдан чекинишади. Матрослардан бири бош кийинини ҳавода силкийди. Кўприкда югураётган аскарлар бу ишорага тушуниб, дарҳол тўхтаганча, ерга чўзилишади. Денгизчиларнинг ўзлари ҳам ётиб олишади.

Кўприк портлайди. Оғир темир устунлар жарлик томон бўкилиб, банди-бандидан ажралган кўприк ўнгир четларини емирганча, пастга чўкади. Ҳарбий техника юкланган вагонлар ҳам ўнгирга думалайди...

Темир йўлнинг кечув нуқтасидан аскарлар югуришиб, аравалар ўта бошлайди. Йўлдан ўтиб олган отлар ўрмон бағрига сингишади. Аскарлар иккита тўпни ҳам ташиб ўтишади.

Кўкдан самолёт вағиллагани эшитилади. Кимдир буйруқ беришга ошиқади:

— Эҳтиёт! Осмон!

Немис разведкачи самолёти «Шторьх» дарахтлар устида пайдо бўлади. У ўрмон узра пастлаб учмоқда. Унинг қанотларида муҳрланган хоч шакли аниқ-равшан кўриниб турипти.

Самолётда икки киши: учувчи ҳамда иккинчи кабинада немис армиясида генерал-полковник бўлган фон Хорн учиб боришяпти.

Самолёт қаноти остида — кўприкдаги жанг манзараси. Тўғрироғи, бу энди жанг ҳам эмас, кўпроқ ёнғинни эслатади; узилиб тушган кўприк, ёниб битаётган вагон-

лар кўзга ташланади. Хув, ана пастдан тимирскиланиб, самолётни нишонга олишяпти.

Учувчи ўз самолётини кескин четга буриб, бу ердан тез узоқлашади...

Млинский отряди йўл босишда давом этади. Фақат одамлар чеҳрасида энди хушнудлик аломатлари пайдо бўлган: Кўпларнинг қўлида ўлжага олинган қуроллар. Денгизчилар барча немис автоматлари билан қуролланишган. Ора-сира бўғиқ кулги эшитилади. Ярадорлар сафига янгилари қўшилишган. Аравалардан бирида Мишавой ўтирипти. Зина ярадор аскарнинг боши остига йўл-йўлакай сафар халтасини жойламоқда.

Бутун отряд саф чеккан. Ҳозиргина ҳаммани рўйхатдан ўтказган капитан дона-дона қадам ташлайди. Бу — Серёгин. У ахборот беради:

— Жаъми составнинг сони олти юз уч киши. Оддий аскарлар сони беш юз саксон, ўрта ва қуйи даражадаги командирлар сони йигирма уч кишини ташкил этади. Ун беш киши соқчилик қилмоқда. Ярадорлар бир юзу қирқ, улардан оғир ярадорлар — ўттиз саккиз киши. Тўрт юз ўн киши бизнинг дивизиямиздан, қолганлар турли қисмлардан келиб қўшилишган... Капитан Серёгин.

— Раҳмат, капитан!— жавоб қайтаради Млинский.

Рота командирлари буйруқ беришади:

— Биринчи рота, смирно!

— Иккинчи рота, смирно!

— Учинчи рота, смирно!

Млинский одамлар юзига диққат билан тикилади... У сайхон марказига йўналади. Чапдан ўнгга юз буриб турган саф олдидан ҳилпираган полк байроғини олиб ўтишади.

— Ўртоқлар!— аскарларга мурожаат қилади Млинский. Бу 41-ўқчи дивизияси 315-полкининг байроғидир. Мен, дивизия махсус бўлими бошлиғи майор Млинский,

бошқалардан унвоним катта бўлгани учун ҳам, отряд қўмондонлигини қабул қилиб олдим. Сиёсий бўлим бошлиғи ўртоқ Алиев,—дейди у ёнида турган Алиевни кўрсатиб.— Штаб бошлиғи — капитан Серёгин,— Серёгинга ишора қилади у.— Ўртоқлар! Биз қуршовдамиз. Чор атрофда фашистлар. Аммо биз она тупроқда турипмиз. Биз камарбаста Қизил Армия жангчиларимиз. Бизнинг қўлимизда қурол бор ва биз учун қуршов деган нарсаяўқ ва бўлиши ҳам мумкин эмас. Мен сизларга осойишта ҳаёт, катта бахту саодат ваъда қилмайман, биз фақат ўз қўлимиз билан тақдиримизни яратиб, ғалабага эришишимиз лозим.. Отряд! Смирно!—буюради Млинский.— Унг-га! Юзингни байроқ томон бур! Шагом марш!

Отряддаги аскарлар жанговар қадамлар билан байроқ олдидан саф чекиб ўтишади.

Араваларда ётган кўпчилик ярадорлар ҳам ўринларида қимирлаб қўйишади. Улардан бошини кўтара олган айримлари ўринларидан ярим кўзғалишиб, фавқуллодда бу парадни томоша қилишади; кўзларда умид учқунланади.

Генерал фон Хорн штаби жойлашган ҳашаматли залга чўғдек гиламлар тўшалган. Залнинг ўртасидаги махсус столда қисмлар билан алоқа ўрнатишга мўлжалланган телефонлар. Улар ёнида — генералнинг адъютанти майор Крюгер. Сал берида оператив карталар ёзиб ташланган стол. Булардан бир четда нақшинкорлик қилиб ишланган, устига қалайи сиёҳдон ва шамдонлар қўйилган эски ёзув столи. Хона бурчагида бир парча мато билан ёпиб қўйилган, рассом дастгоҳини эслатган тахтакач.

Ташқаридан келган фон Хорн паришон кўйда ҳузурга оператив бўлим бошлиғи полковник Кемпени чақиришни буюради.

У тахтакачга яқинлашиб, матони сидиради. Олтин югуртиб ҳошияланган гўзал аёл тасвири кўринади.

— Бу нима?— сўрайди фон Хорн.

— Совға, жаноб генерал-полковник. Штандартенфюрер Вольфдан.

— Уни қараю,—иржаяди фон Хорн.—У бундан кўра биз эгаллаган ерларда осойишталикни таъминласа яхшироқ бўларди.

Полковник Кемпе киради.

— Жаноб полковник, бизнинг пинжимиздаги йўлларда душман бемалол иш олиб бораётганидан хабарингиз борми? Бугун менинг самолётим ўққа тутилиб, кўприк портлатилди...

— Жаноб қўмондон, бу қуршовда қолган майда-чуйда отрядлар...

— Униси мени қизиқтирмайди,— гапни кескин бўлади фон Хорн.— Мудофаа бошлиғи билан штандартенфюрер Вольфга айтинг: бу иш билан жиддий шугулланишин... Ёдингизда бўлсин, Кемпе, партизанлик ҳаракати узоқ давом этиши мумкин...

Полковник Кемпе чиқиб кетади.

Фон Хорн стол ёнидан жой олади, адъютант унинг ёнига келади.

— Жаноб генерал-полковник, русларнинг руҳонийси сизнинг ҳузурингизга кирмоқчи бўлиб турипти.

— Унга нима керак экан?

— Шаҳардаги черковни очмоқчи эмиш.

— Очаверсин.

— У ерда армия омбори... Сиз буйруқ бермай туриб...

— Шаҳар комендантига мурожаат қилсин,— дейди фон Хорн асабий.

— У сизнинг қабул қилишингизни ўтиниб сўраяпти. Генерал аёл тасвирига тикилади.

— Бўпти, кирсин!

Эшик оҳиста тиқиллайди ва кабинетда Павел ҳазрат пайдо бўлади. Унинг изидан адъютант Крюгер киради. Генерал адъютантга чиқиб туришни имо қилади.

Бир муддат фон Хорн ва Павел ҳазрат нафас ютганча, бир-бирларига разм солишади. Генерал руҳонийнинг кўзларида ўзига нисбатан мутеълик ёки қўрқув йўқлигидан алланечук инжиш ҳис этади.

— Мен сизни эшитаман, руҳоний падар,— дейди ниҳоят рус тилида фон Хорн.

— Жаноб генерал, сизнинг аскарларингиз черковни банд қилишган...

— Бу табиий ҳол, уруш боряпти...

— Мен ўз черковим қарамоғидаги кишилар номидан сизнинг ҳузурингизга келдим. Нотинч замон юракларга шубҳа ва ноумидлик уруғини сеяпти. Руҳи ожизлар, ноумидларга мадад бўлмоқ черковнинг вазифасидир, сиздан бизнинг черковимиз ўз ақидаларига муносиб иш олиб боришига рухсат беришингизни қаттиқ сўрайман.

— Черковни очаверинг, мен айтиб қўяман,— дейди генерал.

— Сиздан ниҳоятда миннатдорман.— Павел ҳазрат бош эгади.— Сиз христианга мос иш тутдингиз...

— Менга қаранг, руҳоний падар...— Бир дақиқа гапиришга иккилангандек сукутга чўмади фон Хорн.— Менга очигини айтинг... Сиз дунё кўрган одамсиз... Ўзи нима бўляпти? Биз сизларни большевиклар зулмидан озод қилгани келдик, лекин шунга қарамай, бизни бирон ерда аҳоли очиқ юз билан қаршилаб, қўллаб-қувватламаяпти. Бунинг боиси нимада? Қўрқманг. Менга бор ҳақиқатни айтинг.

— Биргина одам қандоқ қилиб бутун ҳақиқатни айта оларди?

— Майли. Сизнинг ўз фикрингизни эшитайлик.

— Уруш бизнинг бошимизга кулфат, сарсон-саргардонлик олиб келди... Минглаб кишилар қурбон бўлиш-

япти... Бизнинг уйларимизни қайғу ва кўзёшлар чулғаяпти... Барига худо шоҳид...

— Азалдан худо ғолибларга ёр,—унинг сўзини бўлади фон Хорн.

— Инсонлар ўртасида меҳру шафқат, жаноб генерал, барча динлардаги биринчи ақида...

— Итоаткорлик — мағлуб халқ учун асосий ақида бўлмоғи лозим...

Кўм-кўк, тиниқ ирмоқ бўйида ўн тўрт ёшлардаги ўсмир ювиняпти. Унинг соясида ўрмон оғушидаги бир неча уйдан иборат қишлоқ кўзга ташланади. Қишлоқ ўртасидаги бошқалардан каттароқ, олди пешайвонли уйда ўрмон хўжалиги идораси жойлашган.

Қишлоққа Млинский отряди жангчилари яқинлашишади. Уларни югуриб чиққан аёллар қаршилашади. Аёллар шодон жаврашади:

— Жигарбандларимиз келишди!

— Марҳамат, азизлар, марҳамат!

— Мана бу ёққа, ўғлим, бу ёққа юр.— Улар ярадорларнинг уйга киришларига кўмаклашишади.

Аскарлар мамнун кулишади, қудуқ ёнида туриб, ювинишади.

Млинский, Алиев ва Серёгин. Буларнинг юзи ҳорғин, гимнастёркалари чанг. Роса мадорлари қочиб, ҳолдан тойишгани кўриниб турипти.

Млинский билан Алиевнинг ёнига Матвей бобо келиб, гоҳ у, гоҳ бу командирга кўз тикканича саломлашади ва ниҳоят сўрайди:

— Ораларингда ким каттакон? Матросларми ёки бизнинг қадрдон пиёдаларми, мен ҳозирча бу ерда ҳеч нарсага тушунмай турипман.

— Сизга қайси соҳалар бўйича каттакон керак?— жилмайиб сўрайди Млинский.

— Аскарый қисмлар бўйича... Мен ўзим шахсан ик-

кита урушни қуритганман, герман уруши билан граждандлар...

— Ундай бўлса, келинг танишайлик. Майор Млинский.

— Матвей Егорич, қоровул,—қомат тиклайди бобо.— Хўп, ҳамма йигитлар жангга кетишгани боисидан, бу ердаги каттакон мен ўзимман. Мурожаат қилишга рухсат беринг, ўртоқ командир: немислар босиб келишгани сабабли, ёғоч заводи ишдан тўхтаган... Бошқа жойларда осойишталик.

— Немислар бу ерда бўлишдими, Матвей Егорович?

— Бўлишгани йўқ. Йўл оғир. Автомобил юролмади. Ёмғир қуйса, тракторни ҳам лойдан зўрға суғуриб оласан... Лекин аэроплан Москвага кечаю кундуз учиб турипти.

— Москвага учаётганини сиз қаёқдан билдингиз?

— Э, ҳар гал учишганидан кейин, эрталаб радиодан Москвани ўққа тутишганини хабар қиляпти.

— Радио?— қизиқсиниб сўрайди Млинский.

— Фақат кеча кечқурун гапирмай қўйди: движок ишламаяпти. Бўлмаса, Масковни мунтазам эшитаётгандик. Млинский билан Алиев кўз уриштиришади.

— Урушнинг бориши тўғрисида маълумот-чи? Бирон маълумот эшитганларинг йўқми?—сўрайди Алиев.

— Эшитганда қандоқ? Мен неварам Алёша билан картага байроқчалар қўндириб қўйганмиз...—гапида давом этади бобо.—Қўришларинг мумкин. Қайси шаҳарлар қўлдан кетган, қайсилари учун жанг боряпти,—у ерда ҳаммаси белгиланган...

Уларнинг ёнгинасидан ярадорларни ташиётган жангчилар ўтишади. Майиб-мажруҳларни қўлбола замбилларга юклашади. Зина ҳам шу ерда. У жангчилардан оғир ярадорларга эҳтиёт бўлишларини сўрайди.

Урмон хўжалиги идораси. Директор кабинети. Ёзув столи, курсилар, китоб жовони. Стол орқасидаги деворда

Ленин портрети. Бошқа бир деворда катта СССР харитаси. Стол устида телефон.

Мичман Вакуленчук, лейтенант Петренкогача ҳамма шу ерда. Кўпчилик енгил яраланган. Чекишяпти. Стол орқасида — президиум қабилида, майор Млинский, капитан Серёгин ва сиёсий бўлим бошлиғи Алиевлар ўтиришяпти. Деярли барча фронт чизиги белгиланган картани кўздан кечиришяпти. Босиқ, фикр алмашишяпти:

— Жа, кўп ерни босиб олишипти, лаънатилар...

— Бўлиши мумкин эмас...

— Сен картани қўйиб, атрофга қара...

Майор Млинский ўрнидан қўзғалади.

— Жим, ўртоқлар! Ҳамма тўпландими?

— Ҳамма.

Млинский дейди:

— Уртоқ командирлар, фронт шарққа томон суришиб, биздан анча узоқлашгани муқаррар. Энди фронтгача масофа юз километрдан ҳам ортиқроқ. Бунинг устига, биз Ҳаракатдаги армия билан ҳозирча алоқа ҳам ўрнатолганимиз йўқ. Демак, бизнинг душман билан бевосита юзма-юз келишимиз аниқ, аммо бунинг учун эса бизда ўқ-дори етарли эмас.

Командирлар ва жангчилар диққат билан қулоқ тутишади. Млинский гапни давом эттиради:

— Озиқ-овқат масаласи чатоқ. Бизнинг эркин ҳаракат қилишимизга араваларда ярадорлар борлиги халал беради, немислар эса бугун бўлмаса, эртага ўрмонни тинтишга тушишлари мумкин. Лекин биз душманни чалғитишимиз керак. Биз Шарққа йўналгандек бўлиб, аслида Қора ўрмон чакалакзорларида беркина оламиз. Немис балчиқдан қўрқади. Мана, кўриб турибизлар, шароит оғир, аммо умидсизланишга асос йўқ. Мен сизларнинг бу ерда бир қатор муҳим мулоҳазалар билдирганингиздан мамнунман... Бугун бизнинг отрядимиз бўлинмас Қизил Армия тимсолидир. У бор экан, биз қат-

ра қонимиз қолгунича Ватан олдидаги бурчимизни ўташга мажбурмиз... Ҳозир, ўртоқ командирлар, жангчиларга бўйнимизга юкланган вазифани албатта тушунтириш лозим. Имкониятларимиз қандайлигини яширишнинг ҳожати йўқ.

— Тўғри!— хитоблар янграйди.— Тўғри!

— Биз барчамиз Ватан, халқ олдида содиқ бўлишга қасамёд қилганмиз. Шу оғир кунларда бу қасамёдни унутмаслигимиз керак, ўртоқлар,— дейди Алиев.

— Унутмаймиз!— дейишади йигитлар.

Зина бошчилигидаги аёллар чаққонлик билан ярадорларнинг жароҳатини танғиётган ўрмон хўжалиги идорасидаги катта хонада Матвей бобо ҳам бор.

Аскарлар ўзаро ундан-бундан гурунглашиб ўтириштипти; бири гитара чертиб, қўшиқ хиргойи қилипти, бошқаси ёнидагиларга уч ака-ука фронтга жўнаб, уйда ойилари ёлғиз қолгани тўғрисида гапириб беряпти.

Матвей бобо чойшаб ва ёстиқ жилдларидан узун тасма қирққанича, ярадорлардан бирига юзланади:

— Ҳай, болам, бу сени касофатлар қандоқ қилиб, бунақанги бежашди-а?

— Ким билсин, ўзимча жанг қилаётгандим...

— Жангдаям устамонлик керак... Душманни сол, лекигин ўзингни секин чеккага ол!

— Э, гапиришга осон, бобо... Сен уларда танкнинг ўзи қанча эканини биласанми?

— Танк, дейсанми? Қизиқ экансан, танк жониворнинг ҳам ичида одам бор. Демак, унгаям жон ширин. Қўрқиш эмас, уларни қийратиш лозим!

— Уларда куч катта, бобо,— гапга аралашади бошқа бир аскар.

— Нима қипти! Биласанми, биз герман уруши пайти — биринчи жаҳон муҳорабаси йиллари, уларнинг қанақанги додини берганмиз. Шунақанги орқасига туширганмизки, қочишга жой тополмай қолган.

— Биздан ҳам,— дейди иккинчи аскар,— фашистлар пайтавасига қурт тушиб, қочишган пайтлари кўп бўлди. Худди нозик жойига куйдирги чиққандек...

Чўзилиб ётган ярадорлар жилмайишади.

— Куйдирги чиқариш бунақа бўлмайди,— тиржайиб, тўнғиллайди гапдан қаноат ҳосил қилмаган бобо.— Куйдирги жонни суғуриши лозим! Токи, душман бир қочганча, қочсин. Берлингача.

— Жангнинг кифтини келтирди бобо,— кулишади ярадорлар.

Матвей бобо елкасида немис автомати осифлиқ ярадор томон қўл чўзади.

— Бу қурғур нима экан? Мен урушган пайтларда бунақаси йўқ эди... Менга у билан муомала қилишни ўргат!

— Ҳе. Ургат, эмиш! Автомат — ўйинчоқ эмас... Сен, бобо, бу ёғи офтобда қорнингни силаб ётсанг, ўзи кифоя!

— Офтобда ётиш мумкин, албатта... Мен бунга жондилдан қўшиламан!.. Аммо-лекигин сенга ўхшаган битта-яримта фрицлардан войдод деб турганда, тинч ётиш қийин!.. Ургат, бу менга зое кетмайди, сенга ўхшаб...

Ярадорлар мириқиб кулишади.

— Тилинг тил эмас, устара экан-ку, бобо. Яна нақ бўғизга қадашингни қараю!

— Бўпти, сенга тан, бобо,— дейди автомат таққан ярадор.— Фақат тамаки билан сийлайсанми?

— Жоним билан!

Ярадор автоматни бобога беради.

Матвей бобонинг кулбаси, Млинский, Алиев, Серёгинлар ўтиришипти. Матвей бобонинг кампири Анастасия идиш-товоқ ювмоқда. Мишавой печка устида ётипти. Командирлар музокара қилишаётир.

Серёгин.— Биз фақат бир ҳолда — рўпарадан

бизга ёрдам бўлган тақдирдагина, фронт чизигини ёриб ўтишимиз мумкин.

А л и е в.—У томонда бизни кутишса, албатта, ёрдам қилишади.

М л и н с к и й.—Алоқа ўрнатиш керак. Қимни бунга жўнатсак бўлади?

С е р ё г и н.—Мен икки кишини мўлжаллаб турирман.

А л и е в.—Қимлар?

С е р ё г и н.—Жангчилар Бондаренко билан Иванов: Бондаренко танкни портлатиб, жангда ўзини кўрсатди, ўктам йигит, яқин атрофни, айниқса ўрмонни яхши билади, шароитга қараб иш тута олади. Иванов ёши каттароқ, мулоҳазали. Мен уни уруш бошланган кунлардан биламан, тажрибали разведкачи. Иккиси ҳам ишончли йигитлар.

А л и е в.—Бу сиз гапириб берган бояги Иванов эмасми ҳар қалай, Иван Петрович?

С е р ё г и н.—Шубҳаланяпсанми, комиссар?

А л и е в.—Вазифа ниҳоятда масъулиятли.

М л и н с к и й.—Ивановни мен биламан. Унга бир марта ишониб, адашмаганман. Уларни менинг ҳузуримга юбор. Йўл олдидан суҳбатлашиш керак. Ҳар эҳтимолга қарши яна икки киши тайёрла.

Кечки палла. Зина қудуқдан челақка сув тортяпти. Петренко келиб қолади.

—Ке, ёрдамлашворай, Зиночка.—У челақ кўтариб, ўрмон хўжалиги идораси томон йўналади.—Қара, кунмисан, кун, а? Кечаси бундоқ чиқиб айланмаймизми?

—Менда айланишга вақт қаёқда?—қулади Зина.

—Уруш ўз йўлига, ҳаёт бари бир ҳаёт, Зиночка,—гапни давом эттиради Петренко.—Балки айланармиз?

—Йўқ, лейтенант,—дейди Зина энди жиддий.—Вақтим йўқ. Бўлмайди ҳам.

Улар ҳар хил товушлар ва ярадорларнинг инқиллаши эшитилаётган уйга яқинлашишади.

— Сен дилбар қизсан, Зина! Мен фақат сенга ачинаман.

— Менга ачинишнинг нима ҳожати бор? Мана, ярадорларга ачиниш керак... Уларга қандай кўмаклашишни билмайман. Мен доктор бўлмасам!

— «Ярадорлар», «ярадорлар»... Сен ўзингни ўйла.— Улар биргаликда ичкарига киришади.

— Буларни асли шу ерда қолдираверган маъқул, ўзимиз билан ўрмонда ташиб юрсак — ишнинг расвоси чиқади. Тўрт томондан сиқувга олишса, барибир араваларни ташлаб қочишимизга тўғри келади... Буларнинг барини қўлда ташишинг қийин...— дейди Петренко.

Зина унга қўрқув аралаш ҳолатда тикилади ва гапирма, деган мазмунда имо қилади.

Улар ўрмон хўжалиги идорасидаги директор кабинетида ўтириштипти. Очиқ эшикдан йўлак ва катта хона кўзга ташланади. Хонада ярадорлардан кимдир тўшакда ётиб, кимдир дағал стол ёнидан, кимдир шунчаки ердан жой олган.

Зина: — Жим. Немислар келиб қолишса, нима бўлади?

— Бугун нечта киши кўмилди?— сўрайди Петренко.

— Мени қийнаб нима қиласан?.. Мана, бугун тўрт кишини ишга яроқли деб ёзиб бердик... Ўзлари шунинг илтимос қилишди... ҳолбуки, бундай сал мадорга киришгани йўқ.

Сукунатда телефон кескин жиринглайди. Зина ва Петренко нафасларини ичга ютишади. Дам ўтмай, яна жиринглаш эшитилади. Зина телефонга томон йўналади. Петренко уни қўлидан тутиб, курсига ўтқазади.

— Сен нима, эсингни едингми? Бу немислар-ку.

— Улар бўлмаса-чи?

Петренко Зинага, сўнг аппаратга тикилади. Телефон

янгидан жиринглайди. Петренко дадилланиб, трубкани кўтаради. Трубкадан бузилган рус тилидаги товуш эшитилади:

— Алло! Алло! Бу штаб комендант?.. Алло, алло!

Петренко ўзига ўхшамаган бўғиқ товушда дейди:

— Эшитаман!

Трубкадаги киши дейди:

— Бу ҳарбий комендатур? Ким бор аппарат ёнида?

— Қоровул!

Трубкадаги киши дейди:

— Урис золдат бор? Урис золдат бор?... Алло!

Шундан сўнг немис тилида айтилган бир неча калима қулоққа чалинади.

Зина Петренкога яқинлашади. Петренко унга кўзқари билан қарайди ва трубкани ўрнига илади.

— Ҳеч ким йўқ, дейиш керак эди!

— Кетиш керак!..

— Млинскийнинг ёнига югур! Уни огоҳлантир!

— Млинскийни бошимга ураманми? Барибир бу ердан ҳамма кетолмайди. Биз улар билан жанг қила олармидик?— У Зинага томон энгашади.— Зина, иккимиз кета қолайлик, а? Бизга бирон бошпана топилар...

— Сен нима деяпсан? Сен нималар деяпсан ўзи? Тезроқ майорнинг ёнига югур!

Телефон яна жиринглайди. Петренко аппаратга ҳуркибгина қарайди. У Зинага пичирлаб дейди:

— Йўқ бўлиб кетасан, Зинка, иккимиз эса қутилишимиз мумкин... Мен сени қутқараман! Қўлга тушсак, баҳона топишни менга қўяверасан! Гимнастёркаларимизни ечиб ташлаймиз. Биз эр-хотинмиз, деймиз. Хўш? Тезроқ ҳал қил, бўлмаса кеч бўлади.— У қизнинг қўлини тутлади.

Зина Петренкога қадалади.

— Эҳ, лейтенант, сен нақадар пасткаш экансан!

Петренко зўр билан Зинанинг оғзини беркитади. Зина уни зарб билан силтаб ташлайди. Идиш ерга ту-

шиб, чил-чил сингани эштилади. Хонага қўлтиқтаёққа суянган ярадор аскар шошиб киради. Унинг изидан яна ярадорлардан икки киши келади. Ичкарига кирганлардан бири остонада турганича дейди:

— Яхши эмас, лейтенант! Уят! Сен нега бизнинг сингилчамизга озор етказяпсан?

— Э, йўқ, оғайнилар, унчалик эмас,— жилмайишга уринади Петренко,— биз ҳазиллашяпмиз...

— Мен сенга ҳазилни кўрсатаман,— дейди бошқа ярадор жаҳл билан Петренкога ҳамла қилиб.

Петренко мушт тушириб, ярадорни ерга қулатади. У стол томон салчиб, столда ётган, ўлжага олинган автоматни чангаллаганича, ярадорга ўқталади: «Яқинлашма!» У затворни шиқиллатади. Петренконинг юзида тўнг жаҳолат. У дераза томон чекинганича, жангчиларнинг ҳарбир хатти-ҳаракатини кузатиб боради. Деразага яқинлашгач, уларга автоматни яна қаратади.

Зина ярадорларни ўз гавдаси билан тўсади.

— Тегма, ифлос!

Петренко қайрилмасдан, милтиқ қўндоғи билан деразани уриб синдиради.

— Сен ҳам шулар билан бирга қўшмозор бўл, тентак!— қичқиради у ва деразадан сакраб, ўрмон томон югуради.

Пастда турган поғбон уни кўриб, нидо беради:

— Тўхта! Қим у?

Петренко автоматдан унга ўқ узади.

Аскар йигит ихраб, жони узилганча, ерга қулайди.

Матвей бобо кулбасидаги дастурхонда зағора нонлар. Анастасия уларни печдан олиб, столга қўймоқда. Шипга осилган еттинчи лампа хира милтирайди. Тун. Мишавой ҳам шу ерда, печка устида бошини солинтириб ухлаяпти.

Млинский, Алиев ва Серёгинлар стол ёнида ўтириб, тамадди қилишга чоғланишяпти.

Эшик кўққисдан катта очилиб, остонада Матвей бобо билан Зина пайдо бўлишади; Зина ичкарига кирибоқ ёндарга суянади.

— Нима бўлди?— сўрайди Млинский қизга пешвоз чиқиб.

— Петренко,— нафаси бўғзига тиқилиб, пичирлайди қиз,— менга бирга кетишни таклиф қилди, кейин қочди!..

— У германликни бошлаб келиши мумкин,— дейди Матвей бобо,— ушлаш керак.

Петренко кўрққанидан қалтираб, қоронғи ўрмонда қочиб бормоқда. Ёмғир ва шох-шаббалар унинг юзига урилади. У йиқилади, ўрнидан туриб атрофга оч бўридек аланлаганча, яна илдам суринади, кўл ва тўқайдан ўтиб, бутазорга етади.

— Тўхта! Қим у?— қоронғилик бағридан эшитилади немис овози.

Петренконинг қаршисига икки немис аскарлари отилиб чиқади. Булардан бири уни бўғзидан тутиб, қичқиради: «Рус швайн!» Сўнг кескин, кучли зарба билан уни ўзидан нарига улоқтиради ва автоматни унга ўқтаб, ўқдонга ўқ жойлай бошлайди. Петренко ерга қуролини ташлайди. Даҳшат босганидан, унинг рангидан қон қочади. У ўлдиришлари мумкинлигидан эс-ҳуши оғиб, телбаланган кўйда немислар олдида ялтоқланиб, жон-жаҳди билан, титраб-қақшаганча, ўзини оқлашга уринади:

— Керак эмас! Керак эмас! Керак э... э... Мен ўзим! Мен ўзим! Их бин фройнд! Мен... Мен дўстман. Керак эмас!

Немис уни нағалли этиги билан тепади.

Матвей бобо кулбасида — Млинский ва Алиев. Улар дастурхонга кўл чўзишгани йўқ. Фақат Матвей бобо тишсиз лунжини шишириб, ниманидир кавшаяпти.

Анастасия печь ёнида уймалашади. Ҳамманинг кўзи эшикда... Мишавой ухлаяпти.

Эшик очилади. Ичкарига ҳорғин, усти бошлари ивиган Серёгин билан мичман Вакуленчук кириб келишди. Ҳамма уларга тикилади. Мичман қўлидаги автоматни қўйиб, бошидаги гирди-ғум шапкасини тўғрилаганча, норизо оҳангда ғудранади:

— Кетди, лаънати...

— Мен ўйлагандим-а шу Петренко тўғрисида,— хўрсиниб дейди Серёгин,— муттаҳамлигини пайқагандим, лекин хоинлик қилиши...

Млинский Вакуленчукка соқчилар сонини икки ҳисса кўпайтиришни буюради.

— Қанақа она туққан экан бунақа номардди,— бошини чайқайди Алиев.— Энди бу ерни тарк этиш керак.

— Сизлар менсиз Қора ўрмон балчиқларидан ўтолмайсизлар,— дейди Матвей бобо.— Мени бирга олволинглар, кунларингга ярайман.

— Биз энди Қора ўрмонга боролмаймиз, Матвей Егорович,— дейди унга Млинский.

— Бу ердан йигирма чақиримча нарида,— ўйчан сўзланади яна Матвей бобо,— ўрмон ичида қўналга бор эди... Геологлар урушгача нималардир қидиришганди, ўша ерда учта вайрона қолган... Одам бормайдиган жой...

— У қайси томонда, Матвей Егорович?— қизиқсинади Серёгин.

— Мен ўзим бошлаб борамай. Яқин... У ерда ётибтуриш мумкин, бунинг устига, мева-чева дегандек емиш ҳам топилади, инчунин...

— Сизникилар биз билан бирга боришадими?— сўрайди Серёгин.

— Уларга нима бор?— дейди Матвей бобо.— Улар аскарларга халал беришади холос. Душман бу ерда ҳар қалай хотин-халаж, бола-чақа билан жанг қилиб юрмаса керак.

— От-улов билан борса бўладими?— сўрайди Млинский.

— Бўлади,— дейди босиқ, ишончли оҳангда Матвей бобо.— Бу ерда Алёшкани қолдирамиз. Самолётдан одамлар беркиниб жон сақлашади, бирои кор-ҳол рўй берган тақдирда, бола бизга хабар қилади. У бу атрофдаги сўқмоқ йўллари билди. Сиз ҳам манави болакайни шу ерда қолдирасиз, унинг ҳам тўқай — ботқоқликларда судралишига ҳожат йўқ,— дейди бобо Мишавойга кўз ташлаб.

— Демак, масала аниқ, икки соатдан кейин йўлга тушамиз,— гапга яқун ясайди Млинский.

Отряд йўлга тайёрланади. Ярадорларни араваларга ётқизишади. Мишавой уларга човгунда сув ичиради. Зина унга мурожаат қилади:

— Бўпти, энди, Мишавой. Кўришгунча. Биз тез орада қайтиб келамиз.

Аскар йигитлардан бири болани нари олиб кетади.

Қишлоқни тарк этаётганларни аёллар кузатишмоқда. Улар обидийда қилишади. Млинский уларга юракдан, меҳрибон сўзланади:

— Опа-сингиллар, раҳмат сизларга.

Қишлоқ аёллари ўз навбатида майорга миннатдорчилик билдиришади. Улардан бири кўз ёшини артаётиб, дейди:

— Шунақа ҳам дабдурустдан кетар экан-да?

Млинский ҳимоясиз аёллар, болаларни қолдириб кетишга тўғри келганидан юрагини кемираётган аламни ичига ютиб, кўзларидан ҳамон ёш оқаётган аёлга таскин беради:

— Қайғурма, она, йиғлама. Биз албатта қайтиб келамиз.

Аёллар тинмай жаврашади:

— Бағримиздан узилаётган жигарларимиз!

— Нима бўляпти ўзи, худойим, нималар бўляпти!

Кулбадан Матвей бобо чиқади.

Анастасия унга мурожаат қилади:

— Мен сизларга ул-бул йиғиб қўйдим. Чойшаб эмас, Матвей Егорич, бунга ҳар хил пайтава, иссиқ пайпоқларни ўраганман.

Матвей бобо неварасига кўзи тушиб, дейди:

— Алёшка, сен бу ерда қолаётган йигитсан. Мабо-до зарурат туғилса, мен қаердалигимни биласан.

— Тушундим,— дейди бола атрофдагиларга мағрур кўз ташлаб.

Матвей бобо хотини билан хайрлашади. Хотини унга кўнглидагини айтади:

— Ўзингни эҳтиёт қил, Матвей Егорич.

— Бўпти, менинг Анастасиям.— У бошқа аёлларга юзланади:— Хўп, муҳтарамалар, хуш қолинглар.

Ҳамма бир овоздан дейди:

— Соғ бориб, омон қайтинглар... Оқ йўл сизларга. Млинский отряди уфққа сингади.

Олдинги мактаб биносидаги синф хоналаридан бири гестапо кабинетига айланган. Катгалаштирилган район харитаси осиглиқ тахта олдидаги стол орқасида қора кийган гестапо офицери Шмидт ўтирипти. Ундан ёшроқ бошқа офицер — Вилли дераза олдида турипти. Буларнинг рўпарасидаги курсидан белида камари йўқ, кирланган гимнастёркадаги юзида қулларча итоаткорлик акс этган Петренко жой олган.

— Мен оддий аскарман, жаноб офицер... Биринчи марта қуршовдан чиққанимда.. Минск остоналарида... Ўзимни лейтенант деб эълон қилдим... Мен шунақада асирга тушишим осонроқ бўлади, деб ўйладим. Кейин қандайдир полковник менинг башанглигимга қараб, мени рота командирлигига қўйди...

— Қанақа топшириқ билан шаҳарга кетаётгандингиз?— жиддий қиёфада сўрайди Шмидт.

— Мен ўзим шунчаки... Ўз ихтиёрим билан сизлар

томонга ўтдим!.. Менда ҳеч қанақа топшириқ йўқ! Менинг Совет ҳукуматига шахсий адоватим бор! Улар отамни қулоқ қилиб юборишган! Бизни хонавайрон қилишган!..

— Сиз буни айтдингиз,— унинг гапини бўлади Шмидт.— Бундан ташқари, сиз, майор Млинский отряди ўрмондаги қишлоқда турипти, деб ҳам айтдингиз. Тур ўрнингдан!

Петренко шошиб ўрнидан сапчийди.

— Разведка қишлоқда биронта ҳам ҳарбий қисм йўқлигини аниқлади! Қора ўрмонда ҳам унақа қисм йўқ.

— Мен кетганимда, улар ўша ерда эди... Фронт чизигига қараб жўнашган бўлса керак...

— Сиз уларнинг фронт чизигига қараб, йўл олишганига ўзингиз ишонасизми?

Петренко Шмидтга тикилганча, анқаяди.

— Бошқа қаёққа ҳам кетишарди? Шарққа, ўз одамлари ёнига боришмоқчи эди!

— Сиз бизни алдаяпсиз, Петренко!— дейди жаҳли чиқиб Шмидт.

— Мен ўзим асирга тушдим ахир, ўз ихтиёрим билан.

— Мен сизни ишда синаб кўраман.

— Раҳмат, раҳмат,— пичирлайди Петренко.

— Жиндек шубҳа туғилса бас, тўғри дорга остираман.

— Мен сизнинг ишончингизни оқлайман, жаноб офицер.

— Ҳозирча кетишингиз мумкин.

— Хўп бўлади!— Петренко эшикка йўналади, аммо остонага етиб, тўхтади. Орқага ўгирилади.— Кечирасиз, мен бир гапни эсладим, жаноб офицер.

— Нима экан у?

— Мен бир гапни эсладим. Майор Млинский Смоленскда туғилиб-ўсган... Урушгача оиласи билан ўша ерда яшаган... Қайси жойида экани эсимда йўқ... Ҳо-

зир у ерда бизнинг аскарларимиз... Сиз, унинг оиласи бирон ёққа қочишга улгурмаган бўлса, қидириб қўлга олишингиз қийин эмас...

— Сен уларнинг қайси жойда эканини эсла,— дейди Вилли.

— Мен эслайман, мен албатта эслайман...

— Жўна!

Петренко орқаси билан тисарилиб, чиқиб кетади. Вилли тиржаяди.

— Бу қўрқоқ сизга афтидан ёққанга ўхшайди.

— Ҳа, ёқди,— тан олади Шмидт.— У ҳозирча полицияда терговчи бўлиб ишлаб турсин. Қўли рус қони билан тоза ювилганидан сўнг, бизнинг этигимизни ялашдан бўлак иложи қолмайди...

— Мен нима ҳам дердим, тўғри,— бошини силкийди Вилли.— Лекин манави Млинскийнинг оиласини қўлга киритсайдик...

Млинский отряди лагери — янги жойда. Кузги реза ёмғир ҳадеганда тинмасдан, тинкани қуритмоқда. Давр ўтиши билан ранг-туси ўзгариб, қорая бошлаган бир неча ёғоч кулбалар ва узун, вақтида эътибор бериб тикланган қўрғон ўрмон пинжида жойлашган. Сайҳонда иш қизғин. Аскарлар хандақ қазишиб, дзот учун ёғоч йўнишяпти. Айримлар кулбалар ва қўрғон томини арча шох-шаббалари билан ёпишмоқда. Сал нарироқда отлар учун оғил тикланаётир.

Млинский лагерни айланади. У қўрғон ва кулбалар қандай ниқобланганини кўздан кечиради. У паст бўйли питирак лейтенант раҳбарлигида минани ерга қандай кўмишни машқ қилишаётган аскарлар ёнига келади. Бир-бирига ёндош қўйилган икки тахта бўлаги шартли равишда темир йўл вазифасини ўтамоқда. Бошқа гуруҳ аскарлар немис автоматлари тузилишини ўрганишяпти.

Майор лагерни айланаётиб, рота командирига душман суқилиб кириши мумкин бўлган ерларни, айниқса, пухта миналаштириш тўғрисида буйруқ беради. У аскарлардан бирига юзланиб, траншеянинг ўпирилиб тушиши эҳтимолга яқин бўлган четларини яхшироқ шиб-балаш кераклигини уқтиради.

Рота командири кузатиш майдонидан чор атроф кўзга ташлансин учун, баландроқ тепалик тиклашни буюради.

Кўздан пинҳон қилинган биноларга ярадорларни ташишади. Бу ерда Зина жонбозлик кўрсатмоқда.

— Яна озгина чидагин, озгина, ҳозир,— дейди у ярадорга ва ёнидаги аскарга мурожаат қилади:— Тезроқ опкир ичкарига.

Дзот тиклашаётган бошқа бир гуруҳ аскарлар ёнида турган Алиев улардан бирига дейди:

— Артёмов, менга қара. Бу ерда ишни тугатганларнинг заҳоти отхона томон ўтасизлар, тушундингми?

Млинский улар ёнига келади.

— Ҳасан Алиевич, сенинг ишларинг қалай? Эрта-лабгача тугатасанми?

— Тугатсак керак.

Майор ҳамма ғайрат кўрсатиши, шошилиши зарурлигини эслатади. Серёгин келиб, унга ахборот беради:

— Ўтиш мумкин бўлган ерлар миналаштирилди, ўртоқ майор.

— Ҳаммани огоҳлантир, эҳтиёт бўлишсин... Посбонлар учун жой ҳозирландими?

— Бўляпти, Иван Петрович! Йигитлар бир неча кунлик разведкадан қайтиб келишди, партизанларни топишолмапти... Немислар ўрмонни, ўрмондаги қишлоқнинг шарқ томонидаги ерларни бомбардимон қилишганини айтишяпти...

— Қачон?

— Бундан уч кун бурун.

— Бу Петренко,— дейди Млинский.

— Ҳа, ўша кўрсатган ҳунар бу,— қўшиб қўяди сиёсий бўлим бошлиғи.

— Ундан бошқа ким бўларди,— чуқур хўрсинади Серёгин.

Рота командири Хват уларга яқинлашади.

— Ўртоқ капитан!— Серёгинга мурожаат қилади у.— Рухсат беринг, иккинчи ротадан бир взвод менинг ихтиёримга ўтсин. Улар ўз ишларини тугатишди, биз бўлсак ҳали, ўҳ-ҳў, қанча ерни қазишимиз керак!

— Артёмов билан келишгин,— дейди унга Серёгин.

— У билан келишиб бўпсан! У буйруқсиз гапга қулоқ қоқмайди.

— Хўп, майли,— жилмаяди Серёгин,— мени буюрди, дегин!

Хват қўлини бош кийими айвончасига тегизиб, нари кетади.

Млинский Серёгинга кўрсатма беради:

— Гап бундоқ, капитан; сен Матвей бобо ҳамда разведкачилар билан ҳозироқ ўрмондаги қишлоққа қараб жўна. У ерда одамларга бизнинг ёрдамимиз керак бўлиши мумкин.

— Есть, ўртоқ майор!

Куйган хода устида Алёша тошдек қотиб ўтирипти. Мишавой унинг рўпарасида чўкка тушган.

— Алёша, менга қара, Алёша!— илтижо қилади Мишавой.— Юр энди... Улар яна қайтиб келишлари мумкин, Алёша...— У атрофга мунгли кўз ташлайди.— Алёша!.. Юр энди!..

Ўрмондаги қишлоқ ўрнида бир ҳовуч кул қолган. Бинолар эмас, фақат мўрилар қорайиб турипти. Шамол атрофга кул совурмоқда.

Болакайлар ёнига секинлик билан Матвей бобо, Серёгин, бир неча аскар йнгитлар келишади.

Матвей бобо куйиб кул бўлган қишлоққа яқинлаш-

ган бир неча дақиқа орасида ранги ўзгариб, худди кўмирга айланади.

Мишавой келганларга пешвоз югуради. Серёгин уни қўлига кўтариб, бағрига босади. Болакай йиғлаб юборади.

Матвей бобо Алёшанинг қаршисига келиб тўхтайтиди.

— Биз Мишавой билан ўрмонга кетгандик... қайтиб келсак, ҳаммаёқ ёняпти. Ҳеч ким йўқ. Қидирдик...

— Бизникилар қаёққа кетишипти?— сўрайди довдираб бобо.

— Анави ерда!

Матвей бобо Алёша имо қилган томонга қарайди, аммо устидаги тахталари куйган қудуқдан бўлак нарсани кўрмайди.

— Анави ерда!— дейди яна Алёша.

Матвей бобо қудуқ томон тикилади.

— Сен бундоқ тушунарли қилиб гапир! Соқов бўлиб қолдингми ёки, нима бало?!— дейди бўғилиб бобо.

Серёгин унинг елкасига кафтини қўяди. Аммо чол ўзини қўлга олиши қийин:

— Қани улар?

Алёша бобосининг юз-кўзига қарамасдан, ўрндан қўзғалади ва қудуқ томон йўналади. Матвей бобо, Серёгин ва аскарлар унга эргашишади. Қудуққа икки қадам қолганида, Алёша тўхтайтиди. Матвей бобо унга, Серёгинга, аскарларга қарайди. Серёгин қудуққа яқинлашади. Аммо қудуққа қараб-қарамасдан, титроқ босиб, орқага тисирлади.

— Э, сизларга нима бўлган ўзи!— жон-фиғони чиқиб дейди бобо. У қудуқ томон бормоқчи бўлади, бироқ Серёгин унинг қўлини тутати. Серёгин қалтираб, лаблари алланечук қийшаяди.

Матвей бобо юлқиниб, қудуқ оғзига боради ва қудуққа энкайганча тикилиб, эс-ҳуши оғади. У бошини кўтариб, Серёгинга қарайди; уларнинг кўзлари тўқнашади. Бир дунё изтироб, даҳшат бобонинг кўзларида.

У нимагадир суянмоқчидек, қўллари билан пайпасланади. Серёгин уни орқадан қучади. Нарига етаклаб, хо-дага ўтқазади. Ҳамма Матвей бобони қуршайди.

Б о б о.— Бу нима деган гап ахир... аёллар, ёш болаларни-я...

— Матвей Егорович! Оғир бўл... ўзингни қўлга ол,— дейди оҳиста Серёгин,— биз ҳаммаси учун қасос оламиз... ҳаммаси учун... Қонга қон, жонга жон билан қасос оламиз...

Геологлар кулбаси. Торгина хонада отряд штаби аъзолари — Млинский, Серёгин, Алиевлар йиғилишган.

Алиев Млинскийга юзланади:

— Разведкачиларимиз Иванов ва Бондаренкодан дарак йўқ.

— Балки, ҳалок бўлишгандир,— ташвишланади Серёгин.

— Мен Бондаренко ва Иванов сингари йигитларнинг вазифасини бажармай туриб, ҳалок бўлишларига ишонгим келмайди. Ундай бўлиши мумкин эмас,— дейди Млинский.

Тун. Бондаренко билан Иванов фронт чизигининг олдинги нуқтаси бўйлаб илдам суринишмоқда. Кеч куз кунлари; дарахтлардаги япроқлар тўкилиб, узоқ давом этган аёз аралаш ёнғингарчиликдан кейин, қуруқ изғирин эса бошлаган йилнинг нохуш пайти.

Улар совқотиб, оч-наҳор қолган, тинкалари қуриган бир ҳолатда энсизгина дарёнинг қоқ ўртасида бир тутам бутазор кўзга ташланган балчиқли соҳилга етиб келишади. Бу ерда хандақлар ўпирилиб, иккита тепалик орасида қирғоққа тушадиган ингичка сўқмоқ йўл ҳосил бўлган. Худда шу ерда, ўнг ва чап тарафдаги тепаликларда немислар истеҳком қуришган.

Дарёнинг зулмат қоплаган нариги қирғоғида аҳён-аҳён ёритувчи ракеталар порлаб, оҳиста сўниб тушмоқ-

да. Разведкачилар дарё соҳилига туташ сўқмоқ бошида, эманзорда ерга чўзилишади.

— Мана шу ердан ўтамиз,— пичирлаб дейди Бондаренко. Иванов бошини силкитади.

— Немисвойлар ҳадемай уйқуга кетишади, Семён. Бугун ўзи қайси кун?

— Йсо пайғамбар ҳисоби бўйинчами?— илжайиб сўрайди Бондаренко.

— Млинский ҳисоби бўйича,— дейди Иванов.

— Бугун ўн саккизинчи ўмбалоқ ошиб келди... Икки суткадан буён олдинги жабҳада ўрмалаяпмиз...

— Шунақа бўлди,— хўрсинади Иванов.— Белгиланган муддат ўтиб кетди... Иван Петрович биз ҳақда нималар деб ўйлаётган бўлса? Индамайсан, Семён?

— Биз нима ҳам қила олардик? Икки юз чақиримча йўл орқамиздан ит бўлиб ҳуришди. Фронт ҳам анча узоққа бориб қолган экан.— Москва ҳозир пинжимизда.

— Бизни, ҳалок бўлишган, деб ўйласа майлиди...— гапни давом эттиради Иванов,— лекин бошқа хаёлга борса... Мен ўлишга ҳақим йўқ, Семён!

— Ўтамиз!— шивирлайди Бондаренко.

— Тинчиб қолишди шекилли! Овқатланишган бўлса керак фрнцлар,— фикр билдиради Иванов.

— Ке, биз ҳам тамадди қилиб оламиз,— таклиф киритади Бондаренко.

— Қолган-қутганими?— сўрайди Иванов.

— Қолган-қутгани!— илжаяди Бондаренко.— Йўлга мадор бўлади...

Иванов чўнтагидан қотган нон чиқариб, уни пичоқ дастаси билан синдиради. Ярим бўлагини Бондаренкога узатади. Қўлидаги ушоқларни кафтига йиғади.

— Дори-дармон!— жилмаяди у.

Ярқ этган ракета шуъласи уларнинг озгин, соқол қоплаган юзини ёритади... Атрофни яна қоронғилик қоплайди...

— Тайёрмисан?— сўрайди Бондаренко.

— Тайёр!

— Кетдик!

Ерга бағрини бериб, Иванов оҳиста қирғоқ томон суринади. У тепаликни ёнлаб, тўқайзорга етиб олади... Бондаренко ҳам олдинга ўрмалайди.. Ракета шуъласи балчиққа айланган бир кесим қирғоқни ёритади... Қаердадир олисда пулемёт сайрайди...

Яна бир ёритувчи ракета чақнайди; у ерга тушаётиб, ўзининг сўник шуъласи билан немислар истехкомини ёритади. Бондаренко бошини орқага ўгириб, тепаликдаги хандақда қорайиб турган пулемётга кўзи тушади. Немис каскаси ярақлаб кўринади.

Иванов Бондаренкога юзланиб, пичирлайди:

— Икков ўтишимиз қийин! Қани, бўл!.. Мен уларни чалғитиб тураман!

Бондаренко қўйнидан индамай Млинскийнинг хатини граната билан қўшиб чиқаради.

— Ма,— дейди у, гранатани узатганча.— Сен бор! Бор! Боравер — Иванов эътироз билдирмоқчи бўлаётганини кўриб, кескин оҳангда дейди:— Бу буйруқ. Бажар!— сўнг беозор қўшиб қўяди:— Бор, Петро, сенинг ўлишга ҳақинг йўқ...

Иванов чуқур хўрсиниб, бутазор томон оҳиста сурина бошлайди.

Бондаренко бир дам сукут сақлагач, орқага бурилиб, қайтиб эманзорга томон эмаклайди... У энг чаккадаги эман дарахти ёнида тўхтайди. Ундан ўнг ва сўл тарафга душман пулемётлари жойлашган. У бўйнидан автоматни суғуриб, қўлига иккита граната олганича, қоронғилик бағрига тикилади. Зулмат-зимистон... Жимлик...

Тепаликда бехос пулемёт сайрайди. Баланд-пастликлар оралаб ўт чақнайди. Чап тарафдаги пулемёт бутазорга ўт очади... Бирдан порлаган икки ракета дарёнинг бутун қуйқа соҳилини ёритади... Иванов кўзга чалинади... Унинг теграсига ўқ ёмғир бўлиб ёғаётир...

Бондаренко кескин бурилиб, бутазорни нишонга олаётган пулемёт томон граната улоқтиради... Портлаш рўй беради... Бондаренконинг устига бир ҳовуч нам тупроқ сочилади... У оёққа қалқиб, бошқа пулемётга иккинчи гранатани улоқтиради... Бондаренко яқингина ерда портлаган гранатадан чатнаган олов, ўз устига ташланаётган немис аскарини кўради. У шуларни кўрганча, секин тупроққа бош қўяди.

Геологлар кулбаси. Штаб хонасида — Млинский, майор Алиев ҳам шу ерда. Толиққан, тупроққа, лойга беланган Вакуленчук қотган нонни қисирлатиб, човгундан мириққанча қайноқ сув ичмоқда.

Майор картани очади.

— Хўш... Бу сенинг тахминингми ёки билиб гапиряпсанми, мичман?— сўрайди майор.

— Тахминга бало борми... Роппа-роса икки кун кўкракни намга бериб ётдим. Ёнилғи сақланган армия омбори...

Вакуленчук бир неча кунлик разведка пайтида у бошчилик қилган гуруҳ немис омборларини қандай аниқлаганини гапириб беради.

Млинский картани Вакуленчук томон суриб, қизиқсинганча сўрайди:

— Қаерда сен айтган омбор, кўрсат.

— Мана бу ерда, Подсвят районида.

Серёгин. (картага қараб, ҳисоб-китоб қилганча):— Биздан юз километрча масофада экан. Қамида учта ҳимоя чизигидан ўтишга тўғри келади.

Мичман.— Урмон томондан бориш мумкин. Лекин манави ердаги тепаликларда пулемёт ўрнатилган.

Серёгин.— Нечта?

— Бешта. Жа эҳтиёткорлик билан иш тутганда, сим тўсиқнинг ёнигача борса бўлади.

Млинский уни диққат билан тинглаб, картага тикилганча, сўрайди:

— Сойга қуюлган мана бу дарё томонда-чи?

— Дзотлар ўрнатилган. Бу томон анча мустаҳкам.

А л и е в:— Соқчилар кўп қўйилганми?

— Бир ротадан кам эмас. Бронетранспортёрлар ҳам бор.

М л и н с к и й.— У ерда киши қолдирилдими?

— Худди шундай!

Отряд командири бир нафас ўйланиб, жангчи дўстларини кузатганча, дейди:

— Хўш, қалай? Томоша кўрсатамизми?

Генерал Ермолаев штаби.

Карта ёнида — узун бўйли оқсоч ҳарбий. Унинг жусасига нисбатан кенгроқ гимнастёркаси ёқаларига иккитадан ромба тикилган. Бу — фронт Ҳарбий советининг аъзоси, дивизия комиссари Садовников. Тўғарак стол теграсида Ҳарбий совет аъзолари ўтиришпти.

— Уртоқлар,— дейди Садовников,— Москва қамал ҳолатида турипти. Партия барча москваликларни шаҳарни ҳимоя қилишга чақирмоқда. Шароит ниҳоятда оғир. Фронтдан разведкачиларнинг хабар қилишлари-ча, бизнинг армиямиз истеҳком чизигига фон Хорн кучли танк ҳужуми билан ёриб кирмоқчи... Бундай вазиятда фронт штаби, душман орқасида, у эгаллаган бутун йўлларда разведка ва қўпоровчилик фаолиятини жонлантириш, бунга айрича эътибор бериш зарур, деб ҳисоблайди.

Биз учун аввало фон Хорн қачон, қайси йўналишда ҳужум қилмоқчи эканини аниқлаб олиш муҳим... Биз ҳужумга ўтгунимизча, унинг режасини бузиб, аскарларини тўхтатиб туриш чорасини топиш керак. Бунинг учун қўршовда қолиб кетган, фон Хорн армияси орқасидаги турлича ҳарбий қисмлардан фойдаланиш лозим... Тез фурсатда алоқа ўрнатиб, уларга — Фронт чизигини ёриб ўтиш эмас, ўзлари ўрин топган жойлар-

да душманга ичдан зарба бериб, алоқа воситаларини емириш вазифасини юклаш мақсадга мувофиқ.

Армия қўмондони генерал Ермолаев ўрнидан қўзғолади.

— Тўғри, бу иш кенг йўлга қўйилган тақдирда, душман орқа томонини қўлдан бой бермаслик учун қўшимча қисмлардан фойдаланишга мажбур бўлиб қолади... ҳаттоки, фронтдаги аскарни қисқартиши ҳам мумкин. Хўш, разведка бошлиғи полковник Куликов қандай фикрда?

— Фон Хорн армиясининг орқа томонига бир неча разведкачи группаларни юборганмиз. Шаҳарнинг шарқ тарафидаги ўрмонликда, фон Хорн штаби яқинида майор Млинский отряди ҳам бор...

Садовников.— Ким у, майор Млинский?

Куликов.—41-нчи ўқчи дивизия Махсус бўлими бошлиғи, улар август ойдан буён Смоленск остоналаридан қуршовни ёриб чиқиш учун жанг олиб боришяпти.

Садовников.— Унинг отряди қанча кишидан ташкил топган?

Куликов.— У юборган алоқачи-жангчи фронт чизиғидан ўтиб, бизга хабар олиб келди. Бир ой бурун олти юздан кўпроқ киши бўлган. Лекин бошқа қисмлардан мунтазам одам қўшилиб туриши муқаррар, демак отряд яна кенгайиб боряпти, дейиш мумкин... Бизнинг қўлимиздаги маълумотларга қараганда, отряд душманга қарши жангни давом эттиряпти.

Садовников.— Улар билан алоқа ўрнатилдими?

Куликов.— Биз яширин обкомдан алоқа ўрнатишни сўраганмиз. Самолёт орқали радист туширишни мўлжаллаяпмиз.

Садовников.— Майор Млинский отрядига алоҳида аҳамият бериш лозим. Бу жуда муҳим.

Куликов.— Фон Хорн штабида бизнинг ўз кишимиз бор. Ҳозирги кунда капитан Афанасьев бошчили-

гидаги разведкачилар ёрдамида у билан алоқа боғ-
лялпмиз.

С а д о в н и к о в.— Майор Млинский отряди билан
алоқа ўрнатишни кечиктирманг, ўртоқ полковник.

Дашт бағридаги йўл. Матвей бобо ўн-сўлга ортиқча
қарамасдан, катта-катта одимлаб боряпти. Пичан га-
рами орқасидан бир неча немис ва полициячи Охрим
Шмиль югуриб чиқишади. Улар Матвей бобонинг йўли-
ни тўсишади. Бобо қўл кўтаради.

Автомат тутган немис чолни нишонга олганича, унга
яқинлашади ва унинг қўлидаги халтани юлқиб, қичқи-
ради:

— Партизан?!

— Менинг ҳунарим бошқа...— имо-ишора билан гап
тушунтира бошлайди Матвей бобо.— Мен дурадгор-
ман! Струг!

— Қўлида ҳақиқатан дурадгорлик асбоблари бор
экан,— дейди Охрим Шмиль халтани титкилаётиб.

Бугдойзордан фельдфебель чиқиб келади. У бобога
синчков тикилади. Полициячи халта ичидан тугун ола-
ди. Тугунда бир кесим ёғ, силлиқ тарашланган фляга,
бир парча нон, пиёз бор.

— О-о! хитоб қилади фельдфебель. У флягага ёпи-
шиб, қулоғи остида уни силкитиб кўради.— Нима бу?—
сўрайди қизиқиб.

— Унга нима солиб олгансан?— сўрайди полициячи,
флягани кўрсатиб.

— Қўлбола ичимлик. Самогон,— дейди бобо.

Ш м и л ь.— Шнапс.

— Шнапс! Гут!— жонланади фельдфебель. У идиш-
нинг оғзини очиб, ҳидлайди, роҳатланади. Аскарларга
кўз қисиб қўяди. Дарҳол қаердандир ихчамгина стакан
пайдо бўлади.

Фельдфебель ичимликни чайқаб, стаканга қуяди ва
Матвей бобога узатади.

— Ич!

Бобо стаканни қўлига олади, чўқинади.

— Худо умрга барака берсин.

Матвей бобо ичиб олиб, оғзига бир тишлам ёғ ташлаш ниятида атрофга қарайди. Аммо бояги автомат тутган немис аллақачон ёғни олдига қўйиб, уни қиймалашга тушган. Фельдфебель стаканни лиммолим тўлдиради. Сўнг бир кўтаришда отиб, яйраганидан қунишганча, ёғ билан пиёз тишлайди. Дам ўтмай аскарлар флягадаги ичимликни қуритишади.

— Мени худо ҳақи қўйворинг, жаноб бошлиқ!— илтимос қилади Матвей бобо.— Мен шаҳарга боришим керак... азбаройи тирикчилик...

Полициячи фельдфебельга секин дейди:

— Қўйворинг уни, жаноб фельдфебель. Уни бошимизга урамизми? Ўзи бир оёғи гўрда...

Немис кулиб, қўлини силтайди.

Полициячи бўш халтага асбобларни қайтариб солганча, бобога узатади.

— Кет, бобо! Лекин билиб қўй: мабодо бирон гап чиқса, ўзингдан кўраверасан...

— Ҳеч қанақа гап чиқмайди.— Матвей бобо бошидаги қулоқчинни ечиб, таъзим қилади ва йўлга равона бўлади.

Қўққисдан овоз беришади:

— Тўхта! Тўхта! Цүрюк!

Матвей бобо тўхтайтиди. Унинг ёнига полициячи Шмиль югуриб келади.

— Болтани бу ёққа ол, бобо! Болта билан мумкин эмас.

— Мен болтасиз қандоқ дурадгор бўлдим?

— Гап битта: болта билан мумкин эмас. Кейин кетавер, худо хайрингни берсин.

Матвей бобо болтани полициячига беради ва йўлга чиқиб, орқасига қарамай, жўнайди.

У кеч қоронғиси тушаётганда шаҳарга яқинлашади.

Қўлидаги ҳасса учи билан шаҳар этагидаги ҳовлилардан бирининг эшигини оҳиста қоқади.

Остонада уй эгаси, ёши қайтган, кўриниши оддий, афтидан анчайин осойишта киши жонланади. Бу — Захар, темир йўлда хизмат қилаётган собиқ денгизчи.

— Матвей Егорич, ўзингмисан? Қандай шамол учирди?

— Ўзим келдим, дийдор кўришайлик, деб, нима қилганда ҳам қариндошчилигимиз бор.

— Қани, марҳамат, азиз меҳмон.

Матвей бобо уйга киради. Захар ундан бемалол ечиниб ўтиришини сўрайди. Чол у ён-бу ёнга кўз тикиб, савол ташлайди:

— Сенинг Евдокиянг қаерда, болалар?

— Мен бир ўзимман. Улар эвакуация қилинган.

Уй эгаси билан меҳмон ўтиришади.

Захар:— Анастасия хола қалай? Яхши юриптими?

— Менинг Анастасиям бандаликни бажо келтирди. Тупроқда ётипти, раҳматли,— кўз ёшини артиб дейди Матвей бобо.

— Нима бўлди ўзи?

— Қонхўр жаллодлар уни ўлдиришди.

— Қаерда?

— Ўрмондаги қишлоқнинг ўзида... Барча аёллар, норасидаларни!.. Бир неварагинам Алёша қолган...— Матвей бобо сукутга чўмади. Кейин сўрайди:— Сен нега бир ўзинг қолдинг?

— Мен сафарда эдим,— дейди Захар.— Бизникиларни шу пайтда эвакуация қилишган. Қайтиб келсам, ҳеч ким йўқ, бунинг устига, ҳа-ба, дегунча, немис бостириб келди... Вақтинча лангар ташлашга тўғри келиб қолди.

— Лангар ташладим, дегин,— ишончсиз оҳангда сўрайди Матвей бобо.

— Сен нима, менинг гапимга ишонмаяпсанми?

— Сен, Захар, ёлгонни дўндирма... Ўзинг агар менга ишонмаётган бўлсанг, ростини айт.

— Сен эса мени тафтиш қилма, тушундингми?.. Нега бу ёқларда сандирақлаб юрилсан?

— Анастасиямни сен билан хотирлагим келди!..

— Хотирлаш бўлса, мен қочмайман...

Захар чолга қараб қўйиб, индамай хонадан чиқиб кетади. У ярим шиша ароқ, бир боғлам пиёз кўтариб, ароқнинг оғзини очади.

— Хўш...— дейди Захар.— Анастасия холанинг руҳи шод бўлсин!

— Ке, олдин рус тупроғи фашистларнинг ифлос қадамидан пок бўлиши учун ичайлик!— Таклиф қилади Матвей бобо.— Кейин Анастасияга навбат!

— Топиб айтдинг... Фақат пастроқ гапир...

Матвей бобо Захар томон энқаяди.

— Менга қара, Захар, сен партизанлар тўғрисида ҳеч нарсга эшитганинг йўқми?

Захар бобонинг кўзларига диққат билан тикилади.

— Ҳали шунақа гаплар ҳам бор, дегин, Матвей бобо, сен худонинг балоси экансан-ку. Хўп, масалан, ҳар хил гаплар юрипти... Поездлар ағдарилаётганмиш...

— Мана шу поездларни, Захарвой, биз ағдаряп-миз.

Захар қадаҳларга яна қуяди. У Матвей бобого шубҳаланган кўйда қарайди.

— Биз, деганинг ким ўзи? Сен бунақанги ишларга бир оз қариброқ қолган бўлсанг керак...

— Қариманми, йўқми, ҳар ҳолда, мен немис ботқоғига айримлардек лангар ташлаб ўтирмайман,— дейди бобо.

Захар кулади. Сўнг юзини бобонинг нақ соқолига теккузгудек унга яқинлашиб, оҳиста сўрайди:

— Хўш, биз, деганинг ким, Матвей бобо?

— Ке, энди яхшиси Анастасияни хотирлайлик,— дейди бобо.

Захар ароқдан қуяди. Ичишади.

— Қизиқ,— бошини чайқайди Захар.— Ҳозир икки-

миз, Матвей бобо, бир қайиқда ўтириб, икки томонга эшкак тортаётганга ўхшаб қолдик...

— Сен, Захарвой, қайиқда тўғрироқ ўтир,— дейди чол, ўшанда эшкакни ҳам тўғри тортасан.

Захар кулади ва яна қадаҳларни тўлдиради.

Қўл. Тун.

Тўқайзор бағридан қайиқ ёриб чиқади. Қайиқда Матвей бобо билан Захар. Улар қирғоққа келиб тўхташади. Қайиқдан тушиб, ўрмон бағрига сингишади.

Партизанлар лагеригаги ёғоч уй.

...Лампа-чироқнинг хирагина нури омонат ясалган дағал стол устини ёритмоқда. Стол ёнида ўрта бўйли, озғин, аскар гимнастёркасида Николай Сергеевич ўтирипти. Радист ҳам шу ерда. Ичкарига Захар билан Матвей бобо кириб келишади.

— Салом алайкум, Матвей бобо,— дейди Николай Сергеевич. Хўш, сен нима иш билан келдинг?

Матвей бобо, ғира-шира ёруғликда ўзи билан гаплашаётган одамнинг афтини яхшироқ кўриб олиш учун, унга яқинлашади. Сўнг тишсиз оғзини очиб илжайганича, хитоб қилади:

— Мен сизни танидим! Сиз горком секретари Николай Сергеевичсиз! Бултур бизнинг ўрмон хўжалигимизни кўргани келгансиз!

— Танидинг, бобо, танидинг!— кулади Николай Сергеевич.— Хўш, қандай юмуш билан келдинг, Матвей Егорович?

— Мен сизга майор Млинскийнинг ёнидан келдим! Унинг отряди ўрмонда... Сизлар билан алоқа боғлашиб, германни бақамти дўппослашмоқчи!

Горком секретари Матвей бобого тикилиб қолади ва чолни елкаларидан қучганича, дейди:

— Раҳмат, Матвей Егорович! Биз сизларни аллақачондан бери қидиряпмиз! Сен бизга қанақа хурсандчи-

лик олиб келганингни ўзинг тасаввур ҳам қилолмайсан!..
Қандай муҳим ишни адо этганингни!

Ёнилғи сақланган омбор.

Атрофга тиканли сим тортилган. Минораларда побонлар. Орқа-томонда ярмигача ерга кўмилиб, ўраб — чирмалган оғир цистерналар, буларда огоҳлантириш мазмунидаги «Чекилмасин» деган немисча ёзув. Сал нарида усти ниқобланган қандайдир қутилар бўртиб турипти. Вакуленчук взводи омборга яқинлашади. Денгизчи йигитлар йўл яқинидаги захкаш ёқасидан жой олишади. Яқингина ердан немис соқчиларининг оёқ шарпаси эшитилади...

Матрослар нафас ютиб, ўринларидан сапчишга ҳозирланишади... Соқчиликни қабул қилишга кетаётган аскарлар захкаш бўйига келишади... Йигитлар захкашдан душман устига сапчишади... Олишув... Ихрашлар... Қўлдан тушиб кетган автоматларнинг шарақлаши... Ниҳоят, осойишталик чўқади. Матрослар аскарларни йўлдан четга судрашади. Тезкорлик билан уларнинг эғнидаги шинели, этиги ва каскасини суғириб олишади.

Вакуленчукнинг буйруғи билан бир неча матрослар бу кийимларни кийиб олишади. Сўнг улар йўлда саф чекишади. Мичман уларга юзланади:

— Лалашанглик қилма, Саша, тугмангни қадаб ол... Сочингни тўғрила, Андрюша... э, сенлар бундоқ каска кийишни биласанларми ўзи... фрицлар... Буйруқни қайтараман: энг муҳими, йигитлар, киравериш билан дзот олдидаги соқчиларни бартараф қилиш. Минора бизники... Қани, Милованов, бошла... Унгга! Шагом марш!.. Каскани бостириб кийинглар, деяпман!.. Фрицлар!— кулади у.

Матрослар саф чекканча, омборлар олдидаги дарвозахонага келишади. Вакуленчук кўнғироқ тугмасини босади. Соқчилар алмашишини назорат қиладиган будкадан бир аскар чиқади. У куйманиб, қулфни очади.

Эшикни суриб, уларга пешвоз йўналади... У кутилмаган зарбадан қулайди! Йигитлардан икки киши уни будкага судраб киришади...

Тун сукунатини кескин, асабий сирена товуши бузади. Пулемётлар аёвсиз томоқ қоқа бошлайди. Матрослар улар томон отилишади...

Олдинда Вакуленчук югуриб бормоқда. У буйруқ беради:

— Қани, бўл! Минорага!.. Минорага!.. Полундра! Минорадан ўт очишади. Мичман граната улоқтиради. Минора портлайди.

Дзот оғзида матрос йигитлардан бири бошини алланечук қийшайтириб ётипти... Немис каскаси унинг бошидан учиб, оёқ томонига думалаб тушган... Дзотга ўрнатилган пулемёт рўпарадаги ўрмонга тинмай ўқ саваламоқда.

Ўрмон ёқасидаги омонат хандақда Млинский ва Серёгин шибаланган дўнгликка кўкрак бериб ётишипти. Ўқ қовоғаридек изиллаб, ерни тимдалаганча, атрофга тупроқ сочмоқда.

Пулемётлар нишонга олаётган нуқтани ўзгартиришганида, Млинский бошини кўтариб, фуражкасидаги тупроқни қоқиб ташлайди.

Сашка Полишчук дзот томон югуриб келади. У чаққонлик билан дзот оғзини мўлжаллаб, иккита граната улоқтиради. Портлаш рўй беради... Пулемёт сайрашдан тўхтайди...

Млинский бошчилигида қўпоровчилар взводи очиқ дарвозадан омбор томон югуради.

Орқадан, қоровулхона тарафдан милтиқлар қарсиллаши, гранаталарнинг портлаб гумбирлаши қулоққа чалинади... Дарахтлар орасидаги ялангликларда гулханлар ёнмоқда...

Жангчилар шошганча цистерналар остига дори кўмишади.

Серёгин аниқ, қисқа команда бермоқда.

Қўпоровчилар цистерналардан ўрмон томон сим тортишади.

Бир неча аскарлар ярадорларни ташишмоқда.

Млинский кўрсатма беради:

— Орқага қайтиш керак, Зина, тезроқ.

— Есть, ўртоқ майор!

Унга аскар йигитлардан бири мурожаат қилади:

— Иккинчи рота чекиниб бўлди, ўртоқ майор, уч киши қурбон бердик, ярадорлар ўн икки киши.

Млинский атрофни кўздан кечириб, вазиятни аниқлаганча, команда беради:

— Базага қайтинглар!.. Зосимов!

— Лаббай!

— Комиссар Алиевнинг ёнига югур! Орқага қайтсин!

— Есть, ўртоқ майор!

Матрос бир йигит югуриб келиб, унга юзланади:

— Вакуленчук взводи чекиниб бўлди.

— Балли, денгизчилар, қойил,— дейди Млинский ва унинг ёнидан сим тортиб кетаётган аскарга тикилади.

— Сенинг ишларинг қалай?

— Ҳаммаси жойида, ўртоқ майор.

Майорнинг ёнига терлаб-пишган Серёгин келиб, унга мурожаат қилади:

— Вазифа кўнгилдагидек бажарилди.

— Одамлар чекиниб бўлишдимиз?

— Худди шундай!

— Демак, портлатамиз.

— Менга буни топширинг, ўртоқ майор.

— Яхши, капитан.

Серёгин аппаратни қўлга олганича, «Бу ўрмондаги кишлоқчада ҳалок бўлганлар учун»,— деб тишлари орасидан пичирлаган кўйда, аппарат дастасини кескин бурайди.

Урмон узра худди ер-кўкни титратган гулдурак сингари садо янграйди. Цистерналар бирин-кетин ердан осмонга кўчади. Кўкка беқиёс аланга ўралмоқда. Саратон иссиғи уфуради... Портлашларга қўшилиб, дарахтлар қарсиллаб синмоқда. Ҳаммаёқ ўт-оловга чўлганган. Олов денгизи мавжланяпти... Урмонни дам сайин кучлироқ сурон қоплайди. Даҳшатли, қиёмат-қойим ғалаён орасида яккам-дуккам отилган милтиқ товушлари ҳам қулоққа чалинади.

Армия қисмлари қўмондони фон Хорн штаби.

Кабинетда телефон узлуксиз жиринглайди, аммо генерал бунга қулоқ қоққиси ҳам келмайди.

У қоматини ғоз тиклаб турган полковник Кемпе ва штандартенфюрер Вольфни ёнлаб, хонада нари-бери асабий одимламоқда.

— Жаноб қўмондон...— Нимадир дейишга шайланиб пичирлайди Кемпе.

— Сиз гапирманг!— унинг сўзини кескин бўлади генерал.— Мен сиздан авҳолни тушунтиришингизни талаб қиламан, штандартенфюрер Вольф! Бу нима деган гап ўзи? Менимча, сиз менинг қўлим остидаги ерларда хавфсизликни таъминлашингиз керак, шундай эмасми? Ким менга бутун партизанлар ҳаракати тўхтатилди, барча партизанлар йўқотилди, деб ҳисобот берганди? Сиздан сўраяпман, ким?

— Жаноб қўмондон,— дейди Вольф.— Бу қўпоровчиликни бир-икки киши эмас, ҳаракатдаги рус армиясининг катта отряди амалга оширган...

— Нима? Ҳали менинг қўлим остидаги ерларда рус армияси борми?— Бир нафас қотиб қолади фон Хорн.— Шунақа армия бору мен билмайман денг... Ана буниси ақл бовар қилмайдиган гап бўлди! Демак, менинг аскарларим қўлимиз остидаги ерларда ҳалок бўлишяпти!— баттар тутақади генерал.— Мен уларнинг хавфсизлигини таъминлаёлмаяпман...

— Биз жиддий чоралар кўрамиз, жаноб қўмондон,— ўзини оқлайди Вольф. Лекин мен ўзимдаги имконият билангина бу отрядни йўқотолмайман! Менга ҳеч бўлмаганда биронта полк беришингизни илтимос қиламан.

— Йўқ! Мен сизга ҳаттоки биронта аскар ҳам бермайман, Вольф! Биронта аскар ҳам! Сиз нима, фюрер кўрсатган муддатда менинг Москва томон ҳужум қилишим кераклигини билмайсизми? Ёки сизнингча, мен бу кўрсатмани бажармаслигим керакми? Буйруқни қулоғингизга қўйиб олинг, Вольф! Ҳаммани оёққа турғазинг! Дала жандармерияси, зондеркоманда, полициячилар... Яна кимлар бор қўл остингизда? Ҳаммасини! Мен фронтдан сизга биронта ҳам одам ажратиб бермайман лекин. Гап шу.— У сал осойиштаганиб, сўрайди:— Сиз айтганингиз қанақа отряд ўзи? Унинг қўмондони ким?

— Саккиз юзга яқин киши йиғилган, қандайдир майор қўмондонлик қиляпти. Фамилиясин Млинский,— шошилиб жавоб қайтиради Вольф.

— Шунисини билганингизга ҳам шукур. Демак, майор... Мен ўз армиямдаги юзлаб майорлардан тахминан ўнлаб кишини танийман. Лекин манави... Қим эди?..

— Млинский,— эслатади Кемпе.

— ...Мен у билан яқиндан танишмоқчиман. Сиз менинг бу ниятим амалга ошишига ҳаракат қиларсиз, Вольф. Мен унинг ўзини ёки жасадини кўришим керак. Ҳужумга ўтгунимизча шундай бўлиши лозим.

Иккинчи қисм

Кеч тун. Булутлар орасидан чиққан тўлин ой кумушдек порлаб, ўзининг совуқ шуъласи билан ўрмонни, мажнунтоллар, қамиш ва зирк қоплаган ости ботқоқ сайқонликни ғира-шира ёритади.

Белигача ботқоққа ботиб буталарга чирмашганча, Вакуленчук дарахт шохларига тикилган бир кўйда олдинга суринамоқда. Бўйнига автомат осган Саша Полищук ва бошқа денгизчилар унга пешвоз чиқишади.

Вакуленчук.— Парашютчини топдингларми?

Матрос.— Йўқ, командир, қидирмаган еримиз қолмади, қурол-яроғ жойланган жой топилди, лекин радистнинг қораси кўринмаяпти.

Мичман чуқур хўрсинади ва бош кийимини манглайига сурганча, дейди:

— Тонгга яқин қолди, яна қидириб кўринглар.

— Хўп бўлади!— дейди Сашка.

— Қани, кетдик.

Улар илдам босишиб, диққат билан сайҳонликни кўздан кечиршида давом этишади. Йигирма-ўттиз метрлар чамаси олдинга юришгач, Сашка мамнун хитоб қилади:

— Командир, парашют!

Вакуленчук бошини кўтариб қарайди ва дарахтлар учига илашган оқ чодирга кўзи тушади.

— Сигнал бер-чи.

Қоронғиликда фонарь милтирайди. Сўнг атрофни яна зулмат қоплайди.

— Ҳеч ким жавоб қилмаяпти, командир.

— Шошма, сигнал беравер!

— Бўлди, батареяси тугади.

Орага оғир сукунат чўкади.

— Яқинроқ борсакмикин?

Икки киши дарахтларни паналаганча, эҳтиёткорлик билан сайҳонликка чиқишади. Атроф жимжит. Ҳеч зор кўринмайди.

Қўққисдан шох-шаббаларнинг чирсиллаши ва «Тўхта!»— деган бўғиқ нидо эшитилади.

Ёнма-ён ўсган уч дарахт тепасида парашют арқонига осилиб турган киши кўзга ташланади. У типирчилаб, арқонни кесишга уринамоқда.

— Сафар бехатар ўтгани билан қутлаймиз!— дейди жилмайиб Вакуленчук.

— Пароль!— эшитилади жиддий товуш. Дарахтдаги кишининг қўлида сўник ярқиллаган граната жонланади.

— Паролга бало борми?— кулади Сашка.— Ҳаммаси шундоқ ҳам кўриниб турипти... Уч кундан буён кут-япмиз...

— Пароль?

— Вой, қайсар! Командир, ўзиям заифалардан шеклли,— ҳиринглайди Сашка.

— Хўп, Москва!— дейди Вакуленчук.

— Рязань,— дейди парашютчи ва ерга тушиб, гранатани қўйнига беркитгач, йигитларга мурожаат қилади:— Келинлар, танишайлик!

— Мичман Вакуленчук,— қўлини узатади мичман.

— Наташа,— ўзини таништиради парашютчи.

Мичман қизга анграйганча тикилади.

Сашка нақ парашютчининг пинжига суқилиб, тааж-жубланган кўйда минғирлайди:

— Чинданам заифа экан...— сўнг ўз гапидан ўзи ҳижолат чекиб, қўшиб қўяди:— яъни, аёлларимиздан...

Қиз секин кулимсираб, хушнудлик билан дейди:

— Аёл эмас, осмондан тушган фаришта... Нега анқайиб турипсанлар? Қутини бўшатишга кўмаклашворинлар! Эҳтиёт бўлинглар — рация!

Вакуленчук билан Сашка ҳушёр тортишиб, қизга елкасидаги қутини бўшатиб олишга кўмаклашишади. Наташа енгил тортиб, ишбилармонлик билан дейди:

— Мен билан бирга қурол-яроғ, ўқ-дори ҳам ташлашган, уларни тезда қидириб топиш керак.

— Биз уларни аллақачон топганмиз, фақат сени қидираётгандик,— дейди Вакуленчук ва гапни бундай якунлайди:— Лекин сен жа ўғил бола экансан, Наташа.

Млинский штаби қарор топган ўрмондаги геологлар кулбаси. Наташа билан Вакуленчукни Млинский кулба остонасида қаршилайди.

— Уртоқ майор! Радист сержант Сафонова армия штабидан сизнинг ихтиёрингизга келди. Менга топширилган нарсаларни ҳам бирга олиб келганман.

— Зиёрат қабул, сержант,— дейди жилмайиб Млинский ва ногоҳ Наташани бағрига босиб, уни икки бетидан ўпади.— Хуш кўрдик, азиз сержант!

Наташа бир оз уялинқирайди, сўнг қўйнидан найча қилиб ўралган конверт чиқариб, Млинскийга узатади.

— Генерал Ермолаевдан.

Млинский пакетни олади ва улар учовлон хонага киришади.

Геологлар кулбасидаги отряд штабида командирлар мажлиси ўтяпти. Ҳамманинг юзида жиддий акс этган. Барча Млинскийни диққат билан тинглаяпти.

— Уртоқ командирлар! Разведка келтирган аниқ маълумотларга қараганда, бизга қарши жазо операцияси уюштирилмоқда. Фашистлар катта куч тўплаб, лагерни қуршаганча, отрядни ер билан яксон қилишга аҳд этишган. Биз жангга киришмасдан, ҳимояга одам қолдириб, отрядни ҳужум чизигидан соғ-саломат олиб чиқишга, уни шу йўсида бизнинг олдимизга фронт қўмондонлиги қўйган муҳим вазифани бажариш учун асрашга қарор қилдик. Муҳим вазифа эса душманнинг орқа томонида қўпоровчиликни авж олдириб, немисларни фронтдан кўпроқ аскар ажратганча бизга қарши жанг олиб боришга мажбур қилишдан иборат.— Майор бир дам сукут сақлаб, Зинанинг ёнида ўтирган Вакуленчукка қараб қўйганича, сўзни давом эттиради:— Ҳимояга Вакуленчук взводи қолдирилади. Душманни тахминан икки соатча тўхтатиб туришга тўғри келади, мичман. Отряд қирқ минутдан кейин йўлга тушади. Ҳозирча ҳаммага жавоб.

Ўрмон ёқасидаги кузатиш асбоби ёнида қўлида карта тутган бир гуруҳ эсэсчилар ва армия офицерлари туришипти. Вилли ва Шмидт ҳам шу ерда. Улардан сал нарида рация ташиган аскарлар. Буларга яқин жойда — танклар. Олисроқда замбараклар кўзга ташланади.

Буларнинг баридан четда, карнайи ўрмонга қаратилган радио аппарати ўрнатилган автомашина олдида Петренко билан бир гуруҳ полициячилар уймалашмоқда.

Петренко бир ёқ сими овозни кучайтирадиган ускунага улаб қўйилган микрофонга яқинлашади. Сотқиннинг товуши атрофга таралади:

— Рус аскарлари ва матрослари, қаршилик кўрсатишдан воз кечинглар. Бунинг фойдаси йўқ. Биз сизни қуршаганмиз, исканжага олиб, ботқоқликка суриб ташлашимиз мумкин. Герман қўмондонлиги ортиқча қон тўкилмаслигини истайди, шу боисдан, сизларга таслим бўлишни таклиф қилади. Сизнинг ҳаётингиз хавфсизлигига кафолот берилади, ярадорларга медицина ёрдами кўрсатилади. Ўрмондан чиқиб таслим бўлинглар! Ўрмондан чиқиб, таслим бўлинглар!

Қўлига қўлқоп кияётган Вилли илжайганча Шмидтга қараб, Петренко томон имо қилади.

— Бу сайроқликдан ҳеч нарса чиқмайди, Ганс. Иблислар ўз хоҳишлари билан ўрмонни тарк этишларига кўзим етмаяпти. Уларни тўрт томондан қуршаб олганмиз... Авиация билан салгина қитиқлаб қўйиб, ботқоққа чўктира қолайлик.

— Тўғри гап, маъқул,— уни тасдиқлайди Шмидт.

Петренко Млинский отрядига қарата мурожаатномани такрорлайди.

— Ҳў, Петренко!— қичқиради Шмидт.— Собиқ бошлигинг, майор Млинскийни агар керак бўлса сувга чўкканлар ичидан ажратиб бера оласанми ёки йўқми?

— Ажратганда қандоқ! Мен у иблисни қоронғи қаб-

ристонда йўлиқтирсам ҳам танийман!— дейди Петренко шошилиб.

Сотқиннинг товуши ўрмон узра янграй бошлайди, аммо унга отряддагилардан бирон кимса қулоқ ҳам осмайди. Фашистлар ниҳоят ташвиқотдан натижа чиқмаслигига қаноат ҳосил қилишиб, жазо операциясига киришишади.

Яланглик устидан ўрмон томонга қараб биринчи олов найзалар учади. Портлашлардан қўпорилиб ўтга чулганган дарахтлардан кўкка пайраҳалар сачрайди.

Самолётлар қатор тизилишиб, ерни чўқий бошлашадди ва кузги ўрмон янги портлашлардан дам ўтмай харобаликка айланади.

— Ракетани ишга солинглар!— команда беради немис офицери.

Қизил ракета осмонга қадалади. Артиллерия ва миномёт отишмалари бошланади. Аскарлар занжир тортиб ўрмонга ёпирилишади.

Портлаётган бомбалар, снарядларнинг даҳшатли товуши бутун ўрмонни тутади. Ҳар жиҳатдан тартибга келтирилган хандақларда турли томондан ҳужумни қаршилашга шай бўлиб Вакуленчук матрослари чўзилиб ётишипти.

Вакуленчук қисқа-қисқа команда беради.

— Командир! Бизникилар анча олислаб қолишгандир, ҳайтовур?— дейди суронни босгудек қичқириб матрослардан бири.

Вакуленчук қўлидаги одатдагига нисбатан катта соатга тикилади.

— Ҳа,— жилмаяди мичман,— менимча, уларга энди етиб олиш қийин...

Яқингина ерда портлаш рўй беради. Матрос хандақ деворига кўксини босади.

Портлашлар узлуксиз давом этади. Худди қандайдир ҳайбатли махлуқ ўрмон тепасида туриб, аёвсиз гурзи тушираётганга ўхшайди.

Илдизидан қўпорилган дарахтлар қулаб, ернинг кўчган қора қатлами траншеяларни қоплаганча, кўмиб ташлайди. Бош устида дарахтлардан узилиб учган шохшаббалар гирдибод уради. Миналар нолакор портлаб, янги кўм-кўк буталарни заъфарон япроқларга, тупроққа қориштиради...

Геологлар кулбаси аллақачон кунфаяқун бўлган. Ертўлалар вайронага айланган. Бомбалар гумбирлаши, гранаталар портлаши аста-секин узоқлашиб бормоқда. Бутун сурон энди хандақда ётган матрослардан анчайин орқа томондан, ўрмон қаъридан эшитилаётир.

— Ярадорлар борми?— сўрайди Вакуленчук.

— Михеев ва Сазонов ҳалок бўлишди... Боголепов қаттиқ яраланган...— ахборот беришади унга...

— Траншеяларни тозаланглар! Николай, хандақ деворини тўғрила!

— Есть!— жавоб қайтаради матрос.

— Чаққонлик билан иш тутинглар!— буйруқ беради Вакуленчук.— Ярадорларни панага олинглар!.. Ҳушёр бўлинглар! Ҳозир ўрмалаб келишади!

Матрослар ускунали ва қўл пулемётларини ҳужумга шайлаб, гранаталарни саржин қилиб қўйишади.

Вакуленчук ҳамманинг кўзи тушадиган хандақ олдидаги шиббаланган ерга кўтарилади.

— Биродарлар, муҳими ғуж бўлиб ҳаракат қилмаслигимиз керак, йўқса дабдаламизни чиқаришади. Айниқса пулемётчилар тез-тез позицияни ўзгартириб туришлари шарт! Тушундингларми?

Вакуленчук қайтиб траншеяга сакрайди.

Деярли бир пайтнинг ўзида икки тарафдан қотилларнинг қора кўлкаси кўринади. Улар занжир тортиб жипслашган кўйда, секинлик билан хандақлар томон одимлашади. Баёнсиз сукунат... Фақат қаердандир олисдан, орқа томондан бўғиқ портлашлар қулоққа чалинади...

Вакуленчук қўли остидаги матросларнинг жиддий

қиёфаси... Улар қуролни қўлларида маҳкам қисишганча, нафас ютишган... Гоҳ буталар сояси, дарахтлар панасида беркиниб, гоҳ пайдо бўлиб, ит етаклаган немислар сафи яқинлашмоқда.

Ана, қотиллар яқинлашишади... Матрослар қимир этмай ётишипти. Уларнинг юзида қатъият, матонат акс этган...

Вакуленчук қўл пулемёти тепкисига панжасини босиб турипти... У тепкини босади... Уқлар қарсиллаб, сукунатни бузади.

Уч гуруҳга бўлинган Млинский отряди ўрмон ёқасига чиқади. Рўпарада очиқ майдон. Устини ҳар хил ўсимликлар ва барглар тутган ботқоқлик сезилар-сезилмас жимирлайди. Бутун борлиқни тонгги қуюқ туман қоплаган. Олис-олисида ўрмонлар қорайиб турипти. Улар кетган томондан ўқтин-ўқтин ўқ товушлари эшитилади.

Млинский билан Серёгин нақ ботқоқлик этагида туришипти. Уларнинг ёнига Алиев келади. Млинский унга савол ташлайди:

— Вакуленчукдан дарак йўқми?

— Йўқ.

Серёгин ботқоқликдаги пуштага оёғини босиб кўради. У оёғини босиши билан пушта ўпирилади. Алиевнинг қўлини тутганича, Серёгин зўрга кўкариб ётган ботқоқликдан оёқ тортади...

Млинский соатига қарайди.

— Агар яна бирон соат ичида кечик топилмаса, душман билан шу ерда жанг қилишдан бўлак иложимиз қолмайди.— У Серёгинга юзланади:— Буюр, капитан, хандақ қазишга киришишсин. Бошқа чора йўққа ўхшайди.

Ўрмон устидан пастлаб немис қирувчи самолётлари саф чекиб ўтади.

Млинский бир четдаги аравага яқинлашади. Ара-

вада ярадор ётипти. У майорга салом бергиси келиб, қўлини беҳол чўзади. Млинский ярим жилмайганча, ярадорнинг қўлини қисади ва йўлда давом этади. У айланиб, отрядни кўздан кечиради. Жангчиларнинг афти ангорига қараб, уларга ортиқча сўз малол келишини, одамлар янги оғир жангларга тайёр эканлигини ҳис этади...

Млинский Зина икки ярадор матросга сув ичираётган арава ёнида тўхтади. Матрослардан бири — йигирма беш ёшлардаги миқти, гимнастёркаси ёқалари очилиб, йўл-йўл кўйлаги кўриниб турган йигит ҳуш-беҳуш ихраяпти. Мишавой катталардек жиддий тарзда Зинага кўмаклашмоқда...

— Машқларинг бир оз пастми, дейман? — жилмаяди Млинский.

— Ҳаммаси қойилмақом, ўртоқ майор, — дейди иккинчи ярадор.

Млинский Зинага савол назари билан қарайди.

Қизгина унга индамай, бошини қуйи эгади.

Млинский Мишавойнинг бошини силаб эркалаганча булардан узоқлашади. У Алиев билан Серёгинга рўпара келади.

Серёгин. — Иван Петрович! Отларни аравалардан бўшатишни буюрдим... Араваларни хандақлар олдига тизиб қўямиз... Қарағайдан ҳам истехком ясамоқчимиз...

— Яхши, — дейди Млинский ва соатига қараб қўйиб, бир дам ўйланганича, дейди: — хандақни икки йўл қаздир. Кейингисига ярадорларни жойлаштирамиз.

— Есть! — Серёгин араваларни тўнтараётиб, қарагай кесаётган аскарлар томон кетади.

Млинский отрядни айланиб бўлиб, қайтиб ботқоқликка яқинлашади ва бу ерда рўпарадан келаётган усти шалаббо, узун калтакка суянган Матвей бобо билан унга пилдираб эргашган, ҳаммаёғи лойга беланган Алёшага кўзи тушади.

— Эҳтнёт бўлинглар,— дейди уларга Млинский.
Матвей бобо билан Алёша ерга ҳорғин чўкишади.
Бобо этигини ечиб, ичига кирган сувни тўкиб ташлайди,
пайтавасини сиқади.

Млинский ташвишли оҳангда сўрайди:

— Нима бўлди?

Матвей бобо бўғиқ йўталади.

— Топдик!..

— Раҳмат, Матвей Егорович, каттакон раҳмат! Хўп,
қани, қаерда экан у? Бу ердан анча олисдами?

— Икки чақиримча келар...— дейди бобо ва бир
дам сукут сақлаб қўшиб қўяди:— Лекигин арава билан
ўтиш қийин... тортиб кетади...

— Нима қилсак экан? Туман ҳали-бери тарқамас-
микан?— сўрайди Млинский.

Бобо кўзларини қисиб офтобга қарайди.

— Икки соатлардан кейин тарқаса керак...

Млинский орқага ўгирилиб, буюради:

— Хандақ қазишни тўхтатинглар! Ёғоч йўнинглар!
Йўлга тайёрланинглар! Ярадорлар билан ўқ-дорини
қўлда ташиймиз!

Урмон устидан нохуш гулдираб немис самолёти учиб
ўтади. Алёша самолётга кўз тикиб, тўнғиллайди:

— Лаънати!.. Қузатяпти...

Қуёшли куз кунн. Вакуленчук матрослари катта қур-
бонлар бериб Млинский отряди жойлашган лагерга
амал-тақал яқинлашган қотилларга қарши тенгсиз, оғир
жангни давом эттиришмоқда.

Улардан фақат уч киши — Вакуленчук ва икки мат-
рос тирик қолган.

Бутун атрофнинг ағдар-тўнтари чиққан... Душман
мурдаси нақ хандақлар оғзида сочилиб ётипти. Сал на-
рида пачоқланган немис танки кўзга ташланади.

Мичман пулемётни қўйиб, учта граната улоқтиради...

Унинг усти бошига лахта-лахта лой ёпишган... Жанг ни-
хоят тингандек бўлади.

Вакуленчук соатига қарайди. Орадан белгиланган ик-
ки соат вақт ўтипти... У шошганча хандақ бўйлаб югу-
ради.

— Андрей!— дейди у қичқириб, яланг ҳўл кўйлаги
баданига ёпишган қирра бурунли йигитга яқинлашгани-
ча. Йигит жанг давомида сув бўлиб, унинг юзини лой
қоришган тер қоплаган.— Орқага чекинамиз, тушундинг-
ми? Мен қарай-чи, балки яна тирик қолганлар бордир.

М а т р о с.— Тушунарли.

Вакуленчук иккинчи матрос — Сашкага кўзи тушади.

— Хайрият, тирик экансан. Орқага чекинамиз, бўп-
тими?

— Есть!

— Мабодо мен омонатни топширсам, планшеткани
сен оборасан.

— Есть, командир!

Вакуленчук ўлганларни оралаб, уларни йўл-йўлакай
кафаглаб қўйган бўлади. У хандақ охирида яна бир мат-
росга тўқнаш келади. Энгашиб, унинг манглайига каф-
тини босади... Матроснинг секин ихраётганини қулоғи
билан эшитиб эмас, қалби билан ҳис этади Вакуленчук.

— Яхши, тирик экансан, Коля!— мамнун хитоб қи-
лади у.— Бир оз сабр қил! Ҳозир замбил тўғрилаймиз!
Сабр қил. Душманни чалғитиб, ўтиб кетамиз.

Николай индамайди, фақат унинг кўм-кўк тиниқ кўз-
лари Вакуленчукка қадалади. Анчадан сўнггина матрос
бошини чайқаб, эшитилар-эшитилмас товушда дейди:

— Мен билан... ўтолмайсизлар... Мени отиб ташлай-
қол, Васильич!

— Унақа бемаъни гапни қўй!— унинг сўзини бўлади
мичман.— Тушундингми? Озгина чида. Чида. Сен ётиб
тур, мен ҳозир қайтиб келаман. Бўптими?

Матрос қони қочган лаблари қийшайиб жилмаяди
ва уни нигоҳи билан кузатиб қолади.

Вакуленчук пулемёт ёнида ўзини кутаётган Андрей билан Сашканинг ёнига келади.

— Сашка, сен менн ҳимоя қиласан!— қисқа буйруқ беради мичман.

— Хўп бўлади.

Вакуленчук Николайни елкасига юклаб, «Биродарлар, полундра!»— деб қичқирганча, хандақдан сапчийди. Унинг изидан пулемётдан ўқ узиб, граната улоқтирганча, Сашка билан Андрей олдинга суринишади.

Вакуленчук Николайнинг оғирлигини ҳам ҳис этмай, фавқулодда ғайрат, шижоат кўрсатиб, қотиллар эгаллаган чизиқни ёриб ўтади.

Андрей улоқтираётган гранаталар портлаши, Сашканинг қўлидаги пулемётдан сочилган ўқлар изиллаши диққатни жалб этиб, амалга ошириляётган операцияни гўёки пардалайди...

Қотиллар эс-ҳушларини йиғиб олишгунига қадар, матрослар улар эгаллаган чизиқни орқада қолдиришади. Йигитлар ўрмонга кириб, беркингандан кейингина, душман уйқуси бузилган итдек ҳура бошлайди.

Ботқоқликка туташ ўрмон. Млинский отряди Матвей бобо кўрсатган нуқтада ботқоқликдан ўтмоқда. Жангчилар узун калтакларга суяниб, эҳтиёт бўлганча, машаққат билан аста-секин олдинга суринишади. Қўлбола замбилларда ярадорларни ташишяпти. Ўқ-дори солинган қутиларни орқалаб олишган. Олис-олисида замбараклар товуши дам сайин сўнмоқда.

Ўрмон бўйлаб Вакуленчук ҳамон югуриб бормоқда. Унинг изидан икки матрос ўқ узишганча эргашишяпти. Итлар вовуллаши эшитилади. Қотиллар денгизчиларни таъқиб қилиб ўт очишаётганига қарамай, энди улар анча орқада қолишган.

Буталар, ғовлаб ётган қамишзорларни оралаб, олдинга елганича, Вакуленчук ниҳоят қўққисдан янги қа-

зилган каттакон ўрага йиқилади. У нафасини ростлаб, тимдаланиб қонаган юзини енги билан артади. Сўнг Николайнинг устига энгашади. Николайнинг вужудида ҳаёт асари сезилмайди.

Вакуленчук шошилишч оғайнисининг гимнастёркасини йиртганча, унинг кўксига қулоқ тутади... Кейин, Николайнинг бошини ердан кўтариб, унинг кўзларини ёпади. Сўнг чўк тушганча нам ерни қўллари билан тимдалаб, дўсти жасадини ўра тубига кўма бошлайди.

Тепада, ўра оғзида туриб оғир нафас олишганича Сашка билан Андрей унга тикилиб туришипти.

Ботқоқликка туташ ўрмон.

...Уч денгизчи Млинский отрядининг сўнгги қўналғаси бўлган майдонга қуёш тиккага келган бир пайтда чиқиб олишади. Офтобнинг заррин нурлари сезилар-сезилмас жимирлаётган ботқоқлик сатҳида чил-чил синмоқда...

Ажойиб фараҳли куз куни... Нақ ботқоқлик ёқасидаги тўнтариб қўйилган арава устида Матвей бобо ўтирипти. У тиши билан тирсагидан сал юқоридаги ярасини йўл-йўлакай танғиётган Андрейга тикилади.

— Мен бекорга ўтирипманми,— деб, қўрқаётгандим,— ўрнидан қўзғалади бобо.— Юринглар, ўғилларим, юринглар, кетдик.— У денгизчиларни ботқоқлик орқали Млинский отряди кетган томон йўлга етаклайди.

Вакуленчук матрослари қотиллар билан ҳализамон жанг олиб борган жойда бир неча немис офицерлари позицияни кўздан кечиришмоқда. Бу ерда бомбалар, снарядлар ва гранаталар портлашидан заминнинг титғи чиққан, илдизидан қўпорилган дарахтлар билан аскар мурдалари бир-бирига чатишиб ётипти...

Бир гуруҳ немис аскарлари билан полиция бошлиғи Раздоркин ва Петренко келишади.

— Хўш, нима гап?— сўрайди улардан Шмидт.

Бошидан оёғигача балчиққа беланган полициячилар миқ этишмайди. Немис фельдфебели ахборот беради:

— Булар, ботқоқликдан ўтишнинг ҳеч иложи йўқ, дейишяпти, штурмбанфюрер!

Гестапочи полициячиларнинг нақ бурни остига келиб, тирғалади.

— Ҳеч иложи йўқми, а?— деб бақирганича, Раздоркиннинг юзига тарсаки тортади у.— Жанг қилиш, бу сенга пора олиш эмас, ҳайвон! Петренко! Бу хода ютгандан сейф билан ишларни қабул қилиб ол!

— Ташакур! Ишончингизни оқлайман!..— таъзим қилиб минғирлайди Петренко.

Гестапочи унинг сўзини ҳам эшитмай, бу ердан узоқлашади.

Ўрмонни оралаган темир йўл. Кичик бир гуруҳ совет ҳарбий асирлари унинг излари устида судралишиб, шпалларни чеккага уйиб қўйишмоқда. Барчанинг ранги заъфарон. Мадори йўқ.

Асирларни қўлига боғич танғиб, милтиқ кўтарган икки полициячи қўриқляпти. Булардан бири — Охрим Шмиль. Йўлдан немис аскарлари ўтиришган аравача гилдираб ўтади. Аравача изидан патруль ўтиб кетади.

Асирлар орасида сержант Бондаренко ҳам бор. Унинг қўлига танғилган рангсиз мато қора қонга беланган.

Шмильнинг ҳамроҳи қичқиради:

— Қани, бўлларинг, бўлларинг, деяпман, текинхўрлар!.. Тезроқ! Тезроқ!

Асирлар тақдирга тан берган кўйда шпалларни орқалаб, секинлик билан тўда томон ташишади. Ҳамроҳига Шмиль яқинлашади.

— Тихон!

— Ҳа, Шмиль...

— Қара, худо ёрлақади!..— Шмиль Тихонга бир қутти сигарет узатади.

— Э, сен бунн қаердан олдинг?— қутини олганча, ҳайратланиб сўрайди Тихон.

— Кеча гестаподаги терговчи сийлади.

— Уҳ, томоқни куйдиришини кўрмайсанми!— тутун тортаётиб, дейди Тихон.— Бизнинг тамакимиз бундан хуштаъм, лекин ўзи ўткир.

Охрим ўгирилиб, кўзга ташланиб турган темир йўл кесимини назаридан ўтказади. Ҳеч ким йўқ... У Тихонга томон кескин бурилиб, ҳамроҳининг бошига милтиқ қўндоғи билан туширади... Тихон инқиллаб, оҳиста ерга чўзилади...

Ҳарбий асирлар тош қотиб қолишади... Улар полициячилар томонга ҳайрат билан тикилишади.

— Нега анқайиб қолдиларинг?!— бақиради Охрим.— Қани, бу ёққа келинглар! Тезроқ бўлинглар!

Асирлар нима бўлаётганига тушунолмаб, ҳамон турган ўринларидан қимир этишмайди.

Охрим Бондаренкони имлайди:

— Бу ёққа ке! Бўл, деяпман!— Унга Тихоннинг милтигини тутқазади.— Манавини бошидан ушла,— ерда ётган полициячига имо қилади у,— буталар орасига беркитиш керак!..— Бондаренко билан бирга полициячи жасадини йўлдан четга ташишади.

— Энди, йигитлар,— мурожаат қилади у асирларга,— ўрмонга қочамиз!.. Қани, тезроқ бўлларинг, йигитлар!— буюради Охрим.

Асирлар Охрим бошчилигида қуюқ ўрмонзорлар бағрига сингишади.

Улар нафаслари бўғизларига тиқилганча олдинга босишиб, унча катта бўлмаган сайҳонликка чиқишади. Машаққат билан йўл босишаётган икки аскар ҳансирашганича нола қилишади:

— Тўхтанглар, биродарлар!.. Сал бундоқ нафасни ростлаб олайлик...

Охрим уларга юзланади.

— Мумкин эмас, қочганимизни сезишгач, бизни қувишади, албатта. Юринглар!

...Ҳамма яна олдинга суринади. Бу гуруҳда кексалар ҳам, ёшлар ҳам бор. Уларнинг қиёфаси ҳар хил. Ёши қайтган бирови чап оёғи қайрилиб, ерга гурсиллаб йиқилади. Бу киши афти ангори, рус тилида лаҳжа билан гапиршидан Ўрта Осиёликка ўхшайди. Исми Оқтой.

Ҳарбий асирлардан бошқа бири ўзининг асабий, андак телбанамо ҳолати билан кўзга ташланади. У ориқ, соқол-мўйлаби ўсиб кетган, товуши хирилдоқ. Буни си — Игнат. Бондаренко босиқ одимламоқда.

— Шу боришда қаёққа борамиз энди?— савол ташлайди Игнат. Қочишга қочдик, лекин бу ёғи нима бўлади?

— Ўрмонга кириб бораверайлик-чи, қанча ичкарига шўнғисак, шунчалик яхши!— дейди унга Охрим.

— Семён,— дейди Игнат Бондаренкога юзланиб,— эсингдами, сен бу ўрмонзорни биламан, дегандинг.

— Ҳа, биламан.

— Бўлмаса, олдинга тушиб, ўзинг йўл бошлай қол!

Млинский қўним топган ертўла. Хира шамчироқ ёруғида Млинский, Алиев ва полициячи Охримлар ўтириштипти.

— Охрим Шмиль? Шундайми?— сўрайди Млинский.

— Худди шундай!— дейди Охрим.

— Айтингчи, сиз қандоқ қилиб полицияда ишлагансиз-у, нега бундай дабдурустдан қочиш фикрига келгансиз?

Охрим ўйланади, бир Алиев, бир Млинскийга кўз ташлаб, ниҳоят дейди:

— Мен, ўртоқ майор, сиз билан ёлғиз гаплашмоқчи эдим.

Алиев ўрнидан қўзғалмоқчи бўлади, аммо Млинский уни тўхтатади.

— Утиравер, Ҳасан Алиевич!— сўнг Охримга қараб, кескин оҳангда дейди:— Отряд комиссари билан ўртамизда яширин гап йўқ. Демак, сиз бизнинг...— у «бизнинг» сўзига урғу беради,— саволларимизга жавоб беришга мажбурсиз, йўқса, сиз билан гаплашмай ҳам қўяқолишимиз мумкин.

Шмиль яна бир қур Алиевга кўз ташлайди, кейин Млинскийга қараб, андак сукут сақлаганча дейди:

— Сиз нимани хоҳласангиз, ўшаниси тўғри албатта, сиз бу ерда хўжайинсиз!.. Аммо биз бари бир гаплашиб олишимиз керак,— у оғир хўрсиниб қўйиб, гапни бундай якунлайди:— Мен сизнинг ёнингизга гестапо томонидан юборилганман!..

Млинский билан Алиев бир-бирларига маъноли қарашади.

— Қандай мақсадда сизни юборишган?— сўрайди Млинский.

— Командирни ўлдириш учун. Комиссарни ҳам. Яна менга рацяни радист билан бирга йўқ қилишни ҳам буюришган.

— Гестапо сизнинг олдингизга ҳаддан ташқари кўп вазифани қалаштириб юбормаганмикин, нима деб ўйлайсиз?— кулимсирайди Млинский.

— Қалаштирган. Мен ҳам шундай деб ўйлайман,— жавоб беради Шмиль.

— Демак, асирларнинг бутун қочиб-қутулиш воқеаси олдиндан режаланган бир ўйингина бўлган холос, шундайми?— сўрайди Алиев.

— Шундай.

— Полициячининг ўлими-чи?

— Уни мен ўзим сидқидилдан тинчитдим.

— Айтинг-чи, сизлар нимага асосланиб, бўйинларингизга юкланган вазифани бажариб бўлади, деб ўйладинглар?— сўрайди Млинский.

— Бунинг учун асирлар орасига Семён Бондаренко жўрттага қўшиб қўйилди. Сизнинг ёнингизга келгач, у

туфайли менга ҳам ишонч билан қаралади, деган фикрга борилган бўлса керак. Уни эса аллақандай Петренко деган қочқин асирлар сафида кўриб, таниб қолган.

— Хўш... Гестапо агентларидан яна бизнинг отрядимизга суқилиб кирган киши бормикин?

— Билмадим, лекин ҳар ҳолда кимнидир юборган бўлишлари ҳам мумкин,— дейди Шмиль.— У андак сукутдан сўнг савол ташлайди:— Мен сиздан бир нарсани сўрасам майлими?

— Қулоғим сизда,— дейди Млинский.

— Сизнинг оилангиз эвакуация қилинишга улгурганми? Гестапо бутун имкониятни ишга солиб, сизнинг хотиниңгиз билан болалариңгизни қидиртиряпти. Айрим маълумотларга қараганда, улар кетишга улгуришмаган. Қаергадир яширинишган. Ҳозир Смоленскда қаттиқ тинтув эълон қилинган. Бу биздан анча узоқ ердаги гап, лекин мениңг қулоғимга чалинувди.

— Сиз ўзи аслида кимсиз, Охрим Шмиль?— тик қадалиб сўрайди Млинский.

— Мен сизга мана шу айтганларимдан бошқа ҳеч нарса деёлмайман... Иложи бўлса, мен шаҳарга қайтишим керак эди...

Отряд командири бир дам ўйланиб, дейди:

— Сиз гестапо топшириғини бажармаган ҳолда шаҳарга боришингиз тўғри келмайди. Биз аҳволни аниқлаб олгунимизча, шу ерда қолаверасиз...

— Тушунарли,— бошини силкийди Охрим.

— Боринг.

Охрим чиқиб кетади.

Млинский уни нигоҳи билан изидан кузатиб, чуқур хўрсинади ва кўкрак чўнтагидан хотини, икки жигарбанди тушган суратни чиқариб, унга ўйчан тикилади.

— Улар кетмай қолган бўлишлари ҳам мумкинми, Иван Петрович?— сўрайди Алиев.

Млинский бир оз сукутдан сўнг, ҳамон суратни кўздан кечирганича, истар-истамас оҳангда дейди:

— Ким билади, нима бўлганини...— Ойим кўрпа-тўшак қилиб ётган эдилар...— У суратни чўнтагига қайтиб солганча, энди одатдаги қатъий товушда Алиевга мурожат қилади:— Кетдик, Ҳасан Алиевич, одамларнинг йўлга тайёргарлигини текшириб кўрайлик. Шошилиш керак, қиш қиличини яланғочлаб келяпти...

Қора ўрмоннинг қуюқ чакалакзорларида Млинский отряди кун ўтказмоқда. Торгина сайҳонлик. Атрофда бир қатор янги тикланган ертўлалар. Булардан бирининг эшигида ёғоч чорсига қозон ўрнатилган.

Сайҳонликда асирликдан қочганлар саф чекиб туришти. Ҳаммадан орқада — Охрим. Серёгин саф бўйлаб одимлаганча, озодликка эришган аскарларни сўроққа тутмоқда. Мана, у биринчи йигитга юзланади. Йигит ўзи ҳақида дейди:

— Сержант Бейсамбоев Оқтой! 44-полк 131-ўқчи дивизиядан. Ровно яқинида июль ойи асирга тушганман.

Серёгин эшитганини ён дафтарига ёзиб боряпти.

— Қандай қилиб асирга тушгансан?— сўрайди у.

— Контузия бўп қолдим,— дейди Оқтой.— Сизганим йўқ, опкетишти...

— Жанг қилишга тайёрмисан?

— Худди шундай, ўртоқ капитан!— суюниб дейди Оқтой.— Жанг қилганда қандоқ!

Серёгин кейинги йигитга томон йўналади.

— Оддий аскар Игнат Осика! 9-махсус қурилиш батальонидан. Сентябрда асирга тушдим.

— Қаерда?

— Шостка яқинида, муҳофаза райони қураётгандик.

— Нима бўлиб асирга тушдинг?

— Узим... бостириб келишди... Қўрққанымдан таслим бўлмай иложим қолмади.

Жангчилар унинг гапига кулишади.

— Сен ҳали бу ерда юриб ҳам қўрққанингдан душманга таслим бўлсанг, нима қилдик?— дейди Серёгин жангчиларнинг ялли кулгисига қўшилиб.

— Йўқ, ўртоқ командир, энди мулла бўп қолдим!

— Қанақа мулла бўлганингни жангда кўрамиз, албатта...

Ертўладан Алиев чиқади. Саф чеккан аскарларга яқинлашади.

Серёгин уни кўриб, команда беради:

— Смирно!

Ҳамма қоматини тиклайди.

Серёгин комиссарга юзланади:

— Ўртоқ комиссар, саккиз жондан иборат собиқ ҳарбий асирлар группаси хизматга тайёр.

Алиев жангчиларга мурожаат қилади:

— Вольно, ўртоқлар! Сиз Қизил Армиянинг ҳаракатда бўлган полкига янги келиб қўшилдингиз. Эртага қасамёддан ўтасиз. Мен сизларни, фашистлар қўлида асирликда бўлиш нималигини ўз қони жонларингда синая кўргансизлар, деб ўйлайман. Биз сизларга қурол берамиз, бу душмандан интиқом олишга имконият, демакдир. Ҳозир эса ювиниб, овқатланганча, усти бошларингни тартибга келтиринглар. Ўртоқ Бондаренко, йигитларни бошла,— сўзини тугатади комиссар.

Бондаренко буюради:

— Чапга! Шагом марш!

Бўлинма сайҳонликдан узоқлаша бошлайди. Йигитларнинг қаршисидан Наташа чиқади. У ўтиб кетаётган аскарларга, Бондаренкога қарайди. Бир неча қадам олдинга босиб, яна ўгирилади. Тўхтайдми... Бондаренко ҳам у томонга қайрилиб кўз ташлайди... Икковлари бирдек қотиб қолишади... Сўнг, бир-бирлари томон отилишади...

— Наташка!— аёлни бағрига босиб, ўпадади Бондаренко.

— Сенечка!— Сеня! Бор экансан-ку!

Уларга Алиев билан Серёгин ҳайратланиб тикилишади.

Наташа бошлиқларга томон бурилади. Бондаренко узоқлашиб бораётган бўлинмага издан тикилмоқда. У афтидан нима қиларини билмаяпти... Довдираб қолган... Наташа уни қўлидан ушлаб олган. У эса шуурсиз ҳолатда эргашяпти.

Наташа оғзи қулоғида, Бондаренкони Алиев томон етаклайди.

— Ҳасан Алиевич, Ҳасан Алиевич...— ниҳоят, сал ўзини қўлга олиб, дейди у:— Уртоқ капитан, бу менинг эрим! Мен уни, ўлганми, деб қўрқаётгандим, тирик экан, Семён Бондаренко!

Ҳаммалари жилмайшади.

— Сен уни бизга таништирмай қўяқол, биз эскидан танишимиз, Наташа,— дейди Алиев.

Серёгин унга қўшимча қилади:

— Сирасини айтганда, сенинг бу ерга келишингга ҳам у озмунча хизмат кўрсатгани йўқ.

Ҳаммалари кулишади. Бондаренкони баттар тер босади.

Фон Хорн штаби.

Фавқулудда чақирилган йиғин бормоқда. Узун стол атрофида генераллар, офицерлар ўтиришипти. Армия махсус бўлими бошлиғи полковник Кемпе ахборот беради:

— ...Бизни аскарларимиз ҳужум чизигида очиқ турган ўнг қанот ташвишга солаётир...— У харитага яқинлашади.— Руслар Глуховка — Дорофеевка йўналишида қарши ҳужумга ўтишлари эҳтимолли бор. Бу эса бизнинг танк қисмларимизни танг аҳволга солиб қўйиши муқаррар.

— Унг қанотни мустаҳкамлаш учун биз қайси қисмларни бу ерга суришимиз мумкин?— сўрайди фон Хорн.

— Жаноб қўмондон,— дейди кекса генерал,— армия-

даги деярли барча резервлар аллақачон бош йўналишдаги группировкалар қўлига топширилган.

— Бизнинг ихтиёримизда нималар қолган?

— СС «Рейх» дивизиясига тегишли танкчилар полки ва биргина мотобатальон.

— Қўлимиз анча қисқа экан,— дейди фон Хорн ва адъютанти Крюгерга буюради:— Мени телефонда генерал-фельдмаршалга уланг.

— Хўл бўлади,— чиқиб кетади Крюгер.

— Авиация бизга ҳужум пайтида қандай хизмат кўрсатмоқчи?— стол чеккасида ўтирган ёш авиация генералига мурожаат қилади фон Хорн.

— 1-нчи ва 2-нчи эскадрильялар дала аэродромларида буйруққа шай бўлиб туриштипти,— ахборот беради генерал.

— Сизни об-ҳавонинг бузилаётгани безовта қилма-яптими, генерал?

— Мени партизанлар безовта қилишяпти, жаноб қўмондон!

— Яна қанақа партизанлар?— асабийланиб сўрайди фон Хорн.

— Бугун кечаси меннинг қўлим остидаги аэродромлардан бирига бостириб келиб, майдонда турган қирувчилардан икки эскадрильяни йўқ қилишибди... «Кондор» эскадрильясидаги учувчилар ҳалок бўлишибди...

— Нима?!— қичқиради фон Хорн ва полковник Кемпе томон кескин ўгирилади.— Полковник Кемпе, нега мен бунақа гаплардан ҳаммадан кейин хабар топишим керак?

— Мен бу тўғрида сизга йиғин охирида ҳисобот бермоқчи эдим...— шошилиб дейди Кемпе.

— Сиз биринчи навбатда ҳисобот беришингиз керак эди!— кескин унинг сўзини бўлади фон Хорн.— Штандартенфюрер Вольф! Бу нима бўляпти ўзи?

Штандартенфюрер Вольф ўрнидан туради.

— Жаноб қўмондон, бизнинг қўлимиз остидаги ер-

ларда русларнинг майор Млинский қўмондонлик қилган ҳаракатдаги доимий армияси жанг олиб боряпти...

— Млинский?!— баттар тутақади фон Хорн.— Тағин Млинскийми?!

Бўғиқ, аммо қисқа-қисқа жиринглаган телефон генералнинг шаштини босади. Фон Хорн трубкани кўтаради.

— Жаноб фельдмаршал, менинг армиямда ўнг қанотнинг заифлигини сизга яна бир карра эслатмасдан иложим қолмаяпти. Биз Москвага қанчалик яқинлашганимиз сайин, рус аскарлари шунчалик кучлироқ қаршилик кўрсатишяпти...— у асабини бир оз босиб, нутқидаги охирги сўзларини анча паст товушда гапиради.

Трубкадан нохуш товуш эшитилади:

— Азизим Хорн, 33-мотодивизия сиз томон йўлга тушганига анча бўлди. Мен сизга бундан бўлак ёрдам кўрсатолмайман.

— Жаноб фельдмаршал, фронтнинг катталигини инобатга олганда, менга биргина дивизия камлик қилади.

Трубкадан унга бундай жавоб беришади:

— Жуда дўппи тор келса, ўз армиянгиздаги қисмлар ўрнини алмаштириб, бор имкониятдан фойдаланинг. Ортиқча ҳаяжонланманг, генерал! Русларнинг сиз ташвишланаётган ўнг қанотга кўзи учиб турмаган бўлиши ҳам мумкин... Омад тилайман!— Шу билан гап тугайди.

Телефондаги музокара пайтида хонага алоқа бўлими офицери сассиз кириб, полковник Кемпега телеграмма тутқазади. У телеграммани шошганча кўздан кечириб, генерал телефонда гаплашиб бўлиб-бўлмасдан, ўрнидан қўзғалади. Унинг ранги бўздек оқарган.

— Жаноб қўмондон...— тили оғзида зўрға айланиб дейди Кемпе.— Ҳозиргина хабар қилишди: Плавск районидаги темир йўлда диверсия юз берипти. 33-мотодивизиани тўзатиб юборишипти.

Фон Хорн оҳиста трубкани ўрнига қўйиб, Вольфга тикилади.

— Сиз ахир, партизанлардан энди ном-нишон қолмади, деган эдингиз-ку.

— Бу партизанлар эмас. Бу жанг қилаётган аскарлар ва мен айтганманки, буларни йўқотиш учун катта куч керак...

— Йўқ, Вольф!— унинг сўзини кескин бўлади генерал.— Биз сизга полк ҳам бериб кўрдик, полкни ҳам қуритдингиз. Мен сизга энди битта ҳам аскар бермайман, гап тамом! Аскар беришнинг ҳам чегараси бор! Бир нарсани келишиб олайлик, штандартенфюрер! Ўз имкониятларингиздан фойдаланишга ўрганинг!

Радист қўним топган ертўла. Наташа рация устига энгашиб, армия штабидан радиограмма қабул қилмоқда ва овоз чиқариб, уни бир йўла Млинскийга ўқиб бермоқда:

— «Отряднинг янги базаси шаҳарга ва фон Хорн алоқа воситалари ўрнашган ерга яқин жойда бўлиши мақсадга мувофиқдир. Нуқта. Шаҳар марказида фронтнинг разведкачилар группаси иш олиб бормоқда. Нуқта. Разведкачилар бошлиғи — капитан Афанасьев. Нуқта. Алоқа учун пароль: «Москвада осмон беғубор». Нуқта. Жавоб: «Қопламоқда Берлинни булут» Нуқта. Зарурат туғилганида фақат сиз билан контакт ўрнатади. Нуқта. Ермолаев».

Армия қўмондонни кўрсатмаларини диққат билан тинглаб бўлиб, Млинский дейди:

— Яхши. Ёз, Наташа: «Отряд 37—43-нчи квадратдаги янги базага кўчади. Сиздан Шуи қишлоғи марказига биз учун ўқ-дорн, тиббий ёрдам, қишки уст-бош юборилишини сўраймиз».

Жимитгица қишлоқча. Жон асари йўқ. Мўриларда тутун ҳам кўринмайди. Осойишталик...

Отряд қишлоқ яқинига келиб тўхтади. Вакуленчук бир неча матрослар билан разведкага жўнайди. У қайтиб келиб, Млинскийга мурожаат қилади:

— Қишлоқ бўм-бўш, ўртоқ майор. Брон шарпа сезилмаяпти.

Млинский.— Сен ҳаммаёқни кўздан кечирдингми? Мина кўмилмаганми?

Вакуленчук.— Ҳаммаси жойида.

Серёгин улар ёнига келиб, таклиф киритади:

— Ўртоқ майор, бир оз ҳордиқ чиқарсак-чи? Одамлар чарчаб қолишди, сал исниб олишса, жон киради.

— Майли, сен айтганча бўлсин,— розилк беради Млинский ва Серёгинга буюради:— Қишлоқдан нарироққа посбон қўй, брон фалокатга йўлиқмайлик тагин.

— Есть!— дейди Серёгин.

Қимсасиз қишлоқдаги Клавдия Герасимовна кулбаси. Млинский, Алиев ва Серёгинлар печка ёқилган кулбада ўтиришипти. Наташа ҳам шу ерда.

Млинский:— Наташа, ҳозир эмас, ихтиёримизда бўлган навбатдаги соатда марказ билан боғланасан, хўпми, йўқса, немислар ҳид сезишиб, ҳордиқ чиқаришга ҳам қўйишмаслиги мумкин.

— Шу ердан туриб алоқа ўрнатамизми?

— Йўқ, ўрмондан, беш километрча наридан туриб... — У картага қарайди.— Сени Бондаренко у ерга бошлаб боради.— Сўнг Серёгинга юзланади:— Қани, энди дам олайлик!

Хонага аскарлардан бири киради.

— Ўртоқ майор! Бу ерда мени ҳол-жонимга қўйишмаяпти...

— Ким?

— Аллақанақа хотин! Дабдурустдан пайдо бўлиб қолди... Горковенко сизнинг ёнингизга олиб келишни буюрди! Мен, командир дам оляпти, сабр қил, десам, олдинга босгани босган...

— Бу қандай гап, наҳотки, мен ўз уйимга киролмасам? Салом алайкум,— аскарнинг гапига ҳам парво қилмай, кулбага хушқомат, хипча, рўмол билан юзини кўзларигача беркитган жувон киради.

Млинский уни дарҳол қаршилайди:

— Салом алайкум!— У аскар йигитга буюради:— Сен боравер.

Аскар йигит кетади.

Жувон мезбонларга хос сиполик билан уйдагиларни кўздан кечиради, шошмасдан эғнидаги иссиқ нимчани ечиб, бошидаги рўмолни олиб қоқади. У кулба этагидаги харакка ўтириб, этиги ўрнига чувак кияди ва ниҳоят, Млинскийга яқинлашади.

— Хўп, энди танишайлик,— дейди жилмайиб.— Клавдия! Колхозда эскидан бригадир, ҳозир вақтинча раис. Млинский Алиев билан кўз уриштиради.

— Клавдия... ҳурматни ўрнига қўйиб айтганда қандоқ?

— Клавдия Герасимовна.

— Сиз бизни кечиринг, қўққисдан уйингизга бундай...

— Аксинча, сизлар мени кечиринглар, меннинг уйимда тартиб йўқ. Мен ҳозир бир дақиқа. Э, сизлар... картошка қайнатибсизлар-ку...

— Сизнинг колхозингиз қаерда, Клавдия Герасимовна?— сўрайди Алиев.

— Қаерда бўларди?— савол эриш туюлгандек, дейди жувон.— Шу ерда! Ленин номидаги колхоз. Биз фақат вақтинча ўрмонга кўчганмиз.

— Ўрмонда нима қиляпсизлар?

— Турмуш... яшаяпмиз, ишляяпмиз...

— Колхозчиларингиз кўпми, ўрмонда?

— Асосан, аёллар... етмиш уч киши, эркаклардан иккита. Бундан бўлак, бола-чақа... Сигир, қўй, чўчқа, товуқларимиз бор.— У Млинскийга диққат билан қарайди ва умидланган кўйда сўрайди:— Хўп, сизлар қола-

диган бўлиб келдингларми ўзи? Ёки ҳадемай жўнавора-сизларми?— Жувон саволга жавоб олмай туриб, қўшиб қўяди:— Мен шунга қараб иш тутишим лозим!

— Биз жўнаймиз,— дейди Млинский,— лекин кўлга эмас! Умуман, шу яқин ўртада ўрнашиб қоладиганга ўхшаяпмиз! Сизга қўшни бўлиб...

Клавдия Герасимовна унга, сўнг Алиевга жимгина тикилади ва андак ҳаяжонланган ҳолатда картошка қайнатилган қозон, тузланган карам солинган идишни кўтариб келганича, стол устига дастурхон тузай бошлайди. Эшик орқасида куйманиб, қандайдир латтага ўралган бир шиша ароқ топади ва уни ҳам секин дастурхонга келтириб қўяди.

Млинский карамдан татиб кўриб, Алиевга санчқини кўрсатганча, боши билан имо қилади.

— Карам яхши экан, Ҳасан, кўнгилдагидек.

Клавдия Герасимовна ароқни Млинскийга яқин суриб қўяди.

— Қани, бошланг!

Млинский шишани қўлига олади.

— Тинч кунларда харид қилинган ароқ экан, қара! Марҳамат, ўзингиз қуйсангиз...

Уй бекаси ҳаммага ароқ қуйиб, қадаҳ кўтаради.

— Танишиб қолганимиз учун!

— Ғалаба ҳаққи!

Барчалари ароқ симириб, тамадди қила бошлашади. Млинский яна карамни олқайди.

— Олинглар, қисинмасдан олаверинглар,— мулозат кўрсатади Клавдия Герасимовна.

Отряд командири Клавдия Герасимовнага куюнч билан тикилиб, қизиқсинади:

— Эркаклар йўғида хўжаликни бошқариш қийин бўлмайтими, дейман?

— Бошингда соябонинг бўлмагани қийин албатта, лекин амаллаб турипмиз. Биласизми, эрларимиз баъзан ичишиб, сиздан яшириб ўтирмайман, бизга мушт

дўлайтиришган пайтлар ҳам йўқ эмасди. Аммо шунга қарамай, улар жангга кетишгач, худди етимчадек бўлиб қолдик... Сизлар олаверинглар... Бизнинг аёлларимиз яхши, гидрокли, заҳматкаси. Мана, барчамиз йиғилишиб, колхозни тарқатиб юбормаймиз, деб қарор қилдик, бир ёқадан бош чиқардик, вассалом. Йигинда мени Алексичнинг ўрнига раис қилиб сайлашди. У жангга кетган.

Тамадди қилишдан тўхтаб, Серёгин суҳбатга аралашади:

— Ўрмонга нега кўчдинглар? Немислар сизларни четлаб ўтишгани маълум, шундай экан, қишлоқда тура-верса ҳам бўларди-ку.

— Биз нима, душман балки келар, балки йўқ, деб анқайиб қолаверишимиз керакмиди? Қишлоқда Ёгор бобони қолдирганмиз. У яримта жон бўлса ҳамки, ўз вазифасини ҳалол бажараяпти.

— Хўп, бизнинг қишлоққа келганимизни қаёқдан билдинглар?— сўрайди Серёгин.

— Айтяпман-ку, Ёгор бобо қолган, деб, ўша хабар қилди. У сизларнинг разведкачиларингизни кўрган. Кейин, аскарлар келишганини кузатган. Заставага қадам ранжида қилиб, жияним Фролкага ҳаммасини шипшитган...

— Ҳали сизларда застава ҳам борми?— таажжубланади Алиев.

— Бўлмасам-чи! Бутун ишларимиз рисоладагидек,— жилмаяди Клавдия Герасимовна.— Катта хўжалик немисдан ғафлатда қолмаслигимиз учун разведкасиз иш битмайди.— Ҳаммага бирма-бир меҳрибон тикилиб, у яна бундай дейди:— Сизлар овқатланиб, бемалол дам олаверинглар, мен энди ўрмонга кета қолай. Сизлар ҳақда хушxabарни хотинларга айтмасам бўлмайди... Биздан, балки, бирон ёрдам керакдир?.. Тортинма, командир, айтавер. Биз бутун колхоз бир бўлиб кўмаклашамиз!

Млинский Алиев билан кўз уриштириб, ўрнидан ту-

ради ва Клавдия Герасимовнага яқинлашиб, унинг кўзларига тик қараганича дейди:

— Ажойиб инсон, Клавдия Герасимовна! Сенга барчамизнинг номимиздан... бутун Қизил Армия номидан каттакон раҳмат...

К л а в д и я Г е р а с и м о в н а.— Москвага ҳар қалай ҳеч нарса бўлгани йўқми? Сталин соғ-саломатми?

— Москвага ҳам, Ленинградга ҳам ҳеч нарса бўлгани йўқ. Сталин ҳам бардам.

— Биз ҳам шундай деб ўйлагандик. Хўп, мен келдим.

Бизга таниш, бир пайтлар Петренко сўроқ қилинган хонада, ҳайбатли стол орқасида гестапочи Шмидт ўтирипти. Унинг қаршисида елкалари букилиб ўтирган аёлнинг чеҳраси очиқ, аммо баёнсиз даражада ҳорғин. Хона тўридаги дивандан штандартенфюрер Вольф жой олган.

— Млинская хоним, сиз эрингизга ёрдам кўрсатишингиз лозим, бу сизнинг қўлингиздан келади. Сиз уни қутқаришингиз керак. Бу унчалик қийин иш эмас. Сиз унга уч-тўрт оғиз сўздан иборат хат ёзасиз. Наҳотки, арзимаган шу ишни хиёнат деб билсангиз?

— Мен унга нима деб ёзишим керак?

— Ҳаммаси оддий, шарт-шароит, аҳвол қандай бўлса, тўғрисини ёзаверасиз. Сизнинг эрингиз бир неча ойлардан буён ўрмонда санқиб юриб, дунёда ўзи нима бўлаётганидан хабари йўқ, бизнинг аскарларимиз ҳозир дурбиндан Москвани кўздан кечиришаётганини билмайди. Сиз унга шуни ёзасиз. Бундан бўлак, уни соғиниб қолганингиз, болаларингиз бетоб эканини ёзинг. Бу гапларнинг барчаси тўғри, аслида ҳам шундай эмасми ахир? Биз сизнинг эрингизга, унинг аскарларига тирноқ текизмасликка қафолат берамиз.

— Мен унга хат ёзмайман,— дейди бир оз сукутдан сўнг Млинская.

— Тентак!— бақиради Шмидт.— Сизлар билан гап-

лашиб ўтиришнинг ўзи аҳмоқлик! Сенларнинг энг аввал қон-жонингдаги фидойиликни ўлдириш керак! Биз шундай қиламиз ҳам!

Вольф қош-қовоғи солинганча, эшикка йўналади. Остонада тўхтаб, орқага ўгирилади.

— Бекорга асабни бузишнинг ҳожати йўқ, Шмидт,— немисчалаб дейди у.

— Мен сизни тушундим, жаноб штандартенфюрер.

Қиш. Ўрмон. Йўлда обер-лейтенант кийимидаги немис армияси офицери мотоциклда боряпти. У йўл устида тўнтарилиб ётган дарахт олдига келиб тўхтади ва мотоциклдан тушиб, яқинлашади. Орқа тарафдан бошқа бир дарахтнинг шохи қарс этиб сингани эшитилади.

У орқага ўгрилгани заҳоти, ўзига ўқталган немис автоматига тўқнаш келиб, бундай сўзлар қулоғига чалнади:

— Хенде хох!

Орадан дам ўтмай, у ўзини қўлга олиб сапчиганча, рўпарасида турган кишининг қўлидаги автоматни тепиб туширади, аммо шу аснода кимдир унинг бошини букишга уришиб, панжасини босганча, бўйинини эзгилай бошлайди...

У орқадаги кишини устидан ўмбалоқ оштиради, бироқ шунинг баробаринда, ўзи ҳам ерга йиқилиб тушади. Унга бир неча киши ташланади. У ерда ётган куйи яна қутилишга ҳаракат қилади, аммо унга ташланган кишилар энди қўлларини орқага қайириб, билагидан уни тасма билан қаттиқ танғиб қўйишади.

— Уҳ, лаънати фашист!— сўкинади матрос Сашка ўз қўлини сийпалаётиб.

— Ҳоз бўлиб туришини қара...

Обер-лейтенант энди ўзича пишқиради холос.

Лукьянов милтиқ оғзини елкасига тўғрилаб, уни олдинга итиради:

— Юр, худо орган, қани, юр!

Кун ёришаётганда навбатчи аскар йигит Млинскийни уйқудан уйғотиб, унга дейди:

— Полишчук билан Лукьянов «тил» ушлаб келишди.

— Киришсин,— дейди Млинский.

Шу ерда ухлаган Алиев ҳам уйғониб, ўрнидан туради.

...Кулбага чарчаб, силласи қуриган Сашка билан Лукьянов киришади. Совуқдан кўқарган, эгнидаги шинели сўкилиб кетган обер-лейтенант ёндарга вазмин суюнади. Сашка асирнинг қуроли ва ҳужжатларини стол устига қўяди.

— Уртоқ майор, ўрмонда қўлга туширдик.

Л у к ь я н о в.— Офицер.

Млинский обер-лейтенантга яқинлашади. Унга тикилиб, аскар йигитларга дейди:

— Раҳмат, йигитлар. Баракалла.

Алиев ўз планшетини очади.

— Фамилиянгиз, исмингиз, унвонингиз?

Обер-лейтенант Млинскийга разм солиб қарайди ва рус тилида сўзланади:

— Буюринг, менинг қўлимни бўшатишсин!

— Ечинглар қўлини!

Офицер харакка яқинлашиб, оғир чўқади ва яна мурожаат қилади:

— Иккимиз ёлғиз гаплашишимиз керак.

Млинский бир Алиевга, бир офицерга кўз ташлайди. Алиев бошини силкиб қўйиб, кулбадан чиқиб кетади. Ҳайрон қолишган Сашка билан Лукьянов ҳам унга эргашишади.

Млинский обер-лейтенантга ўйчан тикилади.

— Майор Млинский дегани сизми?

— Хўп, масалан, ўша мен, дейлик,— мужмал жавоб қайтаради Млинский.

— Москвада осмон беғубор!..

— Нима дедингиз?— сўрайди Млинский.

— Москвада осмон беғубор!..— дона-дона қилиб, ўз сўзини такрорлайди офицер.

— Капитан Афанасьев!.. Қопламоқда Берлинни булут!..— жавоб қайтаради Млинский.— Биз сизни қидирмаган жойинмиз қолмади!

Афанасьев индамай печкага яқинлашганча, чойнакни қўлига олиб, ўзига қайноқ сув қуяди. Сувни шошмасдан, қултумлаб ичади. Ҳорғинлик билан эғнидаги шинель, бошидаги фуражкани ечиб, стол ёнига қелиб ўтиради.

— Мен Марказ билан боғланишим лозим.

Млинский бир кесим ёғ, нон ва шиванинг остида қолган ароқни столга келтириб қўяди.

— Олинг, ичинг, баданингизга бир оз иссиқ югурмаса бўлмайди.

Афанасьев ўзига ўзи ароқ қуйиб ичади ва ёғни оғзига ташлайди. Сўнг сигарета тутатганича, иссиқ печкага суянади.

— Мен оғир кунга қолдим, ўртоқ майор!.. Радистим ҳалок бўлди, рация барбод бўлди... Фронт билан алоқа йўқ. Муайян жойда мен билан алоқа боғлаб турадиган кишим ҳам йўқ. Менинг ўзимга келсак, мана, сизнинг қўлингизда асир бўлиб ўтирилман.— Ғамгин жилмаяди у.

— Нега шароитингиз бунақа бўлиб қолди?

— Билмайман,— дейди Афанасьев ҳорғин.— Бизнинг радио-алоқамизни пайқашган ёки биров сотган бўлса керак... Ҳозирча аниқ бир гап айтишим қийин.

— Сиз билан шу пайтгача алоқа боғлаб турган кишилар-чи? Улар нима қилишяпти?

— Улардан биттасини йўқотишди. Қолганлари боғланишга имкон бўлмаётгани тўғрисида сигнал беришяпти. Мен Марказ билан тез боғланишим керак.

— Егоричев!— овоз беради майор.

Навбатчи йигит киради.

— Вакуленчук дарҳол менинг ёнимга кирсин!

— Есть!— навбатчи йигит кетади.

— Менинг полицияда ишлаган запасадаги алоқачим ҳам сўнгги пайтда кўринмай қолди,— сўзини давом эттиради Афанасьев.— Айтмоқчи, сизнинг отрядингизга суқилиб кирган гестапо агентлари тўғрисида бизнинг огоҳлантиришимиз сизга етиб келган бўлса керак?

— Ҳа, раҳмат, лекин сиз хабар бергунигизга қадар отрядга гуноҳини кечиришимизни сўраб Охрим Шмиль деган полициячи келди. Фақат, у ўзидан бўлак яна қандай гестапо кишилари борлигини бизга билдирмаяпти.

— Сир сақляяптими?

— Афтидан, буни ўзи ҳам билмайдиганга ўхшайди. Биз ҳар эҳтимолга қарши отрядимизга келиб қўшилган барча кишиларни назорат қилиб турипмиз. Бу Шмиль, ниманидир айтмаётгандек таассурот қолдирыпти, лекин айтмагани нима — билолмаяпман.

— У билан суҳбатлашсам, чакки бўлмасди... У менинг сўнгги пайтда жим бўлиб кетган алоқачим тўғрисида бирон нарса билиши ҳам мумкин.

— Сиз ўз алоқачингизни танийсизми?

— Йўқ, унинг афт-ангори қандайлигини фақат эшитганман.

Вакуленчук киради.

— Мумкинми?

— Марҳамат, мичман. Охрим Шмильни менинг ёнимга бошлаб кел, кейин Наташага айт, тезлик билан рацияни тайёрлаб турсин.

— Есть!— дейди мичман, ҳайратланиб кўз қири билан «обер-лейтенант»га қараб қўйганича.

— У бу ердан узоқ жойдами?— сўрайди Афанасьев.

— Йўқ, икки қадам нарида.— Вакуленчук чиқиб кетади.

Млинский Афанасьевга пахтали нимча тутқазади.

— Ҳозирча кийиб ўтиринг...

— Миннатдорман,— дейди Афанасьев. У нимчани олади ва ташқари эшик очилиб-ёпилгани эшитилганида,

ўрнидан қўзғалади.— Мен манави парда орқасидан туриб, бу агентнинг қанақалигини кузатмоқчиман.

Афанасьев парда орқасига ўтиши билан, Вакуленчук уйқудан қош-қовоғи шишган Охримни бошлаб киради.

— Мумкинми?

— Шмиль, шаҳарда хизмат қилган барча полиция ходимлари тўғрисида икки оғиз гапириб берсангиз,— дейди майор.

— Ўзим билганларними?

— Ҳа, албатта.

— Мен соқчилар взводида эдим... Биз фақат баъзан комендатура билан гестапо буюрган ишларни ҳам ба-жарардик.

М л и н с к и й.— Бир бошдан. Сизнинг взводингизда бўлган полициячиларга тўхтаб ўтайлик. Улардан ҳар бирининг афти ангори тўғрисида гапирсангиз. Иложи борица аниқ, батафсил.

Ш м и л ь.— Биз тахминан йигирма бештача киши бир ерда...

Қўққисдан Афанасьев парда орқасидан чиқади. Шмиль унга кўз қири билан қараб қўйиб, юзини четга буради.

— Айтинг-чи, Шмиль,— савол ташлайди Афанасьев, — сиз сешанба кунлари соат бир билан икки ўртасида қаерда бўлишингиз керак эди?

Млинский Афанасьевга ажабланиб қарайди. Шмиль ўйланиб, босиқ жавоб қайтаради:

— Мен Марказий кўчада, эшиги устига тақа шакли туширилган атторлик дўкони олдида бўлишим керак эди.

— Нега?

— Менинг ёнимга биров келиб, мендан бир нарсани сўраши лозим эди...

— Кечирасиз, сизда папирос ёндиргич йўқми?— дейди Афанасьев.

— Йўқ, менда алмисоқдан қолган гугурт қутн...

— Хўп, қисқаси, салом алайкум,— дейди энди Афанасьев ва Млинскийга юзланади.— Мана, яхшироқ танишиб олинг, ўртоқ майор, менинг йўқотган алоқачим ҳам топилди... Мен, сизни бу ерда кўраман деб, ҳеч ўйламагандим...

— Шунақа бўлиб қолди,— дейди Охрим ва Млинскийга мурожаат қилади:— Қечирасиз, мен ҳаммасини сизга айтишимнинг иложи бўлмади, ўртоқ майор.

— Тушунарли, ўртоқ Шмиль,— бош силкийди майор ва у билан қўл сиқишади.— Хўп, келинглар, энди бундан бу ёғи нима қилишимиз тўғрисида бош қотирайлик.

Афанасьев.— Мен доим шаҳарда бўлишимга тўғри келади.

Млинский.— Демак, сизга доимий алоқачилар керак.

Афанасьев.— Муайян жойда мен билан боғланиб турадиган кишисиз ҳам иш битмайди.

— Мен бормоқчи эдим,— дейди Охрим,— лекин бу ерда менга жавоб беришмади.

Афанасьев.— Сиз гестапо буйруғини бажармай шаҳарда кўзга кўринишингиз қийин. Бўпти, алоқачилар масаласини яна ўйлаймиз.

Млинский мулоҳаза юритиб кўриб, дейди:

— Муайян жойдаги одам масаласида мен шаҳарда кўзлаб қўйган Павел ҳазрат деган киши бор. Уша орқали муносабат ўрнатса бўлади.

Афанасьев майорга тикилганча, илжаяди.

— Нега куляпсиз, капитан?

— Ҳзим... Сиз айтган руҳонийни мен кўпдан буён кузатиб юргандим...

Икковлари ҳам кулиб юборишади.

Генерал Ермолаев штаби. Хонада Ермолаевнинг ўзи ва фронт Ҳарбий советининг аъзоси Садовников ўтириштипти.

— Фашистлар аскарий қисмларни жой-жойига қўйишни ниҳоясига етказишяпти,— дейди Ермолаев.— Бундан келиб чиқадиган хулоса шуки, улар яқин кунларда ҳужумга ўтишлари мумкин.

— Улардан қайси дивизиялар бош йўналишда турипти?— сўрайди Садовников.

— 2-, 12- ва «Рейх» танк дивизияси.

— Бу аниқ маълумотми?

— Ҳа, биз бир неча далилларга суяняпмиз, капитан Афанасьев ҳам буни тасдиқляпти.

— Улар ўзлари босиб олишган ерларда осойишталик ўрнатишга ҳеч нарса қолдиришмаяптими? Сиз менга, майор Млинский отряди душманнинг алоқа воситаларини емиришда фаол иш кўрсатяпти, деган эдингиз.

— Фон Хорн илоннинг ёғини ялаган. У ҳозир фронтдан биронта ҳам аскар ажратмаяпти.

— Хўп, нима қилдик, Сергей Павлович?

Ермолаев кабинетнинг бутун бир деворини эгаллаган картага яқинлашади. Уни жим кўздан кечиради. Садовников ҳам карта ёнига келади.

— Улар бизнинг мудофаа чизиғимизни ёриб киришлари эҳтимоли йўқ эмас,— ўз фикрини билдиради Ермолаев.— Мана, бу ерда,— картага ишора қилади у,— бизда учта дивизия бор холос, булар ҳам унчалик мустаҳкам дивизиялардан эмас... жангларда тўзиб қолишган, сон эътибори билан полклар, деса бўлади... йигитларнинг асосий қисми артиллерия билан юрти ўқувчилари...

Садовников картадан кўз узмаганича, сўрайди:

— Бизнинг резервимизда нималар бор?

— Иккита танк бригадаси ҳамда Казаков дивизияси.

— Биз, масалан, душманнинг ҳужумини кутиб турмай, қарши ҳужумни бошлаб юборсак-чи...— ўз мулоҳазасини ўртага тўқади Садовников.

— Қандай қилиб?

— Резервларни ишга солган ҳолда, албатта.

— Мабодо фон Хорн бошқа участкалардаги қисмларни ишга солса, биз унда барибир қийналишимиз турган гап.

Садовников картага тикилади.

— У қайси қисмларни кўчира олади?

— Дейлик, чап қанотдаги қисмларни...

— Бу 18- танк дивизияси.

— Худди шундай.

Садовников бир нафас ўйланиб, таклиф киритади:

— Хўп, ўнг томондаги қўшнингиз сизга қўшилиб ҳужум қилса-чи?

— Яхши бўларди.

Ҳарбий совет аъзоси хаёлидагини яна ўртага тўқади:

— Демак, сиз билан биз душманнинг қисмларини кўчиришига қандай ҳалал бера олишимиз тўғрисида ўйлашимиз лозим.

Ермолаев Садовниковнинг бу фикрини маъқуллаб, дейди:

— Ҳалал бериш учун асосий хизматни ўтаган темир йўлни ҳеч бўлмаганда бир неча кунга ишдан чиқариб, мана бу йўлдаги кўприкни портлатиш керак. Биз бунга эриша олсак, ҳозирги об-ҳаво шароитида душман маневр қилиш имконидан буткул маҳрум бўлиб қоларди.

— Балки, авиациядан фойдаланиб, буларнинг иккиниси ҳам бомбардимон қилармиз, нима дейсиз?

— Бу билан мақсадга эришиш қийин. Улар самолёт уриб туширишга уста. Бунинг устига, ҳозирги об-ҳавода осмондан мўлжалга олиш кўп ҳам ўнғай эмас.

— Хўп, масалан... авиация билан биргаликда Млинский отряди ишга киришса-чи?.. Учувчилар ишни бошлашади, Млинский эса охирига етказди,— таклиф қилади Садовников.

— Ана бу бошқа гап!— бир дам ўйланиб, дейди Ермолаев.— Лекин бу режа амалга ошиши учун душман худди ҳужумга ўтиши арафасида, шунга мослаб, унга

зарба бериш керак. Биз фон Хорн қайси соатда ҳужум-га ўтишини аниқ билишимиз лозим...

Млинский ўрнашган лагерь.

Кулбага Матвей бобо киради. Млинский унга савол ташлайди:

— Қалай, тайёrmисан, Матвей Егорович?

— Аскар ҳамиша хизматга тайёр, ўртоқ майор!— дейди Матвей бобо муғамбирона илжайиб.

— Йўл олдидан оқ фотиҳа қилайлик бўлмаса, ўтир. Чойга ҳафсаланг қанақа?— Чойнакни қўлга олади Млинский.

— Йўқ, чой ичдим. Бўлди.

— Қуrolнинг борми ёнингда?

— Бор, бўлмасам-чи!

— Кўрсат.

Матвей бобо қўйнидан тўппонча чиқариб, командирга кўрсатади. Млинский беозорлик билан тўппончани бобонинг қўлидан олиб қўяди.

— Худога ишон, ўзинга эҳтиёт бўл, дейишади. Қайтиб келганинда бераман. Сенга масъулиятли вазифа юкляймиз. Фронт штаби бизга қараб турипти.

— Тушунаман, Иван Петрович.

Млинский Матвей Егоровичга яна бундай панд-насиҳат қилади:

— Сен кўп шошма... Сен тўппа-тўғри Павел ҳазратнинг ёнига борма... Черковни кириб томоша қил, у ёнбу ёнга қара, яна биронтаси эргашган бўлмасин... Партибга риоя қилиб, шам ёқ, чўқин.

Матвей бобо кўзларида бир алам қалқиб, дейди:

— Ҳа, шам ёқишим мумкин. Анастасиямни эслаб.

— Демак, тушунарли... Дуо ўқиш эсингдан чиқмаганми?

— «Э, парвардигор, осий бандаларингга ўзинг раҳми шафқат қил...» Қизиқ, эсимда...— жилмаяди Матвей

бобо.— Бўлмаса, мен худога ишонмай қўйганимга кўп бўлди, Иван Петрович.

— Бундан кейин ҳам ишонмасанг, ишонма. Лекин у ер худонинг уйи.

Млинский билан Матвей бобо кулишади.

Станция яқинидаги ўрмон. Ҳаммаёқни қор босган. Ўрмонни оралаб, навбатчиликни қабул қилгани Охрим билан Игнат, булардан олдинроқда Вакуленчук бориш-япти.

Улар ўрмон этагига чиқишади. Рўпарада қорга бурканган дала. Олисидаги тепаликда станция жойлашган. Мичман икки қўлини чиллак қилиб оғзига босади ва худди какку қуш сайрагандек овоз чиқади. Қуюқ бугазор устида аскар бир йигитнинг боши кўринади. У ва ҳамроҳи Вакуленчукнинг ёнига келишади.

— Ўринларингга одам опкелдим!— дейди Вакуленчук.— Совқотмадингларми?

— Вақтидан икки соат кўп туриб қолдик,— инжийди бояги аскар.

— Станцияда нима гал?

— Олти эшелон шимолга, фронт томонга ўтди, учтасига танк ортилган. Тўртта эшелон орқага бўш қайтди, иккитаси ярадорларни обкеттишди.

Вакуленчук Игнатдан биноклни олиб, кўз югуртади, сўнг эгасига уни қайтиб беради. Станция томонда маневр қилишга тайёрлаб қўйилган паровоз вагонлари, цистерналар, атрофда буларни қўриқлаш учун ўрнатилган пулемётлар кўзга ташланади. Мана, цистерналар юкланган состав занжир бўлиб секин суринамоқда. Икки паровоз илдам босиб, уни очиқ йўлга чиқариб қўйишади. Вакуленчук Игнатга постни қабул қилишини буюриб, унга кўрсатма беради:

— Диққат билан кузат. Кечга томон ўрнингга одам юбораман.

— Есть, командир!— дейди Игнат.

Вакуленчук навбатчиликдан бўшаган икки аскар билан ўрмон бағрига сингишади.

Игнат билан Шмиль постни эгаллашади. Игнат биноклдан станция томон қарайди. Темир йўлда аравача гилдираяпти.

— Ўрмон сенга жа ёқиб қолди шекилли, Охрим!— чекаётиб, дейди Игнат.

— Сен эҳтиёт бўлиб чек,— уни огоҳлантиради Охрим.

— Сен, қараб турсам, ҳаддан ташқари юрагингни олдириб қўйишсан!— тўнғиллайди Игнат.— Эски хўжайинларингни эсдан чиқариб қўйдингми, дейман?— Охримга тик қадалади у.

Охрим сергакланади.

— Нега нафасинг ичинга тушди? Тиззанг қалтиряптими? Сени қараю!..— кулади Игнат ва дона-дона қилиб дейди:— Сенга Бойқушдан салом!..

Охрим унинг гапига жавоб бермайди.

— Мени эшитмаяпсанми, Охрим! Сенга Бойқушдан салом!..— дейди яна Игнат.

— Бойқуш қизилтошнинг уясига кириб кетган!..— жавоб қайтаради ниҳоят Охрим.

— Тўппа-тўғри!— илжайиб дейди Игнат ва қўшиб қўяди:— Мана, қоидага мувофиқ иш тутишнинг кифтини келтирдик... Сен билан биз бу ерда, шунча вақт ўтиб, вазифамизни бажарганимиз йўқ!. Бу ҳолда бировнинг юзига қандоқ қараймиз... Қисқаси, бу кеча жон койитишимизга тўғри келади.

— Ҳали эрта эмасмикан?— ғўдранади Охрим.

— Кеч бўп қолса, кимга додингни айтасан!— уни силтаб ташлайди Игнат.— Булар яна бир балони бошлашапти. Млинскнй, анави комиссар билан Серёгин бир пайтда кулда йиғилишади, мен ўзим улар билан шуғулланаман... Сен Наташа билан рацияни тинчитасан! Иккимиз баб-баравар ҳаракат қилишимиз керак... Навбатчиликни толширгандан кейин ошхона ёнига боргин,

мен у ерда граната жамғариб қўйганман... Ишни битириб, тезгина жиламиз!

— Бўпти!— кайфияти бузилиб дейди Охрим.

Радист турган ертўла.

Наташа радиограмма магзини чақяпти, Млинский кутяпти.

— Нима дейишган экан?— сабрсизлик билан сўрайди у.

Разведка маълумотига қизиқишяпти яна,— дейди Наташа қўлидаги қоғозни Млинскийга узатаётиб.

— Навбатдаги сеанс қачон бўлади?

— Ҳар икки соатда боғланишимиз мумкин... Интизорлик билан жавоб кутишяпти...

Алиев киради.

— Матвей бобо қайтиб келди.

— Қани у?

— Заставага эмаклаб етиб олганга ўхшайди. Чолнинг аҳволи чатоқ. Зина дарҳол ўша ёққа жўнади.

— Наташа, хабар қил, ўзимиз жилла туриб алоқа боғлаймиз,— дейди Млинский ва Алиев билан бирга ертўладан чиқиб кетади.

Матвей бобо қарағай шох-шаббалари устида чўзилиб ётипти. Шамол ўчирмасин учун тортилган парда ёнида милтираётган бир ҳовучгина гулхан шуъласи унинг юзини ғира-шира ёритмоқда. У чуқур нафас оляпти. Тер қоплаган нам сочлари йиртиқ қулоқчини остидан тўзиганча чиқиб турипти. Зина унинг совуқ олган оёқларига дори-дармон қилмоқда. Навбатчиликда бўлган аскарлардан бири Зинага кўмаклашяпти. Млинскийни кўриб, бобо ҳамшира қизни ўзидан бир оз четлатади.

Майор Матвей бобонинг устига энгашади.

— Матвей Егорович!..

— Мени маъзур тут, Иван Петрович...— хаста то-

вушда дейди бобо,— сенинг ишончингни оқлаёлмади Матвей бобонг... Қаёққа қарама, застава, ўтиб бўлмади. Далани оралаб кетмоқчи эдим... Лекин кўрмайсанми... белгача қор. Мени маъзур тут...— У ўрнидан туришга уринади.

— Ёт, ётавер, Матвей Егорович,— дейди Млинский.— Зина, муолижангни давом эттиравер...

Зина чолнинг оёғини яна уқалашга тушади.

— Озгина отсам, яхшироқ бўлармиди?— дейди бобо.

— Ҳозир, ҳозир,— дейди спирт ишлатаётган Зина.

— Демак, ўтишнинг ҳеч иложи йўқми?— хўрсинади Млинский.

— Мен энди етиб боришим қийин, дармоним қуриди...— дейди паст товушда бобо.

— Мен одам билан замбил юбораман,— дейди Млинский Зинага.— Уни мен турган уйга оборинглар...

Қоп-қора тун. Ертўлада жойлашган ошхонанинг орқа тарафида, ўрмонликда икки киши — Охрим билан Игнат туришипти. Устини шох-шабба, сўнг эса қор қоплаган ўрани кавлаштириб, Игнат бир неча гранат олади.

— Демак, келишдик!— шипшийди Игнат.— Млинский билан Алиев келишган заҳоти, мен ҳуштак чаламан, бу ишни бошлайвер, деганим бўлади. Эшикда турган навбатчини обташлайсан. Семён бугун постда турипти, ертўлада Наташа бир ўзи бўлиши керак... Бешта граната у билан рацияни тинчитишга етиб ортади...— Охримга граната узатади у.

— Яна битта граната бера қол,— сўрайди Охрим.

Дарахт шохлари шитирлагандек бўлади. Игнат жон ҳолатда атрофга аланглайди... Жимлик...

— Сенга бирон нима бўлдимми?— секин савол ташлайди Охрим.

— Дарахт шитирлади шекилли.

— Ҳа, бу шамол...— дейди Охрим.— Хўп, менга яна битта!

— Ма,— шивирлайди Игнат, граната узатганича.
— Тўппончани ҳам узатмайсанми бу ёққа?
— Сен жа берганнинг юзига қарамайдиганлар тоифасидан экансан, Охрим, сенга шунча гранатанинг ўзи ортиқча.

Бехосдан фонарь шуъласи Игнатнинг юз-кўзига тушади. У даб-дуруст рўй бераётган воқеадан саросималаниб, бир нафас кўзларини юмади ва худди шу аснода Охрим унга ташланади. Аммо Игнат Охримни зарб билан ўзидан нарига силтаб, шуъладан узлатга чекланганича, «...эх, сен ювиндихўр сотқин!»— деб қичқирган кўйда тўппончадан икки марта ўқ узади ва ўрмон ичкарисига қоча бошлайди. Охрим ихраганча қорнини чангаллаб, қор устига йиқилади.

Буталар орасидан учта матрос сакраб чиқишади.

Булардан биринчиси — Сашка. У қочиб бораётган Игнатга қараб автоматдан ўт очади. Игнат дарахтлар панасида беркиниб, матрослар томон кетма-кет иккита граната улоқтиради. Қулоқни қоматга келтирадиган портлаш рўй беради.

Матрослар яна ўт очишади. Игнат тўппончаси қўлидан тушиб, гандираклаб қолади ва ниҳоят, асфаласофилинга жўнаган кўйда буталар орасига қулайди. Фонарь унинг қор устида ётган мурдасини ёритади. Бояги олишув юз берган жойда қаттиқ яраланган Охрим ердан бош кўтаришга уринмоқда.

Млинский ўрнашган лагерь.

Матвей бобо кулбадаги узун тахта устида қўй терисдан тикилган пўстинга ўраниб ётипти. Матвей бобонинг невараси Алёшка, чолга совуқ кор қилмасин, деб у ўранган пўстинни тартибга келтиряпти. Зина чолнинг манглайига кафтини босганича, дейди:

— Мен турган ертўлага чоп Алёша, токчадаги устига дока ташланган темир қутичада аспирин бор. Топол-

масанг, Мишавойни уйғот, сенга топиб беради. Қани бўл.

Алёша югурганча хонадан чиқиб кетгани заҳоти, бу ерга Млинский, Алиев ҳамда Вакуленчуклар кириб келишади. Млинский чолга кўз ташлаб қўйиб, Зинадан сўрайди:

— Бир оз дурустми, аҳволи?

— Йўқ, иситмаси тушмаяпти, ёняпти Матвей бобо.

Млинский бир чеккага ўтириб, телпагини бошидан олганича, ўйчан шикоятланади:

— Фалокат бир ўзи келмас экан...

Матвей бобо бир ёнбошидан иккинчи ёнбошига ағдарилиб, ногоҳ паст товuşда дейди:

— Иван Петрович...

Майор уни гапиргани қўймайди:

— Сен ёт, ётавер, Матвей Егорович, безовта бўлма. Бир иложини қилармиз.

Матвей бобо ўзиникидан қолмайди:

— Иван Петрович, Алёша билан Мишавойни юбора қол. Улар заставадан ўтиб кетишади...

Млинский чолга тикилади.

— Қўй, бобо, гапирма! Қалтис иш бу!..

— Сен учун жуда қалтис, мен учун балки озроқ, аммо болалар учун... улар шайтон, кўзни шамғалат қила олишади. Йўлга келса, Алёша йўлни билади...

— Гўдак-ку улар ахир, Матвей Егорович! Киши қўрқасан,— дейди Алиев.

— Нима, мен қўрқмайманми?— кескин жавоб қайтаради Матвей бобо.— Алёша менинг неварам, бунинг устига, орқамда қолаётган биргина зурриёт... Лекин Москва бизни кутяпти, Иван Петрович. Эҳтимол, шахсан Сталиннинг ўзи кутаётгандир. Мен Алёшага нима қилишни обдан тушунтираман. Сен фақат уларга ишончлироқ йигитларни қўшиб бер, немис постигача кузатиб қўйишсин...

Млинский индамайди.

— Уртоқ майор,— гапга аралашади Зина.— Менга ижозат бермайсизми? Кўнглим сезиб турипти, ўтиб кетаман.

— Сен ўтиб кетолмайсан, Зина,— ҳорғин товушда дейди Матвей бобо.— Яқин бормасингдан немислар сени тутиб олишади... Утган тақдирда ҳам, Петренко шаҳарда изғиб юрипти, сени яхши танийди...

— Зина, сен ўз ишингга, санчагга бор, Охрим Шмиль оғир яраланиб ётипти,— дейди майор ва Алиев томон бурилади.— Болаларни юборишга тўғри келади, Ҳасан, бошқа чора кўринмаяпти.

— Шунақа,— тасдиқлайди уни комиссар.

Млинский Вакуленчукка буйруқ беради:

— Болаларни йўлга тайёрланглар!

— Есть!— дейди мичман.

Черковда эрталабки ибодат бормоқда.

Художўйлар кўп эмас: қора кийган кампирлар, соқоли оқариб, сочи тўкилган бир неча чоллар, ҳар хил увода, латта-путтага ўранган норасидалар.

Ўртадаги меҳробда теграси олтин билан қопланган маъбуда тасвири.

Снаряд шикаст етказган обиданинг тепа қисмига шамол ин қурган. Темир қопламали том шундан асабга тегиб тириқлагани тириқлаган. Узун занжирга осилган ва сезилар-сезилмас тебраниб турган каттакон биллур қандилнинг ярми учиб тушган.

Ибодат охирламоқда. Павел ҳазрат ҳамду санони ўқиб тугатган. Черков хори хонақо гумбазини янгроқ товушга тўлдириб, сўнгги оятни қироат қиляпти: «Худоё, барча ўтганларни бирдек раҳмат қил...»

Павел ҳазрат минбарга чиқади. Унинг бўйнида кумуш хоч осиглиқ. Хор қиролини тугатган палла, у оллоҳга чўқиниб, ибодат охирида айтиладиган калимани зикр этади: «Раббано, оят-ибодатимизни даргоҳингга қабул айла. Сенинг марҳаматингдан кўнгилларибиз му-

наввар бўлсин». Сўнг каттакон хочни қўшқўллаб тутганча, ибодатга келганлар бошидан ўгириб, минбардан пастга тушади. Художўйлар хоч ҳамда Павел ҳазратнинг қўлини ўпишга ошиқишади. У айримлар билан икки оғиз сўзлашиб, уларга маслаҳат, бошқа бировларга эса таскин беради. Одамлар гумбазга туташ вазмин устунга осиглиқ бутга сажда қилишганча, бирин-кетин чиқиб кета бошлашади.

Шапкаларини қўлларида ғижимлашган Алёша билан Мишавой Павел ҳазратга яқинлашишади. Ҳазрат бошини эгиб, ёнидаги юзига мўлтираб турган ориқ, жиккак кампирга алланимани тушунтирмоқда. Кампир чўқиниб, хочни, сўнг Павел ҳазратнинг қўлини ўпади ва ниҳоят дейди:

— Мен учун ҳам ибодат бажо келтир, отахон.— У бир неча қатла таъзим қилиб, нари кетади.

Алёша хочни ўпганча, сўз қотади:

— Дуо қил, Павел.— Руҳоний қўлини бошига қўйгач, секин пичирлайди:— Сизга Александр Карповичдан салом.

— У ҳозир қаерда истиқомат қилмоқда, ўғлим?— аста сўрайди Павел ҳазрат.

— Чистие пруди кўчаси, еттинчи уй,— тез жавоб қайтаради Алёша ва қўшиб қўяди:— У сиздан дуо қилишингизни сўраяпти...

— Тунги ибодат пайти соат тўртларда ҳузуримга кел. Мен унга табаррук кулча юбораман.

Алёша ҳазратнинг ўзи томон чўзилган қўлини ўпиб, ундан узоқлашади. Энди Мишавой унинг ёнига боради.

— Дуо қил, падари бузруквор.

— Кел яқинроқ, бўтам, кел.

Павел ҳазрат Мишавойни ҳамда шу ерда қўлтиқтаёққа суяниб турган майиб чолни дуо қилади ва аста-секин кўп жойларида олтин ҳошиялари сидириб олинган ҳашаматли эшик томон суринади.

Алёша билан Мишавой икки томонида буталари ерга қапишиб ўсган қишлоқ йўли четидаги сўқмоқ бўйлаб одимлашмоқда. Совуқ булут ва туманга бурканиб, шаҳар улардан анча олисда қолган.

— Алёша! Қорним очди!— дейди Мишавой.

— Сен юҳомисан, нима бало, Миша? Шаҳарга бораётиб, йўл бўйи оғзинг тингани йўқ, шаҳарда менга тегишли ёғни ҳам паққос туширдинг. Яна инқиллашингни қара!..

— Ёғ ҳали бор шекилли!— қовоқ уйиб дейди Мишавой.

— Оч қоринга йўл босган яхши!.. Жа бўлмаса, маза қилиб қор симиравер,— кулади Алёша.

— Алёша!.. Кулчадан битта тишлат!..— инқиллайди Мишавой.

— Мен сенга кулчани кўрсатаман!— жаҳли чиқиб дейди Алёша. Кулча йўқ.

— Биттагина тишлат ақалли!..

— Йўқ, дедимми, йўқ, Миша, гап тамом.

Муюлишда шу асно енгил машина кўринади. У болалар ёнидан шиддат билан ўтиб кетади. Машинада — ҳайдовчи ёнида Шмидт, орқада Петренко билан Вилли ўтиришипти. Петренко қайрилиб, болалар томон тикилиб қолади. Вилли ундан сўрайди:

— Намунча қараб қолдингиз, жаноб Петренко?

— Менга анави болалар таниш бўлиб туюлишди,— дейди Петренко ва бир нафас ўйланиб, таклиф киритади.— Орқага қайта қолайлик!.. Мен бу болаларни Млинский отрядида кўрганга ўхшайман!..

— Ҳа-ҳа-ҳа! Сизга ҳамма нарса Млинский отряди бўлиб кўринади кейинги пайтларда,— кулади унинг гапига ёнида ўтирган ҳамроҳи.

— Нима қилганда ҳам, уларни бир текшириб кўрайлик, жаноблар!— дейди Петренко андак инжиган товушда.

— Орқага қайтамизми, Ганс?— иккиланган кўйда сўрайди Вилли Шмидтдан.

— Мен йўлда орқага қайтишни ёқтирмайман, Вилли! Бунинг хосияти йўқ...— дейди Шмидт.— Лекин жаноб Петренко икки оёқни бир этикка тиқадиган бўлсалар, билмадим...

— Мен сизлардан ўтинаман.

— Франц, орқага!— буюради Шмидт ҳайдовчига. Машина орқага бурилиб, болалар томон йўналади.

Йўл муюлишидаги буталар орасида Вакуленчук билан бир неча жангчилар беркиниб ётишипти. Яқинлашиб келаётган болалар ва уларни таъқиб қилаётган машинага йигитларнинг кўзи тушади. Болалар муюлишга етиб, беркинишларига оз, эллик метрча масофа қолган. Аммо улар имиллаб оёқ босишяпти...

Машина яқинлашмоқда.

Вакуленчук бутазор бўйлаб югуради.

Машина ниҳоятда яқинлашган. Улгурмаслик мумкин!.. У ҳозир болалар йўлини тўсади.

Вакуленчук йўлга сакраб чиқади ва: «Ерга ётларинг!»— деб қичқирганча, граната улоқтиради.

Болалар машина яқинида қор устига қулашади.

Портлаш...

Вакуленчук ҳамон югурганича, келиб тўхтаган машинага тўғри юзланиб, автоматдан ўқ очади. Яна бир граната улоқтиради.

Қайтиб ўрнидан жилган машина йўлдан четга суриниб, ағдарилганча, ёна бошлайди. Петренко, Вилли ва Шмидт машина остидан чиқишади.

Урмон ёқасида Млинский отрядидаги йигитлардан яна уч аскар пайдо бўлишади. Петренко уларга қараб ўқ узганича, қочмоқда. Вакуленчук автоматдан ўт очиб, уни тинчитади.

Машина тўкилган бензиндан баттар аланга олиб, гуриллаб ёняпти.

Аскар йигитлар устига ўт кетган бир намоёнда қо-
чиб бораётган Виллини ўққа тутиб, ер тишлатишади.

Шмидт Вакуленчук томон ўқ узади. Мичман қўли-
даги автомати тушиб, ерга йиқилади. Аскар йигитлар-
дан бири Шмидтни асфаласофилинга жўнатади.

Икки ўртадаги қисқа олишув ниҳоясига етганида,
Мишавой Вакуленчукнинг ёнига югуриб келади. У ерда
чўзилиб ётган мичманнинг кўксига бошини суйкаб, йиг-
лаб юборади.

Ертўлада Наташа радиогамма бермоқда.

Радиогаммадаги рақамлар бундай сўзларга айла-
нади:

— «Фон Хорн ўн еттинчи ноябрь куни соат олтию
ўттиз дақиқада ҳужумга ўтади...— Наташанинг қўли ос-
тида, лентада нуқта ва тире акс этади.— Бизга юклан-
ган вазифани бажаришга тайёрмиз. Млинский».

Млинский штабда командирлар мажлиси ўтяпти.
Барча катта диққат-эътибор билан шаҳар партия коми-
тетининг секретари Николай Сергеевичнинг сўзини
тинглашяпти:

— Бизнинг муқаддас тупроғимизга фалокат ўрма-
лади. Душман на кексалар, на болаларга раҳм-шафқат
қилмоқда, аммо бизни енгиб бўлмайди. Бутун халқ фа-
шист босқинчиларига қарши курашга отланиб, оёққа
қалқиган. Биз партизанларни, ўртоқлар, сиз, Қизил Ар-
мия жангчилари, қўллаб-қувватлаётганингиз ниҳоятда
суюнтиради. Фашист босқинчиларига ўлим!— Николай
Сергеевич сўзини тугатиб, стол ёнига ўтиб ўтиради.

Тингилганларга Млинский юзланади:

— Ўртоқ командирлар, вазифани яна бир карра
аниқлаб олайлик! Розанов ротаси катта йўлга чиқиб,
йўлни назорат қилганча, кўприкни портлатади. Биронта
машина, биронта аскар станция томонга ҳам, станция
томондан ҳам ўтишига имкон бермаслик керак...

— Тушунарли, ўртоқ майор!— дейди Розанов.

— Капитан Серёгин уч взвод ва Николай Сергеевич партизанлари билан биргаликда йўлдаги посбонлар ҳамда комендатурани даф қилишиб, отряднинг талофат кўрмай чекинишини таъминлайди.

— Есть!— дейди Серёгин.

— Старший лейтенант Хват бошчилигидаги икки взвод вокзал, пакгауз ҳамда сув чиқарадиган насосларни йўқ қилиши кўзда тутилади.

— Худди шундай, ўртоқ майор.

— Комиссар Алиев қўли остидаги сапёрлар биринчи навбатда қатнашга яроқли изларни қўпориб, бутун темир йўлни паровоз алмашинадиган нуқталаргача ишдан чиқаришлари лозим.

— Тушунарли,— бошини силкийди Алиев.

— Лукьянов.

— Мен, ўртоқ майор, эшитаман!— дейди Лукьянов.

— Сен ўз йигитларинг билан вагонларни тўзитиб ташлайсан. Энг аввал танк юкланган эшелонларни рельсдан нарига суришларинг керак.

— Суришни қотирворамиз.

Ҳаммалари кулишади.

М л и н с к и й.— Мақтанишни қотирворма тагин.— У махфий иш олиб борган темир йўлчилар вакилига мурожаат қилади:— Заҳар Петрович, машинистлар панд бериб қўйишмайдами?

З а ҳ а р (қатъий оҳангда).— Панд беришмайди, ўртоқ майор, одамларимиз ишончли.

М л и н с к и й.— Яхши. Бейсамбоев ўз бўлинмаси билан ярадорларни ўрмон ичкарисига ташийди. Зина ўша ерда бўлади.

Б е й с а м б о е в.— Тушунарли!

З и н а.— Есть, ўртоқ майор!

Млинский соатига қараб қўйиб, дейди:

— Асосан, шу. Саволлар бўлса, марҳамат!

Операция мақсади, бажарадиган вазифалар аниқ. Шу боисдан, уни ҳеч ким саволга тутмайди.

Млинскийнинг ўзи гапни якунлайди:

— Демак, сўздан ишга ўтиш қолди. Бир соатдан кейин йўлга тушамиз. Тунда мўлжалланган позицияларни эгаллаймиз. Ҳозирча ҳаммага жавоб.

Инғилганлар ўзаро гангир-гунгур қилишганча, хонани тарк этишади. Бу ерда фақат Млинский билан Николай Сергеевич қолади. Николай Сергеевич автомагини олиб елкасига илади, майор шинелини кияди. Шаҳар партия комитетининг секретари майорга алланечук изтироб билан ткилиб, эзилган товушда дейди:

— Иван Петрович, бола-чақаларнингдан хабаринг борми?

— Фронтда улардан бир қур хат олдим. Мамлакат ичкарасига кўчишмоқчи, аммо ойим хасталигидан бошлари қотиб туришганди...— У бир дам сукутдан сўнг сўрайди:— Нима эди?

Николай Сергеевич курсига ўтиб ўтиради, унга ҳадеганда жавоб қайтармайди. Млинский секретарга яқинлашиб, энди вужудини чулғаган ҳаяжонни яширолмаган ҳолатда, савол ташлайди:

— Нега индамаяпсан? Сен улар тўғрисида бирон гап эшитдингми?

— Улар улгуришмаган кўчишга, улгуришмаган. Кейин гестапонинг қўлига тушишган.

Млинскийни, қандайдир кулфат рўй берганини ҳис этганидан, титроқ боса бошлайди.

— Гапир!

— Бардошли бўл, Иван.

— Гапир, деяпман...

Николай Сергеевич бўғиқ товушда секин дейди:

— Уларни кеча кечқурун...

Млинский қандайдир букчайиб қолганича, хона этагидаги тахтага бориб ўтиради.

У кекса волидаси, хотини, қисқа умрида машаққатдан бўлак нарсани кўришга улгурмаган норасида болаларини хаёлан кўз олдига келтиради. Баёнсиз айрилиқ азобидан юрак-бағри ўртаниб кетади.

Бир неча дақиқадан кейин, ўрнидан, туриб, титроқ кўллари билан камарини танғиганича, тўппонча ғилофини ўрнига суриб қўяди ва ниҳоят, қоматини тиклаб, соатига қараган кўйда, кескин дейди:

— Қани, кетдик!

Млинский қароргоҳи чумоли инини эслатади. Ҳамма бирдек ғимирляпти. Чаналарга толь ва граната қутиллари юкланяпти. Отларга пулемётларни бириктириб қўйишяпти. Розанов ротаси лагерни тарк этишга улгурган. Хват ҳам, мана, ўз одамларини сафга тизмоқда. У аскарлардан ҳар бири йўлга қандай ҳозирлаганини кўздан кечирмоқчи. Икки аскар йигит Зина ҳамроҳлигида доридармон жойланган тугунларни ташишяпти. Қимирламаган биронта жон йўқ. Отряд янги, қалтис операцияни амалга ошириш арафасида турипти.

Катта алоқа аҳамиятига эга бўлган темир йўл. Тун. Излар бир-бирига чирмашган. Составлар ҳам бир-бирларига ҳалқа бўлиб боғланишган. Платформаларда танклар, оғир артиллерия қуроллари, автомашиналар. Цистерналар юкланган составлар ҳам йўқ эмас. Маневр қилишга мўлжалланган иккита ихчам паровоз вагонларини у ён-бу ён ташишиб, состав тикланишини таъминлашмоқда. Асосий йўлга ёқилган ортилган узундан узун состав келиб тўхтайдн.

Станция этагида зил-замбил паровозга насослардан сув олишяпти. Қизил ғиштдан тикланган пакгаузнинг орқа тарафидаги катта-кичик майдонларга зенит ўрнатилган. Бир-бирига яқин масофадаги соқчи минораларида

ҳам шундай қурооллар кўзга ташланади. Станция чор аτροφдан икки сира сим тўсиқ билан ўралган, фақат йўл чироқлари ўрнатилган нуқталаргина очиқ.

Станциядан ўрмон кўриниб турипти. Ўрмон ёқасидаги қуюқ бутазорларни бир неча кишилар эгаллашган. Булар орасида Млинский бошчилигидаги штаб аъзолари ва маҳфий шаҳар партия комитети секретари Николай Сергеевич ҳам бор.

Млинский ғамгин жилмайиб, дейди:

— Станцияга ачинасан киши... Қанча азият чекиб қурилган, энди бўлса ўзимиз кулини кўкка совуришимизга тўғри келяпти.

— Зиёни йўқ, қайтиб тиклаймиз,— дейди Николай Сергеевич.— Олдингидан яхшироқ қилиб тиклаймиз...— У хўрсиниб қўшиб қўяди:— Ўлганларни тирилтириб бўлмайди. Ана бунга ачиниш керак:

Млинский соатига қарайди.

— Жой-жойларингни эгалланглар!.. Ишимиз бароридан келсин!

Отряд жангчилари ўзларига юкланган вазифага мувофиқ турли томондан станцияга қараб суринишади.

Кўкни совет қирувчи самолётлари товуши тутади. Улар станцияга яқинлашиб, бомба ёғдиришади.

Биринчи бўлиб немис казармалари атропоида бомбалар портлайди. Сўнг ўрмон пинжидаги омборларга ўт кетади.

Зенит тўплари ва пулемётлари тилга киришади. Қорайиб турган осмонни гўёки яшин тилади. Иккита прожектор тунда кўриш қийин бўлган самолётларни ёритмоқчи бўлиб, кўкка кўз қадашади.

Бомбалар портлаши, зенитлар гулдирагию пулемётлар сайроғи бир-бирига қоришиб кетади. Млинский бошчилигидаги штаб авнация ҳамла қилаётган фурсатдан фойдаланиб, отрядни станция бўсағасига етаклайди. Осмонда энди қизил мушак портлайди... ва худди шу аснода олдинги чизиқда автоматлар қарсиллаб, граната-

лар портлайди. Млинский отряди темир йўл станциясини эгаллаш учун жангга киришади.

Аскарлар немис соқчиларини чаққонлик билан гумдон қилишиб, олдинга босишади ва дуч келган гитлерчилар билан қўл-қўндоқ жанглариини бошлаб юборишади. Қўпоровчилар вагонлар остига минна кўма бошлашади. Миналар портлаб, ёнилғи ортилган составлар оловга чулғанади...

Ҳаммаёқни ёритган ёнғин шуъласида капалаги учиб, тўрт томонга тумтарақай бўлаётган немис аскарлари кўзга чалинишади.

Бутун темир йўл бўйлаб олов ўрмалайди.

Комиссар Алиев бир гуруҳ аскарлар билан олдинга елганича, хитоб қилади:

— Бўш келма, азаматлар!

Танк ортилган ва маневрларга мўлжалланган паровозлар, олдинга вазмин суриб боришаётган узун состав йўл бошига келиб тўхтайди. Млинский югурганча Захарга яқинлашиб, составга имо қилганча, ундан сўрайди:

— Бу эшелон нима бўляпти?

— Паровоз уланди, тортиб кетади.

— Бўл тезроқ, вақт зиқ!

— Есть!

Шу пайт кучли портлаш ер-қўкни ларзага келтиради... Состав чироқ томон суринади... Платформалар бирин-кетин издан сирғалиб, ағдарила бошлайди. Иккита берк вагон тўнтарилиб тушади.

Млинскийнинг ёнига лейтенант Хват югуриб келади.

— Уртоқ майор, сув насослари остига мина кўмилди.

— Яхши, портлатинглар.

— Есть!

Орадан кўп ўтмай, сув насослари кўкка ҳаволанади.

...Олис осмонда самолёт бехосдан ёниб, алашга олганча, қаергадир, станциянинг орқа томонига лаққа чўғ бўлиб тушади...

...Станция ўт ичида. Қуюқ қора тутун гирдибод ур-

моқда. У атрофни домига тортиб, аста-секин зимистонга айлантиргандек бўлади... Чақмоқ чаққандек фақат яккам-дуккам портлашлар рўй беради.

Аскар йигитлардан бири Млинскийга шошқин яқинлашади.

— Ўртоқ майор, немислар йўлга ўзларини уришяпти.

— Э, лаънати! Капитан Серёгин, душманга йўл бермаслик чорасини кўринг!

— Есть, ўртоқ майор!— Серёгин бир гуруҳ жанчилар билан гитлерчиларнинг йўлини тўсишга ошиқади. У бронетранспортёрни мўлжалга олиб, танкка қарши граната улоқтиради. Жангчилар фашистларга аёвсиз ташланишади, аммо шу палла ўқ тегиб, Серёгин йиқилади. Бейсамбоев ўрмон томон уни орқалаб кетади. Йигитлар баттар ғазабга минган кўйда душманга қирон сола бошлашади. Гитлерчилар парокандаланиб, орқага чекинишади.

Николай Сергеевич Млинскийнинг ёнига келади.

— Иван Петрович, станцияга боғлиқ йўлларга мина кўмилди.

— Яхши, Николай Сергеевич!

Ўрмонга ярадорларни ташишга киришишади. Зина уларни баданларига жароҳатларни танғиб, ченаларга ётқизмоқда. Жангда ўқ еган Хватни кўтариб келишади...

Млинский ёнаётган станция биноси эшигига яқинлашади. Унинг ёнида ўз аскарлари билан Алиев, Лукьянов, партизанларни бошлаб Николай Сергеевичлар пайдо бўлишади.

Барчалари кураш руҳига тўлғин. Кўпчиликнинг юз-кўзини чанг-ғубор, қурум қоплаган.

Станция куйиб битмоқда. Ҳаммаёқ дабдала. Афдарилган вагонлар, цистерналар жизганак бўлиб, рельслар қўпорилиб ётипти.

Млинский соатига қарайди.

— Орқага қайтамиз! Мушак отинглар!..— қисқа буйруқ беради у.

Дарё устида — янги қурилган шинам кўприк. Сигнал учун отилган мушаклар ёруғида кўприк остидаги бутун устун ва ускуналар портлайди. Отряд жангчилари, партизанлар соқчиларни сассиз даф қилишиб, кўприкни эгаллашади. Улар толь солинган қутиларни устунлар теграсига жойлаб, шнур учини ёқишганча, бу ердан нари чекинишади. Кетма-кет портлаш рўй беради. Устунлар темир ҳавозалардан айрилиб, кўприк атрофга оппоқ кўпиклар сачратган бир тарзда дарёга чўкади.

Ерни чуқур қазиб ҳосил қилинган паналикда фон Хорн штабининг жангни бошқариш пункти жойлашган.

Стереотруба қаршисида фон Хорн, унинг ёнида полковник Кемпе турипти. Булардан жилла нарида авиация генерали, телефонлар ўрнатилган стол олдида эса штандартенфюрер Вольф қўним топган.

Улар рўпарасида — қор босган, олисдаги қуюқ ўрмонзорга бориб туташган чексиз дала. Дала этагида, нақ ўрмон ёқасида — совет аскарларининг мудофаа чизиғи. Хандақлар кўзга ташланмайди. Қор қалин.

Немис батареялари сайрашга бошлашади... Ўрмон тарафда ўт-олов тўлғанади... Артиллерия жанги бошланади.

Фон Хорн авиация генералига бурилиб қарайди.

— Авиация жангга тайёрни, генерал?

— Ҳавонинг теги кўринмаяпти, жаноб қўмондон. Мўлжаллаб бомба ташлаш қийин...

— Лочинларингизни огоҳлантиринг: мўлжалга олишмагунча бомбардимон қилишмасин! Улар менинг танкларимга эҳтиёт бўлишсин ҳар қалай...

— Жаноб генерал-полковник, — дейди Кемпе, — СС «Рейх» дивизияси ўзига йўл очиб олди!

— Хурсандман, полковник.

Бошқарув пунктига офицерлардан бири ҳовлиқиб киради. У нафас ростлаб, дейди:

— Жаноб генерал-полковник! Генерал Бергерни рус танклари билан пиёдалар ўнг қанотдан айланиб ўтишяпти!

— Сиз адашмаяпсизми?— сўрайди фон Хорн.

— Йўқ, жаноб генерал-полковник!— дейди офицер.— Улар мени ўққа тутишди!

Фон Хорн, Кемпе, Вольф ва авиация генерали карта устига энгашишади.

— Сиз қаерда уларга тўқнаш келдингиз?

Офицер картадан воқеа рўй берган жойни кўрсатади.

— Улар ўнг қанотга зарба беришяпти.

Фон Хорн қўли билан карта устига чизиқ тортади, Кемпега қарайди, ўйланади...

— Бу уларнинг ўз жонига жабр. Улар нақ гирдобга тушишяпти... Уларни ичкарига қўйвориб, ўраб олиш керак!— У алоқачи офицерга юзланади.— Мени Бергерга уланг.

Алоқачи телефон Бергерга уланганини хабар қилади.

Фон Хорн трубкани қўлига олади.

— Бергер, сиз томонда нима бўляпти ўзи?— бир дам кулоқ тутиб, музокарага киришади:— Ўнг қанотни майиб қилишди, деяпсизми? Қандай қилиб? Иккита танк бригадасини ташлашибдими? Сиз адашмаяпсизми? Сиз уларни қўйвориб, фронт чизиғини тортаверинг... Мен сизга резервдан 18-танк дивизиясини ёрдамга юбораман... Ўзингизни қўлга олинг, Бергер!— Соатига қарайди.— Мен бир соатдан кейин ҳужумга ўтаман!..— Трубкани ўрига қўяди.— Кемпе, 18-танк дивизиясини генерал Бергер томон йўлга тушиши тўғрисида кўрсатма бериңг!— буюради фон Хорн, стереотруба ёнига қайтаётиб.

Кемпе блиндаж тўрида турган фон Хорнга паришон тикилади.

— Жаноб генерал-полковник...— гудранади Кемпе.

— Буйруқни бажаринг!— стереотрубдан кўз узмай, дейди фон Хорн.

— Биз 18-танк дивизиясини юборолмаймиз...

— Нима?!— кескин ўгирилади фон Хорн.— Нима дедингиз?

— Ҳозиргина хабар қилишди, Млинский отряди асо-сий алоқа воситаси бўлган станцияни ишдан чиқариб, катта йўлдаги кўприкни портлатипти,— дейди Кемпе ва кўзини ердан олмай, қўшиб қўяди:— борадиган бошқа йўл йўқ...

Ҳамма оғир сукутга чўмади. Фон Хорн атрофидаги офицерларга бирма-бир кўз тикади. Унинг нигоҳи ни-ҳоят Вольфга қадалади.

— Млинский... Млинский!— ўз-ўзига гапираётгандек оҳангда пичирлайди Фон Хорн ва яна дейди:— Млинский... майор... тушунарли... У бир дам жимликдан сўнг Вольфдан ҳамон кўз узмаганича, хитоб қилади:— Бунини учун сиз бошингиз билан жавоб берасиз, штандартен-фюрер Вольф... Сизни эса, генерал,— ёнида турган авиация генералига юзланади у,— мен судга бераман!— Охирги сўзларни у деярли қичқириб айтади.

Фон Хорн картага яқинлашиб, бир неча дақиқа ал-ланималарнидир ўйлайди... У ҳадеганда индамайди ва охири ҳеч кимнинг юзига қарамай, пичирлайди:

— Руслар бизни гирдобга туширишяпти... Ермола ев армияси ҳужумга ўтди... Биз эмас, улар бизни қур-шовга оладиганга ўхшаяпти...— У нафасини ростлаб дейди:— Кемпе, тез мудрофаага ўтинг!— ўйланиб туриб, яна дейди:— Иккипчи дивизияни шимол томон жангга йўналтиринг. Менинг ихтиёримдаги артиллерия бригада-сини ишга солинг.— Яна бир лаҳза ўйланади.— СС «Рейх» танк дивизияси ҳужумга ўтсин... У русларнинг, ҳужумини бир оз қайтариб туриши мумкин. Жангни бош-қариш пунктини бу ердан кўчиришга ҳозирланинг. Ар-мия штабига ўтамыз. Тезроқ ҳаракатимизни қилмасак,

улар анча жойни ишғол этиб, бизни суриб ташлашлари муқаррар...

Урмон ёқасидаги иланг-биланг дарё қирғоғида Млинский отряди саф чеккан. Полк байроғи ҳилпирамоқда.

Навниҳол қайинлар остида каттагина биродарлик қабристонидир. Атрофдаги турли қишлоқлардан аёллар, болалар, чоллар йиғилишган. Бир-бирларига тиқилишиб турган чаналар таомилга кўра тўртбурчак шаклга киришган. Уларда ярадор жангчилар ётшипти.

Млинский сўзга чиқади:

— Биз бугун Ватан озодлиги ва мустақиллиги учун жонини қурбон қилган азиз ўртоқларимиз билан видолашяпмиз.

У снаряд қутиси устига кўтарилган. Алиев унинг ёнида турипти.

— Жангвар дўстларимиз қабри устида биз душманга, кун бўлсин, тун бўлсин, бирон дақиқа осойишталик бермасликка қасамёд қиламиз! Бизнинг юрагимиз уриб турган экан, биз қўлимизда қурол тутишга қодир эканмиз, ота-боболаримиз мерос қолдирган тупроқдан сўнгги босқинчининг оёғи қирқилгунича курашамиз...

Командирнинг сўзларини барча қаттиқ берилиб тинглашади. Алиев, Бондаренко, Матвей бобо, Зиналарнинг юзида ғурур, виқор акс этади.

Майор сўзни давом эттиради:

— Орадан йиллар ўтади. Бизнинг фарзандларимиз балоғатга етишади. Улар ўз ота-оналари билан ҳақли равишда фахрланишади. Улар бизларнинг невараларимизга бугун жонини аямай муқаддас тупроғимизни ҳимоя қилган кишилар тўғрисида гапириб беришади. Биз ғарбга қараб яна йўлга отланыпмиз. Бу олис, машаққатли йўл. Биз фашизм аталган ёвуз илоннинг бошини ўз инида янчиб ташламагунимизча, ўт ва сув кечишга, ўлим ва барча кулфатлар билан қўрқмай юзлашаверишга

қасамёд қиламиз. Биз қайтиб келамиз. Биз зафар қучиб келамиз! Қасамёд қиламиз!

Барча жангчилар тантанавор кўйда пичирлашади:

— Қасамёд қиламиз!.. Қасамёд қиламиз!.. Қасамёд қиламиз!..

Ҳилпираётган байроқ олдида турган Млинский ёнидан унинг отряди аскарлари бирма-бир ўтишади...

**ФРОНТ
ОРТИДАГИ
ФРОНТ**

Қишнинг қаҳратон кунларининг бирида ўрмон четидаги дарё жарлигининг ўнгирида отряд ҳалок бўлган ўртоқлар билан видолашмоқда. Яраларига боғланган докалардан қорамтир қон доғлари силқиган ярадорлар ҳам сафдан ўрин олишган.

Изғиринда байроқ шиддатли лопиллаб, ўзини ҳар ёққа уради.

Нозиккина оқ қайинчалар қуршаган жойда янгигина тўртбурчак қилиб қазилган ўртоқлик мозори қор бағрида қорайганча дўмпайиб турибди.

Отряд командири майор Млинский снарядлардан бўшаган яшик устига чиқиб, бўғиқ овоз билан хириллаб гапиради, унинг нутқи шаффоф совуқ ҳавода олисдагиларга ҳам эшитилади:

— Бугун биз ҳаётларини Ватанимизнинг озодлиги, мустақиллиги йўлида қурбон қилган биродарларимиз билан видолашмоқдамиз...— Ҳаяжондан майорнинг томоғи хиппа бўғилиб, юзлари оқариб кетади. Майор ёнида турган отряд комиссари Алиев билан нигоҳларини уриштириб олгач, овози янада қатъийлашиб, ҳавони зириллатиб юборади:— Жанговар дўстларимизнинг мозори устида турар эканмиз, биз душманга на кундузи; на кечаси бўлсин — бирон дақиқаям омонлик бермасликка қасам ичамиз! Токи бизнинг қалбимиз уриб, токи қўлимизда қурол бор экан, ота — боболаримизнинг табаррук тупроғини топтаётган босқинчининг кулини кўкка совурмагунча...

Сафда жим қотганларнинг бор диққат-эътибори командирларида. Кесиб олгудай бўлиб увиллаётган изғирин уларнинг пинагини ҳам бузмайди, фақат нигоҳлари совуқ офтоб шуъласида муз парчалари монанд йилгилайди.

— Ҳали не-не йиллар ўтади. Болаларимиз ҳам одам бўлиб қолади. Шунда улар сизлар билан, ўзларининг оталари, оналари билан фахрланадилар. Улар бизнинг бўлажак набираларимизга бугун жонларини ҳам аямай муқаддас еримизни душмандан ҳимоя этаётганлар ҳақида ифтихор-ла гапириб беришадн,— унинг сўзлари қалбларга сингиб кетади.— Биз ғарбга томон жўнаб кетамиз. Олдинда олис ва машаққатли йўл. Жаҳаннаму қаҳратонларни кесиб, ўлимга, азобу уқубатларга бардош бериб, фашист деган йиртқични ўзининг уясида янчиб ташлашга қасам ичамиз. Биз қайтиб келамиз. Шону шараф билан, ғалаба билан қайтамиз! Онт ичамиз!

— Онт ичамиз!— отряднинг юзлаб жангчиси бир овозда гуриллайди.

Улар қурбон бўлган биродарлар билан сўнгги бор видолашиб, қор босган далалар бағрини тилганча ғарбга, душманнинг ичкарасига, муқаддас қасамни шарафли адо қилиш учун жўнаб кетадилар.

Уша очиқ қиш кунидан бери роппа-роса икки йил ўтган. Улуғ Ватан урушининг учинчи марта келган қиши унча совуқ бўлмаса-да, қорбўронга, зилдай қорга мўл-кўл.

Днепрдаги жанглардан сўнг, фронтларда сокинлик бошланган. Фашистлар 1943 йилнинг саратонли ёзида кўрган мағлубиятларидан кейин ўзларини ўнглаб олгани зўр беришар, совет қўшинлари эса янги-янги ҳужумларни амалга оширгани куч тўплашарди...

Янги йилга ўтар кечаси Полесья ва Белоруссия бўйлаб қорли қуюн авжига минган. Қуюн асрлик дарахтларнинг белини зирқиратиб тебратади, қуриганларининг оёғини осмондан келтиради, ёшгина оқ қайинчаларни ер

билан тенг қилиб юмдалайди. Бўрон оппоқ қор тўлқинларини тўзғитади, чакалакзорлар ичра, далалар узра увиллайди, вишиллаб қутурганча ҳамма ёқда қортепарлар ясаб, йўлларни кўмиб ташлайди... Ҳатто шу қадар жаҳлига минган табиатнинг қаҳри ҳам уруш машинасини тўхтатгани ожизлик қилади. Бу машина ғижирлаб, турган жойида ҳадеб ғийқилласа-да, лекин бутун-бутун эшелонларнинг қорбўронлар оша фронтга томон силжигани сингари у ҳам ҳаракатдан тинмайди. Эшелонларнинг энг олдинги платформаси тўсиқ бўлсин учун шпалёғочлар билан тўлдирилган, кейинги платформага йирик калибри пулемётлар ўрнатилган. Заҳил рангли шинелларига ўралиб, каскаларини пешаналарига бостириб кийган немис солдатлари пулемётларнинг нишонларига қўрқув аралаш қапишганича ётишибди. Платформаларнинг орқасидан паровоз, кейин вагонлар, яна битта сурувчи-паровоз келади. Буларнинг ҳаммаси қишки тун қоронғулигида вақтинча босиб олинган советлар ери бўйлаб сурғалиб борар экан, бу тупроқнинг ҳар қадамида ўлим хавфи билан дуч келиши тайин.

Қоровулхонанинг ғийқиллаб очилган эшигидан уфурган шамол сал бўлмаса стол устидаги фонусни ўчириб юборай дейди. Отряд командири майор Млинский, комиссар Алиев ва штаб бошлиғи капитан Хват столга ёзиғлиқ харита устига энгашиб туришибди.

Млинский қўлини кўтариб кўзини чироқдан паналаганча ким кирганлигини кўрмоқчи бўлади.

— Ерофеич, сенмисан?

— Йўқ, ўртоқ Махсус отряднинг командири, юқорироқдан келавер!— деб жавоб беради пўстинчасига қор илашган, телпаги оппоқ қорга беланган, белига қилич тақиб олган бир киши.

Млинский дарҳол унга пешвоз чиқади.

— Николай Васильевич! Қайси шамоллар учириб келди сени?

— Хатарли шамоллар, оғайни...

Улар қучоқлашиб кўришадилар,

— Пўстинингни ечиб қўй... Бу киши ўртоқ Семиренко бўладилар,— бошқа командирларга томон юзланади Млинский,— ундан марҳамату илтифотларингизни аямас-сизлар...

— Бизлар эски танншлармиз,— дейди Семиренко Алиев ва Хватнинг қўлларини қисиб саломлашаркан.— Салом, комиссар... Сен бўлсанг, Хват, штаб бошлиғидирсан-а?

— Худди шундай, ўртоқ обком секретари,— ҳарбий-часига жавоб беради Хват.

— Жудаям соз, илтимос, энди менинг одамларимнинг ғамини қилгин, майлими?

— Бўпти! — Хват Млинскийга боқади, унинг маъқуллаб бош силкитганини кўргач, телпагини княди-да эшикка юради.

— Ерофеичга айтворгин, чой опкирсин! — Хватнинг орқасидан қичқиради Млинский.

— Чой ичсагу, дарҳол ишга киришсак,— дейди Семиренко стол ёнига ўтираркан.— Кеча кечқурун соат ўнда самолётларимиз Риндадаги кўприкни роса ясашди.

— Хабаримиз бор,— дейди Алиев.

— Кечадан бери ҳар икки томондаги разъездларга ўқ-дори, ёнилғи, озиқ-овқат ортилган эшелонлар тиқилиб кетди, биттасида ҳар хил анжомлару, иссиқ кийимлар...

— Иккию чоракда ғарбий соҳилга танклар юкланган яна битта эшелон етиб келди,— қистиради Млинский.

— Вой шайтон урмагур-ей, дарров ҳаммасини билиб олибди-я,— жилмаяди Семиренко.— Шундай қилиб, десангизлар, кечқурун шарқдан Германияга ишга опкетилаётганлар тушган поезд келиб қолди, шунинг учун лочинларимиз ишларини охирига етказа олишмади...

— Биз уларга қандай ёрдам берсак экан, деб бош қотириб ўтирувдик,— дейди Алиев.

— Бўлмасам, йигитлар, энди бирлашиб ўйлаймиз,— уқтиради Семиренко.— Сизлар бир ёқдан, «Россия» отряди бошқа ёқдан қисиб, исканжага оламиз!.. Хайрият, мана Ерофеичнинг чойи ҳам келди...

Қоровулхонага кекса аскар буғга беланган самовар кўтариб киради.

— Сизларга қандай самовар кераклигини айтайми?— минғирлайди чол.— Камида уч пақирлик. Манави бесўнақай тунука татирмиди — йигирма марталаб қайнатаман-а. Гапируврасан, гапируврасан, барибир бефойда...

— Қелаётган Янги йилинг билан Ерофеич!— қувноқ илжайганча чолни табриклайди Семиренко.

Биринчи класс вагонда жойлашиб олган штурмбанфюрер Занге уйғоқ. У ўриндиқнинг суянчиғига бошини қўйганча, вагоннинг юпқа деворларига қорнинг гупиллаб уришини тинглаб ўтирибди. Бунинг устига кимдир қўшни купеда мастона шовқин солади. Штурмбанфюрер сигаретдонини ширқиллатиб, сигарета чиқаради. Унинг ёнидаги ўринда ётган қари полковник жойида инқиллаб ағанайди-да, тўнғиллайди:

— Жаноби штрумбанфюрер, марҳамат қилиб, купеда чекмасалар.

Занге индамай қўзғалади-да, ташқарига чиқади.

Йўлак у ер-бу ерда илинган чироқлардан ғира-шира ёришган. Поезд имиллаганча судралади.

Занге сигаретини тутатади. Унинг нигоҳи беихтиёр қўшни купенинг ярим очиқ эшигига қадалади. Купенинг столчасида яримлаб қолган шредер ароғининг новча шишаси, очиқ консерва қутилари турибди.

Қителининг тугмалари ечилган, ҳаяжондан ва ичкиликдан юзлари қизариб кетган подполковник қаршисида ўтирган сўхбатдошининг тиззасига мушти билан туртиб қўяди. Наригиси йўлакдаги Зангега кўринмайди.

— Фактларга ҳайиқмасдан, кўзни очиб қараш керак,— иссиқдан бўғриқиб гапиради подполковник.—

Урушда дастлабки иккала қурни ҳам бой бердик! Боксдан сиз бирор нарсани тушунасизми, ўзи? Биз иккита қурни очколар бўйича ютқаздик! Учинчисини, нима бало бўлгандаям, ютишимиз лозим! Ютгандаям, ерпарчин қилиб ютмоғимиз лозим!.. Биз ё уни яксон қиламиз, ёки ўзимиз расво бўламиз. Бўлак иложимиз йўқ!.. Қани, келаётган қирқ тўртинчи йилда албатта ерпарчин қилишимиз учун олайлик!

Подполковник шиша томон энгашади, бироқ кескин чайқалишдан ағдарилган шиша унинг қўлига илинмайди: поезд талвасада қалтираб, тақа-тақ тўхтайтиди. Купенинг эшиги сурилиб очилиб, у ерда ўтирганлар йўлакда ғўдайиб турган эсэсчини кўришади.

Подполковник оғзидан ароғи тўкилаётган шишани чаққон илиб олиб, ундан стаканига қуяди-да, бир кўтаришда ичиб, ўрнидан туради.

— Қараб юборай-чи, нима бўлдийкин...— У Зангенинг ёнидан ўтаркан, мастликдан ола-кула кўзларини эсэсчининг кўзларига тешиб юборгудай бўлиб тикади ва тамбурга чиқади.— Фридрих, йўл бўлсин?— унинг орқасидан қичқиради купедаги аллаким.

Подполковник «бор-э» дегандай қўлини силтаб, вагон майдончасига қадам босиб, сиртқи эшикни очиб юборади. Шамол унинг юзига намчил қорни келтириб уради. У секин пастга тушади ва тиззасигача қорга ботиб кетади.

Разъезд атрофидаги миноралардаги прожекторлар хира доғлардай милтиллайтиди. Оғир пулемётларнинг бир текисда бўғиқ «ду-ду-ду» лаб, тариллагани эшитилади. Миноралардаги қоровуллар ваҳимани ҳайдагани қоронғуликка томон шунчаки отиб қўйишмоқда.

Подполковник мастларга хос ўжарлик билан қорда судралганча вагондан энди олислаши билан гўё уни оқ иблислар ўраб, кўтариб кетгандай, ғойиб бўлади.

Қорбўрон қутургандан қутуради. Ҳатто икки-уч қадам наридаги нарсани ҳам илғаб бўлмайди. Вагонлар қорга

кўмила бошлайди. Паровозлар турган жойида бекорга пышиллашади.

Қоровуллар ўтирган тиканли сым билан ўралган деразали будкалар олдидаги кўппаклар арқонларини узгудай бўлиб ташланишиб, ваҳимали бўронли тунга қараб асабий вовиллашади.

Платформаларда брезент остидаги танклар букча-йиб туришибди.

Уларни ҳам қор ямлаб бораётгандек...

Ўрмон чеккасида, разъезднинг прожекторлари аранг кўзга чалинадиган жойда разведкачилар взводининг командири елкадор, оқ ниқоб-халат кийиб, белига гранаталар осиб олган лейтенант Горшков отряд командири майор Млинскийга қилаётган докладыни тугаллапти:

— Ҳозиргина офицерларга тўла классли вагонлар состави келиб тўхтади. Уларни янги йиллари билан қутлаб қўйишнинг айни пайти-да, ўртоқ майор! Мушакбозлик роса ярашади-да!..

Млинский жилмайиб қўяди, разведкачи йигит унга хуш ёқади.

— Бондаренко, Бейсамбоев!— чақиради майор. Қоронғиликдан рота командирлари пайдо бўлишади. Уларнинг пўстинлари ва телпакчалари оппоқ қорга беланган, афтидан анчадан бери топшириқ олгани чақирилишини кутиб туришган.

— Сизлар чап қирғоққа ўтасизлар,— дейди майор.— Роталарингиз «Россия» отрядининг партизанларига ёрдам беради.

— Есть!— жавоб беради Бейсамбоев.

— Ишчилар юкланган поездни биринчи зарба биланоқ олиш лозим,— гапида давом этади майор.— Вагонлардан бўшатирилганларни тўппа-тўғри ўрмонга йўланглар, шунгача ўқ-дори эшелонларига тегилмасин!

— Тушунарли!— дейди Бондаренко.

— Саросима бўлмаслиги учун соқчиларни жимги-

на тинчитинглар...— қўшиб қўяди обком секретари Семиренко.

— Тўппа-тўғри,— маъқуллайди Млинский.— Сигнал беришларингиз билан биз ҳам бошлаймиз.

— Мен ҳам улар билан бора қолай, Иван Петрович?— сўрайди Алиев.

— Мана бу зўр таклиф!— майорнинг жавобини ҳам кутмай обком секретари Алиевнинг елкасини қоқади. Кейин Бондаренко ва Хватга чин дилдан дейди:— Оғайнилар, сизлардан илтимос: иссиқ кийимлар босилган вагонларни ёқиб юборманглар. У кийимларни ифлослар қаҳратонда одамларимизнинг шундай эгниларидан ечиб олишган, ахир...

Млинский Алиевга қўлини узатади.

— Омон бўл, оғайни... Зинаниям олиб олинглар. Кўпроқ санитарлардан ҳам...

— Ўзларингиз ким билан қолмоқчисиз?— зарда билан сўрайди командирларнинг орқасида пайдо бўлган Зина.

— У ерда бола — чақалар ҳам бўлиши мумкин,— дейди майор. У соатига қараб олади.— Бир соатдан кейин сигналларингизни кутаман.

Совуқ вагонлардаги асиралар сал-пал илиш ниятида бир-бирига қисилиб олишган. Изгирину очликдан қақшаб кетаётган Ирина Петровна ёнидагиларга ўхшаб ярим беҳуш ҳолатда. У қўққисдан нимадандир сесканиб, кўзларини очади. Бу алланиманинг товушими ё қандайдир бўлғуси воқеалар тараддудими эканлигини у англаб улгурмайди...

Диккайган қор тепалари қимирлаб, жонланиб қолади. Лейтенант Горшковнинг разведкачилари соқчиларни жимгина саранжомлашаётганди.

Ирғиб ташланган кўппак Сашка Полишчукни ағанатади, йнгит пастликка думалаб кетади.

Алиев билан Семиренко вагонлардан бирининг эшигини очиб юборишади.

— Қўрқманглар,— дейди Алиев.— Бизлар Қизил Армия жангчиларимиз. Чиқаверинглар! Вой қизлари тушмагурлар-ей, ўзларингизникиниям танимайсизлар-ра?— оппоқ тишларини ярақлатиб илжаяди у.— Қани, тезроқ бўла қолинглар!

Улар кейинги вагоннинг ҳам эшигини оча бошлайди. Ҳалиги вагондагилар қорга сакраб тушишади.

— Анови ёққа, қаторлашиб ўрмонга юраверинглар!— дейишади чопиб келган жангчилар вагондан сакраётганларни опичиб олишаркан.

— Касаллар борми? Ярадорлар-чи? — сўрайди Зина.

Хотинлар халоскорларини қучганча, кўз ёшларини тия олишмайди...

Эшелоннинг нариги бошида ҳали ҳам ур-йиқит авжида. Разведкачилар билан соқчилар товуш чиқармасдан, шиддатли солишишади. Иттифоқо кимдир отган ўқ гумбурлаб кетади. Миноралардаги прожекторлар шу заҳотнёқ эшелонни сутдай ёритиб, уларнинг нури олатасир қилиб ётганларга тушади. Пулемётлардан вагонларга қараб тариллатиб отиб қолишади, ўқлар вагонларнинг ёғоч деворларини элак қилиб юборади.

Ирина Петровна полга гурсиллаб йиқилади. Ёнгинасида юзи қоп-қора қонга беланган бир қиз ҳам узала тушган... Қиз жонсиз...

Разъезд узра ярақлаб ракета отилади.

Дарёнинг қирғоғида қорга чўкка тушган Млинский ўрнидан туриб, юзларини артади-да, пистолет тутган қўлини силкитади.

— Кетдик!

Жангчилар тура бошлайди, биринчи бўлиб Млинскийнинг ёрдамчиси сержант Ерофеев кўзғалади. Улар қорда қоқиниб-сурилганча, қорайиб кўринаётган вагонларга ўт очиб, чопиб кетишади.

Партизанларнинг пулемётлари минораларни, прожекторларни нишонга олади... Қорбўрон аралаш: «Ура! Ватан учун!» деган ҳайқириқ янграйди.

Ярим уйғоқ немислар вагонлардан сакраб тушиб, қисқа-қисқа, бетартиб отишма билан жавоб беришади.

Қўриқчи роталарнинг эсэсчилари ертўлалардан чопиб чиқишади.

Эшелоннинг охиридаги иккинчи вагоннинг эшигини очаётган Алиевни кимдир кўкрагидан зарб билан уриб юборгандай бўлади. У вагонга суяниб, буфердан муздай қорга кафтини тўлдиради-да, уни шинели остига, оловдай куйдираётган ерига босади. Алиевнинг ёнгинасидан Хват чопиб ўтиб, эшикни гижирлатиб очиб юборади. Одамлар қалашиб ётган вагондан биринчи бўлиб хотин-қизлар сакрашади. Улар капитанни қучоқлаб, сира қўйиб юборишмайди.

— Вой, байтали тушмагурлар-ей!— қичқиради Хват, тушиб кетаётган телпагини тўғрилаб.— Ҳозир ўпишадиган вақтми, ахир! Дарров ўрмонга чопинглар!..— У автоматини силкитиб, йўл кўрсатади.

Ирина Петровна бошқаларга қўшилиб чопиб кетади. Атрофда олатасир отишма борарди, рельсларга урилган ўқлар чийиллаб, жаранглайди. Ирина Петровна қоқилиб кетиб, ўзини ўнгларкан, вагонлар орасида турган кишини кўриб қолади. У киши гўё вагонга суянганча, нафасини ростлаётгандай эди.

— Сизга нима бўлди?— сўрайди Ирина Петровна.

— Ҳеч нима.— Алиев шинели ичидан қор ушлаган қўлини чиқаради. Қон шимган қор қоп-қора эди.

Ирина Петровна шоша-пиша Алиевнинг камарини, шинел тугмаларини еча бошлайди.

— Бинтми ё бошқа бирон нарсами борми?— сўрайди у.

— Бор.— Алиев чўнтагидан пакет олади.

— Ҳаммаси жойида бўлади, азизгинам. Мен врачман. Ҳаммаси жойида бўлади,— куйманганча Ирина Петровна пакетни йиртади.

Қўприк томонда гранаталар портлайди.
Окопларда бизникилар билан эсэсчилар ўртасида қўл жанги бормоқда.

Бир неча немис танкчилари брезентни ечиб, платформаларда турган танкларга чиқиб олишади-да, ўт очишади.

Нарироқда портлаган снаряднинг шиддатли тўлқини Млинскийни қорға ирғитади. У чўккалаганча, қўлини силкиб, алоқачини чақиради.

— Юрченкога айт: танкларни тинчитсин!— қичқиради у.

— Қулоқларингиздан қон силқияпти-ку, ўртоқ майор,— дейди Ерофеев.

— Бор, боргин!.. Чоп!

Партизанлар танкларга гранаталар отиб, ёқилғи тўлдирилган шишалар ташлашади. Ўт ичида қолган машиналарнинг люкларидан шўнғиб чиқаётган танкчилар партизанларнинг ўқларига дуч бўлишади.

Занге вагонлар остида ғилдираклар оралаб эмаклайди. Чийиллаб тушаётган ўқлар қорни шувиллатиб, тўзғитади.

Эшелон ёнидаги ёнилғи юкланган составнинг цистерналари ҳам бирин-кетин ёниб, портлай бошлайди. Вагонлар остидаги Занге сурувчи паровозга томон қайсарлик билан эмаклаб бормоқда. Паровоз ёнига етгач, у ўрнидан туради-да, сурувчи паровозни вагонлар составидан бўшатиб, мушуклардай чаққонлик билан кочегаркага чиқиб олади. Машинист ўлиб ётган. Ланг очиқ ўтхонада олов гуриллайди. Занге ўтхона эшигини оёғи билан туртиб ёпади-да, реверснинг дастасини бурайди. Паровоз буғга бурканиб, орқага силтанади.

Занге ташқарига қараб, тутқичга осилиб олмоқчи бўлаётган кишини отиб ташлайди. Паровоз гуриллаб ёнаётган бензиннинг алангаси қуршаб олган разъезддан

узоқлаша боради...— Ўқ-дори солинган яшиқлар гум-бирлаб портлайди...

Чап соҳилдаги партизанлар ёнаётган вагонларни қолдириб, ўрмонга чекинишади. Ярадорларни, қўлга киритилган нарсаларни чаналарга солиб олишган. Алиев тишини тишига босганча боради. Унинг ёнида Ирина Петровна.

— Чанага ўтириб олсангиз бўларди,— дейди у.

— Менга қаранг,— Алиев жойида тўхтади,— илтимос, менинг ярадорлигимни ҳеч кимга айта кўрманг.

— Мени отрядларингизга оласизми?

Алиев ўйланиб қолади, жавоб бергани улгурмайди: орқадан Зина етиб келади.

— Ҳасан Алиевич! Уртоқ комиссар! Тўрт юзга яқин кишини озод қилдик. Ярадорлар, беморлар ҳам бор. Совуқдан нақ музлай дейишибди. Агар ҳозир иссиқ овқат бермасак, билмадим, нима бўлади...

— Яна салгина юрайлик. Айтинг, оз-моз чидаб туришсин. Мана бу қиз ҳам сенга ёрдам беради.— Алиев Ирина Петровна томонга имо қилади.— У киши врачлар...

Зина синчковлик билан Ирина Петровнага бир қур қараб қўяди.

— Врачлигини қаёқдан билдингиз?

— Мен сенга айтяпман-ку, нима, менга ишонмайсанми?— жилмаяди Алиев.

— Юринг,— чорлайди Зина янги ёрдамчисини.

Млинский сўқмоқнинг четига чиқиб, одамларни ўтказиб бошлайди. У орқага, ҳали ҳам ловиллаб, гумбурлаб ётган разъезд томонга қарайди.

Жангчилар қўлга тушган аслаҳаларни осиб, ярадорларни орқаларига ортмоқлаб олишган. Улар ҳориб-толишган бўлса-да, яхшигина жанг қилганларидан кўнгиллари тўла, шунинг учун ҳалиям гупиллаб ураётган қор-

бўронга эътибор беришмайди, гоҳ у ерда, гоҳ бу ерда гурра кулги кўтарилади.

Млинский сўқмоқда чайқалиб, фуражкасиз, сурилиб келаётган китель кийган немис офицерини кўриб қолади. Жангчилар уни калака қилиб келишмоқда. Млинский қовоғини солиб олади.

— Юрченко!— взвод командирини чақиради майор.— Нима томоша бу?

Юрченко унга яқинлашиб, честь беради-да, асирнинг хужжатларини узатади.

— Даланинг қоқ ўртасида ушладик, ўртоқ майор. Қуролиям, шинелиям йўқ, худди ёш болага ўхшаб ҳўнграб келяпти экан...

Жангчилар тагин «гурр» этиб кулиб юборишади.

Млинский пинагини ҳам бузмайди.

— Ярадорми?— сўрайди у.

— Қим? Ановими?— ҳайрон бўлади Юрченко.— Ие, у ғирт маст-ку, ўртоқ майор.

Немис бизга маълум — поезддаги ҳалиги подполковник эди.

— Менинг нарсаларимни, чамоданимни қайтариб беришадими?— сўрайди подполковник.

— Чамадони бормиди унинг!— взвод командирига юзланади майор.

— Ёнида ҳеч вақоси йўқ эди, ўртоқ майор! Кела келгунча шу чамадонини гапиргани гапирган. Аранг тирик қолдию, яна...

— Ҳа-да, чамадоним!— русчалаб такрорлайди немис ва яна ўзича ғудирлайди:— Бўладиганим бўлди ўзи...

Млинский уни тинглаб ўтирмайди.

— Унга бирон нарса кийдиришлар,— фармойиш беради у кетаркан.— Жадалроқ юриншлар!

Подполковникка кийдиргани кимдир қизил армиячилар шинелини узатади.

Юрченко шинелини ёзади. Немис шинелини кийдириб қўйишади, деб ўйлаганиданми, бенхтёр қўлларини уза-

тиб, орқасига ўгирилади. Юрченко шинелни унинг елкасига ирғитиб, бошига телпакни бостиради-да, тиззаси билан орқасига туртиб қўяди.

— Қани, юрсинларчи, фон жаноблари...

Подполковник бошини ликилатиб, ўзича нимадир деб чулдирганча юриб кетади.

...Тонгга бориб қорбўрон тинади. Ўрмон узра совуқ офтоб кўтарилади. Қарағайлар тилларанг товланиб, уларнинг орасида қорга бурканган арча дарахтлари шамлар мисол шуълаланиб туради.

Млинскийнинг отряди ва «Россия» отрядининг партизанлари — ҳар ким ўз йўлига бурилиб кетишади. Узундан узоқ чаналар карвони ва тунда халос қилинган аёлларнинг ҳаммаси партизанлар билан равона бўлишган.

Ўрмондаги йўлларнинг айрилиш жойида Млинский ва унинг ўртоқлари обком секретари Семиренкои кузатишмоқда. Орқада отбоқарлар эгарланган отларни етаклаб олишган.

Йўл чеккасидаги арчалар остида турган чаналарга ярадорлар ётқизилган. Зина билан Ирина Петровна узоқ йўл олдидан уларни кўриб чиқишмоқда.

— Врачмиз оғир ярадор бўлиб ётибди. Катта ердан бошқасини юборишларини кутишга илож йўқ,— дейди Млинский Семиренкога.

— Ирина Петровнани олиб қолавергин, қўли енгил аёл. Урушгача у биринчи касалхонамизда ишларди. Якка-ёлғиз эди, эркакларни унчаям чиқиштиравермайди. Ужар қиз деб от қўйиб олишганди унга...

— Майли энди, сен тавсия қилгандан кейин...

Обком секретари қилич осилган камарини пўстини устидан таққани қийналаркан, Млинский ўзига қараб жилмайиб турганини сезиб, ўнғайсизланади.

— Яёв юрганингда ҳалақит беради-да... Ифлосларни шунинг билан қотириб бир солгинг келади...

— Хайрлашув ҳам оғир...— дейди Млинский.

— Албатта-да!— Қиличини силаб қўяди Семиренко.— Йигирманчи йилдан бери асраб юрибману. Шахсан Котовскийнинг ўзи топширган. Ҳазилакам нарсамас, оғайни...

— Қиличингнимас, ўзимизни айтяпман, Васильич...

— Ҳа, шунақами... Ҳали қанча кўришамиз! Бирга не-не ишлар қилмаймиз, ҳали! Яна бир бор Янги йилинг билан! Бошланиши ёмонмас, яхши йил бўладиганга ўхшаяпти. Қани, бир ўпишиб қўяйлик бўлмасам...

Эски қадрдонлар қучоқлашишади. Сўнгра Семиренко Алиевни қучади.

— Раҳмат, сенга, комиссар!

Оғриқдан Алиевнинг афти буришиб, беихтиёр инграб юборади.

— Нима бўлди сенга, Ҳасан?— сўрайди Млинский хавотирланиб. Боядан бери Алиевдан кўзини узмай турган Ирина Петровна дарҳол унинг ёнига чопиб келади.

— Ҳали яраланганди, ўртоқ командир. Нақ кўкракларидан.

Алиев озарбайжончалаб сўкиниб қўяди, унинг асабий қисилган кўзлари чақнаб кетади.

— Шундай бир ялаб ўтди шекилли.

— Узр, оғайни,— дейди хижолат бўлган Семиренко. Млинский Зинага хўмраяди.

— Бехабар қолибман...— ўнғайсизланади Зина.— Чанага ёта қолинг, ўртоқ комиссар!

— Ҳасан, ётиб олгин,— қистайди уни Млинский.

— Бўпти, бўпти... Ётаман. Шунгаям шунча шовқинми?— жилмаяди Алиев.

Отларни келтиришади. Семиренко ва партизанлар эгарларга ўтириши ҳамон ўктам чавандозларнинг ўзи бўлади-қўяди.

Млинский ҳазил аралаш:

— Янги кадрлар энди зериккани қўймайди сени!..— дейди Семиренкога.

— Кадрлар ёмонмас.— Секретарь жилмайиб Ирина Петровна томонга қараб қўяди ва уям бўш келмайди:— Барибир кадрларнинг гулини ўзинг олиб қоляпсан. Урушдан олдин касалхонага кўринганимас, бирровгина уни кўргани чопишарди... Бўпти, саломат бўлинглар! Кет-дик!

Отлар қамчи тегиши билан қорни тўзғитганча учиб кетишади.

Тундаги дардисарликда ҳамма ёғи ифлос бўлиб кетган қора чарм пальтосининг тугмалари ечилган штурмбанфюрер Занге армиялар группаси хавфсизлик бўлими бошлиғининг қабулхонасига кириб келади. Телефонлар уст-устига жиринглаб ётибди.

— Бригаденфюрер Вольфнинг адъютанти эшитади!— дейди ўрта ёшлардаги оберштурмфюрер қатор тизилган учта телефондан бирининг трубкасини кўтараркан. Муғузли кўзойнак тақиб олган адъютант гестапочига қараганда кўпроқ мактаб муаллимига ўхшаб кетади.— Афсуски, жаноб комендант, ҳозир улар бандлар...

Занге йўлини тўсмоқчи бўлган адъютантни четлатиб, кабинет эшигига қараб кескин юради.

Қўшалоқ эшик бригаденфюрер Вольфнинг кабинетини шовқиндан тўсган. Ярим қоронғи (дезалардаги оғир пардалар хиёл очилган) хонада бутунлай бошқача товушлар кезмоқда. Бригаденфюрер креслога чўкиб, бошини кўксига осилтирганча фортепьяно концертини тингламоқда. Автоматик ишлайдиган «Филипс» радиоласидаги улкан пластинка майингина, ғирилламай айланиб турибди.

— Мусиқа ҳалиям илгаригидай асабларингизни овута оладими?— салом-аликнинг ўрнига сўради Занге.

— Ҳа-а, сен ҳали ҳам бормисан?— дейди унга Вольф бошини кўтармай, қошлари остидан тикилиб. У ланжлик билан қўлини силтаб, Зангенинг орқасида қаққайиб турган адъютантга чиқишни ишора қилади.

Занге пальтосини ечаркан, Вольф музикани ўчиради.
— Янги йилинг билан!— дейди Занге ранг-баранг шарлару шамлар билан безаб қўйилган жажжигина арчага назар ташлаб.— Болаларинг, Герда омонми?

— Раҳмат, ҳозирча дуруст. Утиргин.— Вольф столнинг тортмаси ичига тузатилган бардан бир шиша коньяк ва қадаҳлар олади.

Занге ўтиради. Вольф коньяк қуяркан, бир дақиқа оғайнисининг бўйнидаги яп-янги рицарлик крестига қараб қўяди.

— Қутлуғ бўлсин,— тўнғиллайди Вольф қадаҳни ушлаб.

— Раҳмат, бригаденфюрер,— Занге крестини тўғрилаб, қадаҳни кўтаради.— Бирга ишлайдиган бўлдик, хурсандман.

— Сенга ёрдам бериш ва қарашиш тўғрисидаги буйруқли қоғозни олувдим.

— Фон Хорнни кўришим керак эди. Сен шунини тезлаштириб беролмайсанми?

— Ўзимнинг ташвишларим ҳам бошдан ошиб ётибди...— вайсайди Вольф.

— Нима, ишларингнинг мазаси йўқми?

— Қайси ишларни айтяпсан?

— Шундай, сўраяпман-да. Мен тўппа-тўғри ҳалиги жойдан, кўприк ёнидаги жаҳаннамдан келяпман.

— Икки ярим йил ичида биз бу ерда минглаб паровозлару ўн минглаб вагонларни техникаю одамлари билан бой берганмиз. Шунинг учун ҳозир сен бошингни олиб чиққан бу ғалванг — холва, оғайни. Мени эса хунук ишлар пойлаб турибди: подполковник Фридрих Бютцов маҳфий ҳужжатлар билан бирга ғойиб бўлди. Бир соатдан кейин шу хабарни қўмондон генерал фон Хорнга етказишим керак.

Подполковник Бютцовнинг ҳужжатлари Млинскийнинг олдидаги тахта столда ётибди. Подполковникнинг

Ўзи унинг қаршисида асабий қаққайганча ўтирибди. У ҳушёр тортиб қолган, гарчи ўзини тутишга уринса-да, содир бўлган воқеадан ич-этини еяётгани кўриниб турибди.

Урмондаги бу қўналға жуда исиб кетган. Печкада ўтинлар чирсиллайди. Ерофеев индамасдан столни йиғиштирмоқда. У немис томонга қарамасликка ҳаракат қилиб, ҳадеб пишиллайди. Дераза олдида елкасини деворга тираганча отряд разведкачиларининг командири лейтенант Горшков турибди.

— Сиз Берлиннинг ўзида хизмат қиласиз? Шундайми, подполковник Бютцов?— сўрайди немисчалаб Млинский, лекин асир столнинг алоқачи идиш-товоқларни йиғиштираётган томонига тикилганча миқ этмайди.— Фронтга нима мақсадда командировка қилингансиз? Кейин русчалаб Горшковдан сўрайди:— Овқат-повқат бердингизларми, бунга, ўзи?

— Оборишганди...— жавоб беради Горшков.— Едими, йўқми, билмадим...

— Менга қолса, тўйдираддим уни яхшилаб,— идишларни тақирлатиб, тўнғилайди Ерофеев,— қўрғошинли нўхат била-ан...

— Сен печкани ҳаммом қилвориб, оловинг худди сигнал бергандай, осмонга чиқиб ётибди, шекилли,— дейди унга Млинский.— Бор, бир қараб қўй-чи.

— Майли, мана кетяпман,— минғиллайди чол. Млинский яна асирга қарайди.

— Жавоб берасизми, йўқми?

Немис ниҳоят майорга юзланади.

— Мен немис офицериман, ватанимга содиқ бўлиш ва унга шак келтирмаслик учун қасам ичганман...

— Вой, ифлос-ей!— эшитилар-эшитилмас сўкинадди Горшков.— Энди бунга ади-бади айтиб, сиёсатдан ҳам ўқитиб ўтирарканмиз-да...

Немис унга чўчинқираб, қараб қўяди.

Млинский яна немисчалаб давом этади:

— Нимаям қилардик, подполковник Бютцов, мабодо сиз Германия билан сиз жонингизни бераётган фашизм ўртасидаги фарқни кўрмаётган бўлсангиз, унда ўша фашизмнинг билан тақдирингизни қўшиб қўйишингиз ҳеч гапмас...

Шу пайт қоровулхонанинг эшигида совуқ буғ порлатганча Хват пайдо бўлади.

— Рухсат қилинг! Ўртоқ майор!

— Бемалол, нимага овқатга кечикдингиз?

— Жангчиларнинг ёнида овқатланиб оларман,— дейди у ва Млинскийнинг олдига бир варақ қоғоз қўяди.— Марҳамат, сводкага қўл қўйворинг.

Млинский қоғоздагини ўқиркан, Горшков асирга энгашиб, унга немисчалаб секингина дейди:— Бизларнинг вақтимиз зиқроқ, тушундингми?

Млинский ахборотга имзо чекиб, уни Хватга узатади.

— Элтиб бер-да, Алиевдан хабар ол. Мен ҳам ҳозир бораман.

— Есть!— Хват кескин бурилиб, чиқиб кетади.

— Ҳеч бир оёғини артиб кирганини кўрмайсан бу дарознинг,— тўнғиллайди алоқачи.

— Ерофеич!— жаҳл қилади майор.

— Бўлди, бўлди, кетяпман...

Асир майорнинг кўзларига тикилади.

— Жаноби майор, агар мен билганларимнинг ҳаммасини айтиб берсам, ҳаётимни сақлаб қоласизми?

Армиялар группаси қўмондони генерал-полковник фон Хорнинг бомбадан сақланидиган ертўласидаги бетон бункерда тепада совет авиациясининг шаҳардаги ҳарбий объектларга қилаётган ҳужумининг гумбир-гумбирлари бўғиқ акс садо бериб турибди.

Гарчи бункерда бригаденфюрер Вольфдан бошқа ҳеч ким бўлмаса-да, фон Хорн овозини пасайтириб, шивирлайди:

— Агар подполковник Бютцов тириклайин топилма-

са, демак у ўлган, бошқача гап бўлиши мумкин эмас. Гапимни тушундингизми, Вольф?

— Худди шундай, жаноби қўмондон.

— Аммо лекин, фон Бютцов олиб кетган ҳужжатларнинг тақдирини сиз билан мен қатъий, аниқ билишимиз лозим.

— Кечирасизу, лекин жаноби қўмондон, бизга маълум хабарларга қараганда, баъзи ахборотлар айни сизнинг штабингиздан ошкора бўляпти.

— Вольф, бу борада сиз қайғуришингиз керак...

Телефон жиринглаб, уларнинг суҳбатини бўлади. Фон Хорн трубкани кўтаради.

— Ҳаво тревогаси тамом бўлди, жаноб генерал,— адъютантнинг овози эшитилади.

— Раҳмат, Крюгер.— Фон Хорн телефонни қўйиб, Вольфга юзланади:— Юқорига чиқайлик, бу ер жудаям дим экан. Эсда тутинг: Бютцовнинг ҳужжатларини топиш учун ихтиёрингизда бор-йўғи бир кун.

Қўмондоннинг қабулхонасида генералнинг адъютанти майор Крюгер ўрнидан туриб, уларга пешвоз чиқади, бироқ қабулни кутиб ўтирган Занге ундан аввал фон Хорннинг қаршисига ўтади.

— Хайль Гитлер!— қўлини силтаганча ванғиллайди у.

— Хайль,— фон Хорн секингина жавоб қилиб, Зангенинг ёнидан шошилганча ўтиб кетади.

Адъютант генерал билан Вольфнинг орқасидан келиб, кабинетнинг эшигини ёпади. У қабулхонанинг ўртасида қаққайиб қолган штурмбанфюрер Зангега қарамасликка ҳаракат қилади.

Кабинетга кириши ҳамон, фон Хорн Вольфга ўдагайлайди.

— Сизга неча марта айтувдим-ку, бу қассобларни ёнимга йўлатманг деб! Аҳолини бизга ўчакиштираётган-

лар ҳам мана шулар. Нимага уни бу ерга судраб келдингиз, Вольф?

— Жаноби қўмондон, эсингизда бўлса керак, бир пайтлар ўзингиз: «Ҳар қандай кўнгли бўшлиқ ожизликнинг оқибати ва хавф-хатарнинг уяси» — деган эдингиз. Зангенинг одамлари нима қилишнини яхши билишади...

Шу орада фон Хорн креслоси ёнига бориб, чироқни бурайди, лекин у ёнмайди. Генерал адъютантни чақириш учун қўнғироқ тугмасини босади. Крюгер эшикда пайдо бўлади.

— Чироқ йўғу...—генерал унга лампани кўрсатади.— Ҳозироқ тузатишсин.

— Хўп бўлади!— Крюгер пошналарини тақиллатиб, ғойиб бўлади.

— Ҳа, мен ўшандаям айтганман, ҳозирам қайтараман: партизанларни аёвсиз қириб ташлаш керак,— дейди фон Хорн.

— Улимдан ҳам қўрқмаяпти улар, жаноби генерал,— ҳорғин гап бошлайди Вольф.— Шундайлигини амалдаям кўрсатишяпти. Ахир, Берлинга неча марталаб Млинский отрядининг тугатилгани ҳақида хабар берганмизу, улар бўлса худди бизни масхара қилгандай, ҳалиям ўзини кўрсатишяпти. Қуни кеча Ринда кўпригини тор-мор этганлар ҳам шулар. Бу оддий бир партизан отряди эмас, бу— шундай нақ биқинимиздаги рус разведкасининг йирик бир базаси.

— Тагин ўша Млинский...— ўйчан мингиллайди генерал.

— Уларга қарши оддий кураш методларини қўллаш бефойда кетяпти. Занге зўр бир план билан келибди, рейхсфюрернинг ўзи тасдиқлаган. Шу план билан иш кўрадиган бўлсак, бу отрядни йўқ қилишимизга аминман.

Эшикда яна Крюгер пайдо бўлади.

— Штаб комендантининг навбатчи ёрдамчиси обер-

лейтенант Цвюнше келди. Рухсат берсангиз, ҳозир чи-роқни алмашласа.

— Кутиб турсин. Штурмбанфюрер Зангега айтинг, кирсин.

— Хўп бўлади!— Крюгер қабулхонага чиқади. У ерда стол лампаси ушлаб олган Цвюнше ва русча аллақандай китобни ўқиётган Занге кутишади.

— Қўмондон сизни кутяптилар, штурмбанфюрер,— таклиф қилади уни Крюгер.

Занге китобчани қўйиб, туради-да, кителени тўғри-лаб, ичкари киради.

Цвюнше креслода ётган китобчани қўлига олади, бу Қизил Армиянинг Жанговар устави эди. Цвюнше ҳуш-так чалиб қўяди.

— Ким бўлди бу арбоб?— сўрайди у.

— Штурмбанфюрер Занге, партизанлар билан кураш бўйича йирик мутахассис.

— Худога шукур-эй. Энди биз тинч ухлайдиган бў-либмиз.

Алиев ҳамшира Зинанинг дори-дармонлари ва бошқа хар хил зарур нарсалари сақланадиган кичкинагина хо-насида каравотда ётибди. Млинский керосин чироқнинг пилигини кўтариши билан бурчакдаги яшик устида ўтир-ган Хватга ҳам ёруғлик тушади. Майор Алиевнинг одея-лини тўғрилаб қўяди. Ярадорни йўтали тутади. Шу йўтал унга вақти-вақти билан худди кўксини буровлаётгандай азоб бераётганди.

— Эҳ, комиссар-эй, бемаврид ётиб олдинг-да.— Бошини чайқайди Млинский.— Агар манави асир алда-маётган бўлса, ғаройиб ишларнинг бўсағасида турганга ўхшаймиз. Алдашнинг унга фойдасиям йўқ, ўзи... Немис-лар шошилинч равишда муҳим истеҳкомлар қураётган-миш. Франциядаги баъзи танк ва моторлаштирилган дивизиялар бу ёққа ташланяпти экан. Булардан мақсад, нима қилиб бўлса-да ҳозирча фронт чизигини силжитмай

туриш эмиш. Ҳалиги подполковникнинг айтишига қараганда, шу кунда Германияда аллақандай бир ғайритабиий, «қасос қуроли»ни яратиш бўйича ишлашаётганмиш. Айтмоқчи, у ўзи билан янги истеҳком райони қурилиш ишларининг Берлинда тасдиқланган схемасини олиб кетаётган экан.

— У бердими схемани?— сўрайди Алиев ўрнидан қўзғалиб.

— Йўқ, вагонда қолдирганмиш.

— Вой, ярамас-эй!— Новча Хват ертўланинг шипига бошини ургудай бўлиб букчайганча туриб кетади.— Ҳозироқ мен ярим ротани оёққа турғизаман!..

— Энди кеч бўлди,— дейди Млинский.— Қаердан ҳам излардинг у чамадонни? Менда бошқача бир режа бор...

— У «қасос қуроли» дегани нима экан ўзи?— сўрайди Алиев.

— Асир айтишдан бош тортди. Фақат Москвада энг катта бошлиқларгагина айтар эмиш.

— Тирриқлик қилаётгандир-да, у ифлос,— дейди Хват.— Нархини оширмоқчи энди...

— Шундай бўлиши ҳам мумкин,— дейди Алиев.— Лекин шуниси ҳам борки, немисларнинг окопидан Москвага бор-йўғи беш юз километр!

— Алёшкани шаҳарга жўнатиш керак,— таклиф қилади майор.— Асирнинг ҳужжатлари билан. Афанасьев текшириб кўрсин-чи.

— Мен ҳам тезда тураман,— дейди Алиев Хват билан Млинскийнинг хайрлашгани узатган қўлларини секин сиқиб қўяркан.

Командирлар катта ертўлага тушишади, у ерда қатор тизилган ёғоч каравотларда ярадор жангчилар ётишибди. Эшик яқинида чойшаблар билан ўралган операция хонаси ғира-ширада кўзга ташланиб туради. Чойшабларда операция билан машғул врач ва ҳамшираларнинг сояси кўринади.

Млинский чойшабни кўтариб, ичкари киради-да, юзига дока тангиган Ирина Петровнадан сўрайди.

— Ҳеч нарса керак эмасми, доктор?

— Самолёт керак. Тўққиз кишининг аҳволи оғир. Бу шароитимизда билмадим...— Бошини чайқайди у.

— Самолёт чақирамиз,— дейди Млинский.

Унинг назарида Ирина Петровна яна нимадир демоқчидай кўринади. У биров кутиб туради, лекин доктор ҳеч нарса демайди. Млинский касалхона жойлашган ертўладан чиқади. Ташқарида сокин қиш оқшоми ҳукмрон. Млинский билан Хват қарағайлар орасидаги сўқмоқ бўйлаб штабга томон кетишмоқда. Қоровулхонанинг бўсағасида Горшков ва ўн беш ёшларда бўлишига қарамай кап-катта бўлиб қолган, узоқ йўл олдидан иссиқ кийинган Алёша кутиб турмоқда.

— Ҳамма нарса тахт, ўртоқ майор!— доклад қилади Горшков.

— Қоғозларни тикдингизларми?— Ингитнинг елкаларини сийпалаб кўради Млинский.

— Худди шундай!— жавоб беради Горшков.

Майор энгашиб, Алёшага дейди:

— Эҳтиёт бўлгин, ўғлим. Бобойга салом деб қўй. Уни роса соғинганимизни айт...

— Ҳаммасини ҳам бажараман. Кўнглингиз тўқ бўлсин, Иван Петрович,— дейди йигит.

Фашистлардан яқиндагина қайтариб олинган шаҳарнинг чеккасидаги қор кўрпа бўлиб ётган боғ қуршовидаги унча катта бўлмаган уйда фронтнинг штаби жойлашган. Уйнинг подвали девор бўйлаб қатор, тизилган алоқа аппаратураларига тўла. Унтача алоқачининг ҳаммаси бараварига рацияларда ишлашмоқда.

Сержант радиограмmani қабул қилиб, уни шифрловчига узатади. Бир оз фурсатдан кейин офицер унинг мазмунини машинкачига айтади:

— «...1944 йилнинг 2 январигача уч эшелон ўқ-дориси,

тўрттаси ҳарбий техникаси билан портлатилди, ёнилғи ортилган етти эшелон ёндириб юборилди, икки мингдан зиёд гитлерчи солдат ва офицерлар қириб ташланди...»

Машинка бюросининг кичкинагина хонасида машинкалар шиқиллайди, бир неча офицерлар бирваракайига ахборотларни айтиб туришибди:

— «Семиренкодан... фронт яқинлашиб қолгани сабаб-ли тез орада обкомнинг Полесиедаги запас базасига кўчамиз...»

— «Афанасьевдан: ... армиялар группасининг штабига фитналар уюштириш ва партизанларга қарши уруш бўйича мутахассис, ССнинг штурмбанфюрери Занге келди. Жазо ҳаракатларининг кучайиши кутилмоқда...»

— «Млинскийдан:... линия бўйлаб қаттиқ мустаҳкамланган, орқама-орқа қилиб жойлаштириладиган мудофаа яратни ишлари авж олиб кетди...»

Фронт қўмондони генерал-полковник Ермолаевнинг кабинетида Ҳарбий кенгаш ўтмоқда. Устига оператив хариталар ёйиб ташланган узун кенг стол атрофида Ҳарбий кенгаш аъзолари ўтиришибди. Фронт разведка бошқармасининг бошлиғи келишган, кўринишидан ҳали ёш генерал-майор Елисеев қўлидаги разведка ахборотларини титкилаб, қаламини харитага нуқиганча Ҳарбий кенгашга доклад қилмоқда:

— Млинский ва Афанасьевдан олинган маълумотларни ҳаво разведкаси ҳам тасдиқлади — душман қудратли истеҳком районлари қуриш бўйича ишни бошлаб юборган, фон Хорига резерв учун анчагина кучлар келган. Фронтимизнинг орқа томонида ва алоқа йўлларимизда душман разведкасининг зўр бериб ҳаракат қилаётгани қайд қилинган. Ингирмата қўпоров группаси тинчитилди...

— Фашистлар вақтдан ютмоқчи бўлишяпти, улар қандайдир бир йирикроқ нарсани ният қилганга ўхшашяпти,— дейди фронт Ҳарбий кенгашининг аъзоси генерал-

лейтенант Садовников.— Менимча, шу масалада Млинский хабар берган «қасос қуроли» тўғрисидаги гап алоҳида аҳамиятга эга... Бу ҳақда дарҳол Ставкини хабардор қилмоқ лозим.

— Тўғри,— бош ирғайди Ермолаев.— Разведка бошқармаси душманнинг маҳкамланиб олинаётган районларига эътиборни кучайтирсин!

— Есть!— дейди Елисеев ва сал туриб сўрайди:— Бу топшириқни бажаргани майор Млинскийни ҳам жалб қилишга рухсат қилинг, ўртоқ, қўмондон?

— Майли,— маъқуллайди Ермолаев.

Қаҳратон саҳар чоғи бўрон супуриб ташлаган йўл бўйлаб Алёша йироқда кўриниб турган шаҳарга томон тез-тез юрганча кетиб бормоқда. Гоҳи-гоҳида уни немисларнинг оғир юк машиналари қувиб ўтади, баъзан деҳқонларнинг аравалари учраб қолади ёки алоқачилар мотоциклларини патиллатиб ўтиб кетишади.

Кичикроқ бир посёлкага кираверишда Алёшани полиция патрули тўхтатади.

— Эй, қани тўхта-чи! Ҳужжатларингни ол!

— Қанақа ҳужжат? Энди бор-йўғи ўн бешга кирдиму... Қишлоққа боргандим, у — буни ейдиган нарсага алмаштирай деб,— йиғламсираган бўлади Алёша елкасидан бўш қопини оларкан.— Мана, кўринг...

— Бўлди қил-э, нокас! Ташла қопни, чўнтақларингни ағдарчи!

Алёша ҳиқиллаганча, итоаткорона буйруқни бажарди.

— Мана, ҳеч нарсам йўқ дедим-ку...

Полисларнинг ҳўкиздай барзангиси Алёшанинг ёқасидан ушлайди-да, йўлнинг четида турган усти ёпиқ юк машинаси томонга судрайди.

— Ё ишлаш, ё киссавурлик қилиш керак, бунақа сандирақлаб юриш кезмайди, ёш эмассан!

Алёшани кузовга ирғитишади, у ерда боланинг тенгги

ёки ундан сал каттароқ бўлган бир неча қизлар ва йигит-чалар ўтиришибди.

Барзанги қўлларини қоқиб, ёнидагига дейди:

— У ўн бешга кирганми, кирмаганми — суриштириб ўтиришмайди.— Сўнг Алёшага қичқиради:— Сен итвачча ҳали «раҳмат» ҳам айтасан, бу ерда очингдан ё бизнинг ўқдан сулаймасингдан илгари Германияга опкетишганла-ри учун!..

Шаҳардан унча узоқ бўлмаган жойда, шундай ўрмон-нинг биқинида илгариги санаториянинг вайрон қилинган биноси бор. Унга элтадиган, апил-тапил тозаланган йўл-дан бригаденфюрер Вольф ўтирган «Мерседес» мотоциклчилар эскортининг кузатувида машаққат билан ўтиб бормоқда.

Бино тиканли сим девор билан ўралган. Дарвоза олдидаги узун пўстин ва мўйна телпак кийиб олишган иккита соқчи уларни тўхтатишади.

Уларнинг ҳужжатларидаги суратларни эгаларига солиштириб, алоҳида белгиларнинг бор-йўқлигини синчиклаб текширишгач, соқчилардан бири дарвозани очишга имо қилади. Мотоциклчиларни ўтказишмайди.

Дарвозадан кириб, эллик метрлар юргач, йўл кичик бир майдончага тақалиб, тўхтайтиди. Нариеғида эса вайрона ёнидаги собиқ парк ичидан ўтиб, қор уюмлари ора-лаб ўрмонга элтадиган торгина сўқмоқ бор.

— Бу ёғига яёв юришга тўғри келади, бригаденфюрер,— дейди Занге машинадан тушиб, Вольф чиққунича эшикни қўйиб юбормай тураркан.

Иссиққина этик ва қулоқчини орқасига қайрилган десантчиларнинг калта оқ пахталик камзулини кийиб олган Занге қорли сўқмоқдан дадил боради. Вольф унинг орқасидан зўрга улгуради.

Чор атроф жимжит, зимистон ўрмон.

Қўққисдан улкан қарағайнинг орқасидан дарвоза-даги соқчиларникидай пўстин кийган бир кимса пайдо

бўлади. Русларникидай қиррали найза нақ бригаденфюрернинг кўкрагига тўғрилангандай бўлиб туюлади ва русча: «Тўхта! Ким келяпти?»— деган қичқириқни эшитгач, Вольфни қалтироқ босади-да, қўлини парабеллумининг филофига узатади.

— Қаҳратон,— дейди Занге русчалаб хотиржамгина.

— Айиқ, ўтаверинглар,— ҳалиги кимса тагин изсиз йўқолади.

Юз берган воқеанинг оқибатидан кўнгли тўлган Занге жилмайганча илгари юради.

Яна худди шундай кутилмаганда ертўланинг ниқобланган эшиги очилади. Занге бригаденфюрер Вольфни олдинга ўтказди.

Ертўла обод ва шинам қурилган: унинг деворлари тахта билан қопланган, озода, аккумулятор қувватидан ёнадиган лампочка осилган, ёғоч стол устида дала телефонининг қутиси, ўтдай қиздираётган тунука печка.

— Шинелни ечиб қўявериш мумкин, жудаям иссиқ бу ерда,— дейди Занге.

— Роса қотирибсану!— Вольф ечиниб, печкага яқинроқ турган скамейкага ўтиради. Атрофни томоша қилади.— Жононларнинг суратларини ёпиштириб чиқсанг бўларкан энди...

— Эртага бу уй билан ҳам хайрлашамиз, ҳали.

— Ҳа, шошилиш керак. Қарши ҳужумни бошлагунча махфий ташкилотниям, Млинскийниям тугатиш лозим. Алерт келдимиз?

Занге бош ирғайди:

— У бизнинг энг зўр агентимиз... Ҳамма нарсамиз шай, бригаденфюрер.

— Машиналарни айтиб қўйдингизми?

— Вольф, бизнинг ишимизнинг икир-чикирларини ҳатто сен тушунмайсану, бошқалардан нимани талаб қилардим? Кечаси йўлга чиқамиз, яёв, ҳайвонлар юрадиган сўқмоқлар билан... Агар бизнинг кетаётганимизни

бир гўдак ҳам тасодифан кўриб қоладиган бўлса, у дар-ҳол бешафқат тинчитилиши лозим!

— Уқ-дориларни, овқатни нимада опкетасизлар?

— Ҳозирча зарур бўладиган нарсаларнинг ҳаммасини ўзимиз билан олиб кетамиз. Бошқа керакларини эса душмандан ундирамиз.— У тиржайиб қўяди.

— Худонинг ўзи мададкор бўлсин!— дейди Вольф.

— Оқ йўл тилаб, бирон нарса дейсанми?

Вольф бошини силкитади. Занге телефон дастасини айлантириб, трубкага русчалаб:

— Кляйнмисан? Одамларни сафланг,— дейди.

Илгари ун сақланадиган, совуқ ва қоронғи омборда юзга яқин ёшлар қамалган. Шундай ҳам тиқилиб кетишган эса-да, улар сал илишгани бир-бирларининг пинжига кириб олишган.

Торгина ёриқлардан ёруғлик зўрға тушиб туради.

Алёша эшикдан кираверишда ўтирибди. Ёнида ўн етти ёшлардаги иккита қиз чўққайишганди. Қизларнинг бири изиллаб йиғлайди.

Кўчадан аёлнинг чақиргани эшитилади:

— Машенька!

Бир неча қизлар ўзларини эшикка уришади.

— Ойи... Ойижоним!.. Ойи!..

Эшик орқасидан қўпол буйруқ эшитилади:

— Қани! Жўнаб қол-чи бу ердан!

— Анави ерда менинг қизим бор,— ҳиқиллайди аёл.— Ёнида ҳеч вақоси йўқ... Мана шу пўстинчани берворай...

— Кетасанми, йўқми! Ҳа, қари ялмоғиз...

Полицайнинг аёлни қўндоқ билан нуқиб ҳайдаётгани ёриқдан Алёшага кўриниб туради.

— Ойи!— қичқиради Алёшанинг ёнида чўккалаган қиз ва у ҳам ёриқдан мўралайди.— Кета қолинг! Булардан ҳеч нарса сўраманг, илтимос! Ўзингизни хўрламанг, ойи! Мен соппа-соғман! Ҳеч бало урмайди...

— Маша!

Соқчи яна дўриллайди:

— Жим бўл!

Кутилмаганда ўқлар гумбирлайди... ..Омбордагилар «вой» деганча жим бўлишади. Худди тунука томни дўлнинг савалаганидай бирин-кетин қасирлаб ўқ ёғилади.

Ёриқдан қараб турган Алёша аёлниги омбор ёнидан ура қочганини, полицаининг қулочини ёйганча гурсиллаб йиқилганини кўради. Бўш чана судраган от аллақа-ёққа югуриб кетади. Қочаётганларни отишга уринаётган бир неча полицайлар кўринади. Сўнгра пўстин ва телпакларига қизил матолар тақиб олган кишилар пайдо бўлади.

Яна бир дақиқадан сўнг омборнинг эшигига қўндоқлар урилиб, тамба тарақлайди. Эшик ланг очилиб, олишувда қизариб кетган, пўстинларига қизил бант илинган, автомат ушлаган иккита йигит жилмайиб, қичқиришади:

— Қани чиқинглар, болалар, манзилгайм етдинглар!

— Оёқларингни қўлларингга олиб чопинглару бошқа қўлга тушувчи бўлмаглар!

Оломон омбор эшигидан оқиб чиқади.

Халоскор йигитларни қизлар ўраб олишган, қий-чув авжига чиққанидан ҳеч нарсани англаб бўлмайди.

Алёша оломондан ажраб чиқиши билан қўлларини ёйиб, чалқанчасига йиқилиб ётган полицаининг ўлигига дуч келади. Бу ҳалиги уни йўлда ушлаб олган ҳўкиздай дароз эди. Алёша карабинни олмоқчи бўлиб, энди эгилганида кимнингдир оёғи карабинни босади. Чарм курткали новча киши унга жиддий дейди:

— Болакай, қурол билан ўйнашинингга ҳали эрта. Уйингга бор-чи!

Алёша у билан баҳслашиб ўтирмай, полицайларнинг ва қизил бантли пўстин кийган иккита партизаннинг жасади ётган кўча бўйлаб жўнаб кетади.

Алёша темир йўл шохобчаси келиб туташган жойда-

ги чўзилиб кетган омборлар ёнида тўхтаб қолади. Омборларнинг эшиклари ланг очилган, эшиklar олдидаги соқчылар ўлиб ётибди. Омборлардан озиқ-овқат солинган қопларни, яшиklarни чиқариб чаналарга юклашмоқда.

Посёлкани партизанлар эгаллашган. Улар кўчалардаги уйларнинг эшиklarини тақиллатишмоқда.

— Уртоқлар, бу ёққа чиқинглар! Ҳамма омборлар томонга борсин! Озиқ-овқатларни олиб олинглар!

Маҳаллий аҳолидан бир гуруҳи омборлар ёнида тўпланган, лекин ҳеч ким ичкарига киргани ботина олмайди. Чарм курткали новча киши чана устига чиқиб олади.

— Уртоқлар! Гражданлар! Бу нарсаларнинг ҳаммаси сизники! Ўзингизники! Уларни сиздан тортиб олишиб, Германияга опкетгани йиғиб қўйибди. Биз буларнинг ҳаммасини олиб кетолмаймиз. Сизлар ҳам олинглар, кўтарганларингизча олиб кетинглар. Қолганини барибир ёқиб юборамиз...

— Ҳей, нима бўлса бўлар!— Бир қария телпагини ерга ирғитиб, ўзини эшикка уради.

— Уртоқлар, қўрқманглар! «Ватан учун!» отрядининг партизанлари ортиқ сизни бу ифлосларга муте қилиб қўймайди! Биз энди шу атрофдаги ўрмонларга қатъий ўрнашиб олганмиз!..— дейди чарм курткали.

Одамлар қопларни уй-уйларига ташишади.

Алёша ҳали омборда ўзи билан қамалиб ўтирган қизларни — Машани ва унинг дугонасини кўриб қолади. Уларнинг орқасидан Машанинг ойиси йиғи аралаш қойиб келмоқда:

— Вой, қизим-эй, жоним-эй, нима қилиқ энди бу? Яна қаёқларга кетяпсан? Сенга айтяпман, уйга юр!..

Маша қичқиради:

— Алёша! Қаёққа кетяпсан?

— Менми? Уйга-да. Уйга боришим керак, бувамнинг олдига...

— Бизлар отрядга бормоқчимиз. Олишмаяпти. Ёш-сизлар, дейди, қиз болаларни олмаймиз, дейишяпти...— дейди хафа бўлиб Маша.

— Бўпти, ҳозирча,— хижолат аралаш хайрлашади Алёша.

— Майли, хайр...

Қизлар ўрмонга қараб кетаётган Алёшанинг орқасидан қараб туришаркан, уларнинг ёнига чарм курткали киши келади.

— Отрядга кирмоқчи бўлган қизлар сизлармидингиз?

— Ҳа, нимаиди, оладиган бўлдингизми?— севиниб кетишади қизлар.

— Йўқ, мумкинмас. Бироқ бизларга ишончли одамлар жудаям зарур. Сизлар шу ерликмисизлар?

— Ҳа, шу ерлик, ана уйимиз...

Улар уйларига томон бурилишади.

— Менга қаранглар. қизлар, сизларга катта бир илтимос бор... Комсомол аъзосимисизлар?— сўрайди новча.

— Ҳа-да, албатта,— жавоб беради Машанинг дугонаси.

— Ундай бўлса, мана бу жанговар вазифани эшитинглар: фашистлар бир йигитимизнинг оёғини найза билан ёриб юборишди, кўп қон кетиб қолди, ўрмондаги базамизгача оборолмай қоламизми, деб қўрқяпмиз...

— Бизларникида қолдириб кетаверинглар! Ўзимиз даволаймиз, ҳам яшириб қўямиз! Исковучлари билан ҳам излаб топишолмайди!— жўшиб жавоб беради Маша.

— Вой, худо-ей!..— уфлайди ҳалиям орқадан келатган Машанинг онаси.

— Ойи!— дейди таъна билан Маша унга ўгирилиб.

— Яшанглар, қизлар! Худди шундай бўлишини билувдим! Бу шундай вақтинчалик иш, бувижон. Икки

кунлардан кейин олиб кетамиз... Ҳозир ҳеч ким кўрмасин учун томорқаларни оралаб олиб келишади...

Икки киши ярадорни қўлда ясалган замбилда келтиришади. У инграр, афтидан беҳуш. Қизлар уни чордоққа чиқаришга қарашиб юборишади. Пичанга ётқи-зишади. Ярадорни олиб келганлар унинг ёнига автомат, граната, озиқ-овқат солинган халта қўйиб, жимгина қайтиб кетишади.

Маша ярадорнинг устига энгашади. Йигит базўр нафас олмоқда. Маша унинг телпагини ечганда, малланг сочлари ёйилиб кетади.

— Жудаям хўшрўй экан!..— дейди мафтун бўлиб Машанинг дугонаси.

— Вайсамасдан бор, иссиқ сув олиб келгин,— унинг гапини бўлади Маша, Шундай дея, у ярадорнинг нам пешонасидаги малла сочларини юқорига тараб қўяди.

Оккупация қилинган шаҳарнинг кўчасида вайрон бўлган ва ёнган жойларнинг ёнидан бир қирчанғи чана судраб бормоқда, чананинг устида Матвей чол букчайиб ўтирибди. Чананинг қўшқорақлари шиша синиқларига, ғишт парчаларига ва тушиб ётган сувоқларга тегиб ғичирлайди. Гусеничаларини тарақлатиб лойли қор тусида ниқобланган бронетранспортёр ўтиб қолади, кеккайган офицерлар тушган энгил машиналар физиллашиб, аравачаларига пулемётлар ўрнатилган мотоцикллар тариллаб, солдат патруллари этикларининг нағалларини дукиллашиб юришибди... Чорраҳаларда энгларига оқ латта бойлаган полицайлар қаққайишган. Онда-сонда ўтиб қоладиган йўловчилар, улар ҳам бўлса асосан кампирлар, кўчадан иложи борича тезроқ ва сездирмай ўтгани шошилишади.

Бутунроқ қолган уйларнинг деворларига у ер-бу ерда немисча ва русча ёзилган лавҳалар осилган. Улар-

дан бири қадимий нарсалар сотадиган — «Стессель ҳам-да ўгли» дўконининг лавҳаси бошқаларига қараганда йирикроқ ва ҳашамлироқ.

Матвей чол вокзал майдончасига бориб, станциянинг емирилган биноси яқинидаги устун ёнида тўхтади. Чолнинг қаторига яна извошчилик билан кун кўришга уриниб юрган учтаси келиб қўшилади. Поездни кута бошлашди...

Матвей чол мизғийди, шекилли, Алёшанинг қандай келиб қолганини сезмайди.

— Бува, ҳой бува!— Кўзингни очсанг-чи! Мен сенга совға-саломлар олиб келдим...— унинг қўлларидан торт-қилайди бола.

— Лёша!— Матвей чол энгашиб, Алёшани чўлпилла-тиб ўпади. Сўнгра теварак-атрофига кўз югуртиради.— Нега шаҳарда тентираб юрибсан? Уйда кутиб ўтирган-нингда бўларди.

— Сени очдирсан дедим, ундан кейин вақтим ҳам зикроқ, ўзи,— секингина жавоб беради Алёша.

Уларга ҳеч ким эътибор қилмайди, Алёша пирог ва тухум ўралган тугунни ечади.

— У ёқдагилар қалай?— сўрайди чол.

— Ҳамма соғ-саломат. Ваня амаки салом айтди, соғиняпмиз деб айтиб қўй, деди...

— Вой, худо-ей...— хўрсиниб қўяди чол.

Шу пайт бекатга учта миқти бўз от қўшилган енгил-гина чана учиб келади, чана рус эртақларидагидай ранг-баранг қилиб безалган, устига мўйна ёпилган. Ур-тадаги отнинг ёли осилиб ётган чиройли бўйнида никелли ва тилларанг пластинкалар билан ясатилган дў-ға бор.

— Эй, ялангоёқлар, йўлдан қоч!— сурбетларча бақи-ради чанадаги совуқдан башараси олов бўлиб кетган чайир эркак. Ясатилган чананинг отлари чолнинг қир-чанғисини урворай деганидан, у бошини силкиб, ҳуркиб кетади. Чанада ўтирган чол зўрга ўзини тутиб қолади,

тугунча қўшқораклар остида эзилиб кетган нам қорға тушади.

— Нега энди одамларнинг устига ҳайдайсан, баттол ярамас!— жаҳли чиқади Матвей чолнинг.

— Жим бўл, сассиқ чол, эсинг борида овозингни ўчир,— танбаллик билан сўкинадн ҳалиги.

— Бува, қўйинг, керакмас, юринг кетайлик бу ердан, буважон...— ялиниб, чолнинг чакмонининг этагидан тортқилайди Алёша.

— Ҳў, ялтоқи бўлмаёй ўл!— ҳалиям ҳовуридан тушмайди чол.

— Ҳозир мен сени ана шу қирчанғинг билан қўшиб гестапога бир оборай-чи!— дейди нариги чанадан тушаётиб.

Матвей чол отга қамчи босади. Алёша олдинига чананинг ёнида унинг чеккасидан ушлаб югуриб боради, кейин чанага сакраб, бувасининг ёнига ўтириб олади. Улар торгина, иланг-биланг бўлиб кетган бир жинкўчага бурилишади-да, тезда уйлар орасида ғойиб бўлишади.

Офицерлар клубининг кичкинагина ресторани шинам ва жимжит. Қиш қуёшининг майин шуъласи оппоқ ипак пардалар тугилган деразалардан элас-элас туриб турарди, залнинг бурчаклари ғира-шира, шамдон турган бир стол атрофида бир неча офицерлар овқатланиб ўтиришибди. Улардан учаласи афтидан яралангандан кейин даволанаётган фронтовиклар: ўйилган кўзига қора боғич танғиган танкчи, таёқча ушлаган учувчи ва ўрта ёшлардаги қўли яраланган, кўзойнакли врач. Тўртинчиси интендантлик хизматининг капитани бўлиб, қувноқ юзи маишатпарастларникидай ғам-ташвиш нелигини билмайдиган, ҳамманинг эркатойи бўлган бу киши ҳозирги ўтиришга мутассади.

— Официант!— бақиради капитан.— Жаноблар, рухсат қилинг, мен ўзим!— У гўё олдиндан тайёрлаб қўй-

гандай сўлкавойни шартта чиқаради-да, официантнинг қўлига тутқазиб, кейин кетиш ишорасини қилади.

— Раҳмат, Генрих!

— Унақаси кетмайди, капитан!— дағаллик билан дейди бир кўзли танкчи.— Жарақ-жарақ пулларингиз бор бўлса, нима бўпти?

Капитан асло хафа бўлмай, янада завқ билан жилмаяди.

— Мен сизларга бир сирни айтиб қўяй: ҳозиргина паққос туширган чўчқамизни камина сал илгаритдан билардилар. Уни бир деҳқондан ўн маркага сотиб олиб, бошқа чўчқачалар ёнига қўшиб рестораннынг хўжайинига ҳар бирини ўзимизнинг пул билан эллик маркадан пуллагандим. Еган обедимизнинг ўзиям менга даромад келтирган, азизларим...

Офицерлар хохолаб юборишади. Улар клубдан чиқишганидаям ўзларини кулгидан тўхтата олишмайди.

— Оқшомгача хайр, жаноблар.—Шундай дея, капитан қўлини фуражқасининг соявонига етказар-етказмас честь бериб, кескин қадамлар билан Матвей чолнинг чанаси томон юради, у чанани ресторандан чиққан заҳоти пайқаган.

— Чаққон йигит,— деб қўяди оққўнгиллик билан врач.

— Унинг чаққонлигини окопда бир эмаклаганида кўрсак бўларди,— дейди танкчи.

— Уни худди ўша чаққонлиги учун ҳам окопда кўролмайсан-да,— илжаяди учувчи.

... Қирчанғи кимсасиз кўчада судралиб кетмоқдайди.

— Нима гап, Матвей Егорович?— сўрайди капитан секингина русчалаб.

Матвей чол орқасига қарамай, дейди:

— Иван Петровичдан шошилинч пакет. Ҳамишаги жойда, кигиз остида турибди.

Капитан борт ёнидан қўлини пичан ва кигиз остига

тиқиб, пакетни олади ва сездирмай шинелнинг чўнтагига солиб қўяди.

— Кечқурун сизни яна шу ерда, клуб олдида кутаман,— дейди чол.— Иложи бўлса, сал илгарироқ чиқарсиз, бўлмаса маст-аласт офицерларни ёнидаги манжалақилари билан уй-уйларига ташиб юришга тўғри келади. Қариликда кўрган кун ҳам қурсин, ишқилиб, ўзинг кечир, худо...

— Майли, майли, кўз ёши қилавермагин, чол. Раҳмат.

Капитан Матвей чолга сўлкавойни тутқазиб, чанадан ирғиб тушади-да, армиялар группаси интендантлик бошқармасининг озиқ-овқат бўлими жойлашган бинонинг подъездига кириб, ғойиб бўлади. Капитан юқорига, ўзининг кабинетига чиқиб, эшикни қулфлайди-да, Матвей чол келтирган пакетни очади. Унда подполковник фон Бютцовнинг ҳужжатлари ҳамда шифрланган хат бор. Хатда бошқа нарсалар қатори чамадоннинг кўрinishи ҳам «...чўчқа терисидан, оч-малларанг, иккита камарли ва қоплама қулфлик...» деб ёзилган.

Айни шу пайтда худди ўшандай чамадонни, эҳтимол: ўшанинг ўзини яқинда станцияга келиб тўхтаган, вайрон бўлган поезд вагонидан олиб чиқиб, яна бошқа ўнтача чамадонларга қўшиб, аравага палапартиш юклашади-да, бошқа солдатлар бўшатаётган вагонлар ёнидан тунука омборга олиб кетишади...

Капитан бошқарма биносидан чиқиб, шаҳардаги ҳамма машиналар каби лойли қор рангига бўялган енгил машина рулига ўтиради. У машинани станциянинг ҳарбий комендатураси жойлашган уйча олдида тўхтади.

Комендатура даҳлизида капитан қалин шишали кўзойнак таққан сафдан ташқари хизмат фельдфебелига дуч келади. У ҳозиргина ҳовлидан келаётган бўлади.

— Фельдфебель!

— Эшитаман, жаноби капитан!

— Нима бўляпти ўзи сизларда? Ҳаммаларинг ялли сафарбар қилинганмисизлар? Комендант қани?

— Агар жанобларининг жуда зарур ишлари бўлса, балки ўзим ёрдам бероларман?

— Уйдагилар Янги йил олдидан посилка бериб юборишган экан, бироқ уни опкелаётган поезд, эшитишимча, кўприк ёнида илма-тешик қилинганмиш. Шунини топиб беролсангиз, яхшиликка мен ҳам яхшилик билан қайтарардим, фельдфебель...

— Омадингиз бор экан. Эгасиз нарсаларнинг ҳаммасини опкелишиб, биринчи омборга туширишди. Ҳозир тахлашяпти. Бўлмаса, шу ёққа бора қолинг, жаноби капитан...

Капитан вагонлари пачақ бўлган поезд ёнидан, бўмбўш платформадан бормоқда, поездга паровозни тиркашмоқда.

...Шу чоқ омборда бригаденфюрер Вольф чамадонларининг бирин-кетин авра-астарини чиқаришиб, ағдариларини кузатиб туради. Мундирлар, кўйлақлар, майда-чуйда нарсалар бетон полга тўкилади. Қимнингдир сурати солдат этиклари остида топталиб ётади...

Чўчқа терисидан қилинган семиз чамадонга бошқа уюмдагилар қатори ҳали тегилмаган.

... Омборгача юз эллик қадамча бор. Капитан қаддини бир оз секинлатиб, сигарета тутатади ва атрофига аланглайди...

Солдат сариқ чамадонни суғириб, камарларини ечади...

Пачақ бўлган поезднинг охири вагони омбор томонга шахдам бораётган капитанни қувиб етади, у омборнинг нақ чеккасига етган...

Солдат чамадоннинг қулфларини юлиб, ундан командировкага бораётган офицернинг оддий лаш-лушларини олиб ташлай бошлайди... Тимсоҳ терисидан ясал-

ган пардоз-андозлар ғилофи ерга тушиб, очилиб кетади. Солдат чамадонни нари ирғитади.

Вольфнинг нариёғида турган офицер энгашиб, чамадон қопқоғининг ички томонидаги аранг билиниб турган киссани текшириб кўради. Устига бургут акси нақшланган папкани эҳтиётлик билан суғуради.

Уни кузатаётган Вольф дарров ёнига келади.

— Бу ёққа олинг-чи!— У папкани офицернинг қўлидан юлқилагандай тортиб олади-ю, сўрғичланган пачатини кўздан кечиради: бус-бутун!

Вольф эшикка юради, иккита эсэсчи офицер унинг кетидан эргашади.

Капитан омборнинг худди бўсағасида улар билан тўқнашади. Вольф гумонсираб, унга бошдан-оёқ қараб қўяди ва сўрайди:

— Сиз кимсиз? Сизга нима керак, ўзи, бу ерда?

— Тушунтиргани рухсат беринг, бригаденфюрер?— Капитан қўлини фуражкасига тираганича ғоз туради.— Интендантлик бошқармаси озиқ-овқат бўлимининг офицери капитан Георг Райснерман! Ҳарбий комендантни излаб юрибман. Бўлимимизга икки вагон карам келиши керак эди...

Вольф индамай орқасига бурилади-да, машинаси томон юради.

Ечилган, сургучи кўчирилган қора папка фон Хорнинг столида ётибди. Генерал бўздай оппоқ ва нозик қўлини папкага қўйиб, ўзининг штаби офицерларига ҳамда армиялар қўмондонларига мурожаат қилиб, паст овоз билан гапиради. Йигирмага яқин генерал ва офицерлар штаб конференц залининг узун столи атрофида ўтиришибди. Ҳар қайсисининг олдида қоғозлар, жанговар ҳаракат ахборотлари, учи тарашланган қаламлар.

— Уз позицияларини менинг буйруғимсиз ташлаб кетадиган ҳар қандай офицеру генерални,— дейди фон

Хорн,— ҳарбий трибунал судига топшираман. Қирқ биринчи йилда бизни ғалабадан маҳрум қилишди. Эндликда олдимизда ўшанда йўл қўйган хатоларимизни тўғрилаш вазифаси кўндаланг. Мудофаанинг энг зўри — бу русларга кучли қарши зарба беришдир. Ўзимиз қурган, янги қурол билан таъминланган истеҳком районларимизга таяниб, душманини тор-мор қилишимиз лозим. Менинг фюрерим бугун: қирқ тўртинчи йил кампаниясининг тақдири сизнинг қўлингизда, фон Хорн...— дедилар.— Генерал охирги жумлани бошини қуйи солиб, гўё ўзига юкланган масъулиятнинг зиммасини туяётган каби гапиради. Бир дақиқадан сўнг тагин қатъий, хизматбоп оҳангда давом этади:— «Бисмарк» қарши ҳужум операциясини ишлаб чиқиш шарафи бизнинг штабга топширилган. Муддатимиз ниҳоятда қисқа, лекин шуни эсда тутингларки; тайёргарлик қанчалик жиддий бўлса, муваффақият ҳам шунчалик нақд бўлади. «Бисмарк» операциясига алоқадор бўлган жами нарсанинг қатъий махфий сақланиши лозимлигини сизларга қайтариб ўтиришнинг кераги йўқ. Бу имтиёз фақат бригаденфюрер Вольфгагина тааллуқли. Унинг ҳамда инженерлик қўшинлари бошлиғи генерал Шварценбергнинг қолишларини сўрайман.

Офицерлар ва генераллар ўринларидан туришиб, залдан чиқишади. Фон Хорн чақирган кишиларгина қолгач, генералнинг адъютанти майор Крюгер стол устига оператив харитани ёзади.

— Докладингизни бошланг, генерал,— дейди фон Хорн Шварценбергга қараб.

— Жаноби қўмондон! Биз қурилишни кенг майдонда олиб боряпмиз, ишга ҳарбий асирлар ва маҳаллий аҳоли жалб қилинган. Шубҳасиз, бундан душман хабар топади ва мудофаамиздаги ожизроқ жойларни қидиради.

— Шундай жойларимиз борми, ўзи?

— Худди шундай! Нақ марказдаги 27-катакка бир қаранг.— Шварценберг харитадан шу жойни қалам би-

лан чизиб қўяди.— А зонаси ичкарига қараб йигирма беш километргача мустаҳкамланмаган... Нариеғида Б зонаси бошланади.

— Генерал, айтганларингиз менга маъқул.— Фон Хорн Шварценбергга қора папкани узатади.— Бу ерда — сизнинг Б зонасида эндиликда қилишингиз лозим бўлган ишларнинг Берлинда тасдиқланган плани. Омад тилайман. Хайль Гитлер!

— Хайль!— Шварценберг қўлини силтаб, пошнала-рида диккайганча орқасига бурилади-да, залдан чиқади.

Фон Хорн Вольфни қўлтиқлаб, унга ишонч билан дейди:

— Қора папка — ўз жойида, подполковник фон Бютцовнинг ўлими эса урушнинг тақозоси ва шу билан вассалом, айбдорлар ҳам йўқ. Бироқ «Бисмарк» операциясини бошлаб юборгунимизча армияларнинг орқаси рус агентларидан тозаланиши, партизанлар бутунлай тугатилиши ёки қуршаб олинishi лозим. Б зонасига ҳатто сичқон ҳам пусиб киролмаслиги керак, бригаденфюрер!

— Зангенинг эйнзатцгруппаси ишни бошлаб юборди, жаноби қўмондон. Операциянинг мураккаблиги ва ғайритабиийлиги эса ўзингизга маълум...

— Уларни қистанг, Вольф. Млинскийни аллақачон тугатиш керак эди!

Улар ўзаро гаплашишганча, залдан кичкина даҳлизга ўтишади. Хўжайинлар қачон хонани бўшатишаркин деб кутиб турган штаб комендантининг ёрдамчиси оберлейтенант Цвюншенинг ёнидан ўтиб, зинадан тушиб кетишади.

Цвюнше конференц залга киради-да, майор Крюгердан сўрайди:

— Ичкари бўшадими, жаноби майор?

— Ҳа. Марҳамат қилиб, Цвюнше, мана шу хариталарни жанговар қисмга топшириб қўйинг.— Крюгер хариталарни буклайди.— Кейин бу ерни шамоллатиб қўярсиз.

Қаҳимий нарсалар сотадиган «Стессель ҳамда ўғли» дўкони илгариги ўлкашунослик музейининг биносига жойлашган. Тўғрисини айтганда, бу дўкон шаҳардаги энг равнақ топаётган савдо идораси.

Икки қаватли бинонинг кенг савдо залларида музейнинг мўъжизали равишда бутун сақланиб қолган экспонатлари ҳали ҳам турибди. Бўри ва айиқ тулуплари, қадимги одамларнинг турмушини акс эттирувчи манзаралар дўконга ўзига хос бир кўриниш бахш этган. Савдо авжида. Бу ерда сотиб олиш, ўғирлаш, тортиб олиш, бир парча совунга ёки бир сиқим тузга алмашиш ёхуд дўкон эгасига ҳаётингни гаровга қўйиб бўлса-да: олиб кетиш мумкин бўлган нарсаларнинг ҳаммаси муҳайё... Шамдонлар, қандиллар, гиламлар, биллур, расмлар, кўҳна мебель, черков анжомлари бари бор...

Харидорлар асосан немислар.

Эркаклар камчиликни ташкил қилади: харид қилинган нарсани олиб кетгани шай хизматкорларни эргаштирган офицерлар, бир неча граждандар ва атрофдагиларни ваҳимага солган гестапонинг навбатчи агенти юришибди. Қимматбаҳо мантоларига бурканиб олган хонимлар... Хўжайин дўконга кириб чиқаётганларни синчиклаб кузатарди, гўё унинг нигоҳлари харид солинган тугунларни тит-пит қилиб текшираётгандай.

Цвюншени у жилмайганча қарши олади.

— Салом, жаноби обер-лейтенант! Нимани кўришни хоҳлайдилар?

— Мен қадимги рус тасвирий санъатини, тухумли темпера билан ишланган расмларни кўрмоқчийдим.

— Ҳа, иконалар денг... Биринчи қават, ўнг томонга, марҳамат...

Уруш бошланиб, фашистлар оккупация қилганидан кейин шу шаҳарда турғун бўлиб қолган савдо флотининг собиқ денгизчиси Захар турган пештахтанинг нари томонида вақт таъсирида қорайиб кетган иконалар тахланниб қўйилган.

— Гутен таг, герр офицер,— дейди Захар ўзига яқинлашган Цвюншега.— Икона қурғур қизиқтириб қолдими? Марр-ҳамат.— У шундай деб, харидорларнинг диққатини тортсин учун қўйиб қўйилган қимматбаҳо жилдлардаги кўзни оладиган бўёқлар чапланган иконаларга ишора қилади.

— Қадимгиригидан бўлса... Унғайлироқ... Худо она-сининг... Момоҳавонинг,— базўр русчалаб талаффуз этади Цвюнше.— Миннатдорчилигимни аямасдим...— У пештахтага сигарета пачкасини қўяди.

— Майли. Қидириб кўрамиз.— Сигарета пачкаси шу зумдаёқ пештахта устидан ғойиб бўлади.— Топамиз,— иш орасида дейди Захар.

Шом чоғи, шаҳарнинг вайроналари қоронғилик ичра кўмилган, кампирлар қор босган кўчаларда солдат патрулларини қувиб ўтишади, ҳаммаси бир томонга — черковга шошилиб. қолишган. Ёқимли жаранглаган қўнғироқ товуши кечқурунги ибодатга чорлаб, олис-олисларда ҳам акс садо бера бошлайди.

Ибодатхона эшиги олдидаги айвонда тиланчилар: майиб-мажруҳлар, қари-қартанг ва болалар кўп, ҳар ҳолда оғир замонлиги кўриниб туради.

Черков ўт ёқиб иситилмаган, ичкарини юзлаб одамларнинг нафас олишидан қалин туман қоплаган. Шамлар аранг липиллайди. Захар зўр машаққат билан олдинга ўтиб олади. Кампирлар хорининг ҳазин куйи таралади, хутба тушираётган авлиё Павелнинг йўғон овози оломон узра парвоз этиб, баланд равоқлар сари учadi.

Биринчи қаторга ўтиб олган Захарни кўргач, руҳоний Павел ваъзини шоша-пиша яқунлайди-да, одатдагидай ҳорғин дейди:

— Ибодат ниҳоясига етди. Саломат бўлинглар.— У тилларанг дарвозага юради.

Тилларанг дарвозадан чиққач, ён томонда ҳазрат Павелнинг тор, одмигина жиҳозланган, лекин шинам ҳужраси бор. У ерда тўнлар тахланадиган очиқ турган сандиқ, стол, бир жуфт курси бўлиб, курсиларнинг бирида Захар ўтирган бўлади. У руҳонийга пешвоз чиқиб, ўрнидан туради ва унинг узатган қўлини қисади.

— Салом, Павел Иванович.

— Салом,— ҳазрат қисқагина жавоб қилиб, курсига оғир чўкади.— Аҳвол мушкул, Захар. Одамларнинг сабри-тоқати адо бўлди, ўзим ҳам зўрға юрибман...

— Ҳечқиси йўқ, бу ёғи оз қолди... Немисларнинг ўзлари ҳам сезишяпти. Худди телбаларга ўхшаб, мол-мулк йиғиш билан овора...

— Сен яна иконалар опкетгани келдингми?

— Бўлмаса, нима қилай? Керак экан-да, Павел Иванович. Савдо-сотик деганлар... Мана бу эса сенга. Совға...— Захар ҳали дўконда Цвюншедан олган сигарет пачкасини чиқаради.— Мумкин бўлса биттасини олай. Бемаза нарса. Тамаки ўрнида немисларнинг алламбалоси соллинган, бироқ, илож қанча, тутатгани ҳеч вақо бўлмагач...

Ҳазрат Павел стол устига бир неча сигарет ташлайди-да, пачкани жуббасининг кенг енгига солиб яширади. У вақтида улгуради: шу пайт ҳужрага башараси шубҳали писмиқ дьячок бошини суқади.

— Отахон, ибодатхонани ёпаверсам майлими?.. Ие, салом бердик, Захар Спиридонович... Мен сизга иконаларниям тахт қип қўйдим... Кетворганларидан...

Кичкина, ярим қоронғи дорихонада аптекачининг дарчаси олдида бир неча кампирлар навбат кутишмоқда. Эшикнинг қўнғироғи жиринглаб, Павел кириб келади. У навбатни кўриб, қайтиб кетмоқчи бўлади, кампирлар уни қўйишмайди:

— Марҳамат қилсинлар, отахон...— Бараварига таклиф қилишиб, чўқинишганча, тараддуд билан дарча

олдидан сурилишади улар:— Худо хайрингизни берсин, азиз отахонимиз...

— Ташаккур.— Павел яқинроқ келиб, дарчага суянади.— Салом, Анна Густавовна.

— Хуш кўрдик.— Пальтоси устидан оқ халат кийиб олган муштдеккина кампир унга қарайди.

— Марҳамат,— Павел унга букланган қоғозни узади.— Ҳамишаги рецептимиз.

— Бўпти.— Анна Густавовна қоғозни олиб, бир четга қўяди.— Эртага тайёр бўлар... Кирасиз.

Кечқурун алламаҳалда бир енгил машина дорихона ёнига келиб тўхтади. Очиқ турган эшикдан капитан ичкари киради. Эшикнинг жиринглаганига Анна Густавовна чиқади. Капитан унга немисчалаб, дейди:

— Салом, фрау Анна,— у фуражкасини ечиб, назокат билан таъзим қилади.

— Салом. Сизга керак нарсаларни тайёрлаб қўйганман.— У резина билан чатилган оқ қутичани узади.

— Раҳмат. Сиз фаришта аёлсиз.— Капитан кампирнинг қўлини ўпиб қўяди.

— Ўзингизни эҳтиёт қилинг, ўғлим,— русчалаб шивирлайди кампир.

Кўчада кучли шамол эсмоқда. Қоронғиликда Матвей чолнинг чанаси кўринади. Капитан ўзини чанага отади.

— Тезроқ бўла қол!— буюради у чолга.

Нарироққа боргач, капитан ўрнидан туриб, чолнинг елкасидан қучади.

— Мана шуни ол-да,— у чолнинг қўлига кичкина бир пакет қўяди,— Алёша билан дарҳол ўрмонга, Иван Петровичга етказ.

— Ҳозирнинг ўзидами?— Чол отга қамчи босади.

— Ҳали тонг отаверсин. Егорич, хабаринг борми,

Йўқми: бизникилар Ленинград остонасида иблисларни роса ясашибди!

— Бунақа нарсани албатта нишонлаш керак...— Чол орқасига ўгирилади, бироқ чанада зог ҳам йўқ. Атроф-теварак қоп-қоронғи ва кимсасиз, фақат шамол гувиллайди.

— Вой, қочоғ-ей...

Зина қонга ботган бинтларни бирма-бир очмоқда. Хирургнинг улкан ва бақувват қўллари яра четларидаги шишиб, қизариб кетган терини усталик ва эҳтиётлик билан сийпалайди. Ўзига ниҳоятда ишонган қиёфали, норғил профессор Беляев қисқагина сўрайди:

— Зондни олинг!— У Ирина Петровнанинг узатганини қайтаради.— Унимас. Игнализини!

Юзлари терлаб кетган ярадор инграйди.

— Салгина сабр қил, азизим, салгина... Мана тамомладик ҳам.— Беляев Ирина Петровна билан Зинага лотинча бир нима деб қўяди. Сўнгра ярадорнинг кўнглини кўтаради:— Отдайсан, оғайни... Ҳамшира, боғлаб қўйинг. Қани, навбатдагисини кўрайлик-чи.

Врачлар рўпарадаги ёғоч каравот томонга ўтишади. Унда юзи қоғоздай оқариб кетган қонсиз, ўйинқароқ болалардай ёшгина жангчи ётибди...

Булар ҳаммаси майор Млинский отрядининг касалхонаси жойлашган ертўлада кечмоқда.

Алиев ётган чодирда Млинский ҳамда яширин партия обкомининг секретари Семиренко ўтиришибди.

— Босқинчиларга бўлган нафрат, баъзида тушкунлик кайфиятлари, ҳатто яқинларгача бетараф юрганларниям фашистларга қарши қурол кўтаришга мажбур қилмоқда,— дейди Семиренко.— Майда, тарқоқ отрядлар билан алоқани мустаҳкамлаш, одамларни яхшилаб текшириб кўриш ва уларнинг барини асосий ишга жалб қилишимиз лозим...

Профессор Беляев, унинг орқасидан Ирина Петровна кириб келишади. Ирина Петровна бўсағада тўхтайди.

— Биз ҳам ишимизни тугатдик,— дейди Беляев.

— Утиринг, профессор,— ўрнидан туриб, курсини бўшатади Млинский.

— Ташаккур, келинг, яхшиси хоним ўтирсинлар,— Ирина Петровнага қайрилади профессор, бироқ у қатъий бош чайқаб, чиқиб кетади.

— Нимаям қилардик... Ажойиб аёл экан... Сизларни бунингдек врачларингиз билан фақат қутлаш мумкин... Оғир касаллардан иккитасига умид кам. Ҳалиги мўйловлик ва анави болакай. Оғзидан она сутням кетмаган гўдаг-а... Ҳм-м... Қолганларини албатта Катта ерга ўтказиб юбориш керак...

— Қиргани ижозат беринг?— Горшковнинг овози эшитилади, кейин ўзи пайдо бўлади.— Профессор Беляевнинг ҳужжатлари тахт, ўртоқ майор.— Шундай деб, Горшков қоғозларни бирма-бир Млинскийга узатади.— Минскгача ва орқага қайтишга йўл билетлари. Контроль тамғалари билан... Пропускада шаҳар бошқармасининг қайдлари бор. Мана Столбцидаги текширув пунктининг штамплари.

— Раҳмат, оғайни, раҳмат... Демак, мен Минскка борганман?— сўрайди профессор Млинскийдан.

— Қизингизникига,— бош ирғайди майор унга қоғозларни бераркан.

— Бундайлигини қизим биладими?

— Албатта.

— Жўнадик, унда.— Профессор қўзғалади.— Тезроқ тузалиб кетинг, азизим Ҳасан Алиевич.— Алиевга қўлини беради у.— Сизни яхши даволашаяпти...

— Раҳмат, профессор. Урушдан кейин Бокуга албатта бир келинг.

— Жоним билан. Бугунги қизимникида меҳмон бўл-

ганимдаймас, бутунлай бошқача қилиб бораман,— жиламаяди Беляев.

Семиренко билан Беляев ташқарига чиқишади, офтоб нурида оппоқ қорнинг ярақлашидан уларнинг кўзлари қамашади.

Партизанлар лагерида ўзига хос ҳаёт жўш уради: нарироқда рота жангчилари қўл жангини машқ қилишади, чангичилар дозори қаёққадир йўл олган...

Профессорни чана, Семиренко эса эгарланган кадрдон йўрғаси кутади ва ярим взвод отлиқ соқчилар шай туришади.

— Кўришгунча, саломат қолинглар! Яхши, қол, малика!— ертўланинг эшиги олдида Беляев билан хушлашаётган Ирина Петровнага қичқиради у.

— ...Алиевни ҳам албатта жўнатвориш керак,— Ирина Петровнага тайинлайди профессор.— Унда ўпка шишининг аломатлари сезиляпти... Яхши қолинг, доктор. Асло бўш келманг...

Профессор ўтирган чана ва отлиқлар қуршовидаги Семиренко жўнаб кетишади.

Млинский Горшковга ўгирилади.

— Алёша келдими?

— Йўқ, ўртоқ майор... одамларим уч кундан бери кутишяпти...

— Шаҳарнинг ҳамма йўлларига дозор юбор.

— Есть!— Горшков честь бериб, кетади.

Млинский ҳам энди кетмоқчи бўлганида, халати устидан солдат шинелини ёпиниб, дарвоза олдида кетаётганларнинг изидан қараб турган Ирина Петровнани кўриб қолади.

— Қалай, ажойиб-а?— сўрайди майор.

— Жудаям,— жавоб беради Ирина Петровна,— агар сиз ҳавони назарда тутаётган бўлсангиз — тўғри, қўшиламан, ажойиб кун, лекин нега шундай очиқ кундаям самолёт келмаяпти? Ярадорларни иложи борича тезроқ опкетиш керак!..

— Афсуски, бу об-ҳавога боғлиқ эмас, Ирина Петровна...— дейди майор.— Ҳамма сизни мақтаяпти. Қаерда бунчалик жиддий ўргангандингиз?

— Бу сизга шубҳали туюляптими?

— Йўғ-ей...— Унинг кескин тўғрисўзлигидан Млинский бир оз хижил бўлади.— Шундай, ўзим... бир қизикқан эдим-да...

— Мен 1916 йили Ленинградда туғилганман...

— Таржимаи ҳолингизни яхши биламан, Ирина Петровна.

— Шунинг учун ҳам айтяпман-да, мен ёш бола эмасман, хирург бўлиб ишлаётганимга беш йил тўлди.

— Нимаям дердик, узр.— Млинский честь бериб, шартта бурилади-да, этиги билан қорни ғичирлатганча юриб кетади.

Ирина Петровна унинг орқасидан аламдан лабини тишлаганча қараб қолади.

«Ватан учун» отрядининг жангчилари қизларнинг чордоғида қолдириб кетган ярадорнинг аҳволи кундан-кунга оғирлашмоқда. У пичаннинг устида ётганча, у ёғидан бу ёғига ағанаб, қаттиқ инграб, ҳушини йўқотиб, алаҳсирайди.

Қизлар унинг атрофида гирдикапалак бўлишиб, пешанасига тез-тез ҳўл латта қўйишади, кўчадан ўтаётган немис патрулларининг бақирик-чақирикларига қулоқ тутиб, изларидан кузатишади.

Ярадор ўзига келиб, сал қадини ростлайди, у қизларга бир қурра қараб олиб, боғлаб ташланган оёғини ушлаб кўради.

— Ёғоч бўп қопди-я... Врач йўқмикин-а, қизлар?— сўрайди у хавотир олиб.— Гангренами деб қўрқяпман...

Бу сўзни эшитиб, даҳшатга тушган Маша кўзларини қўллари билан бекитади. Йигит яна ўзини пичанга ташлайди. Қизлар ўзаро шивирлаша бошлайди:

— Шаҳарга олиб бориш керак...

— Кимгаям оборардинг?

— Топилиб қолар. Лёнка шу ёқда... Костя Малишев... Унинг яширин ташкилотдагилар билан алоқаси бор... у ердагилар эса, врачни, дориларни топишга ёрдам беришларига аминман...

— Қандай қилиб оборамиз?

— Бир иложини топамиз... Жим, ухлапти...

Урмондаги қоровулхонада Алёша жон-жаҳди билан қайноқ чой ҳўпламоқда, Ерофеев унинг олдида чўққайганча, боланинг ялангоёқларини спирт билан ишқалайди.

Алёша ҳали ҳам тиши тишига тегмай қалтирайди, шундай бўлса-да, ўзини зўрға босиб, ҳикоя қилади:

— Полицайларнинг росаям абжағини чиқаришди... Мени ушлаб борганиям қум қотди... Ўз кўзим билан кўрдим... Омборларни очишиб, озиқ-овқатларни одамларга бера бошлашди... Кейин нима бўлганини билмадим. Сизлар бу ерда мендан хавотир оласизлар, деб кўрқиб, жўнаб қолдим...

— Ўзингга ҳеч нарса қилмадим, ишқилиб?— сўрайди бошини чайқаб майор Млинский.

— Балоям урмади, мана келдим-ку...

Қоровулхонада Млинский, Ерофеев ва Алёшадан бошқа яна Хват, Горшков ҳамда Бондаренколар ўтиришибди. Скамейкада Алёшанинг эгни йиртилган пальтоси ётибди. Кичкина оқ пакетча майорнинг қўлида.

Хват харитани кўздан кечиради.

— Демак, бу гаплар Тарасевичида бўлди-я?— сўрайди у Алёшадан.

— Ҳа...

— Ёмон эмас, «Ватан учун» дагилар ҳам балогоа ўхшайди,— дейди Горшков.

Ерофеев идишдаги спиртни чайқаб қўяди.

— Уртоқ майор, жиндаккина отворса нима қилади, а? Ҳеч қизий демаяпти.

— Яхшилаб ишқалагин, Ерофеич, тузукроқ...— Ма-

Йор ўрнидан туради, у Алёшанинг сочларини тўзғитиб, эшикдан чиқаркан, дейди:

— Қойил, азамат...

— Мен барибир қочардим уларнинг қамоғидан,— қичқиради командирнинг изидан йигитча.

Млинский қоровулхона остидаги ертўлага тушади. Столдаги чироқнинг пилигини кўтаради. У рация олдидаги скамейкада бошини шинелга ўраганча ухлаб ётган Наташани уйғотвормаслик учун секин юради.

Алёша келтирган пакетчада тексти шифрлаб ёзилган варақ билан тўртбурчак қилиб қирқилган кичкинагина целлофан бор. Катталаштириб кўрсатадиган кўзгу остида генерал Шварценбергнинг 27- катакни қалам билан чизиб қўйган харитаси равшан кўриниб туради.

Млинский Наташага энгашиб, унинг елкасига секин туртади:

— Наташа...

27-катак фронт қўмондони генерал-полковник Ермолаевнинг оператив харитасида қайд қилинган, унинг кабинетида ҳозир бўлган разведка бошқармасининг бошлиғи генерал-майор Елисеев унга доклад қилади:

— Кўпгина маълумот манбалари фон Хорннинг 27-катакка алоҳида аҳамият бераётгани ҳақидаги хабарни тасдиқлапти: сўнги ойлар ичида келиб қўшилган ўттизта дивизиядан бешта пиёда ва учта танк дивизиялари мана шу унчалик катта бўлмаган районда қўним топишди, дарвоқе, у ерда душманнинг дурустроқ мудофаа иншоотлари ҳам йўқ ҳисоби.

— Йўқлиги аниқми?— қатъий сўрайди Ермолаев.

— Агентлар ҳам, авиаразведка ҳам учратмаган, ўртоқ қўмондон. Бундай белгилар фон Хорннинг харитасидаям йўқ.

— Хаританинг фотонусхаси қани?

— Ҳозиргина Млинскийнинг қўлига етди. Агар кечаси ҳаво яхши бўлса...

— Ишлар чатоқ, генерал!— унинг гапини бўлади Ермолаев.— Ставкага нима дейман? Ҳавонинг очилишини кутяпмиз, дейманми?.. Менга аниқ фактлар керак: қисмларнинг ва қўшилмаларнинг номерлари, уларнинг дислокацияси, душман кучайтирилган истеҳкомларининг жойлашиш тартиби... Асосийси эса, фон Хорннинг кучларни нега шу ерга тўплаётганини билмоқ керак. Майор Млинскийга немисларнинг мана шу гўёки мустаҳкамланмаган районда нималарга эгалигини аниқлашни топширинг. Ҳамма чораларни ишга солишсин, жанговар разведкага боришдан ҳам қайтишмасин! Унга зудлик билан ўқ-дори, медикаментлар ва озиқ-овқат етказинг. Ярадорларни ҳамда асир подполковникни олиб келишсин.

— Албатта бажарамиз, ўртоқ қўмондон!

Пичан ортилган арава шаҳар кўчасидаги бир қаватли уйча олдида турибди. Маша эҳтиёткорлик билан деразани чертади. Унинг дугонаси арава қошида, атрофга олазарак бўлиб аланглайди. Бир йигит деразадан қарайди ва Машани таниб, эгнига пахтали нимча ёпиниб, эшикка чиқади.

— Салом, тинчликми?

— Костя, сендан ёрдам сўраб келдик!

Аравада пичаннинг остида ётган ярадорга торгина ёриқдан бўсағада турган йигит билан қиз кўриниб туради, бироқ уларнинг гаплари эшитилмайди. Унинг устига шу пайт арава ёнидан немис патрулининг аравачали мотоцикли патиллаб ўтиб қолади.

— Маша, мен уни олиб қололмайман,— қизга таъкидлайди Костя.— Уйимизда бир офицер бўлаяпти... Сизларнинг шунчалик энгилтаклик қилганларингизга ҳайронман — қандай қилиб келолдинглар?

— Карвонга қўшилиб олдик...

— Ғирт жиннилигу бу...

— Костя, бўлмаса нима қилайлик энди?.. Леналарни-

кидаям мумкин эмас. Ҳали борувдик... Ойиси шундай ҳам бақириб бердики... Костя, сен шаҳарда битта-ярим-тани танирсан.

— Ҳеч кимни билмайман,— кескин носамимий жавоб беради Костя.

— Жуда бўлмаса, бирон жойда тунасак яхшийди... Костя, оёғи гангрена бўлаяпти, шекилли... Улар бизни қутқариб, тутқунликдан халос этишди-ю, бизлар бўлса...— Қизнинг кўзларида ёш ғилтиллайди.— Ҳозир комедантлик соатиям бошланиб қолади...

— Майли, бирпас туриб турунглар,— ён беради Костя,— ҳозир телпагимни кийиб чиқай...

... Пичан ортилган аравани ибодатхонанинг ортидаги ҳовлига киритиб яширишади. Қизлар хавотир ва шубҳа билан ён-верига аланглашади. Дьячок тилёғла-мали илжайганча арава ёнида ўралашади, у пичанни ҳидлаб кўриб, сўрайди:

— Қанчадан сотмоқчисизлар, қизалоқлар?— У бир боғлам суғуради.

Маша уни итариб юборади.

— Тегма! Сотилмайди!

— Вой, сени қара-ю! Бунча жиртаки бўлмасанг!.. Пичан ҳам дейман, ўғирлик бўлса керагов...

Ёнидаги бинодан Павел билан Костя чиқиб, жанжал тинчийди.

— Саройга опкиринглар,— дейди Павел.

— Менга сотилмайди девдинглар-а,— бошини ликилла-тади дьячок.— Алдаш яхшимас, яхшимас...

— Бўпти. Тугат гап сотишни!— Унинг гапини кесади Павел.— Бор, қизларга қирқ марка пул бервор...

— Нега энди бунча қиммат?

— Борасанми, йўқми? Айтган ишни қилгин-да. Бир йўла жонингга нажот тилаб, ибодат ҳам қилиб ол. Парвардигорнинг азиз маконида туриб, шунча бахиллик қиласан!

— Қани! Чу, жонивор!— Костя ҳориб-толган отни саройга ниқтайди.

Ярадорни печканинг орқасига, шкаф билан бекитилган бурчакка ётқизишади.

Маша у билан хайрлашади:

— Кўришгунча, Алик...

— Кўришгунча. Раҳмат сизга, қизлар. Машенька, мен сизни ҳечам унутмайман...

Костя уларни шоширади:

— Қани, қани, бўла қолинглар, ҳадемай комендант соатиям бошланади... Мен ҳали врачниям кўришим керак...

Маша сўнгги бор ярадорга тикилади, йигит унга жавобан билинар-билинемас жилмайиб қўяди.

Костя билан қизларни кузатаркан, ҳазрат Павел дейди:

— Фақат христианларча раҳм-шафқат юзасидан қилдим буни, ўзларингиз ҳам тушунарсизлар... Биз айниқса ҳозиргидай нотинч замонда яқинларимиздан ёрдамимизни аямаслигимиз лозим...

Профессор Беляев ярани борлаб бўларкан, ярадорнинг қўлига шапатилаб қўяди.

— Раҳмат, доктор,— шивирлайди Алик.

Профессор печка орқасидан чиқиб, пардани ёпадида, бир қумғон сувни тоғора устига тутиб, уни кутаётган Павелга дейди:

— Суягига тегмапти. Ярага бошқа шикаст етмапти... Қуйинг, қуяверинг, отахон... Иситма, кўпроқ ваҳима қийнаб қўйибди. Организм ҳали ёш, бақувват... Яна икки-уч кунлардан сўнг бу ердан олиб кетишса бўларкан.

Қори яхшилаб шиббаланиб, қўниш майдони ясалган кенг чимзорда сигнал хизматини ўтаган гулханлар ҳали ҳам чирсиллаб турибди. Ўрмоннинг шундай чеккасидаги

самолёт ғира-ширада аранг кўзга чалинади. Унинг моторлари гуриллаб, парраклари қорни тўзғитади.

Бир гуруҳ кишилар ҳозиргина самолётдан туширилган ўқ-дори, медикаментлар ва яна бошқа аслаҳа-анжомлар солинган яшикларни ташишмоқда. Бошқалар самолётга ярадорларни кўтариб киритишади. Моторларнинг гуриллашидан отлар ҳуркиб, ярадорларни солиб келган чаналарни самолётдан анча нарида тўхтатишган. Ярадорларни жойлашга Зина бош-қош.

Учувчи шоширади:

— Тезроқ, ўртоқлар, тез бўла қолинглар, кун ёришиб қоляпти...

Бондаренко билан Бейсамбоев замбилда Алиевни опкелишмоқда. Улар билан ёнма-ён бир томонда Млинский, бир томонда Ирина Петровна келишади.

Комиссар Млинский билан нигоҳларини уриштириб, жилмайишга ҳаракат қилади.

— Ташвишланма, Иван Петрович, ҳаммасини эгаларига топшираман...— У қўли билан нягигача ўраб қўйишган шинелининг чап томонини пайпаслаб қўяди.— Мана бу ерда, нақ кўксимда турибди.

— Унинг ташвишини қилмаяпман,— бўғиқ гапиради майор.

— Нима дейсан?— унинг гапини эшитмайди Алиев гуриллашдан.

— Шошманглар!— жангчиларга буюради майор,— замбилни шу ерга қўйинглар. У ёқда ҳеч балони эшитиб бўлмайди.

Замбилни қорга қўйишади. Млинский унинг ёнида бир тиззасига чўккалайди. Бондаренко билан Бейсамбоев. сал четроқда Ирина Петровна комиссарнинг тепа-нда гикка туришади.

— Негадир кўнглим ғаш, Петрович,— дейди Алиев.— Сизлар ўша квадратдан қайтгунларингча қола турсам, нима қиларди, а? Ҳеч бўлмаганда, кейинги самолёт келгунича?— у Ирина Петровнага боқади, док-

тор, «йўқ» дея бош чайқайди.— Мумкинмасми... Хукм қатъий эканда, илтимослар бекор денг... Ундай бўлса, яхши қолинглар.— Алиев ортиқ сўзлагиси келмай, жим бўлиб қолади.

Млинский энгашиб, комиссарни ўпади.

— Сен омон қайтгунча ишларингни Юрченко қилиб туради...

Бироқ Алиев ҳеч нарса демайди. Замбилни кўтариб, самолётга олиб кетишади. У ерда люкдан ичкари узатишади.

Икки автоматчи Млинскийнинг ёнидан асир подполковник Бютцовни самолётга олиб ўтишади. Подполковник тўхтаб, Млинскийга дейди:

— Миннатдорчилигимни қабул этинг, жаноб майор...

— Бораверинг, Бютцов. Сизнинг тақдирингиз ўз қўлингизда,— немисчалаб жавоб беради Млинский.

Немис самолётга чиқаркан, Зина люкдан пастга сакраб тушади. У телпагини қўлига олиб, берироқда турган Млинский билан Ирина Петровнага қичқиради:

— Хайр! Мен комиссарни элтиб қўйсам бўлгани! Биринчи рейс биланоқ қайтиб келаман! Ирина, бу ердигиларни яхшилаб асрагин! Билдингми, ҳаммасини!..

Учувчилардан бири нимадир деб чақиради-да, қизга қўлини узатиб, уни юқорига тортиб олади. Парраklar чинқириб, қорбўрон кўтарилади. Самолёт ўрмондан майдончага қараб югуриб кетади.

Алиев тирсакларига таяниб, иллюминатор орқали ёнма-ён турган Млинский билан Ирина Петровнага қарайди. Улар кичрайгандан кичрайиб, ниҳоят қоронғиликда кўринмай қолади...

Немисларнинг оғир танк колоннаси ўрмон йўли бўйлаб, секин илгарилайди.

Йўлдан эллик метрлар берида қорга кўмилиб олган оқ ниқоб халатли учта разведкачи колонна ҳаракатини кузатиб ётишибди. Уларнинг бири лейтенант Горшков

эканлигини таниш қийин эмас. У дурбинини туширади.

— Ифлослар ғимирлашиб қолишди-я, нима гап экан, ўзи... Хўш, оғайнилар, яқинроқ борамизми?— У жавобни кутмай, нариёқдаги қишлоқни тўсиб турган чакалакзорга томон дала бўйлаб эмаклаб кетади. Қишлоқ яқинида немислар ниманингдир тадоригини кўришмоқда. Олисроқда усти ёпиқ автомашиналар колоннаси бормоқда...

Бошқа икки разведкачи ҳам Горшковнинг изидан эмаклайди.

Тунда чайлада Горшков чўнтак фонарининг ёруғида Млинский билан Юрченкога доклад қилмоқда:

— Асирнинг гувоҳлигича, Франциядан келишганига энди бир ҳафта бўпти. Ҳақиқатдаям, кийимлари алламбало: устларида еп-енгил шинеллару, бошларида кепка... Хотинларнинг рўмолларини тортиб олишлариям турган гап... Жойлашишлари ҳам унчаликмас: шунчаки енгил-елпи қазилган окоплару блиндажлар. Ё бу ерда вақтинчага тўхташган, ё ниятлари дарҳол ҳужумга кириш...

— Лёня, бу гапларинг ёмонмасу бироқ бари қуруқ гап,— дейди майор.— Яхшироқ аниқлаш керак, шекилли, нима дединг?

— Гапингиз тўғри, ўртоқ майор...

— Нарироқ боришимизнинг иложи йўқ,— хўрсинади Юрченко.— Фашистларни деярли ҳар қадамга экиб чиққандай...

Чайлага Ирина Петровна кириб келади.

— Халақит қилганим учун кечирасизу ўртоқ майор, бироқ бу аҳволда асирларни музлатиб қўямиз. Жилла бўлсада, ўт ёққани рухсат беринг?

— Совуқ ҳаммагаям бирдай. Асирлар учун истисно қилишга менимча асос йўқ. Ўйнай қолишсин.

— Жиддий айтяпсизми шуни?

— Беҳазил.

Арчалар остидаги ялангликда тўртта асир ўйин бошлайди. Ҳар ким эплаганича ўйнайди. Соқчи йигитлар пишинг беришади:

— Қани, зўравонлар, бир ўйнаб қолинглар-чи!

Бригаденфюрер Вольфнинг кабинетига адъютант кириб келади.

— Рухсат қилинг?— Вольф ишора қилгач, адъютант унинг олдига машинкаланган «Сўнгги соат»нинг оператив ахборотини қўяди.

Вольф бир қарашдаёқ хабарнинг маъносини тушунади.

— Ташаккур. Мени қўмондон билан уланг.

Адъютант чиқиб кетганидан бир неча дақиқадан кейин телефонлардан бири жиринглайди. Вольф трубкуни кўтаради.

— Жаноби қўмондон! Ҳозиргина хабар олдик: русларнинг разведкаси 27-катакка ўтгани уринишяпти... Албатта, албатта, жаноби генерал, ҳамма чоралар кўрилди, фақат А зонасигина...

Разведкачилар группаси сийрак учрайдиган оқ қайинлар оралаб боришмоқда. Оппоқ қордаги оқ қайинлар ва разведкачиларнинг оқ халатлари қиш офтобининг нурига ҳамоҳанг ялтирайди. Одамлар изма-из қаторлашиб, эҳтиётлик билан силжишади. Олдинда Юрченко. У орқасидаги жангчига «диққат» ишорасини қилади. Қор узра майда симлар тортилган.

— Миналар!

Бу хабар дарҳол қатор бўйлаб тарқалади. Қаторнинг охирида Горшков.

Олдинда яккам-дуккам арчалар қорайиб турибди. Мана шундай арчазорлардан бирининг бошланишидаги ялпайган арча остида бир немис пулемёт қўндоғини елкасига тираганча ётибди.

Қаторлашиб келаётган руслар дарахтлар орасидан

ҳали аниқ кўринмайди. Пулемёт расчётидаги иккинчи солдат тиржайиб, қўлини силкийди:

— Келавур, Иван, келавур...— У бошқа бир арчазор томонда ҳам жангга ҳозир турган пулемёт расчёти тарафга қараб қўяди.

Юрченко ҳали ҳам олдинда келмоқда. У қўққисдан жойида қотиб қолади. Гарчи ҳеч нарса эшитмаса-да, хавф-хатарни дарров фаҳмлайди.

Шу зумнинг ўзидаёқ нақ пешонадан пулемётлар тариллайди... Юрченко қонга беланганча, йиқилади... Бошқалар ҳам қорга ағнашади, кимдир ярадор бўлган, кимдир ҳалок бўлган, кимнинг тирик қолганини ҳозирча айтиш қийин.

Пулемётлар ўтидан бош кўтариб бўлмайди. Бироқ Горшков барибир дарахтдан дарахтга эмаклаб кетади... У яна бир сапчиб, гранатани отиши ҳамон бир пулемёт жимийди. Иккинчи пулемётни автоматлардан ўт очиб, тинчителишади.

Горшков эҳтиётлик билан ўрнидан туради. Унинг изидан яна тўрт киши. Бошқалари оппоқ қорда дўмпайиб ётишибди.

Вақтинчаликка қурилган лагерда ҳорғин ва дарғазаб, ҳаммаёғи қон Горшков пайдо бўлади.

Млинский қичқиради:

— Ирина!

Шу зум доктор ҳозир бўлади.

— Яралашдими?— сўрайди у.

— Йўқ. Мени қопишди. Балки, қутургандирман!.. Разиллар! Ифлос газандалар!

— Узингизни босинг!— дейди Ирина Петровна.— Қўлларингизни силкийверманг, боғлаб қўяй.

— Уларнинг нима қилишмоқчилигини энди тушундингми, Горшков?— сўрайди майор.

— Тушундим... Улар биз билан бекинмачоқ ўйнаш-япти-ю, биз уларга кишиларимизнинг ҳаётини бой бераяпмиз...

— Тўппа-тўғри, Лёня. Ҳозирча улар бизга кўрсатмоқчи бўлаётган нарсаларнигина кўриб турибмиз. Кетишимиз керак... Бошқа йўлдан қайтиб келамиз.

«Стессель ҳамда ўғли» қадимий ашёлар дўкони — ёпилиш олдидан кимсасиз. Айиқ ва бўри тулупларининг садаф кўзлари маъюс боқади, илгариги замонлар калтакесагининг мумнусхаси аввалгидан-да, бемаънироқ кўринади...

Дўконни ёпмоқчи бўлаётган хўжайин илтифот билан эшикларни ланг очди.

— Марҳамат қилсинлар, жаноби обер-лейтенант...

Иконалар тахланган пештахта орқасида ҳеч ким кўринмайди.

Цвюнше иккиланиб, қадамини секинлатади, лекин хўжайин чақириб қолади:

— Захар!

Хизматчилар кириб чиқадиган эшикда Захар пайдо бўлади. Цвюншени кўрган Захар хушомад қилгани тиришиб, бир амаллаб илжайди.

— Узр, узр, жаноби офицер!.. Мен кутдим сизни... Энди келмассиз, деб ўйловдим... Марҳамат...— У пештахта остидан кичикроқ бир иконани олади.— Жуда қадимги, унчалик қиммат ҳам эмас. Момоҳаво. Ўзингиз сўрагандай санамнинг ўзи... Тўрт юз марка туради.

Цвюнше Иконани қўлига олиб, уни ғира-шира ёруққа тутлади.

— Кеч бўп қолди,— дейди у Захарга.— Уни яхшилаб кўриш қийин... Унга эртага қай маҳал келсам бўлади?

— Иккиланмай олаверинг, иконанинг нави ҳақиқатдан ҳам зўр. Қачон вақтингиз бўлса, бемалол келаверинг. Дўконни тўққизда очамиз. Фақат, марҳамат қилиб, гаровини, яъни олдиндан бир нарса қолдириб кетсангиз....

Цвюнше пул санай бошлайди.

— Юз йигирма беш марка. Етар-а?

— Ғоятда миннатдорман. Данке шён. Ауфвидер-зейн...

Кечқурун, фон Хорн штабининг оператив бўлими офицерлари қоғозлар ва махфий хариталарини подполковникка топширишмоқда, у эса буларни сейфга жойлайди. Офицерлардан бири столидаги қоғозларини йиғиштираркан, ёнидагига дейди:

— Бассалом. Тамом бўлди. «Бисмарк» ҳам ниҳоясига етди. Бу шунинг билан бундай йирик операцияларни планлаштиришнинг тўртинчисида иштирок этишим. Қани, бунисининг тақдири не бўларкин?..

— Яхшиси, бунақа лақмалик қилаверадиган бўлсанг, ўзингни нима кутишини ўйлагин,— офицерга секингина жавоб беради суҳбатдоши.

Подполковник сейфни қулфлаб сурғичлайди. Ҳамма хонадан чиқиб кетганидан кейин у махсус идишдаги суюқликни олиб, ундан сейфга пуркайди. Сепилган суюқлик қуриб, тинигач, сезилмайдиган тусга киради.

Оператив бўлим эшикларини ҳам сурғичлашади. Калитларни комендантнинг навбатчи ёрдамчиси Цвюншега топширади. У калитларни хоналарнинг номерлари ёзилган тахтага осиб қўяди. Сўнгра бу тахтаням маҳкамлаб, сурғичлашади. Йўлакда турган солдат чиқаётган офицерларнинг пропускарларини синчиклаб текширади...

Уша кун кечқурун Захар Павелникида Костя билан учрашади.

— Иш унчалик мушкул эмас,— дейди Захар.— Бугун кечаси озгина фурсатга бўлса-да, фон Хорннинг штабини чироқсиз қолдириш керак...

— Уҳў!— жавоб беради Костя.— Нима, подстанцияни портлатайми?

Павел чуқур хўрсиниб қўяди.

— Тўғри, Павел Иванович,— дейди Захар.— Ҳеч нарсани портлатишнинг кераги йўқ...

Павел ўрнидан туради.

— Мен тезда қайтаман. Тоза ҳавога чиқай, сизларни эса устларингдан бекитиб кета қолай, бирон кори ҳолдан нарироқ...

— Бўпти,— уни маъқуллайди Захар ва Павел хонадан чиқиб кетгач, яна давом этади:— Бирон тасодиф рўй бериши лозим, Костя. Авария, тушундингми?

— Иҳм...

— Красноармейская билан Гоголь кўчасининг муюлишидаги шит қоқилган устунни кўргансан-а?

— Кўппаклар дарвозасими?

— Қанақасига?

— Кергиси кийшиқ устунни болалигимизда шундай дердик. Унинг остидан ўтиш мумкинмас... ёмонлик аломати...

— Тушунарли... Ёнингга бировни олиб олақол...

— Аликни олақолай?— сўрайди Костя.— У ҳалиям хиёл оқсоқланади-ю, бироқ энди тузук, ўзиям иш бош-лашни сўраётувди.

— Унга ади-бади айтиб, тушунтириб ўтиришнинг ҳожати йўқ.

— Тушунарли.

Тунда фон Хорннинг штабида жимжитлик. Қираверишда, ҳар бир қаватнинг зинапоя майдончасида соқчилар туришибди...

Комендантнинг навбатчи ёрдамчисининг хонасида оёқларини столга тираб, курсида чайқалганча Цвюнше ўтирибди. Унинг кўзи соат бирдан беш минут ўтаётганини кўрсатиб турган доира шаклидаги девор соатида...

Бошқа машиналар орасида турган усти ёпиқ оғир юк машинаси совуқдан тўнғиб қолганидан стартери ишламай, тунги тинчликни бузганча виғиллайди.

— Ҳе, қуриб кетгур!..— сўкинади Костя.— Немисларнинг мақталган техникасиммиш, яна.

— Балки, бошқасини кўрармиз? — таклиф қилади Алик, берироқда қорайиб турган мактаб биноси томонга хавфсираб қараб қўяркан.

— Ҳаммасиям бир гўр-да. Ма, буни ол! Ручка билан бурагин!— Костя узун ручкани ўриндиқ тагидан олиб унга узатади.

Цвюнше ҳалиям ҳалигидай аҳволда ўтирибди ва соатдан кўзини узмайди: соат миллари ярим кечадан чорак ўтганини кўрсатиб туради...

Мотор охири ишлаб кетади. Костя дарҳол газни босади. Шовқинни эшитиб, мактабнинг ичидан бир немис югуриб чиқади. Алланима деб бақиради... Бироқ Костя тезликка қўйиб улгуради. Машина турган жойидан силтаниб қўзғалганидан Алик бампердан сакраб тушишга зўрға улгуради. Алик эшикни ушлаб, зинага сакраб чиқади.

— Сал бўлмаса ўлдириб қўювдинг, ярамас!..

— Ўлдирмадимми, ахир!— илжаяди Костя.— Маҳкам ушлаб ол!

Машина кўча бўйлаб учиб кетади. Орқада гумбурлаб ўқ отилади. Чироқлар қоронғилик аро чорраҳани ва қийшиқ кергили устунни ёритиб юборади.

— Кўппаклар дарвозаси! Сакра!— қичқиради Костя.

Машина устунга бориб урилади.

Портлашнинг чақмоқ чаққандай ёруғлигида ҳар томонга қочиб кетаётган Костя билан Алик кўринади.

Устун аста-секин эгилиб қолади, узилган симлар машинанинг темир кузовига тушаркан, учқун сачратиб юборади.

Навбатчи комендантнинг хонаси қоронғи. Цвюнше қўл фонарини ёқиб, қўриқчи солдатларнинг этиклари

гурсиллаётган қоронғи даҳлизга чиқади. Кўкрагига фонар осган кишининг юзига чироғини тутлади.

— Фельдфебель Аллендорф!— дейди Цвюнше.— Ташқаридаги соқчиларни икки баравар кўпайтиринг! Штабнинг ичига менинг рухсатимсиз бирон кишиниям қўйманг!

— Хўп бўлади, жаноби обер-лейтенант!

— Ички соқчиларнинг постларини шахсан ўзим текшираман. Фурсатни бой берманг, СДга хабар қилинг ва нима гаплигини билишга уришиб кўринг...

— Хўп бўлади! Кетишга рухсат қилинг?

— Боринг!

Фельдфебель кетади, этикларининг дупури ҳам тинади. Цвюнше якка ўзи қолади. У қўлқопини кийиб, фонарини ўчиради. Атроф қоп-қоронғи ва жимжит.

Вольф эрталаб келади, у секин ўтиб бораётган машинанинг деразасидан ҳали ҳам йиқилган устун ёнида турган юк машинасига қарайди. Бригаденфюрер елкаларидаги карабинларини силкитиб, ефрейторчасига салом берган соқчилар ёнидан ўтиб, штаб биносига киради.

Комендантнинг навбатчи ёрдамчиси унга пешвоз чиқади.

— Доклад қилгани рухсат этинг, бригаденфюрер? Менинг навбатчилик пайтимда нолдан ўттиз минут ўтгандан учу қирққача электр энергияси узилиб қолди. Ташқи ва ички соқчилар икки ҳисса ошириб қўйилди. Постларда — навбатчи чироқлар ёқилди. Бошқа воқеа содир бўлмади. Комендантнинг навбатчи ёрдамчиси обер-лейтенант Цвюнше!..

Вольф докладни тингларкан, чақчайганча, кўзларини Цвюншедан узмайди.

— Қилган ишларингиз менга маъқул, обер-лейтенант,— дейди у.— Навбатчиликни топшириб, бориб дам олинг.

Вольф оператив бўлим хонасига киради-да, тўппатўғри каттакон пўлат сейф томонга юради. Идишни чиқариб, сейфга суюқлик сепеди. Бўёқ дарҳол тусланиб, ундаги қўлқоп излари равшанлашади, кимдир сейфни очгани сезилади.

Цвюнше «Стессель ҳамда ўғли» қадимий ашёлар дўконига бормоқда. Дўкон ҳали ёпиқ. Тунука пардаларни кўтараётган бошқарувчи унга ҳушмуомалалик билан илжайиб қўяди, Цвюнше эса билинар-билинемас бошини ирғаб, ўтиб кетади. У орқасидан кўчадаги ҳамма офицерларга ўхшаган бир офицернинг изма-из келаётганини пайқамайди.

Сартарошхонадаги курсилардан бирида Георг Райснер соч-соқолини қирдирмоқда. У соатига кўз қирини ташлайди. Икки минути кам тўққиз. Кўҳликкина сартарош қиз жозибали жилмайганча, капитаннинг бошини оқ халати остидаги тирсиллаган кўксига тираб, чаккаларини майин ишқалайди. Бошқа бир қиз Райснернинг ёнидаги оқ чойшабга ўранган қўшнисининг тепакал бошидаги яккам-дуккам сочларини тўғрилайди. Қўшниси тинмай вайсайди:

— Ўзинг бир ўйлаб кўр, Георг, партизанлар омборларни қуритишди, мен бу алмисоқдан қолган Тарасевичга чопаман, СД бўлса...

Райснер кўзгуга қараб, обер-лейтенант Цвюншенинг кийимхонага кирганини, фуражкасини ечиб, уни полкадаги худди шундай бошқа фуражкалар ёнига қўйганини, сўнгра сочларини яхшилаб силаб, кутиш залига кирганини кўради. У ерда Цвюнше столдан олган газетаси билан юзини паналаб, креслога ўтиради. Яна бир офицер келиб, уям фуражкасини полканинг четига қўяди-да, Цвюншенинг ёнига келиб ўтиради... Иккаласи ҳам елкаларини кийимхона томонга ўгириб ўтиришган.

— Эшитаяпсан-а, Георг?— гапида давом этади қўш-

ниси.— СДда бўлса: сизнинг ишингизмас, дейишади-я! Қарагин-а? Қанжиқдан тарқаганлар...

— Уларнинг ўз иши бор, Вальтер,— дейди Райснер.— Бизнинг ўз ишимиз... Ташаккур, азизим...— У сочиқни олиб, ўрнидан туради. Қизнинг чўнтагига пул солиб, иягини сийпалаб қўяди.— Мен билан бир оқшом кўришгани вақтинг бўлармикан?

— Жоним билан, жаноби капитан.

— Сени бошқармада кутаман, Вальтер,— дейди капитан қўшнисига, у бўлса оғзига иссиқ тутганича, нимадир деб ғулдирайди.

Райснер навбат кутиб ўтирган офицерлар ёнидан ўтиб, полкадан у ерга ҳозиргина Цвюнше қўйган фуражкани олади-да, бостириб кийиб, чиқиб кетади.

Сартарош қиз Цвюншени бўш креслога таклиф қилади.

— Марҳамат. Нима қилиб қўяй?

— Қўлингиздан нима келса, қилаверинг,— жилмаяди Цвюнше.

Унинг орқасидан келган офицер журнални бир чеккага қўйиб, қиз ёпаётган кенг чойшаб остида Цвюншеннинг қўллари қандай кўмилиб бораётганини диққат билан кузатади.

Райснер ўз кабинетига кўтарилиб, эшигини қулфлайди-да, фуражкани ечиб, гардишнинг клеёнка астарига тагига яширилган иккита кичкинагина капсулани олади.

У мундирининг ёқасини ечиб, кўкрагига осилган жажжи туморни чиқаради. Туморга иккала капсулани ҳам жойлаб, яна кўксига осадиди-да, эшикни очади. Худди шу пайт ҳалиги сартарошхона ёнида ўтирган қўшнисини кириб, унга яқинлашади. У подполковник формасида.

— Георг, мен сенга ҳаммасини айтиб бўлдим. Менга қара, сен мен билан бирга Тарасевичга боришинг керак!..

Вольф кабинетига адъютантига гапиради:

— Шаҳар комендантининг буйруғи билан расмий-лаштиринг.— У айтиб туради:—«Германия армияси офицерининг ёвузларча ўлдирилиши муносабати билан шаҳар черковининг нозири ҳазрат Павел, яъни Воробьев Павел Ивановични, шаҳар касалхонасининг бош врачиси профессор Беляев Андрей Андреевични, сотувчи Егоров Захар Спиридоновични бизнинг кўрсатмамиз бўйича гаров сифатида ҳибсга олинсин. Мабодо, қотил 5-март соат ўн иккигача топилмаса, гаровга олинганлар осилади...» Ва ҳоказо. Варақани зудлик билан чоп этиб, кечқурунгача ёпиштириб чиқиш лозим. Иккинчи. Эртага шаҳардаги барча немисча ва русча газеталарда таъзиянома беринг: «Кеча бандитлар муюлишдан туриб, Германия армиясининг офицери, ватанининг содиқ ўғли, обер-лейтенант Отто Зигфрид Цвюншени ёвузларча ўлдиришди». Таъзия билдириш ва умуман шу тахлитда... Сартарошхона илма-тешик қилиб текширилсин, Цвюнше келган пайтда у ерда кимлар бўлгани, кимлар билан кўришгани аниқлансин ҳамда ҳаммаси синчиклаб текширилсин.

Худди шу пайтда обер-лейтенант Цвюнше кўча бўйлаб бормоқда. Кутилмаганда тротуар ёнига енгил машина келиб тўхтади. Ундан гражданча кийинган икки киши тушади. Цвюнше орқадан бошига зарба ейти. Яна бир дақиқа ичида уни машинага судраб солишади-да, жўнаб кетишади. У ер, бу ерда келаётган йўловчилар нима гаплигини билмай ҳам қолишади.

Граждан кийимидаги гестапочилар чиқиб олган бошқа бир машина «Стессель ҳамда ўғли» дўкони ёнига келиб тўхтади.

Захар уч кишининг шаҳд билан дўконга киришганини, ҳамтовоқларини таниган айғоқчининг қаддини ростлаб, диккайганини кўради...

Учаласи одамларнинг орасидан тўппа-тўғри Захар турган пештахта томонга қараб юришади. У иккиланмасдан буларнинг уни опкетгани келишаётганини англайди. Захар доимо пештахта тагида сақлайдиган иконасининг жилди остидан нагани олади. У тикка туриб, гўё гестапочиларнинг яқинлашишини жимгина кутаётганга ўхшайди. Лекин улар нақ пештахтанинг ёнига келишлари ҳамон Захар уларнинг устига кўққисдан иконалар турган жавонни ағдариб юборади. Оғир тахталар гумбирлаганча гестапочиларнинг бошига тушади. Дўконда ур-сур бошланиб кетади.

Захар тўс-тўполондан фойдаланиб, ўзини деразага отади. Айғоқчи унга қараб ўқ узади, лекин тегиза олмайди. Захар ойнани тепиб синдиради-да, орқасига ўгирилади ва иккита ўқ билан айғоқчини ҳамда ҳозир келганларнинг бирини ер тишлатади... Сўнгра деразадан тор кўчага сакрайди. У муюлишга энди етганида, гестапочилар отган ўқ уни йиқитади.

Вольф гестапонинг маҳбуслар ётадиган худди тобутдай тор бир кишилик камералари ва кенг-кенг қийноқхоналар жойлашган ертўласига тушади. Адъютанти ва камералар калитларини олиб олган барзангидай гестапочининг ҳамроҳлигида бораётган Вольф эшикдан эшикка ўтиб, туйнуклардан ичкарига мўралайди.

Ҳазрат Павел девор олдида кўзларини юмганча қошиб туради ва алланималарнидир шивирлайди. Балки, ибодат қилаётгандир...

Профессор Беляев камерада у ёқдан-бу ёққа асабий бориб келиб, кенг панжали ажойиб қўлларини ишқалайди...

Вольф кенг хонага киради. Хонанинг ўртасидаги курсида бир киши эшикка орқасини ўгириб ўтиради. У Цвюнше.

Вольф унинг ёнига бориб, энгашади.

— Плёнка қани? Шунни айтсангиз бўлди, кейин сиз-

ни ўз ҳолингизга қўйиб қўямиз... Ютвордингми? Йўқо дингми? Бировга бердингми? Қимга?

— Бу англашилмовчилик,— дейди Цвюнше.— Менинг ҳеч нарсадан хабарим йўқ.

— Мен ҳаммасини биламан!— унга бақиради Вольф.— Ҳамма шерикларингни йиғганман: руҳонийниям, врачниям, иконачингниям — ҳаммасини! Яна кимда-ким қолиб кетган бўлса, уларниям олиб келаман. Млинскийни ҳам.

— Мен ҳеч қайсисини танимайман...

— Қандай аҳволга тушганингизга фаҳмингиз етмайроқ турибди, шекилли-а?.. Мана, бўлмаса, кўриб қўйинг!— У Цвиюншенинг қора рамкадаги сурати туширилган газета варағини ёзади.— Бу газетанинг эртага чиқадиган сони. Сиз аллақачон марҳумга айлангансиз!.. Сизни кўпдан бери кузатиб юрувдим. Русларга 27-каттак тўғрисида маълумот берган ҳам сиз. «Бисмарк» операциясини ҳам худди сиз суратга туширдингиз. Менга аён — сизсиз!.. Плёнка қани?

Цвюнше ҳеч нарса демай, орқасига бурилади...

— Нима ҳам дердим...— уфлайди Вольф.— Сизга жоним ачияпти, холос, Цвюнше...

Фронт қўмондони генерал-полковник Ермолаев штаб қошидаги мўъжазроқ иккита хонада истиқомат қилади.

Рўзгордагидай оёғига юмшоқ кигиз этик, устига свитер кийиб, эгнига кителини ёпинган генерал меҳмонхонада эшикдан стол ёнигача бориб-келиб юрганча хаёл сурмоқда. У стол ёнида тўхтаб, очиқ папкадаги фотосуратларни титкилайди. Бу ҳар хил катталиқдаги немис штаби хариталарининг ва схемаларининг фотонусхалари. У фотосуратлардан бирини — бизга маълум 27-катакнинг белгилари туширилганини қўлига олиб, бир оз ушлаб туради-да, яна суратларнинг устига ташлайди.

Эшик секин чертилади; Ермолаев орқасига ўгирилади.

— Кираверинг!

Эшикда фронт разведка бошқармасининг бошлиғи серқомат генерал Елисеев пайдо бўлади.

— Буйруғингизга биноан келдим, ўртоқ қўмондон!— У доклад қилиши учун лозим бўлган материаллар солинган папкани кўтариб олган.

— Кел, Фёдор Фёдорович, ўтир,— таклиф қилади уни Ермолаев.— Ҳозирча қоғозларни қўятур.— У Елисеевдан папкани олади.— Қара-я, нақадар пухта ўйлашган: «Бисмарк» операциясининг плани ҳам, қўшинларнинг янгидан группаланиши тўғрисидаги буйруқ ҳам — бунинг бариси Хорннинг ҳужумини қатъий сир тутишдан бошқа нарса эмас! Ҳамма маълумот қўлимизда! Фронт разведкасининг бошлиғи сифатида ўз ишингдан фахрланишинг мумкин, бироқ, шунисиям борки, бу нарса менга негадир жуда силлиққинадай туюлаяпти...

— Унчаликмасдиров... Уртоқ қўмондон, мени кечирасизу лекин бу топшириқни амалга оширишда биз ажойиб ўртоқларимиздан бири немис антифашисти Цвюншедан ажрадик, яширин ташкилотчиларимиз қамоққа олинди, оғир қийноқларга дучор бўлишди... Бу лангати катак хусусидаги маълумотлар бизга жудаям қимматга тушиб кетди...

— Ҳм...— Ермолаев уф тортиб қўяди.— «Бисмарк» плани ҳақидаги маълумотларнинг бизга нақадар қимматга тушганини биламан, бироқ бу маълумотларни саралашда хатога йўл қўйиш янаям қимматлироқ бўлиб қолиши мумкин, генерал...

Елисеев қаддини ростлайди.

— Худди шундай, ўртоқ қўмондон! Биз ҳамма чораларни кўряпмиз...

— Фёдор Фёдорович,— дейди майинлик билан Ер-

молаев,— Млинскийнинг фон Хорн группировкасининг орқасига қилинган рейди тўғрисидаги ахборотини яна бир бор синчиклаб кўриб чиқинг.

— Есть!

— Менимча, кейинги радиограммада бу районнинг фақат ҳужум учун плацдарм эканлигини айтишда иккиланиш сезилапти... Ундан бошқа ҳеч қандай маълумот йўқми?

— Ҳозирча йўқ, ўртоқ қўмондон.

Майор Млинский отрядининг бир қисми ўрмоннинг хилват чакалакзорлари оралаб қайтишмоқда. Намчил кўклам шамоли яланғоч дарахтларнинг шохларига урилиб вишиллайти. Эриган ботқоқликлар ва суви тошиб ётган тўқай дарёчаларини жангчилар кечиб ўтишмоқда. Қўлда ясалган замбилларга ярадорларни солиб, елкаларига кўтариб олишган.

Суви тизза бўйидан ҳам кўтарилган бир сойдан ўтаётиб, Бондаренко одамларни шошилтириш учун орқасига ўгирилади ва қирғоққа эндигина етиб келган Млинский билан Ирина Петровна кўради, улар сувни кечиб ўтгани ботинишмайди.

Ирина Петровна Млинскийга боқади, бироқ у бирон нарса дегани ҳам, нимадир қилгани ҳам улгурмайди, орқадан келган Горшков ўйлаб ўтирмасдан қизни қўларига опичиб олади. Ирина Петровна йигитнинг елкасидан ҳали ҳам ўша жойда турган, ранжиган ва бир оз саросимага тушган майорга қарайди. Қиз жилмайиб қўйгач, Млинский телпагини тўғрилаб, уларнинг кетидан сувга тушади. Унинг орқасидан бир қадам ҳам қолмай келаётган Ерофеев эргашади.

Бериги қирғоққа чиққач, Горшков Ирина Петровна оҳиस्ताгина ерга қўяди, унга нимадир демоқчи бўлади, лекин қизнинг кўзлари Млинскийда эканлигини пайқаб, ҳижолат аралаш:

— Уэр, доктор,— дейди-да, шошилганча юриб кетади.

— Раҳмат, Лёня!— унинг орқасидан қичқиради Ирина Петровна ва Млинскийнинг қирғоққа чиқишини кутиб турмай, замбил ёнида илдам юриб кетади. Замбилда Юрченко ҳалок бўлган жангда ярадор бўлган жангчи ётибди.

Ўрмон чеккасига етгач, ундан чиқмай тўхташади. Жангчилар дарҳол бўкиб кетган этикларига суви тўкиб, қайтадан кийина бошлашади. Баъзилари шу ернинг ўзидаёқ чўкка тушиб, уйқуга кетишади.

Авангардга кетган Горшков қулоқчинига ўрмончилар нишони қадалган бақувват бир чолни бошлаб келади. Чол қулоқчинини ечиб, Млинскийга таъзим қилиб қўяди.

— Салом, Иван Петрович!

— Солодовмисиз? Салом!— майор унга қўлини узатади.

— Семиренко Николай Васильевич огоҳлантиргандилар: боравергин, эҳтимол, шу ерда бўлишар, дегандилар...

— У ҳозир қаёқда? У билан дарҳол кўришиш керак эди...— Млинский ҳўл пайтаваларини ўраётган Ерофеевга қараб қўяди.— Одамлар жилла нафас ростлаб, қуришиб олишса бўлди...

— Секретарнинг ўзи олдинга келади, Иван Петрович,— дейди чол.— Сизларни қаердан излаш керак?

— Яқин атрофда иккита қишлоқ бор,— Горшков майорга устига харита қистирилган планшетни узатади,— Смородино ва Селишчи...

— Раҳмат, лейтенант,— Млинский планшетни нари суради.— Бу жойларни мен харитасиз ҳам...

— Смородинодаги оқсоқол ўзимизнинг одам,— дейди чол,— Селишчида бўлса... У сенинг танишинг. Мактабда завхоз эди...

— Лукьяничми?— Млинский шубҳалангандай бошини чайқаб қўяди.

— Герасим Лукьянич Павлушкин,— маъқуллайди чол.— Босқинчилар хизматида, нақ пойлоқчи итнинг ўзи, ўзи хон, кўланкаси майдон...

— Семиренкога айтиб қўйинг — уни Селишчида ку-таман,— дейди майор.

— Бўпти,— бош ирғайди чол.

Оқшом чоғи қош қорайиши билан қишлоқни мудроқ боса бошлайди. Деразаларда ёруғлик кўринмайди, афтидан чироқни асрашади. Кўчалар кимсасиз, ҳатто болакайлар ҳам кўринишмайди. Фақат мўрилардан чиқаётган тутунгина қишлоқда жон зотининг борлигини билдириб туради.

Қишлоқнинг ўрмон томондаги чеккасида бир кампир чиғирда қудуқдан пақирини тортиб олмоқда. У кимнингдир келаётганини кўради. Кампир кўзларини қисганча, келаётган кишини кўздан кечиради, у ўзларига мансуб кимсага ўхшар, яширинмай, қуруқроқ жойлардан ҳатлаб келади... Унинг эғнида кулранг шинел, бошида юлдузли телпак, белида тўппонча осиглик... Кампир худди бақирини ҳозирлангандай оғзини кенг очади-ю, дарров уни қўли билан бекитади.

— Саломалайкум,— дейди Млинский ва тўхтамай, қишлоқ кўчаси бўйлаб олға юриб кетади.

Жаҳлга минган ит занжирни узгидай бўлиб бўғиқ вовиллайди.

Ун уч ёшлардаги бир бола уйлардан бирининг деразасини чертади.

— Ким у чертаётган?— сўрайди қўпол овоз.

— Амакижон, Герасим Лукьянич сизни чақириб келишни топширдилар,— дейди бола.

— Э, иблис-ей...

Эшик ёнида Бондаренко ва унинг ротасидан иккита жангчи деворга қапишиб туришади. Тамба олиниб, бў-

сағада енгига полициячиларнинг оқ боғичи боғланган, калта пальто кийган киши пайдо бўлади. Кескин зарбадан полицайнинг қўлидаги карабин ерга тушади.

Қишлоқ маҳкамасида самогон ичиб, қарта суриш билан вақт ўтказиб ётган бошқа иккита полицайни Горшков ортиқча шовқинсиз қўлга туширади У кириб келганида полицайларнинг бири ирғиб туриб, ўзини милтиқ томонга отадию, лекин Горшков чаққонлик қилиб, уни қўндоқ билан тушириб, деворга ағнатади. Елкасини эшикка ўгириб ўтирган наригиси жойидан ҳам қимирламайди, ҳатто қўлидаги қартаниям ташлай олмайди. Унинг ёнгинасида стол устида дала телефони-нинг қутиси туради.

Горшков ўзи уриб йиқитган полицайнинг ўрнига ўтиради-да, унинг қарталарини олиб, нафасини ростлагач, хотиржам дейди:

— Мабодо қунғироқ қилишса, ҳаммаси жойида деб жавоб қиласан. Юриш сендами? Юр, бўлмасам...

Горшковнинг одамлари бу вақт ичида полицайларнинг милтиқларини йиғиштириб, шкафнинг қулфини бузишади-да, ундаги қоғозларни ерга тўкишади...

...Мудроқ босган қишлоқнинг оқшомги кўчалари ҳали ҳам кимсасиз ва жимжит.

Қишлоқнинг четидаги тегирмоннинг ёнида беш пахсалик улкан ёғоч уй. Уйнинг ёнбошида қуруқ ўтин босилган бостирма ва пичан ғарами. Бостирма билан уй ўртасида сим тортилиб, унга итнинг занжири боғланган. Четан девор билан ўралган ҳовлига бостирмадан бир тишли плуг чиқариб ташланган. Қозиққа боғланган от секингина кишнаганча, охурдаги пичан қолдиқларини териб кавшамоқда. Шу ердаги охур устида қўй терисидан тикилган нимча ва телпак кийган бир қари-роқ, лекин ҳали бақувват эркак эгар-жабдуқни созлаб

ўтирибди. Олишга ўнғай бўлиши учун ўнг томонидаги охурга карабинни суяб қўйган.

Ит бўғиқ ириллайди. Эркак бошини кўтариб, қишлоқдан у томонга шошилмасдан келаётган кишини кўради. Елғиз у одамнинг кўриниши (ғира-ширада уни яхшилаб кўриш қийин) уй эгасини ташвишга солмайди, у йўловчига бир-икки қараб олади-да, тинчгина ўз ишини давом эттираверади. Ит ҳам тинчланиб қолади.

Уй эгаси эътиборсизлик қилиб, хатога йўл қўйганини англаганида кеч бўлиб қолган: Млинский ҳовлига кириб келган бўлади.

Уй эгасининг нигоҳи карабинни ва отни мўлжалга оладию, лекин ҳеч нарса қила олмайди, унинг устига бостирманинг ёнида четан деворнинг ходаларига суяниб турган яна иккита кишига кўзи тушади. Млинскийнинг пайдо бўлиши билан диққати бўлинган уй эгаси бу одамларнинг қандай келиб қолганини пайқамай қолган.

— Салом, Лукьянич!— дейди майор.

Павлушкин секин ўрнидан қўзғалади.

— Салом.— У йўталиб қўяди.

Млинский карабинни нари суриб, охурга ўтиради. Уй эгаси ҳам ўз ўрнига қайта чўқади. Улар бироз индамай ўтиришади, сўнгра Павлушкин қўлини чўнтагига тикадию, бироқ Млинскийнинг қарашидан ҳовлиқиб қолади.

— Чексам... майлими?

— Чекавер.

Павлушкин тамаки халчасини олади, ундан чекишни ўрагани буклаб қўйилган газетани чиқариб, бир парчасини йиртади-да, унга тамаки сепеди... Унинг қўллари қалтираб, тамаки четга тўкилади; шамол унинг бўшашиб қолган бармоқларидан қоғозни юлқиб учуриб кетади ва Павлушкин бўшашганча халтача ушлаган қўлини тиззасига туширади...

— Қани, гапиргин,— жимликни бузади Млинский.
— Кўнгилни бурғилаш осон дейсанми?
— Кутганмидинг?
— Албатта. Гарнизон ҳам шу ердайди. Сизлардан эса сира дарак бўлмади..

— Ишлар кўпайиб кетганди...
Млинский ўрnidан тураётиб, карабинни ҳам олиб олади.

— Бу ердасиз,— дейди Павлушкин уйнинг деразаларига ўғринча қараб олиб, у жойидан жилмайди.

— Нима?

— Мумкин бўлса, бошқа жойда,— такрорлайди Павлушкин.

— Сени ўлдиргани келганим йўқ, Лукьянич,— майор ҳам беихтиёр уй томонга қараб қўяди.— Сени ҳамқишлоқларинг суд қилишади. Улар қандай ҳукм чиқаршса — шу. Кетдик.

Павлушкин ўрnidан қўзғалади. Шу пайт эшик очилиб, бўсағада бошланг, яланг оёқларига пийма илиб олган аёл кўринади.

— Герасим Лукьянич, меҳмонни овқатга чақиргин,— таклиф қилади у.

Павлушкин умидворлик билан майорга боқади.

— Раҳмат, бека, вақтимиз зикроқ,— дейди Млинский карабинни елкасига ташларкан.

— Нимаям дердик... Сени-чи, Герасим, кутайликми?

— Меними?— қайта сўрайди Павлушкин.— Йўқ, кутмай қўяқол.— У шундай дея ҳеч қаёққа қарамай ҳовлидан чиқиб кетади.

Эшикни Павлушкиннинг ўзи итариб очади-да, икки кerosинли чироқ ёниб турган маҳкама хонасига киради. У ерда Горшков, Бондаренко ва Ирина Петровна майорни кутиб ўтиришади.

Пешвоз чиққан Горшков Млинский узатган кара-

бинни олади, майор унга имо билан Павлушкинни кўрсатади.

— Оқсоқол учун тонггача бирон жой-пой топилармикан?

Горшков кафтидаги бир боғлам калитни шиқирлатади.

— Улар бу масалани қойил қип қўйишган. Қани, юр, энди ўзинг ҳам бир ўтириб кўргин-чи!— У карабиннинг қўндоғи билан Павлушкинни темир ҳалқали эшик томонга нуқийди.

Бондаренко командирга доклад қилади:

— Ўртоқ майор, одамлар уйларга жойлаштирилди, ўрмон томонга ва йўлнинг ёнига жанговар соқчилар қўйиб қўйдик. Полицайлар қамоққа олинди. Талофат йўқ.

— Қойил, азаматлар,— дейди майор.— Бондаренко, кўрсатма бергин: одамларга кечки овқатга юз граммдан берилсин...

— Есть! — Бондаренконинг чеҳраси очилиб, телпагини олади-да, ғойиб бўлади.

Ирина Петровна майорга доклад қилиш учун ўз навбатини кутади. У хипча белини маҳкам қисиб турган камари тагидаги шинелини тўғрилаб қўяди...

— Ўртоқ командир, ярадорлар мактабга жойлаштирилди...

Қўлбола жинчиروқнинг қизгин хира нури деворнинг яланғоч хариларини, кулранг адёллар осиб қўйилган тўртта деразани, оқланган печкани, девор тагига сурилган стол ва скамейкаларни ҳамда уларнинг тепасидаги қора тахтани — жўнгина бир синф хонасининг бор бисотини ёритиб туради. Похол устига тўшалган плашч-палаткаларда еттита ярадор ётқизилган. Печкада олов гуркирар, ичкари ҳаммомдай қизиб кетган. Ярадорга тунука кружкадан сув ичираётган санитарнинг ва ўша ярадорнинг юзлари терлаб кетган. Жинчироқ турган

стол ёнида бир қиз чойшабни шариллатиб ингичка бўлакларга бўлиб йиртмоқда!

Эшик тагида ётган ярадор хонага кириб келган Млинскийни кўриб, ўрнидан туришга уринади.

— Қўйсангчи, Гарковенко! Ётавергин, — секингина дейди майор. — Кайфиятлар қалай?

— Э, жойида... Биргина шу тамаки қурғур...

— Ҳозир-да...

Млинский тамакидонини чиқариб, хонани кўздан кечираркан, Ирина Петровна ярадорнинг ёнига келиб ўтиради. Ярадор шишиб кетган лабларини дўрдайтириб, жилмайиб қўяди.

— Энди ҳаётдан умидвормиз, доктор...

Майорнинг тамакидонини авайлабгина қўлдан қўлга узатишади. Қимнинг қўллари шикастланган бўлса, унинг учун ёнидаги ўртоғи тамаки ўрайди...

Млинский қизни кўздан кечиради: озгин жуссаси энсизгина, ориқ юзли, кап-катта кўзлари порлаб туради... У шу ўтиришида худди ўсмирнинг ўзи...

— Салом, — дейди Млинский унга, телпагини ечиб.

— Салом. — Қиз ўзини табиий ва оддийгина тутганидан кишини ўзига мойил қилади.

— Сиз ўқитувчимисиз?

— Ҳа, мен болаларни ўқитаман.

— Шу ерликмисиз?

Қиз бошини чайқайди.

— Новгородданман. Каникулда Қримга кетаётувдим, бунақа бўлиб... Мен ҳалиям ўқиётувдим... Педтехникумда.

— Бу мактабга сизни кимдир қўйиб қўйдими?.. Бошқармадагиларми? Ё немисларми?

— Нималар деяпсиз ўзи? — Қиз иягини мағрур силтаб қўяди. — Сиз нима учун бундай деб ўйляяпсиз? Мен югурдак эмасман, унақа қўйиб қўяверадиган...

Млинский билинар-билинемас жилмаяди.

— Бу ерда бир ўқитувчи яшарди,— давом этади қиз,— чинакам ўқитувчи, Анна Андреевна Млинская...

Қиз шундай деркан, ярадорлардан бирининг ярасидан лахта қон қотиб қолган эски боғични ечаётган Ирина Петровна кескин бурилади.

Майор юзидаги ўша жилмайиш билан қизга боқиб туради, у эса гапида давом этади:

— У: «Бизнинг фарзандларимиз таълим олиши лозим», дея таъкидларди. Уни бу гапидан қайтаришмоқчи бўлишди, ҳатто ҳозир тўқлик замонимида, бир амаллаб кун кўриш ҳам осон ишмас, деб чўчитмоқчи ҳам бўлишди... У бўлса барибир гапидан қайтмай, болалар билан ўзининг уйда шуғулланаверди, чунки мактаб ёнмасидан илгари унда фашистлар жойлашиб олишганди. Айтишларича, мактабга ўзимизнинг болалардан бири ўт қўйган. Шу воқеадан кейин оқсоқолимиз Павлушкин ҳамма комсомолларнинг рўйхатини тузиб берди. Болаларни олдинга қамаб қўйишди, сўнгра ишга жўнатишди... бошқа тирик қолганларни эса отиб ташлашди...— Қиз ҳикоя қиларкан, жаҳл ва тиришқоқлик билан чойшабни қийқимларга бўлишда давом этади.— Менга яхшики, тегишмади, унда мен тўғримда ҳеч нарса билишмасди. Анна Андреевна мени шу ёққа келаётганимда йўлда ўзларига қўшиб олгандилар...

Ирина Петровна ва ярадорлар бу ҳикояни жимгина тинглашиб, баъзилар чекишням унутади, қимматли тамаки бекорга бурқсайди.

— Мен бироз ўзимга келганимдан сўнг,— гапида давом этади қиз,— унга ёрдамлаша бошладим... Қўққисдан гестапочилар пайдо бўлди! Анна Андреевнани ва болаларини олиб кетишди.

— Қандай бўлганди у?— сўник овозда сўрайди Млинский.

— Қандай даҳшатли... Куппа-кундуз куни. Дарс борарди. Мен шовқинни эшитиб, деразага қарасам — ма-

шина келиб тўхтади. Ундан уч киши тушишди-да, уйга босиб киришди. Биттаси русчани яхши гапирарди. Унинг фамилиясини эслаб қолдим — Қляйн эди, «кляйн» дегани немисча «кичкина» дегани, у бўлса нақ икки метр келадиган барзанги эди... У: «Анна Андреевна Млинский сиз бўласизми?» деб сўради. «Ҳа». «Тайёр бўлинг! Болаларингизни ва кампирниям отлантинг. Қолганлар чиқиб кетсин!! Тез-тез!— Ҳаммамизни ҳайдаб чиқаришди, мени ҳам. Эҳтимол, ўқувчи деб ўйлашгандир... Анна Андреевна: «Катюша, борақол, болаларни ҳам олисроққа обкетгин...» деб шивирлагани улгурди, холос. Бироқ бизлар узоққа кетмадик, немисларнинг Анна Андреевнани уйдан қандай судраб чиқишганини кўриб турдик. Қизалоғини у кўксига босиб олган, каттаси Володя эса қочгани уриндию, ҳалиги Қляйн уни маҳкам ушлаб, Анна Андреевнанинг изидан машинага тикди, кейин ҳаммаси жўнаб кетишди. Солдатлар бўлса деворларга бензин сепа бошлашди... Буни кўргач, бизлар уйга чопиб кирдик-да, бувини олиб чиқдик. Бироқ у жонсиз ётарди...

Қиз жим бўлиб қолади.

Млинский печкадаги оловга узоқ тикилиб туради. Кейин орқасига сурилади-да, уйдан чиқиб кетади.

Ирина Петровна стол устидан майор унутиб қолдирган телпакни олади-да, унинг орқасидан отилиб чиқади.

Млинский йўлда кўлмакми, қуруқми қарамай, бошланг, шинелининг этақларини хилпиратиб кетиб бормоқда...

Ирина Петровна унинг изидан бориб, унга яқинлашишнинг ёки қақаришни ҳам билмайди.

Млинский устида ярим вайрона бўлган рус печкаси оқариб турган култепага кўтарилади... У тўхтаб, бирмунча вақт қимир этмай туради. Орқасида эҳтиёт билан босилган қадам товушини эшитиб, ўгирилади.

Ирина Петровна унинг ёнига бориб, телпагини уза-

тади. Млинский уни оладию, бироқ киймай қўлида ушлаб тураверади.

Аллақаердандир юракни сел қилувчи рус қўшиғи эшитилади...

Млинский ва Ирина Петровна кўчадан жимгина ёнма-ён боришади.

Қўшиқ яқинроқдан, баралла эшитилá бошлайди...

Иккинчи қисм

Охрим Шмиль тонг олдидан фронт чизигини кесиб ўтмоқда. Март ойининг охири бўлиб, далалардаги қорлар эриб битган, фақат бетараф майдондаги ўйдимчуқур жойлардагина қор оқариб туради. Шмиль тирсақлари билан танкларнинг изларида пайдо бўлган ўнқир-чўнқирлардаги юпқа музларни қирсиллатиб эзганча эмаклаб келади, гоҳ у ерда, гоҳ бу ерда танкларнинг ёниб кетган ҳайбатли қолдиқлари қорайиб туради. Осмонга шиддат билан кўтарилиб, сўнгра ташаётган ракеталарнинг оидин нурида бу маҳлуқларнинг кўланкалари у ёқдан бу ёққа сурилаётгандай бўлади. Тиканли симлар осилган устунларнинг ва кулранг ёки яшил шинелларга бурканган тепачаларнинг кичик-кичик кўланкалари кўзга ташланиб қолади. Баъзан Охрим муз қотган ёки чала кўмилган ўликларнинг жасадлари устидан эмаклаб кетади... Ракеталарнинг бири эмаклаб бораётган Охримнинг нақ боши устидан вишиллаб ўтиб кетади.

Мазкур ҳаракат бизнинг окопдагиларга сезилиб қолади. Офицер дозордаги пулемётчилар расчётига шу йўналишни кўрсатади. Бир сидра отилган ўқлар Охримнинг тепасидан ялтираганча учиб ўтади, У чеккасини кўлмакдаги шилтага ботирганча, ялпайиб ерни қучади. Ўқлар унинг устидан ўтиб, сал олдинроқда ерга ури-

лади ва ари ғўнғиллаганидай визиллаб товуш чиқаради.

Бу шовқиндан гитлерчиларнинг жанговар соқчилар бўлимида тўполон бўлиб кетади. Осмонга бир тўп ракеталар кўтарилади. Солдат пулемётнинг қўндоғига ёпишганча, ўт очгани тайёрланиб, рақиблар томонга тикилиб турган фельдфебелнинг буйруғини маҳтал кутади. Ниҳоят фельдфебелнинг кўзи ўқ бўрони остида русларнинг окоплари тарафдан эмаклаб келаётган кимсага тушади.

— Отманглар!— бақиради фельдфебель ва телефон трубкасини кўтаради.

Ва шу зумнинг ўзида бизларнинг пулемёт жойлашган окоп миномётнинг ўтига дучор бўлади. Миналар чийиллаганча бирин-кетин тушиб, тупроқ ҳар томонга сачрайди...

Солдатлар Охримни траншеяга судраб киришади. Охрим траншеяда чўққайиб ўтирганча зўрға нафас олади. Немислар уни жимгина кузатишади.

Қоронғиликдан офицер чиқиб келади.

— Нима гап?

Солдатлар донг қотишади. Охрим аста-секин, машаққат билан ўрнидан қўзғалади. У шинель ёқасининг чокини тишлаб йиртади-да, ундан тўрт бурчакли оқ юмшоқ картон қоғозни — бригаденфюрер Вольфнинг визит карточкасини олиб, офицерга узатади.

— Кетдик,— дейди офицер боши билан имлаб.

Солдатлар нигоҳлари билан уларни кузатиб қолишади-да, яна икки томоннинг окопларини ажратиб турган бетараф далага диққат билан қарай бошлашади. У ерда ҳали ҳам гоҳ у томондан, гоҳ бу томондан ракеталар отилиб туради...

Бригаденфюрер Вольф ўзининг кабинетида юмшоқ чарм ўриндиққа чўкканча, кўзларини қисиб, сигара тутуни орасидан қаршисида диккайиб турган Охрим

Шмилга қараб ўтирибди. Шмилнинг пиджаги ёқасида бронза медаль осифлиқ.

Кабинетнинг ғира-шира тўрида штурмбанфюрер Занге қўлларини кўксида чалиштирганча, кошиндор печкага суяниб турибди.

— Шмиль,— дейди Вольф,— жасурлик учун бериладиган бу медалга сен лойиқсан. Ундан ташқари, сенга яна пул ҳам беришади.

— Миннатдорман, жаноби генерал!— таъзим қилади Шмиль.

— Пулмисан пул-да ўзиям, Шмиль,— давом этади Вольф.— Бироқ биз уни фақат қилинган ишлар учунгина бермаймиз. Сенинг тагин бироз меҳнат қилишингга тўғри келади, қолаверса, ҳали озми-кўпми қарзинг ҳам бор: асосий топшириғимизни — Млинскийни йўқотиш ишини адо этганингча йўқ.

Шмиль гуноҳқорона бошини эгади.

Занге секин қадамлар билан столнинг ёнига келади, у Охримга қарамайди, гўё унинг бор-йўқлигини ҳам сезмаётгандай.

— Бу Шмилимиз жудаям омадли йигит-да. Иблиснинг шундай чангалига тушиб, у ердан тагин тириклайин қайтиш ҳар кимнинг ҳам қўлидан келавермайди...

— Ҳаммасини айтиб беринг-чи, Шмиль! — буюради Вольф.— Гумонсираш одати штурмбанфюрерда касбий заруриятдан характернинг бир хусусиятига айланиб кетган.— Вольфнинг кейинги сўзлари Зангега қарата айтилгани маълум.

Шмиль Вольфнинг кўзларига ялтоқлик билан тикилиб қўяди.

— Мен Млинскийнинг отрядида унга суиқасд уюштиришга улгурмасимдан ярадор бўлиб қолдим. Ярам оғир бўлганидан, мени самолётда фронтнинг нариёғидаги ички госпиталга олиб кетишди. Соғайганимдан сўнг олдинги сафларга юборишди ва имконият туғилиши биланоқ бу ёққа ўтиб олдим...

— Шундан бери у менинг топшириқларимни бажариш учун етти марта фронт чизигини кесиб ўтди,— дейди Вольф ва Зангедан сўрайди:— Маъқулми?

— Ҳа,— қисқагина дейди Занге.— У Млинскийни кўрса танийдими?

Вольф Охримга савол назари билан қарайди.

— Ўйлайманки, биз майор билан бир-биримизни шахсан танисак керак,— жавоб беради Охрим.

— Яхши,— бош силкийди Занге.— У ярайди.

Вольф жилмайиб қўяди.

— Яраганда қандай... Боравер, Шмиль. Керак бўлганинда, ўзимиз чақирамиз.

— Бўпти, жаноби генерал! Қўришгунча, жаноби штурмбанфюрер,— Зангега таъзим қилади Охрим.

— Майли, майли бор,— қўлини силкийди Вольф ва Охрим кабинетдан чиқиб кетгач, дейди:— Менинг зўр агентларимдан бири. Ҳозир уни шаҳарнинг яширин ташкилотига мўлжаллаяпмиз. Дарвоқе, Алерт алоқа боғлаган большевикларининг тўла ишончини қозониб олди. Энди кескин ҳаракат қилишга вақт етди.

Тонг саҳарлаб мактабнинг деразаси тақиллайди.

Елкасига рўмол ёпиниб олган аёл чақирмоқда:

— Катерина! Катерина!

Бир қиз деразани қия очади.

— Нима гап?— сўрайди у чўчиб.

— Партизанларнинг доктори сеникидами?

— Шу ерда...

Ирина Петровна уйқусираганча кўзларини ишқалаб, деразанинг олдига келади.

— Тинчликми?

— Салом... Бир хотин қийналиб қолди... Лосенкова Анна... Ёрдам берворинг, сира мадори етмаяпти, туғиши қийин бўп кетди...

— Ҳозир.— Ирина Петровна сумкасини олади-да, ташқарига чиқади, у ўқитувчи қиз қараб турган дераза

томон бурилиб, сўрайди:— Бирон гап бўлса, қаердан излашни биласанми?

— Билаган...

— Қани, кетдик...

...Печкадаги чўян қозонларда ва пақирда сув шақиллаб қайнамоқда. Печканинг устида учта қизалоқнинг очранг сочили бошлари кўриниб туради, чит парда билан улардан паналаб қўйилган каравотдаги аёл талвасада. Онасининг бақирган товушини эшитишганда қизларнинг кичикроқлари ҳиқиллаб бошлади, каттаси эса лабини тишлаганча ўзини босади.

Ирина Петровна билан уни чақириб келган аёл киришади. Ечинаркан, Ирина Петровнанинг кўзи дарҳол қизалоқларга тушади. У сумкасидан алқиндини олиб, пешвоз чиққан аёлга буюради:

— Сув қуйворинг!.. Анча бўлдим?

— Ярим кун бўп қолди,— дейди у чўмичдан докторнинг қўлига сув қуяркан.— Бутунлай ҳолдан тойди...

— Эри қаёқда?

— Ҳозир йўқ. Иблислар ҳайдаб кетишди мужикни...

— Сочиқ! — дейди Ирина Петровна.

— Мана...— аёл олдиндан тайёрлаб қўйилган тоза қўл сочиғини узатади.

— Оқсоқол Павлушкинни бугун суд қилишармиш, тўғрими шу?— сўрайди Ирина Петровна билан келган аёл.

— Эҳтимол...

— Бечоранинг эрини, Лосенковни ҳам ўша сотган эди-да, партизанларга ғалла бергани учун. Қанақасига бермаслик мумкин ахир.. Ўзимизникиларга-я.

Туғаётган аёл яна бақириб юборади. Ирина Петровна сочиқни қўйиб, унинг олдида келади.

— Мана энди, азизим, тинчлансанг ҳам бўлади... Ҳаммаси жойида. Энди кўриб турганинг йўқ-ку, ахир, ҳа?

Аёл оғир нафас олади. Кўз ёши ва тердан юзи жиққа ҳўл бўлган. Шундай бўлса-да, у Ирина Петровнага жилмайиб, бош силкиб қўяди:

— Иҳм-м...

Тонг чоғи ўрмон чеккасида бир гуруҳ отлиқлар пайдо бўлишади. Уларнинг кўз олдида қишлоқ эрталабки туманнинг ғира-ширасига чулганган.

Млинский дераза олдида шинелига ўраниб ётибди, Ерофеев эшик тагида чўзилган. У тирсагига тираниб, диққат билан қулоқ солмоқда. Ташқаридаги шовқинни эшитиб, бош томонига қўйган тугунчасидан ҳар эҳтимолга қарши пистолетини чиқаради.

— Ерофеич! — Горшковнинг овози эшитилади. — Тагин уйқусираб, меҳмонларни отиб қўймагин.

— Вой, шайтони қурмағурлар-эй! — тўнғиллайди Ерофеев.

Млинский кескин ҳаракат билан ўрнидан туриб ўтиради.

— Нима гап? — Унинг кўзларида уйқудан асар ҳам кўринмайди. Бўсағада этикларнинг дупури эшитилди. — Эшикни оч! — Млинский гимнастёрка ёқасининг тугмаларини қистирди.

Хонага шпорларини жиринглатиб, ҳамишаги қиличини осган Семиренко, унинг изидан калта пўстинли, қулоқчинини бостириб кийган бир киши кириб келишади.

Уларни кузатиб кирган Горшковга ва Ерофеевга майор:

— Қараб туринг, бизга ҳеч ким халақит бермасин! — дея буюради.

— Есть! — Горшков шундай дейди-да, Ерофеевнинг орқасидан чиқиб кетади.

— Салом энди, дайдивой! — Млинскийни қучади Семиренко.

— Салом, Васильич, тинчликми ўзи? Нега Афанасьевнинг рацияси жим бўп қолди?

— Тинчлик қаёқда дейсан,— дейди Семиренко, камарларини ечиб қўяркан.— Ана ҳозир ўзи сенга айтиб беради.— У шундай дея қинга солинган қиличи билан қулоқчинини ечиб бўлаёзган кишини кўрсатади.

— Капитан Афанасьев-ку!— танийди уни Млинский.

— Худди шундай,— жавоб беради у киши, ва хижолатомуз жилмаяди, биз илгари бу кишини Георг Райснер номи билан билар эдик.

— Шундай-куя, лекин сал бошқачароқ-да,— унга жавобан табассум қилади Млинский, у калта пўстинини ечиб немис офицерининг формасида қолган Афанасьевнинг қўлини қисади.— Сиз немисларнинг хизматида сира капитанликдан силжимаё кўйдингиз, Афанасьев, мен сизни майор унвонини олишингиз ҳамда Қизил Байроқ ордени билан қутлайман...

— Раҳмат,— ғамгин дейди Афанасьев.— Афсуски, мен ғоят хунук хабар билан келдим: Цвюнше ўлдирилади.

Млинский бошини чайқаб, чуқур хўрсиниб қўяди.

— Қандай қилиб? Бахтсиз ҳодисаданми?

— Улар газетасининг хабарига қараганда — суиқасдмиш.

— Қанақа суиқасд? Ким ундай қилиши мумкин?— Млинский Семиренкога боқади.

— Бандитлар!— дейди Семиренко.— Садовая кўчасидаги, ҳозир гестапо жойлашган собиқ «Ленинградская» меҳмонхонасидагилар.

— Шундай бўлиши ҳам мумкин,— қўшилади Афанасьев.— Бунақада Захарнинг ва авлиё Павелнинг қамалиши тасодиф эмас. Мабодо Цвюншени кузатиб юришган бўлишганида, унинг алоқаларини билиб олиш мутахассис киши учун ҳеч гап эмас, Вольф бўлса...

— Яна кимларни қамашди?— сўрайди ундан Млинский.

— Профессорни қамашди, Беляевни... Захар ҳибсда ҳалок бўлди.

Млинский хўрсиниб қўяди.

— Нақадар кулфат...

— Беляев уларнинг қопқонига тасодифан тушиб қолган бўлиши ҳам мумкин. Уларнинг аптекадаги изни билишмагани ғалатироқ туюлапти...

— Сиз барибир Анна Густавовнани кўздан холироқ қилинг. Кишиларни аяш керак!..

— Шундай қилганмиз,— жавоб беради Афанасьев.— Бир нарсани тушунмаяпман: агар Цвюншени кузатиб юришган бўлишса, нима учун уни ҳозир — иш қилиниб қўйилганидан кейин қўлга олишди?

— Цвюншенинг ҳалок бўлиши — жумбоқ,— дейди ўйчан Млинский,— унинг алоқачиларининг қамоққа олиниши — бу иккинчи жумбоқ. У Цвюнше бизга 27-каттак ҳақида маълумотлар берди. Бу катакнинг ўзи ҳам — жумбоқ.— У харитали планшетни ёзади.— Биз ичкарига ўтишга салгина уринишимиз ҳамон қақшатғич зарбага дуч келдик, Юрченко ва ўн иккита жангчимиз ҳалок бўлишди...

— Бу катагингиз нақ шишанинг ўзи экан,— дейди Афанасьев харитани кўздан кечираркан.

— Худди манави бўйнидан ўта олмадик-да,— Млинский стол ёнидан туриб, хона бўйлаб юра бошлайди.

— Агар ана шу учала жумбоқнинг ҳаммасини қадимги эртақдагидай битта жодугарнинг ўзи ечган бўлса-чи?— сўрайди Семиренко.

— Эҳтимол. Биз қачон ана шу бўйиндан ўтмагунимизча у жумбоқларни еча олмаймиз,— жавоб беради Млинский.— Буни зудлик билан ҳал қилиш лозим.

Ерофеев буғ гупиллаб турган котелоклар кўтариб киради, у тўрдаги бурчакда елкасини ўгириб ўтирган Афанасьевга ғалати қараш қилиб қўяди.

— Яна бир ғалатироқ иш бор,— дейди Афанасьев

секин.— Партизанларнинг бир чапани отряди томонидан Тарасевичида қўлга киритилган омборлар... ёдингиздами?

— Албатта, Алёшканиям шулар қутқаришганди,— унинг гапини маъқуллайди Млинский.

— ...шу омборлар ҳужумдан сал илгари СД нинг балансига ўтказилган эди,— давом этади Афанасьев.

— Ҳўш, шунда нима?

— Нимаси шуки, омборларни қўриқлаётган армия ротасини шошилишчи равишда йиғилган полицайларнинг взводи билан алмаштиришган эди. Нега шундай қилганди? Аҳамиятсиз бир факт-куя, лекин галати-да, ана шуниси кишини ташвишлантиради...— Ерофеев хонадан чиқиб кетгач, Афанасьев ўрнидан туради-да, жилмайиб, дейди:— Ерофеичларингизнинг назари бутун елкамни илма-тешик қилворди-я. Бехосдан абжағимни чиқарма сайди, деб қолдим...

Млинский кулиб қўяди.

— Унинг бу мундирларни кўрганни кўзи йўқ... Майор, тайёргарлигингни қилгин. Бошпанангни кўзим қиймаяпти-ю, лекин бошқа иложи бўлмаса, 27-катакка сенинг боришингга тўғри келади...

Афанасьев деразанинг олдига боради, қишлоқнинг кўчаси бўйлаб бошларига қора рўмол ёпинган аёллар ўтиб боришмоқда...

— Днепрнинг бўйида Крещчатик соҳили бўйлаб онагинамнинг уйга томон кетаётганини қанийди бирровгина кўрсам...— дейди у ҳеч кимга қарамасдан.

Семиренко собиқ маҳкаманинг бўсағасида турганча, халққа қараб гапирмоқда.

— Мана, ўртоқлар, энди сизнинг ўзингиз Совет ҳокимиятини сайладингизлар...— у ёнида турган қирқ ёшлардаги кўриниши осойишта деҳқонларникидай ва ўткир қарашли аёлнинг елкасига қўлини қўяди,— ҳозирча таомилдагидай ёпиқ ва яширин овоз бериш йўли билан

бўлмади-ю, бироқ ҳар нечук ўзимизнинг, қадрдон ҳокимиятимизни, тўғримасми?

— Тўғри!— аҳиллик билан жавоб беришади тўпланганлар.

— Бугун ҳовлимизга назар ташлаб, нимани сезаяпмиз? Кўкламни сезаяпмиз. Баҳормисан, баҳор! Ер ҳам худди суянчигини соғинган хотинга ўхшаб деҳқонга маҳтал, шундаймасми? Келинлар, бу кўклам иложи борича кўпроқ ерни ҳайдаб, экиб ташлайлик! Уруғликка ўзимиз қарашворамиз. Биродарлар, шунинг учун ҳам экишимиз керакки, кузакка қараб одамларимиз қайтиб келишади. Большевиклик сўзим — албатта келишади! Биз бўлса ҳосилни ғамлаб, ўзимиз ҳам тўямиз, ҳамда шавкатли паҳлавонларимизни ҳам тўйдирамиз! Гапим тўғрими?

— Тўппа-тўғри!— Семиренконинг гапини янаям аҳиллик билан қувватлашади.

— Иш дегани бундай бўпти,— мамнунлик билан муштумига йўталиб қўяди Семиренко.— Энди охириги масалага ўтамиз. Қани, уларни бу ёққа опкелгиң. Бондаренко!

Маҳкамадан Павлушкинни ва учта полицаини олиб чиқишиб, ғазаб билан гувиллаётган халқнинг рўпарасига қўйишади.

— Ҳўш, буларни нима қиламиз?..— сўрайди Семиренко.— Ҳамма бирдан қичқиримасин... Ким биринчи бўлиб сўзламоқчи?

— Мен!— жим бўлиб қолган оломоннинг бир чеккасидан босиқ овоз эшитилади.

Ҳамма қайрилиб қараб, озғин, аранг оёғида турган Анна Лосенковани кўришади. Ирина Петровна билан докторга кўмаклашган аёл унинг қўлларидан тутиб туришади. Анна чақалоғини кўксига босганча, икки томонга чекиниб, унга йўл бераётган оломон оралаб олдинга юради...

Оҳистагина мусиқа янграйди. Вольф дераза олдида

турибди. Иккинчи қаватдан гестапонинг ички баланд ёштин девори кўриниб туради.

Ҳовлида карабин кўтарган солдатлар бўлинмаси саф тортган. Соқчилар гестапо подвалининг эшигидан авлиё Павел билан профессор Беляевни олиб чиқишади. Уларни девор ёнига бир-бирдан тахминан бир қадам нарига қўйиб қўйишади. Қатлга тайёргарлик борасида фармойишлар бераётган офицернинг командалари юқоридан унчалик эшитилмайди. Дарвозадан чап томонда иккита усти ёпиқ юк машинаси турибди.

Вольф орқасида қадам товушини эшитиб, ўгирилади.

Иккита эсэси унинг олдига Цвюншени олиб келишади. Погонлари юлиб ташланган китель кийган, юзида калтак излари кўриниб турган, кейинги бир неча кун ичида анча қариб қолган Цвюнше ўзини осойишта тутиб, унинг бундай кўриниши бригаденфюрер Вольфнинг жаҳлини чиқаради. У Цвюншега бармоғи билан деразага яқинроқ келишга имлайди.

— Қаранг-чи, Цвюнше,— дейди Вольф секин.— Плёнкани улардан қай бирига бердингиз?

Цвюнше оппоқ соқолини диккайтириб, фалакка кўз тикиб турган авлиё Павелни, аччиқ баҳор шамолидан сал бўлса-да паналаниш учун пиджагининг ёқасини кўтариб олган ва қисик кўзларини олдинга қадаган Беляевни кўздан кечиради...

— Ҳеч кимга,— хотиржам жавоб беради Цвюнше.

— Танангизга бир ўйлаб кўринг, ахир, сиз ҳам немиссиз-ку.— Агар плёнкани қаерда, қачон ва кимга берганингизни айтсангиз, балки тирик қолишингиз ҳам мумкин.

Цвюнше деразага боққанча, жим сукут сақлайди. Вольф гапида давом этади:

— Гапимнинг устидан чиқиш менга унчалик мушкул эмас, чунки, нафсиламбирини айтганда, сиз бизга ёрдам бердингиз... Сизнинг русларга етказганингиз «Бисмарк» плани — аслида сохта нарса... Большевик деган ҳай-

вонни қопқонга илинтириш учун қўйилган бир хўрақ эди у.

Цвюнше гўё ҳеч нарса эшитмаётгандек турибди.

— Сиз бекорга менга ишонмаётибсиз,— гўё дилдан ачингандай дейди Вольф.— Бу аҳволда сиз қаҳрамон сифатида эмас, бир сотқин бўлиб ўласиз, Цвюнше... Уйлаб кўринг...

Цвюнше индамайди.

— Менга айтадиган гапингиз бўлмаса, унда бораверинг,— ҳовлига томон ишора қилади Вольф.

Цвюнше унга бир бор тикилиб қўяди-да, қайрилиб, адъютант уни кутиб турган эшикка салмоқли қадам ташлаб, юриб кетади.

Павел ва профессор Беляев интиҳони кутишмоқда.

Цвюнше уларга яқинлашиб, қатордан жой олади.

Вольф дераза орқасидаги командани эшитмайди, бироқ офицернинг қўлини силтаганини кўради, шу зум машиналарнинг мотори гуриллайди... Уқ овозлари эшитилмайди...

Павлушкин омборнинг девори ёнида бош кийимсиз турибди, шамол унинг сочларини юлқилайди. У ўзидан ўн қадамча нарида милтиқларини елкасига тираб, Бондаренконинг буйруғини кутаётган жангчиларнинг нариёғида, четроқда турган аёлга тикилиб қолган. Аёлнинг ёлғиз ўзи. Бу кеча кечқурун уни бўсагадан овқатга чорлаган аёл. Унинг хотини. Аёл бармоқлари қаттиқ чимдилган панжасини оғзига босганича, қараб турибди. Қўққисдан у баланд овоз билан гўё Павлушкиннинг сассиз йўллаган саволига жавоб қилгандай, дейди:

— Нимаям дердинг, Герасим, одамларнинг ҳукмини эшитдинг, энди оллоникини кўрарсан. Алвидо...

— Ут оч!— қичқиради Бондаренко.

Милтиқлар гумбирлайди. Зарба Павлушкинни де-

ворга қапиштиради ва у деворга урилгач, кўклагги тупроққа ағанайди. Аёл секин-аста унга яқинлашади...

Млинскийнинг отряди қишлоқдан кетиб бормоқда. Уларни қишлоқ аҳолиси ва ўнтача болакайни эргаштирган Катя кузатиб қолишади, болаларнинг кичикроқлари муаллимасини қуршаб олишган, каттароқлари эса отряд билан ёнма-ён қадам ташлаб боришмоқда.

Шмиль оккупация қилинган шаҳарнинг баҳор яшнаб ётган кўчаси бўйлаб бормоқда. Қори кетиб, очилиб қолган кўчалар янада ифлослангандай, бўёқлари кўчиб кетган уйлар — хунукдай, йўловчилар эса — ачинарли ва ғам-ғуссадан эзилгандай. Фақат «Стессель ҳамда ўғли» қадимги ашёлар дўконининг олдидагина илгаригидай сершовқин жонланиш, бироқ энди савдо тўғридан тўғри йўлакда боради, нарсалар қўлдан-қўлга ўтиб, хуфия оширилади... Кўчанинг нариги бетида турган полицайнинг бу табиий пайдо бўлиб қолаётган ур-сурни тинчлантиришга кучсизлик қилаётгани кўриниб турибди.

Охрим бу одамларни оралаб ўтаркан, унга аллақандай латта-путталарни, консерва қутиларини, совун бўлақларинию, примусга қўйиладиган ниналарни кўрсатиб, олгани қисташади...

Охрим витринанинг ойнасидан кўчада Матвей чол мудраганча келаётган араванинг аксини кўради. Мотоциклчиларнинг доимий эскорти қуршовида бораётган Вольфнинг машинаси қаёққадир ўтиб кетади. Бир неча киши одам бўйидан сал юқорироғида варақа ёпиштириб қўйилган устун ёнида уймалашиб турибди.

Охрим устуннинг яқинига суқилиб ўтади ва варақадан комендатуранинг гаровга олинганларнинг қатл этилгани ҳақидаги эълони эканлигини билади. Қатл қилинганларнинг рўйхати руҳоний Воробьев ва профессор Беляевларнинг фамилиялари билан бошланган...

Эълоннинг устида қиясига шошилини равишда қизил бўёқ билан ёзилган: «Уч оламиз!» деган ёзув бор.

Охрим варақани юлиб олади-да, чопиб келган полицайнинг қўлига тутқзади:

— Қара, шундай кўз олдингда нима қилишипти!..

Устун ёнидаги одамлар гўё бу ерда ҳеч ким бўлмагандай бир зумда тарқаб, ғойиб бўлишади. Полицай қутурганча, варақани йиртиб ташлайди-да, сўкинади.

— Разиллар!.. Буларга нима қилсаям оз, барибир оз!..

Охрим у ердан кетади-да, чорраҳанинг нариёғидаги деворда худди шундай устидан: «Уч оламиз!» деган ёзув билан бўялган варақани кўради.

Муюлишнинг ортидаги тор кўчада Алиқ билан Қостянинг Охримга урилиб кетишига сал қолади. Алиқ шонилганча пиджагининг этакларини ёпиб олади...

Тунда транспорт самолёти жуда катта баландликда фронт чизигини шарқдан ғарбга томон кесиб ўтади. Юклар қалалиб ётган салонда борт бўйлаб қўйилган ўриндиқда парашютчилар ўтиришибди. Уларнинг унвонларини ва ёшларини устларидаги қулоқчин ва комбинзонлари туфайли аниқлаб бўлмайди. Учувчи кабинасининг шундай тагида Зина ўтирибди. У бир оз асабийлашса-да, юзларида табассум.

Самолётнинг моторлари хийла тоб ташлайди. «Тайёрланилсин!» деган ёзув ярқ этиб ёнади.

Пастда партизанларнинг шартли учта гулхани алангаланиб турибди.

Тунги осмон қўйнида ўрмон тепасида парашютларнинг гумбазлари лопиллай бошлайди. Гулхан ёнида Горшков ўз жангчилари билан одамларнинг ва юкларнинг ерга тушишини кутиб туришибди. Дастлабки тушган тойларнинг ёнига энди чопиб боришлари билан Зина ҳам худди қаршиларида «осмондан» пайдо бўлади. Қиз парашютнинг тасмаларини ҳам ёздирмай, ўзини Горшковнинг бўйнига отади.

— Лёня! Лёнчик! Кел, сени бир яхшилаб ўпиб қўяй!..

— Зинамисан?!— Горшков ҳам қувониб, ҳам хижолат бўлиб қолади.

— Яна кимлар бор бу ерда? Иван Петрович саломатми? Менсиз бу ерда ҳеч қайсиларинг яраланиб-нетиб қолмадингларми?— уни саволга тутади Зина.

Горшковнинг ёнига Сашка Полишчук чопиб келади.

— Ўртоқ лейтенант, анави ерда биттаси чатоқроқ йиқилиб тушди... Ие! Зина-ку, манави!— танийди Сашка.— Айни пайтида келдинг. Кетдик!

Парашютчилардан бири қачондир бомба ёки снаряднинг портлаши билан ердан қўприб ташланган эски тўнканинг илдизлари устига йиқилиб тушган. У парашютдан бўшаниб, ёнбошида, лабини тишлаб, илдизлар орасида қисилиб қолган оёғига қараб ётибди. Бир неча фонарларнинг нури унга қаратилган.

Горшков унинг ёнига ўтириб, ташвишланиб бошнини чайқайди.

— Қандай қилиб бу аҳволга тушиб қолдинг, йигитча?

— Мен сизга йигитча эмасман, лейтенант,— дейди тишларини қисиб, яраланган парашютчи.— Мен — подполковник Фёдоровман.

— Кечирасиз...— Горшков ўрнидан туриб, қоронғиликка томон қичқиради:— Замбил келтиринг! Тезроқ!

Зина билан Полишчук подполковникни чирмашиб ётган илдизларнинг орасидан авайлаб чиқариб олишади. Зина десантчилар пичоғи билан комбинезоннинг шимини кесиб, дейди:

— Оёғингиз синибди, ўртоқ подполковник. Сиз бўлса, мени ташлаб қайтмоқчийдингиз-а...

Сашка Полишчук патефонни қўйган, Алёша эса пластинкаларни ушлаб турибди. Утёсов ижросидаги «Мен ёш йигит бўлсам ҳам, соқол қўйиб юрибман» қўшиғи ертўлага лиқ тўлган жангчиларни шоду хуррам

қилиб юборади. Айниқса, стол атрофи тирбанд. Стол устида патефондан ташқари Зина Катта ердан ўртоқлар учун олиб келган майда-чуйдага тўла қоп ҳам бор.

— Бу сизларга Урал ишчиларидан, йигитлар,— дейди Зина Алёшанинг қўлидаги пластинкани тортиб олишга уриниб.— Лёшка, синдириб қўясан-а!

— Бериб тур, мундай бир кўрай...— ялинади Алёша.

Жангчилардан кимдир сўрайди:

— Шунча баландликдан ўзинг қанақасига синдирмай оптушолдинг уларни?

— Яхшиси, ўзимнинг қанақасига чилпарчин бўлмаганимни сўра,— кулганча жавоб беради Зина ва қопдан целлулоиддан қилинган ёқа тагига қўйиладиган пластинкани олиб, жангчига узатади.— Мана сенга, қизиқ-қон йигит, абадий ёқача. Юз йиллаб бўйнингдан тушмасин...

— Ташаккур!

— Мана бу бўлса,— Зина шундай дея, резинка билан ўраб боғланган бир даста хат чиқаради,— паҳлавон Бейсамбоевга.

— Шу ердан!— Бейсамбоев жангчиларнинг елкаси оша бўйини чўзиб, хатга томон интилади. Бироқ хатлар дастасини тортиб олишади-да. кимнингдир қўли уни баланд кўтаради.

— Мунчаям кўп!

— Қизи тушмагур ҳам роса севарканми, ўзи!

— Ие, бу хатларни бутун бир овул ёзгандиров...

— Қани, бир ўйнаб бер-чи, командир!

Бейсамбоев ялинади:

— Илтимос, бергин, ўқиб кўрай-чи, кейин ўйнаб бераман.

— Морозов қани?— Зина ўзига томон талпинган жангчига қўлда тўқилган шарфни узатади.— Сизга қизалоғингиздан...

Морозов ёши анчага бориб қолганига қарамай, бурнини тортиб, шарфнинг учи билан кўзларида филтилла-

ган ёшни артади-да, ўнгайсизланиб, ўртоқларининг пана-
насида яширинишга шошилади.

Зина қўлига энди тамакидонни олиб олади.

— Манавини ол, Сокирко.— У тамакидонни ёш бир
жангчига узатади.— Ўқ-дори фабрикасининг қизлари
энг жасур ёки энг келишган йнгитга бериб қўйишни сў-
рашди. Ахир, иккала сифат ҳам сенга лоппа-лойиқ-ку,
шундаймасми? Нега қизариб кетдинг? Айтмоқчи, қиз-
ларнинг адреси совғанинг ичида... Юрченко қани?— Зи-
на кичкина бир тугунчани кўтаради.

Ертўлага оғир сукунат чўкади.

Зина безовталаниб, жангчилар орасига кўз югур-
тади.

— Юрченкомиз йўқ, бўғиқ овоз билан дейди Саш-
ка.— Ҳалок бўлди.

Зина чуқур хўрсиниб, бўхчани нари қўяди.

— Хотинидан эди...

Ертўлага Ерофеев кириб келади.

— Лёшка!— чақиради у.

— Ерофеич!— уни хурсанд бўлиб чорлайди Зина ва
шошганча қопни титкилай бошлайди.

— Ҳе, менга ҳеч нарса керак эмас,— дейди Ерофеев
ҳамишаги одати бўйича қовоғини уйиб.

Бироқ Зина унинг олдига қалин жун пайпоқни чи-
қариб қўяди.

— Марҳамат.

Совғанинг баҳридан ўтишга Ерофеевнинг кўзи қий-
майди.

— Майли энди, раҳмат.

— Шу бўлмаса, оёқларинг музлаб, тумшугингдан
қурт ёғай деяпти.

— Менинг ҳеч қаерим музлаётгани йўқ,— дейди Еро-
феев Зинанинг ҳазилини тушунмай.— Лёшка, командир-
нинг олдига бор. Бир камп энди йўртиб юриб, сени из-
лаш эди...

Алёшка ўқинч билан патефоннинг олдидан жилиб, аста-секин эшикка томон йўналади.

— Шошмай тур!— уни чақиради Зина.— Сенга Мишутка берворганди. У ола-була дастали қўлбола пичоқни Алёшага беради.

— Ажойиб-ку!

— Бор бўлгани шу!— дейди Зина.

Шу ерда турган Полишчук гўё уни патефондан бошқа ҳеч нарса қизиқтирмагандай, зарда билан пишиллаб қўяди. Зина унга айёрона илжайиб, ҳақиқий матрослар кўйлагини олади.

— Паққос унутворай дебман-а... Сенга менинг совғам, матрос,— дейди у ҳаяжондан лол бўлиб қолган Полишчукка кўйлакни узатиб.

Йиғит юз-кўзини кўйлакка босади.

— Чинаками-я!.. Худди денгизнинг исн гурхираб турибди-я, биродарлар...

Зина шу заҳоти ертўладан чиқиб кетади.

Зина ўрмон бўйлаб баҳор ҳавосидан тўйиб смир-ганча, нимагадир жилмайиб бормоқда.

Отряднинг штаби жойлашган қоровулхона яқинидаги ертўла олдида Зина тосда нимадир юваётган қизни кўриб қолади.

— Эй, қиз!— чақиради Зина.— Салом! Наташка навбатчилик қилаяптими?

— У ухляпти.

— Қачон қарасанг, ухлагани ухлаган! Қанча ухлаш мумкин, ўзи? Қани тургин, ўрнингдан қўзғалгин, ишчилар синфи!— Қиз унга бир нарса дегани оғиз жуфтлашга ҳам улгурмай, Зина кескин равишда ертўланинг эшигига боради-да, уни итариб, очиб юборади.— Вой, кечирасан, сира билмабман!..

Наташа ёлғиз эмас. У Зинага чўчиб қараганча, сўрида иягигача аделга ўраниб ўтирибди, унинг ёнида

адёлнинг ичидан Бондаренконинг сочи олинган боши чиқиб турибди.

— Зиночка, мэн ҳозир...— хижолатда минғиллайди Наташа.

— Кечирасан, дугонажон. Мана, сизга, иккалангизга ҳам бахт тилайман!— Зина адёлнинг устига бўхчани ташлайди-да, ертўладан чопиб чиқиб кетади.

Наташа бўхчани ечар экан, Бондаренко ишқ-муҳаббатда ёниб турган кўзларини қиздан узмайди. Бўхчадан чақалоқларнинг кепкаси билан кўйлакчаси тушади.

— Вой, Сенечка, қарагин...— Наташа бахтиёр илжаяди.

— У қаёқдан билдийкин-а?— ҳайрон бўлиб сўрайди Бондаренко Наташанинг сочларини силаганча.

Оғир ярадорлар учун ажратилган хонада подполковник Фёдоров тахталардан ясалган нов ичидаги оёғини уқалаганча ётибди. Унинг рўпарасидаги бўш койкада майор Млинский ўтирибди. Тўсиқнинг ортида доктор асбобларининг жарангги ва аёлларнинг гаплашгани хиёл эшитилиб турибди.

Подполковник асабий чекиб, ғижиниб сўкинади:

— Қандай бемаънилик!.. Тўққиз юз марта сакраганман-а. Ўрмонгаям, сувгаям, тоғу тошларгаям!..

— Нимаям қилардинг энди?— уни юпатади Млинский.

— Чакки ишни бошлаб қўйдинг, энди мен шуни бир ёқлиқ қилишим керак. Нега сен бирданига шубҳага тушиб қолдинг? Ахир, ҳаммаси равшан-ку! Мен материалларни кўриб чиқдим: Хорн шубҳасиз қоқ марказда иш бошлайди. Ўз-ўзидан кўриниб турибди. Сен бўлса, йўқ деб, туриб оляпсан! Мана, бўладигани ҳам бўлди энди...

— Демак, кимдир сизнинг ўрнингизга борар энди.

— Ким боради?— Подполковник койканинг четига сурилиб, Млинскийга яқинроқ ўтиради-да, товушини пайсайтириб, дейди:— Мен подполковник Бютцовнинг ҳужжатлари билан келдим...

— Фридрих фон Бютцовнинг-а?

— Ҳа. Тўғридан-тўғри Берлиндан назорат мақсади билан қилинган сафар... Бунинг учун кимнидир камиди икки-уч ҳафта тайёрлаш лозим... Қолаверса, ундай одамни ҳозир қаердан топасан? Вой, савил-эй— Подполковник аламдан новнинг устига зарб билан мушт туширади-да, оғриқдан инграб юборади.

— Одамларингиз қаерда?

— Улар бирга келишган. Шофёрим, хизматкорим... Ҳамма ҳужжатлар ҳақиқий, белгилар ҳам ўтган яқин кунники, бу ишда ими-жиминг кетмайди, уни ўзинг ҳам яхши биласан...

— Шундай бўлса-да, бир уриниб кўрсак-чи...

— Ўзларингизча бирон нарса қиламиз деб юрманглар яна. Ишни пачава қилиб қўйиб, ҳаммаёқнинг расвосини чиқарасизлар, унинг устига менинг йигитларимнинг ҳам онаси учқўрғондан келмасин...

Зина эшикни қия очади.

— Операция учун ҳамма нарса шай. Кечирасиз энди, ўртоқ майор!

Млинский ўрнидан туриб, соатига кўз югуртади.

— Мен ҳозир Марказни воқеадан хабардор қиламан...

Охрим Шмиль енгил машинада шофёрнинг ёнида ўтирибди, орқадаги ўриндиқда Занге.

Солдатлар ўтирган юк машиналари енгил машинани ўртага олганча, тонг чоғи қишлоққа кириб келмоқда... Солдатларнинг ярми СС формасида бўлиб, қолганлари пишиқ калта пўстинлар ва мўйна телпақлар кийиб олишган. Пўстинларнинг енгларида оқ боғичлар кўзга ташланади...

Машиналар кириб келган қишлоқ бизга илгариги воқеалардан таниш бўлиб қолган — Селишчи қишлоғи.

Енгил машина чеккадаги Павлушкиннинг уйига томон бурилади. Йўғон тирговучлари уриб туширилган

дарвоза ланг очиқ, қутурганча вовиллаб ётган итнинг товушига уйдан ҳеч ким чиқмайди.

Занге билан Охрим машинадан тушишади.

Бу ернинг баландлигидан бутун қишлоқ яққол кўри-
ниб туради. Юк машиналарининг колоннаси кўчани у
четидан бу четигача тўлдириб тўхтайди.

Солдатлар командирларининг буйруқларига сўзсиз
амал қилиб, машиналардан сакраб тушишади-да, дар-
ҳол гуруҳларга бўлинишиб, ҳар қайси уй томонга йўл
олишади... Улар эшикларни қўндоқлар билан тақилла-
тиша кетишади.

Солдатлар яқинда қишлоқ советининг раиси қилиб
сайланган аёлнинг уйига бостириб киришади. Аёл елка-
сига рўмолнинг ташлагани аранг улгуради. Аёлни ва
унинг кичкинтой иккита боласини кўчага ҳайдаб чиқи-
шади...

Ўқитувчи қизнинг уйига бостириб киришганида, у
ухлаб ётган бўлади. Унинг устидан адёлни олиб, ирғити-
шади. Қиз жон ҳолатда бақирганча, ўзини бурчакка
уради, босқинчиларнинг қўллари унга томон чўзилиб,
кўйлагини юлқиб ташлашади...

Ун икки ёшлардаги учта бола босқинчиларга таш-
ланишади. Улар худди бўри болаларига ўхшаб, муал-
лималарини ҳимоя қилиш учун солдатлар билан олиша
кетишади. Болалардан бирини деразадан итқитишади—
ойна жаранглаб синиб, рама қарсиллаб бўлинади. Бош-
қа калтаклаб ташланган болаларни ва ўқитувчи қизни
кўчага судраб чиқишади...

Деразадан китобларни, синф тахтасини, обойдан қир-
қиб ясалган дафтарлар ва глобусни отиб юбориша-
ди, глобус ерга урилиши билан қарсиллаб ёрилиб ке-
тади...

Ирина Петровнага ҳомиладор аёлни туғдиришга
қарашган хотиннинг уйини ағдар-тўнтар қилишади...

Анна Лосенкованинг уйини ҳам оккупантлар эгаллаб
олишган. Унга аравачада ётган чақалоғидан бошқа ҳеч

нарсани бермай, ўзини ва ярим яланғоч қизларини уйдан қувиб чиқаришади.

Итлар жонҳолатда вовиллашмоқда. Уқ гумбирлаб, итларнинг вовиллаши увиллаш билан алмашади. У ербу ердаги товуқлар ҳам ваҳимадан қақиллай бошлайди...

Аёллар, чоллар ва болалардан иборат одамлар тўпини кўча бўйлаб қўндоқлар билан ярим вайрона бўлиб ётган черковга томон ҳайдаб кетишади.

Қишлоқнинг узоқ чеккасида уйлар ёна бошлайди...

Ёнгинни кузатиб турган Занге Охрим томонга ўгирилиб, ундан русчалаб сўрайди:

— Қара, шу ёруғликда майор Млинскийни таний оласанми?

— Танийман,— бошини силкийди Охрим.

Уша куни Тарасевичи қишлоғида бир пайтлар ярадор Аликни яшириб қўйишгани Машаларнинг уйида «Ватан учун» отрядининг командири Новча чарм курт-касини ечмасдан, совиб қолган бир стакан лавлаги чойни ушлаганча ўтирибди.

Новча стаканни қўйиб, Костя билан Аликка қараб, дейди:

— Кўрсатган ёрдамларингиз учун катта раҳмат. Яширин ташкилот билан алоқа қилмаганимизда бизга анча қийин бўларди... Ҳақиқий азамат экансизлар!

Костя тортиниб жилмаяди-да, шундай дейди:

— Алик жудаям жасур йигит...

— Жуда соз, дўстлар,— Новча шундай деб, боядан бери Аликдан мафтункор кўзларини ола олмай ўтирган, энди чиқиб кетмоқчи бўлаётган Машага қараб, дейди:— Машенька, ўтиравергин, сендан яширадиган сиримиз йўқ. Йигитлар, энди бир жиддий иш бор, вақт ҳам зиқ, унинг устига жазо отрядлари ҳаддан ошишяпти. Улар яқинда Млинский бориб кетган қишлоққа ҳужум қилишди. Ҳаммаёқни талашиб, уйларга ўт қўйишди, одамларни ҳайдаб, черковга қамашди...

— Нақадар даҳшат-а!— алам билан дейди Маша.

Костя тишларини маҳкам қисади.

— Үч оламиз...

— Турган гапки, ўч оламиз,— маъқуллайди Новча.— Биреқ одамларни қутқаришга ҳали имконият бор.

— Иложи бормикан?— Новчага тикилади Алиқ.

— Ишончим комил. Агар ҳозир қишлоққа қўққисдан ҳужум уюштирилса, кишиларни қутқариш мумкин. Бироқ кучимиз камроқ-да...

Ҳаяжондан Костянинг кўзлари чақнаб дейди:

— Млинский ёрдам беради. Шахсан Семиренконинг олдига ҳам боришим мумкин!

— Йигитлар, ҳозир расмиятчилик қилиб ўтирадиган вақт эмас,— қатъий дейди Новча.— Зудлик билан ҳаракат қилиш керак!

— Ундай бўлса, биз тўппа-тўғри Млинскийнинг олдига борамиз!— дейди Костя.

— Бу бошқа гап,— Новча ўрнидан қўзғалади.

— Мен ҳам сизлар билан борсам майлими?— журъатсизгина сўрайди Маша.

Алиқ Новчага қарайди. У қувватлайди:

— Албатта. Ваколат қанча жиддий бўлса, шунақа яхши... Майорга етказинглар, биз тонг саҳарда оёққа турамыз ва унинг ёрдамини кутамиз...

— Боришга сенинг ҳаққинг йўқ!— тишларини фижирлатиб, дейди Фёдоров. Унинг операциядан кейин ўраб ташланган ва оғир тош осиб қўйилган оёғи зирқираб оғрийди.

Шинелини кийиб, қуролни таққан Млинский сафарга шай ҳолда унинг қаршисида турибди.

— У ёқда одамлар ҳалок бўлмоқда...

— Сен ўт ўчирувчилар командасининг бошлиғи эмас, Махсус отряднинг командирисан,— қатъий дейди подполковник.— Яхшиси, 27-катакнинг ёпиқ зонасига қандай кириб олиш тўғрисида бош қотир. Мабодо шу ишни бажармасак, бизни нима қилсаям арзийди...

— Агар шу қишлоқдаги хотин-қизлар, чоллар, болалар ҳалок бўлишса, мен бунинг учун ўзимни сира кечира олмайман. Мен бу кишиларни албатта қутқаришим лозим...

— Шу урушда бошдан оёқ одамларни деб юрибмизку, майор,— дейди Фёдоров,— бўлмаса, бошқа ким учун жанг қиляпмиз? Иккита ротангни юборгин-да, ўзинг қол. Унвоним катта сифатида сенинг боришингни ман қиламан, тамом вассалом!— Толиққан подполковник шундай деб, ўзини ёстиққа ташлайди.

Бондаренко билан Бейсамбоевнинг роталари ялангликнинг четида саф тортишган. Қаторнинг чап томонида милтиқ кўтариб олишган Костя билан Алик ҳам туришибди. Ертўладан майор чиқиб келади. Командирлар дарҳол ўз жойларини эгаллаб, унга томон бурилишади.

— Команда беринг, Хват!— дейди қисқагина қилиб Млинский.

— Есть! Уртоқ командирлар, ҳар ким жой-жойини эгалласин!

— Горшков!— дейди унга Млинский.— Сен шу ерда қоласан.

— Хўп бўлади,— истамайгина бўйсунди Горшков. Млинский Зинага қарайди.

— Тузуқроқ гаплаша олмадик ҳам...

— Ҳали қанча гаплашамиз, Иван Петрович,— жилмаяди Зина.— Яхши қолинг!

Зина югуриб бориб, қатордан ўрнини эгаллайди.

Хват команда бера бошлаган:

— Текислан! Смирно! Унг-га! Шагом марш!

Алик юриб бораётиб, орқасига ўгирилади ва уларни кузатиб қолаётган Горшков билан Млинскийни кўради.

— Млинский қоп кетди!

— Эй! Гапни тўхтат!— қичқиради Хват.— Шире шаг!

Рестораннинг оркестри гумбирлаб музыка чалмоқда.

Созандалар ичкарининг димлиги ва ўйиннинг авж олганидан терлаб кетишган. Ҳаммаёқни тутун босган бу жойда одамлар жазавага тушишади. Торгина ерда қисилиб ўйнаётганлар танца қилишдан кўра кўпроқ бир-бирини уриб-суришади.

Райснер ўзининг бўлим бошлиғи подполковник ўтирган стол ёнига зўрға ўтиб олади.

— Қаёққа йўқолиб қолдинг?— бақириб сўрайди подполковник, шовқиннинг баландлигидан у қичқириб гапирди.

— Асти келгим йўқ эди. Нафас олиб бўлмайди-я... Жонга тегиб кетди!!

— Йиғиштир-эй, ғам-ғуссангни...

— Ҳаммаси жонга тегиб кетди! Бироз шамолласамми деяпман, Вальтер.

— Фронтга кетгинг келяптими?

— Юрган жойимизнинг бари фронт-ку, ўзи... Эртага бир машина «Викинг» дивизиясининг офицерларига пасха байрамига совғалар олиб кетяпти... Шунга бориб келгани рухсат қил.

— Официант! Бир жуфт коньяк келтир! Георг, сен ажойиб оғайнисан-да, сен учун мен ҳамма нарсагаям тайёрман.

— Ташаккур, оғайни...

Эшикнинг тақиллаганига Алёша чиқади. У қия очади-да, немис офицерига кўзи тушиб, эшикни қайта ёпмоқчи бўлади. Райснер эшикка оёғини суқиб олган...

— Матвей Егорович уйдами?— сўрайди у.

Унинг русча сўзлаганини эшитиб, Алёша ҳайрон бўлиб қолади. Матвей чол тўшагида тирсагига суяниб, туради-да, Алёшага қичқиради:

— Қираверсин, Алёша!

Алёша орқасига чекинади ва Райснер уни четлатиб, ичкарига Матвей Егорович ётган хонага киради.

— Ҳа, бобой, нима бўп қолди? Нега келмадинг?

— Қарилик-да энди... Вақт-бевақт ётиб ҳам қолаверасан. Мана, ўрмондан хабарлар олиб келди,— дейди чол Алёшани кўрсатиб.

— Сизга оғзаки етказишни топширишди,— дейди Алёша.— Фёдоровнинг ўрнига одам керак.

— Ҳм-м,— бош силкийди Райснер, Алёшанинг Мишуткадан олган совғасини этик қўнжигга яширишини кузатаркан.— Қани, бу ёққа ол-чи!

— Нима учун?

— Ол бу ёққа!— кескин қайтаради Рейснер.— Уни олишингга Иван Петрович рухсат бердимми?

— Бу менинг қуролим...

— Бу сенга ўрмонда юрганингда қурол эди, бу ерда тўппа-тўғри асфаласофлинга жўнашингга йўлланманинг ўзи...— Боладан пичоқни тортиб олиб, Райснер жилмайиб қўяди.— Ҳозироқ орқангга қайт-да, Иван Петровичга айт: айна муддатда келишилган жойда бўламан. Буни эса,— у пичоқни кафтида силкитади,— кутилмаган тинтувдаёқ тортиб олишади-да, ишнинг пачавасини чиқарасан. Ма, бобой, яшириб қўй.— Алёшанинг хафа бўлганини кўриб, у қўшиб қўяди:— Тағин буям паҳлавонларнинг сардорлариданмиш...

Чол пичоқни ёстиғи остига яшириб қўяди.

— Матвей Егорович,— гапида давом этади Райснер, агар сенинг олдингга бир киши келиб, ўтган жума куни сулини қаердан олувдинг, деб сўраса, уни қарзга олганман, деб жавоб бергин ҳамда шу кишига худди менга ишонгандай ишонавергин.

— Тушунарли...

— Тезроқ тузалиб олгин, ҳозир жудаям керак пайтинг!

Тонготарда роталар ўрмоннинг чеккасига етиб, Селишчи қишлоғининг рўпарасида ётиб олишади.

Куюк иси келиб турган қишлоқни дурбиндан кузатаётган Хват орқасига ўгирилади.

— Ҳалиги азаматимиз қани энди?— Унинг кўзи шу атрофда юрган Аликка тушади.— Отрядинг қаёқда ўзи? Дарҳол алоқа ўрнатинглар!

— Есть!— Алик карабинини олади-да, унга эргашган Қостяга дейди:— Қўявер, ўзим.

Худди шу пайт қишлоқ томондан келаётган кишиларнинг — разведкадан қайтаётган Полищчук ва унинг ўртоқларининг қораси кўринади.

— Одамлар черковда экан, ўртоқ старший лейтенант,— дейди ҳарсиллаганча Полищчук.— Дарёнинг юқорисидаги чап томонни бутунлай куйдириб ташлашибди...

— Черковда қанча соқчи бор?

— Иккита.

— Пулемётлар-чи?

— Бор. Бронетранспортёрларда. Кейин ҳу анави ёндирилган саройчада, тегирмоннинг ёнида ва йўлнинг бўйида бор. Қишлоқнинг ичида олти юк машинаси ва енгил машина турибди.

— Ҳм-м.— Хват бир зум ўйга толади.— Зина! Сен ўрмонда туриб, қутқарилганларни кутиб оласан.

— Бўпти.

— Бондаренкодан ўн иккитача одам олиб ол... Қани, азаматлар, ишқилиб бўш келманглар! Сизни ўзимиз ҳимоя қиламиз. Бўлинглар.

Зина, Полищчук ва Бондаренко билан кетаётганларнинг бир қисми ғира-ширада жимгина ғойиб бўлишади.

Бондаренконинг жангчилари полизлар бўйлаб черков томонга эмаклаб кетишади.

Жазо отрядининг пулемётчилар расчёти диққат билан сукунатга қулоқ тутишади.

Алик Новча ва унинг индамас, бадқовоқ бир ёрдамчиси билан отрядга қайтиб келишади.

— Новча, «Ватан учун» отрядининг командириман,— ўзини таништиради Новча.

— Капитан Хватман. Одамларингиз шайми?

— Бу нима деган гап, ўртоқ Хват? Млинскийнинг назарида бу иш унчалик муҳим эмас экан-да?..— норози оҳангда дейди Новча.

— Бу ерга жанг қилгани келдингларми, ўзи?— унинг гапини бўлади Хват.

— Жанг қилгани,— қовоғини уйиб жавоб беради Новча.— Бироқ бу ерда жазоловчиларнинг икки ротаси турибди-ку, ахир...

— Қўрқоққа қўша кўринади, деган гап бор...

— Сизда бўлса бор-йўғи олтмишта одам...

— Жудаям соз-да, сал юмшайди Хват,— Жазоловчиларнинг икки ротасини олиб келиш учун қишлоқдаги-га қараганда яна икки баробар юк машинаси керак бўларди. Тушунарлими?.. Мен сенга яна бир взводимни қўшиб бераман... Бейсамбоев, булар билан борасан!

Павлушкиннинг уйда жойлашган Занге ухламайди. Чироқ йўқ. Занге дераза олдидаги скамейкада ўтирганча, ташқарига қоронғиликка тикилиб қолган. Охрим бурчакдаги иконалар остида деворга суяниб мизғийди.

Павлушкиннинг беваси каравотдан эҳтиёт бўлиб туради-да, шовқин чиқармасдан, девор ёнидан ён бошлаб эшикка ўтмоқчи бўлади.

— Тўхта! Қаёққа кетяпсан?— уни тўхтатади Занге.

— Менми?— ҳовлиқиб қолади аёл.— Шундай, бир нафасга...

— Жойингга ўтир!

Шу пайт эшикни апил-тапил тақиллатишиб, унтер-офицер енгига оқ латта қистирган қора пўстинли бир киши билан кириб келишади.

— Гауптштурмфюрер Кляйндан келди!

— Ниҳоят-а!— Занге уларга пешвоз чиқади.

Павлушкиннинг беваси фурсатдан фойдаланиб, хонадан билдирмай чиқиб кетади...

Бондаренко бошчилигидаги жангчилар эмаклаганча,

аста-секин черковга яқинлашишмоқда. Тонг олдидан ёришаётган осмон фонида черков ва бир-бирига дучма-дуч бораётган соқчиларнинг қораси аниқ кўриниб туради.

Полишчук ёнида ётган ўртоғига шипшийди:

— Ажралишлари билан!..

Солдатлар ҳар томонга кетишлари ҳамон кўланкалар лип этиб сакрашади. Икки зарба тушиши билан ҳамма ёқ жимийди қолади.

Икки киши ўзларини кенг эшиклар томон отишади. Полишчук автоматининг оғзини илмоққа тирайди. Гўё эшикнинг ғижери бутун қишлоққа эшитилгандай бўлади... Черков эшигининг илмоқлари ниҳоят бўшаб, эшик очилади. Ичкари қоп-қоронғи подвал бўлиб, гўё ҳеч кимса йўқдай.

Бондаренко секин чақиради:

— Ўртоқлар! Тирикмисизлар, ўзи?

Олдинига ҳеч ким индамайди, фақат аллақандай бир шитирлаш эшитилади.

— Қўрқманглар! Бизларни Иван Петрович Млинский юборди.

Қоронғиликда қизнинг кўланкаси пайдо бўлади. Кўйлаги йиртилган, бировнинг рўмолини ёпиниб олган, ялангоёқ Катя Бондаренконинг ёнига келиб, унга диққат билан тикилиб, орқасига ўгирилади-да, шивирлайди:

— Бизникилар...— у Бондаренконинг кўксига ташланганча, ҳўнграб юборади.

Одамлар черков ичидан гурра отилиб чиқишади.

— Секинроқ, аёллар, секинроқ!— дейди уларга Сашка Полишчук.

Занге, Охрим, унтершарфюрер ва Қляйндан келган алоқачи эшик бўсағасида туришибди. Занге дейди:

— Қляйнга қатъий буйруғимни етказинглар — ҳеч нарсага парво қилмай, охиригача олишсин!

— Хўп бўлади!— алоқачи шундай дея, ғойиб бўлади.
Занге Охримга юзланади.

— Млинский билан учрашиш бугун насиб қилмас экан, Шмиль...

Шу пайт уйнинг ёндирилган муюлишидан аланга чиқиб, олов ўрnidан тураётган Павлушкиннинг бевасини ёритади. Занге парабеллумини тўғрилайди ва бева тургани ҳам улгурмай, йиқилиб тушади.

— Ношукур чўчқалар!— тишлари орасидан сўкинадди Занге.

Пулемётчи черков ёнидаги одамларни кўриб қолиб, ўт очади.

— Кўзингга қара!— Полишчук шундай деб қичқиради-да, граната отиб, пулемётни бир муддатга жимишга мажбур қилади.

Одамлар йиқилиб-суринганча, бир-бирига ёрдамлашиб, ўрмонга қараб чопишади. Жангчилар ёш болаларни қўлларида кўтариб олишган. Зина ва унинг ўртоқлари чопаётганларга пешвоз чиқишади-да, югуришга ярамай қолганларга қараша бошлашади... Баъзи бировлар эса шу йиқилганича, далада қолиб кетишади...

Хват қишлоқнинг шундай этагида пойлаб ётган жангчиларни ҳужумга бошлайди.

Ҳужумга ўтганлар автоматлар ва пулемётларнинг ўқига дуч келишади, лекин бизникилар қўққисдан қилинган ҳамла билан ҳали ёниб улгурмаган уйларга етиб олишади. Улар қисқа давом этган қўл жангида жазоловчиларни уйларни ташлаб чиқишга мажбур этишади ва ўзлари ўрнашиб олишади.

Ховлига учиб кирган ўқларнинг бири Охримнинг тепасидаги ойнани чил-чил синдиради.

— Бу ерда аҳмоқона ўлиб кетиш ҳам ҳеч гапмас,— тиржаяди Занге.— Жўнаб қолиш керак.

Ҳужумга ўтганлар душманнинг бор эътиборини ўзларига қаратиб, шу билан қишлоқ аҳолисининг ўрмонга

кириб яширинишга имкон туғдиришади. У ерда Зина ва жангчилар яраланган ҳамда куйганларга дастлабки ёрдам кўрсатишмоқда. Зина бир боланинг оёғини боғлаб қўйиш учун Катяга бинт узатади, чақалоғини кўкрагига босганча, ҳадеб ҳарсиллаётган Анна Лосенковага флягасини беради. Анна жон-жаҳди билан сувдонга ёпишади. Ичиб бўлгач, у флягани Зинага қайтарали-да, кофтасининг тугмаларини ечиб, чақалоғини эмиза бошлайди.

Аланга баланд ловиллаб ёнаётган тегирмоннинг ёнида пулемётлар ўрнатилган бронетранспортёрлар панасида қишлоқдан чиқиб бораётган машиналар колоннаси кўринади.

— Қочишяпти, газандалар... Олга!— Хват уйнинг деразасида кўчага отилиб чиқади. У ракета отадиган тўппончасини чиқариб, ўқ узади.

Уни бир неча жангчилар қувиб ўтишади, уларнинг орасида Костя ҳам бор.

Новча қишлоқ узра отилган ракетага қарайди. Алик унинг ёнида. Новчанинг одамлари йўлнинг ўрмон томонидаги бир баландлик ортида ётишибди. Йўлнинг бериги ёғида Бейсамбоевнинг йигитлари буталар панасида колоннанинг яқинлашишини кутишмоқда.

Колоннанинг олдидаги бронетранспортёр пулемёт ўқи билан йўлни «пайпаслаб» боради.

Новча асабийлашганча, чўпни чайнайди.

— Ўт оч!— қичқиради у.

Тасир-тасир ўқлар отилади. Бироқ жазоловчиларнинг пулемётлари Новчанинг одамларини ерга қапиштириб ташлайди, улар яхши отолмай қолишади.

— Эҳ, нега шошилишади-я?— дейди алам билан Бейсамбоев.— Яқинроққа опкелиш керак эди... Ўт оч!

Жазоловчилар автомат ва пулемётларнинг тифиз ўқлари остида чекина бошлайди. Бронетранспортёрлар уларни паналарига олишган.

Машиналарнинг бири портлаб кетади. Ундан сак-

раб тушган солдатлар олдиндаги бронетранспортёрга кўмак берганча, ёриб ўтиша бошлайди.

Новча томондан отишнинг мазаси қочади.

Бу воқеа қишлоқдан қочиб чиққанлар яширинган ўрмоннинг яқинида кечади.

Полишчук автоматини олиб, ўрнидан туради.

— Ўтёқарларга бир қарашворайлик!..

Зина қишлоқ советининг раиси қилиб сайланган аёлга дейди:

— Одамларни нарироққа опкетинглар, бизлар тезда қайтамиз!— шундай дея, қиз жангчиларнинг ортидан чопа кетади.

Улар айни пайтида етиб келишади. Новчанинг одамлари сиқувга чидаёлмай, чекина бошлаган.

— Ҳа, мунча, капалакларнинг учиб кетди? Қани, олға, биродарлар!— қичқиради Полишчук.

Жангчилар чекинаётганларни оралаб, олға интилишади.

— Уятмасми, лочинвойлар!— бақиради Новча.

Унинг одамлари орқага қайтиб, жангчиларнинг изидан чолиб кетишади. Новча билан бирга отрядга келган бадқовоқ барзанги сонидан яраланган. У ёнбошида ётганча, тишини қисиб инграйди. Зина унинг ёнига югуриб келади-да, сумкасидан пакет олади. Ярани боғлагани ўнғай бўлсин, деб қиз уни нариёғига салгина сурмоқчи бўлади. Ярадор тишларини ғижирлатиб, кутилмаганда немисчалаб сўкиниб юборади. Зина ҳайрон бўлиб унга қарайди ва ўзига ғазабли, ошкора нафрат билан тикилиб турган кўзларни кўради.

— Нима гап?— кимдир уларнинг тепасида пайдо бўлади.

Зина бошини кўтариб, Новчани кўради.

— У немисчалаб нимадир деяпти, ўртоқ командир,— дейди ҳайрон бўлган Зина.

Уларнинг ёнидан партизанлардан бири чолиб ўтиб кетади.

— Сотқин!— Новча пистолетини олиб ярадорни отиб ташлайди.

— Нега ундай қилдингиз? Нима гаплигини билиш керак эди-да...— Зина ўликнинг устига энгашади.

Новча атрофига аланглайди, яқин-орада ҳеч ким йўқ. У бир қадам ортга чекиниб, қизнинг орқасидан ўқ узади.

Жазоловчи отряднинг асосий кучлари йўлнинг ўрта-сида ёнаётган иккита юк машинасини ва бронетранспортёрини қолдириб, ёриб ўтишади-да, жўнаб қолишади.

Йўлнинг бўйидаги ҳозиргина жанг бўлган баландликда командирлар: Хват, Бейсамбоев, Бондаренко, Новча туришибди... Улар сўзсиз, зўр бериб чекишмоқда. Кун ёришиб қолган. Пастликда қишлоқнинг сўнгги уйлари ёниб бўлмоқда...

— Менинг одамларим тажрибасизроқ, энди...— ўзини оқлайди Новча.

— Ҳечқиси йўқ, қўявер...— уни юпатади Хват.— Ни-ма бўлгандаям, абжақларини чиқардинг-у.

— Қочирвормаслик мумкин эди,— дейди Бейсамбоев, Бондаренко аллақаяёққадир шиддатли тикилиб қолган. Ҳаммалари ўгирилишиб, қўлларида жонсиз Зинани кўтариб келаётган Полишчукни кўришади... Полишчук уни эҳтиётлик билан ерга қўяди ва жасаднинг ёнига чўккалайди. Атрофдаги жангчилар тўплана бошлашади. Полишчук бошини кўтариб, қисқагина дейди:

— Орқасидан отилган!.. Иблислар!..

«Бюссинг» типидаги брезент билан ёпилган кузовли оғир юк машинаси ўйилиб кетган йўлдан келмоқда. Кузовнинг орқасида сафдан ташқарида хизмат этувчи иккита солдат карабин ушлаб ўтиришибди, уларнинг нариёғида тартиб билан териб қўйилган ўртача катталиқдаги қутичалар кўринади.

Кабинада шофёрнинг ёнида капитан Георг Райснер бормоқда.

Машина ўрмон ичига киради. Ўрмон йўли текисроқ ва қуруқроқ. Райснернинг кўзлари олдинда. Машиналарнинг кичик бир колоннаси уларнинг ёнидан ўтиб кетади. Йўл тагин кимсасиз бўлиб қолгач, Райснер шофёрга дейди:

— Секинроқ ҳайда, ефрейтор... Бу ерлар хавфлироқ жой.

Ҳайдовчи тезликни пасайтиради. Райснер олдинга диққату эътибор билан қарайди.

Муюлишда қаршидан немисларнинг формасини кийган уч киши ўтирган аравачали мотоцикл чиқиб қолади. Мотоцикл уларнинг ёнидан ғизиллаб ўтиб кетади-да, орқасига бурилади. Райснер пешонасидаги ойнакдан уларни қувиб келишаётганини кўради-ю, лекин унга саволомуз боққан шофёрга ҳеч нима демайди. Мотоциклчилар юк машинасини қувиб ўтиб, бир оз уларнинг олдида боради-да, кейин йўлнинг четига бурилишади. Мотоциклдаги офицер машина ҳайдовчисига ишора билан тўхташни буюради. Шофёр эса яна Райснерга савол назари билан қарайди.

— Тўхта!— дейди капитан.

Машина тўхтайди. Учта мотоциклчи автоматларини тўғрилаб, кабинага яқинлашишади.

— Бу ёққа чиқ!

Шофёр тушади, Райснер ҳам ерга сакраб тушади-да, машинанинг орқа томонига юради. Ваҳимага тушган солдатлар карабинларини маҳкам ушлаб олишган. Улар капитанларини кўришиб, сал ўзларини босишади. Райснер уларга дейди:

— Тушинглар. Карабинларингизни қўйинг, ёрдамлашвориш керак...

Солдатлар сўзсиз бўйсунишади.

Улар қуроолларини қўйишлари ҳамон йўл четидаги хандақлардан ниқоб халат кийиб олишган Млинский-

нинг разведкачилари пайдо бўлишади. Улар ўзларини йўқотиб қўйган қўриқчиларни шовқинсизгина йўл чеккасига олиб боришади. Шофёрни ҳам ҳар эҳтимолга қарши операция пайтида қўйиб қўйилган пулемётнинг ёнига ҳайдаб келишган.

Разведкачиларнинг изидан йўлга чиққан Млинский Афанасьев — Райснерга харитани ва ҳужжатларни узатади.

— Сени мана шу ерда кутамиз.— Майор унга харитадан бир жойни кўрсатади.

— Бўпти...

— Ва ҳар эҳтимолга қарши одамларимизни ҳамма йўллардан жанубга томон юборамиз.

— Ишонаманки, ҳаммаси жойида бўлади,— жавоб беради Райснер.

Улар қучоқлашиб, хайрлашишади.

Райснер немис формасидаги автоматчиларга ўгирилади. Бу офицер ва иккита солдат Горшков ҳамда подполковник Фёдоровнинг парашютчилари. Райснер уларга илжайиб, немисчалаб дейди:

— Кетдикми?

— Бизлар тайёрмиз,— немисчалаб жавоб беради Горшков.

Райснер билан парашютчилардан бири кабинага, Горшков ва нариги солдат эса кузовга чиқиб олишади.

— Омадингиз келсин!— қичқиради Млинский.

— Боплаймиз!— унга жавобан дейди Горшков.

Машина дарров тезлигини ошириб, худди ҳеч нарса содир бўлмагандай, йўл яна кимсасиз бўлиб қолади...

«Бюссинг»нинг қаршисидан бир неча бронетранспортерлар ҳимоясидаги юк машиналарининг колоннаси келмоқда.

— Худди вақтида улгурибмиз...— бошини силкиб қўяди ҳайдовчи.

— Исмингиз ким?— немисчалаб сўрайди Райснер.

— Сергей.

— Бунақасига-чи?

— Бунақасига—ефрейтор Калль. Бранденбургданман..

— Мен капитан Георг Райснерман. Сафаримизнинг охиригача русча гаплашишни ва сизнинг исмингизни ҳам бир чеккага қўйиб турамиз, Серёжа. Майлими?

— Худди шундай, жаноби капитан,— немисча жавоб беради шофёр.

Занге билан Новча Вольфнинг қаршисида қаққайиб туришибди. Суҳбат унинг кабинетида кечмоқда. Вольф жаҳлга минганча, ходимларининг теварагида, юмшоқ гиламда худди мушукка ўхшаб сассиз юриб турибди. У Новчанинг рўпарасида тўхтаб, унга тикка боқади.

— Мен штурмбанфюрернинг буйруғини адо этдим...— дейди Новча.

— Кимлар билан?— унинг гапини бўлади Вольф.— Партизанларни биргина сизнинг зондеркомандангизнинг кутилмаган ҳужуми билан йўқ қилиб ташлаш мумкин эди, гауптштурмфюрер Кляйн!

Кляйн — Новча миқ этмайди.

— Нима қип қўйдингизлар, ўзи?— бақириб юборади Вольф.— Бу бадном Млинскийни қўлга тушириб, отрядни яксон қилишнинг ўрнига «Бранденбург» СС дивизиясининг уч юзта сара солдати ўзаро урушиб ётишса! Шармандалик-ку!

— Русларнинг айтганидай, ҳар бир ёмоннинг бир яхши томони бор: ўша жангдан кейин Млинский «партизан» отрядининг командири гауптштурмфюрер Кляйнга тўла-тўқис ишонадиган бўлади энди,— дейди Занге ва қўшиб қўяди:— Фақат қишлоқдаги қопқон ҳақида уни олдиндан хабардор қилишмаган бўлишса...

Тиканли симлардан қилинган тўсиқлар ва темирбетон дзотларининг амбразуралари қуршовидаги назорат — пропуска пунктининг ҳар икки томонида машиналар тизилиб кетган.

Қора резинали плаш кийган СДнинг шарфюрери

ҳужжат текширмоқда. Машина текшириш пунктига аста-секин яқинлашиб бораркан, Райснер вазиятни кўздан кечиради: бронетранспортёр, аравачаларига пулемёт ўрнатилган иккита мотоцикл ва йўл устидаги тўсиқ кесиб ўтиб кетгани имкон бермайди. Райснер ойнадан шарфюрерга ҳужжатларни узатади.

Мотоцикллар ёнидаги солдатлар КПП да нима кечаётганини диққат билан кузатиб туришади.

— Ҳужжатларда қўриқчи солдатларингизнинг фамилиялари кўрсатилмабди,— айб топади шарфюрер.

— Уларни комендант ротаси жўнатади,— жавоб беради Райснер.— Фельдфебелдан талаб қилинг.

Шарфюрер кабинадан машинанинг орқасига ўтади, унинг кўзлари Горшковнинг нигоҳларига тушади.

— Ҳужжатларингизни кўрсатинг, фельдфебель!— У қоғозларни олиб, кузовдаги қутиларга ва машинанинг номерига бирров қарайди-да, кабина томонга қайтади.— Накладнойларга қараганда совғалар опкетяпсиз экан... Жин урсин, бошлиқларнинг иккинчи табақадагилар учун ҳиммат кўрсатганини энди кўришим.

— Нарсаларни кўрмоқчимисиз?

— Майли, кўрсак ҳам бўлаверади...

Райснер кабинадан тушиб, шарфюрер билан бирга орқага ўтади.

— Фельдфебель!— буюради у Горшковга.— Қутини оберворинг!

— Хўп бўлади!— Горшков қутилардан бирини олади, лекин шарфюрер уни тўхтатади.

— Ҳув анави, четдагисини!

Горшков Райснерга бир қараб қўяди-да, шарфюрер кўрсатган қутини олиб, унга беради.

— Очинг!— дейди шарфюрер қўлини қутига тегизмай.

Горшков тагин Райснерга қарайди, у бошини силкийди.

— Очаверинг, фельдфебель!

Горшков қути боғлаб қўйилган қоғоз лентани йиртиб, ичидаги: колбаса, галеталар, шоколад, консервалар, бир шиша ароқни кўрсатади.

Шарфюрер беихтиёр ютиниб қўяди.

— Бу ёққа беринг,— Райснер қутини Горшковдан олади-да, шарфюрерга узатади.— Эсдалик учун олинг. Биз олиб боргунимизча ҳали барибир камайиб қолади...

— Раҳмат, керакмас,— қуруққина дейди шарфюрер. Утиб кетаверинг.— У ҳужжатларни Райснерга бериб, навбатдаги машина томон юради.

Капитан Горшковга шўх илжайиб қўяди-да, унга қутини бериб, югуриб кабинага чиқади. Машина ҚПП дан ўтиб олади. Йўл бўйидаги катта оқ тахтада огоҳлантирувчи шундай текст ёзилган: «Сиз ёпиқ зонага кирапсиз. Зонада СД офицерларининг барча кўрсатмалари дарҳол ва сўзсиз бажарилиши лозим». Тагида яна аллақандай майда ёзув бор.

Чап томондаги тепаликнинг қиррасида йўлга нисбатан поғоналаб қурилган ва чим ҳамда ниқоб тўри билан яхшилаб бостирилган шинаклар қатори кўзга ташланади.

Райснер планшетнинг целлулоид филофига игна билан бир тешиб қўяди...

Армиялар группаси қўмондонининг штабида кенгаш кетмоқда. Ҳар хил қўшинлар турларига мансуб ўнтача генерал фон Хорннинг кабинетиде узун стол атрофида ўтиришибди. Бизга таниш инженерлик бошқармасининг бошлиғи генерал Шварценберг ва бригаденфюрер Вольф ҳам шу ерда. Сочлари текис фарқланган, пенсне таққан ёшроқ генерал доклад қилмоқда:

— «Бисмарк» плани душманга маълум, шунинг учун ҳам унинг асосий омилларидан бири — тасодифийлик энди бекор бўлади...

— Бунга ишончингиз комилми?— унинг гапини бўлади фон Хорн.

Генерал ранжиш ва биров такабурлик билан пенсесини қимирлатиб қўяди.

— Жаноби қўмондон, биз разведкани доимий равишда ва ҳамма воситаларни ишга солиб, олиб бормоқдамиз. Тўпланган маълумотларнинг таҳлили шундай хулоса қилишга мажбур қилади: руслар катта кучларини, айниқса, артиллериясини биз асосий зарба бермоқчи бўлаётган йўналишда йиғмоқдалар.

Фон Хорн генералга ўтиришни ишора қилади.

— Жаноблар, қатъий сирлилиги сабабли илгари сизларга маълум бўлмаган ва сизлар ҳатто тасаввур ҳам қилмаган нарса тўғрисида энди очиқ гапиришга вақт етди. Бригаденфюрер, марҳамат!

Вольф ўрнидан туради.

— Жаноби қўмондон, сиз билан қилган аҳдимиз ҳамда империя хавфсизлик бошқармаси билан келишувимизга мувофиқ мен совет разведкасининг «Бисмарк» плани билан тўла-тўқис танишиб олишига ҳалал бермадим. Бу планга кўра 27-катакка таяниб, қарши ҳужум кучайтирила боради. Разведка бошқармаси бошлиғининг душманимиз кучларини мана шу йўналишда тўплаётгани тўғрисидаги доклады эса бизнинг мақсадга эришганимизни тасдиқлайди...

— Жаноблар! Ишнинг мағзи қисқача мана шундай.— Фон Хорн ўрнидан туриб, харита томон юради.— Генерал Ермолаев бизнинг ҳужум қилиш жойимизни ва муддатимизни билиб олгач, шак-шубҳасиз, у қўшинларимиз жамланган ерга зарба беришга уриниб кўради. 27-катакда жойлаштирилган дивизиялар кучсиз қаршилик кўрсата бориб, чекинишади. Душман марказий участкадаги мудофааимизни энди ёриб ўтдик, деб ўйлаганида, унинг қўшинлари бизнинг мустаҳкам жойлашган қудратли кучларимизга дучор бўлади... Энди эса сиз давом эттиринг, генерал Шварценберг,— таклиф қилади фон Хорн Шварценбергга. Шварценберг ўрнидан туриб, харита томон юради.

— Мана бу «Б» зонасида, фронт чизигидан ўттиз километр ичкарида,— дейди у,— қулай ландшафтдан фойдаланиб, мудофаа системасини қурдик. Ишлар фақат тунда ва фақат немис инженерлик қисмлари томонидан бажарилди. Барча иншоотларнинг ерни қазиб қурилганлиги ва яхшилаб ниқобланганлиги натижасида уларнинг жойлашган ерини ҳаводан туриб сираям аниқлаб бўлмайди. Бетонлаштирилган артиллерия бункерлари ва хандақларда қўйилган танклар ҳар қандай ҳужумга бардош бера олади ҳамда ҳужумни қайтара олади...

— Бир жойда ўралашиб қолган руслар,— гапни давом эттиради фон Хорн,— янги-янги кучларни шу ерга олиб келиб, қанотларини кучсизлантириб қўяди. Қизил Армиянинг Жанговар уставида: «Душман чекинган вақтда зудлик билан ва бор кучларни ишга солиб, уни таъқиб қилмоқ лозим»,— деб равшан ёзиб қўйилган, шакшубҳасиз Ермолаев худди шундай қилади! Албатта, шу тахлитда иш бўлиб, қопқонимизга илинади. Ушанда биз унга зарба бериб, ҳалқани ўраб оламиз!

Райснер ва унинг ўртоқларининг ёпиқ зона йўллари бўйлаб ўтаётиб кўрган нарсаларининг ҳаммаси Шварценберг ва фон Хорннинг айтганларига яхшигина мисол бўлади: кўплаб таянч пунктлари ва пухта ниқоб қилинган бетон бункерларга эга бўлган учта кучли мудофаа минтақалари, дотлар, дзотлар, танкка қарши майдонлар, сим тўсиқлар, ўралар, хандақда қўйилган ва устига уйлар шакллари қурилган танклар, зовурлар, миналар қўйилган тўсиқлар...

Кичик ўрмонлар ва чакалакзорлар орқасидаги танклар, ўзи юрар тўплар ҳамда қўшинлар аниқ кўриниб турибди. Бу ўрмонларга ўтадиган йўлларда шлагбаумлар ўрнатилиб, соқчилар қўйилган.

Райснер целлулоид остига харита қўйилган планшетга сезилмайдиган қилиб тешиклар қўйиб боради.

Машина хилват бир йўлга бурилиб, атрофида қалин

оқ қайинлар ўсиб ётган дарёнинг бурилиш жойига бориб тўхтади. Машинани сув бўйига ҳайдаб, ўзлари пастга тушишади-да, орқа борт томонга ўтишади. Горшков қутилар уюмига қараб, немислар каскасини пешонасига суриб, мутлақо русчасига бўйинини қашиб қолади.

— Вой, онагинам ўргилсин-эй!..

— Балки паққос тушириб оларсан? Кутиб тура қоламиз...— жилмаяди Райснер.— Ёки фрицларга совға қиламизми?

Горшков кузовга чиқади-да, қутини олиб... сувга отади.

— Шу жойни менга харитадан кўрсатиб қўйинг, капитан, урушдан сўнг мен оғайниларим билан бир келай,— дейди у.

Улар ишга киришади. Тезда машинани совғалар тўла қутилардан бўшатиб бўлишади.

Райснер ҳужжатларга белгилар қўяркан, Горшковга келган томонларига имлаб, сўрайди:

— Сенингча, нима бўлиши мумкин булар?

— Қопқон. Қашқирнинг жағи! Бу иблисларни суриб чиқариш учун озмунча қон тўкилмайдиганга ўхшайди...

— Мабодо биз мана шу планшетни етказишни уддаласак, қон тўкилишини анчагина камайтирган бўлардик...— Райснер Горшковга ва парашютчиларга ҳужжатларни беради.— Тайёрмисизлар?

— Худди шундай, жаноби капитан!— жавоб беради шофёр.

— Тайёрмиз,— маъқуллайди кузовда келган камгап йигит.

Машина яна шоссега тушиб олади. Назорат пунктидан унча узоқ бўлмаган бир кичик ўрмондаги йўлнинг чеккасида санитар фурғони турибди. Ҳайдовчи мотор ёнида ўралашади. Унинг қошида турган офицер қўлини кўтаради.

— Тўхтат,— дейди Райснер шофёрга ва деразадан бошини чиқариб, офицерга диққат билан тикилади. У ёши ўтганроқ, кўзойнак таққан, кителида медицина хизмати майорининг белгилари бор. Биз уни илгари офицерлар клубининг ресторанида Райснер билан бирга кўрган эдик.

— Ташаккур, капитан. Бу лаънати машина...— гап бошлайди доктор, бироқ яхшилаб қарагач, у Райснерни танийди.— Георгмисан?! Бу ерларга қайси шамол учирди?

— Шаҳарга кетялсанми?— жавоб беришнинг ўрнига сўрайди Райснер.

— Йўқ, йўқ, КППгача борсам бўлди, телефон қилиш керак. Обориб қўясанми?

— Утир.

Улар назорат пунктига етиб келишади. Кун қорайиб, зонадан чиқиб кетувчи машиналар ҳам кўринмайди. Нариги томонда эса ўндан зиёдроқ машина қаторлашган.

Тиканли симдан қилинган тўсиқларнинг орасидан секин юриб боришади, йўлнинг бу ёғини шлагбаум тўсган.

Зонага кириб келган енгил машинадаги пассажирларнинг ҳужжатларини текшириб бўлган шарфюрер «Бюссинг»га қарайди-да, машина шлагбаум ёнига келиб тўхташи билан кабинага яқинлашади.

— Марҳамат қилиб ҳужжатларингизни олинг!— Кабинадан тушмоқчи бўлаётган докторга у дейди:— Жоингизда ўтиринг!

Райснер шарфюрерга ҳужжатларни узатади.

— Мен машина юборишларини сўраб, телефон қилишим керак,— дейди доктор эсэсчига.

— Ҳужжатларингиз!— қатъий такрорлайди шарфюрер.

— Марҳамат...— ҳужжатларни беради доктор.

Шарфюрер ҳужжатларни синчиклаб кўриб бўлгач, Райснердан сўрайди:

— Юкларни топширганингиз ҳақида қаерда белги қўйдирдингиз, жаноби капитан?— У билинар-билинмас ишора билан мотоциклчиларга имлайди.

— Қоғозда аниқ кўрсатилган: «Адольф Гитлер» дивизиясининг штабида,— осойишта жавоб беради Райснер, мотоциклчиларнинг ҳар икки томондан машинани ўраб олишаётганига қараркан. Кабинанинг орқа деворидаги дарчадан Горшков ҳам нима бўлаётганини диққат билан кузатиб туради.

Шарфюрер белгига яна бир марта қараб, дейди:

— Жаноби капитан, мен билан юришингизга тўғри келади.

Доктор Райснерга хавотир аралаш қараб қўяди.

— Нима гап ўзи, шарфюрер?— ташвишланиб сўрайди Райснер.

— Бугун эрталаб СДдагилар пропускарларнинг белгиларини ўзгартиришган. Балки, дивизия штабидагилар янглишгандир...

Райснер Горшков билан кўз уриштириб олади, Горшков сезилар-сезилмас бош силкийди.

Бункер томонга кетаётган ва капитанни орқамдан келяпти деб ўйлаган шарфюрер йўлнинг яримида тўхтаб, орқасига ўгирилади...

— Олға, Қалль!— шофёрга буюради Райснер.

Шарфюрер ҳайрон бўлганча, «Бюссинг»нинг ўрнидан юлқиниб кўзгалиб, мотоциклини йиққанини, енгил машинани афдариб, тезликни оширганча, шоссе ёнидан жўнаб қолганини кузатиб туради...

Сирена увиллайди...

Машинанинг ўнг эшиги ҳали ҳам очиқ. Гаранг бўлаётган доктор Райснерга қараб, қичқиради:

— Йўқ! Йўқ!.. Қўйсанг-чи, Георг!.. Мени қўйиб юбор!..

Бункер ичидан ўт очган йирик калиберли пулемётнинг ўқлари «Бюссинг» тепасидаги дарахтларнинг шохларини юлиб ўтади.

Горшков кузовда жойлашиб олганча, КППдан йўлга югуриб чиққан соқчиларни ота бошлайди. Парашютчи учта гранаталар боғламини отиб, иккита юк машинасини ёндириб юборади... Тўртинчи граната уларнинг орқасидан қувиш учун бурилаётган бронетранспортёрни тўхташга мажбур қилади... Машина ҳаддан ташқари тезликка минади. Уқлар визиллаб учиб ўтади. «Бюссинг»нинг ортидан қувиб келаётган икки мотоциклнинг аравачасига ўрнатилган пулемётлардан тариллатиб отишади.

Райснер дейди:

— Энди охиригача биз билан боришингга тўғри келади, доктор.

Доктор Райснерга қўрқув аралаш қараркан, тутилиб, дейди:

— Ҳа... Ҳа... Георг... Гестаподагилар барибир ишонишмайди... Менинг тасодифан бундай... Ишонишмайди...

Райснер бош силкийди.

Йўл тепага кўтарила боргандан машинанинг мотори зўриқиб гуриллайди. Мотоциклчилардан энди яширинишлари ҳамон Сергей кескин тормозни босади... Мотоцикллар тепанинг ортидан отилиб чиқишади. Юк машинаси билан уларнинг орасидаги масофа ўттиз-қирқ метрча бор.

Горшков автоматдан бир сидра ўқ узади, худди шу пайт кузовдан отилган гранатанинг портлаши эшитилади. Мотоцикллардан бири ловиллаб алангаланганча, йўлда ёнаётган бензинни сачратиб, ағдарилади. Иккинчиси эса шу келишида рулни буриб, зовурдан отилиб ўтади-да, то ағдарилиб тушмагунча, сирғаниб, баҳорги балчиқни сачратиб кетади...

Энди «Бюссинг»нинг орқасида ҳеч ким йўқ. Экипаждан ҳеч бири шикастланмаган ва йўл очиқ.

Сергей жилмаяди.

— Қайтиб кетишди, шекилли...

Доктор унга довдираб қараб, ўзи ҳам тушунмаган ҳолда илжайиб қўяди.

Райснер харитага тикилади.

— Яна бир ўн беш километрча ўтиб олсак эди, у ёғида ўзимизникилар кутиб олишарди...

Гўё унинг гапларига жавоб қилгандай, йирик калибри пулемётнинг ўқлари кабинанинг ойнасини тешиб ўтади... Доктор синиб тушган олдинги ойнага нимадир бўлиб муқкасидан тушади, Сергей бўлса, рулни қўйиб, талвасада елкасига ёпишади...

Олд томондаги ўрмондан йўлга иккита бронетранспортёр ўрмалаб чиқади, уларнинг ортида бир неча мотоцикллар кўринади.

Сергей соғ қўли билан рулни ўнглаб олгунча, Райснер машинани ушлаб турмоқчи бўлади. Сергей машинани кескин буриб, зовурга ҳайдайди ва тасодиқ туфайлигина ағдарилишдан сақланиб, шоссега чиқади.

Бронетранспортёрлар ўт очишда давом этишади. Уқлар брезентни йиртиб, бортга шатирлаб урилиб, темир парчалари ва ёғочлар ҳар томонга учади...

Мотоциклчиларга дуч келишган жойдан сал нарироқда машиналар йўлни кесиб туришади. Машиналардан ит етаклаган солдатлар сакраб тушишади...

Сергей машинани далага буради, даланинг охирида нажотбахш баҳорги ўрмон қорайиб кўринади. Ботқоғи чиқиб ётган қўриқ жойда машина оғир сирганиб боради, бронетранспортёрлар машинани ўққа тутганча, йўлни кесиб чиқа бошлайди. Уларнинг орқасидан худди бўриларнинг тўдасига ўхшаб, бир неча мотоцикл эргашади...

«Бюссинг» биринчи бўлиб чакалакзорга етиб, тўхтайди. Кузовдаги парашютчи бортдан ошиб тушади-да, буталар тагида ётиб олади... Яраланган Сергей ҳам кабинадан аранг тушиб, унинг ёнига чўккалайди. Парашютчи Сергейга қарамасдан, унга автоматни узатади. Горшков улардан йигирма метрча наридаги тепаликка ётади. У бўғиқ овоз билан капитанга қичқиради:

— Тезроқ бора қолинг!.. Биз паналаб тураимиз!..

Капитан хиёл ўйланиб туради-да, тезлик билан ўрмон томонга узоқлаша бошлайди...

Бронетранспортёрлар яқинлашиб келади. Улардаги пулемётлар бетиним тариллаганча, Горшковни, Сергейни ва парашютчини бош кўтаргани қўймай, ўнг ва чап томонда мотоциклчилар уларни қуршаб келади...

«Бюссинг» лов этганча ёниб кетади...

Парашютчи ўрнидан туриб, иккита граната ирғитади ва бронетранспортёрлардан бири қотиб қолади, лекин наригисидан отилган ўқ парашютчининг кўксини тешиб ўтади. У букчайганча, ерга ағанайди; унинг чангак бўлаётган қўли ёнида ётган гранатага чўзилади...

Сергей автоматдан ўқ узишда давом этаркан, орқага қарайди: капитан ўрмонга бориб қолган. Сергей гранатага қўлини узатиб, қонга тўлган оғзидан бўлиниб чиқаётган товуш билан Горшковга қичқиради:

— Чекин! Капитанни панага ол!..

Горшков яқинлашиб келаётган мотоциклга қараб яна бир бор ўқ узади-да, энгашганича, ўрмонга югуради...

У ўрмон чеккасига етганида, гранатанинг портлаганини эшитади. У орқасига ўгирилиб, Сергейнинг парча-парча бўлган жасади устига тушаётган тупроқ уюмларини кўради...

Вольф кабинетдаги парда билан тўсиб қўйилган ён эшикка боради-да, Охрим Шмилни ичкарига киритади.

— Бу ёққа чиқ. Охрим,— Вольф стол ёнида турган Аликни унга кўрсатиб, сўрайди:— Мана, шумиди?

— Ҳа, ўхшаб турибди,— дейди Охрим.— Мен уни қишлоқда, Зангенинг ёнида кўрган эдим. У Новчанинг отрядидан алоқачи бўлиб келганди.

— Мен сизларнинг танишиб олишларингизни ва келажакда яқиндан ҳамкорлик қилишларингизни истайман. Шмил, бу Алерт бўлади, яширин ташкилот тармоғини ўша очиб берди...

Телефон жиринглаб, унинг гапани бўлади. Вольф трубкини кўтаради. У телефонда гаплашаркан, Охрим билан Алик сўзсиз бир-бирини кузатишади.

— Хўш... Нима-а?!.. Нечта? Нечтаси зонадан чиқиб кетди?.. Хўш... Капитан Георг Райснер-а?.. Фельдфебель Блюм ҳамми? Қўлга туширилсин!!! Тириклайича! Нима қилиб бўлсаям, қўлга олинг, штандартенфюрер, акс ҳолда кунингизни кўрасиз! Мен ҳозироқ йўлга тушяпман! Тамом!— У трубкини қўяркан, тўнғиллайди:— Млинскийнинг нима учун Селишчига келмагани энди маълум бўлди...— У хаёлидан кўтарилган Охрим билан Аликни кўриб, кескин дейди:— Боринглар! Сўнг чақираман! Боринг!

Шом пайтидаги ғира-ширада ёмғир майдалаб шивалайди. Улар чакалакзор ўсиб ётган ботқоқлик бўйлаб боришмоқда. Иккаласи ҳам азбаройи ҳориб толишган. Олдинига Афанасьев йўл бошлайди, сўнгра Горшков у билан алмашади. Орқада, чапда ва ўнг томонда итларнинг ҳуриши эшитилади. Улар ҳам базўр келишмоқда. Итлар қоринларигача балчиққа беланганча, судралишиб, ифлос лойни ютиб вовиллашади...

Офицерлар ҳориган солдатларни қисташади:

— Олға!.. Олға!..

Гоҳо уларнинг битта-яримтаси олдинга сапчиркан, шу зум ботқоқлик узра ўқлар тариллаб, солдат тағин ўзини балчиққа ташлайди.

Афанасьев Горшковнинг изидан етиб, унга автоматини беради-да, харита ва ёзувлар солинган планшетни олиб, олға юради. Горшков капитанни паналаб, оз-моз жилмай туради. Улар ана шу тахлитда бир-бирини душман ўқидан паналаганча, планшетни қўлма-қўл узатиб, ботқоқликни кечиб боришади...

Яна бир олдинга интилган солдатни автоматдан отилган ўқлар ер тишлатади... Офицерларнинг командалари эшитилади:

— Диққат! Тириклайин қўлга олинсин!.. Буйруқ шундай — тириклайин ушлаш керак!

Шунинг учун ҳам немислар чеккага қараб отишиб, булар иккаласини барибир ҳеч қаяққа кетолмайди деб ҳисоблашади...

Ботқоқликнинг охиригача ҳали узоқ. Бизникиларнинг мадори қуриган, автоматда ҳам саноқли ўқлар қолган.

Афанасьев билан Горшков тобора секинлашишар, улар ботқоқликнинг кўлмагига тобора сингиб боришади...

Яна Афанасьев йўлдошини паналаб боради...

Чапда, икки юз метрча масофада ботқоқликдаги қуриган дарахтлар орқасидан кутилмаганда бир гуруҳ эсэсчилар пайдо бўлишади.

Афанасьев уларга қарата охирги ўқларни узади. Эсэсчиларнинг иккитаси ағанаб тушади, учинчиси эса карабиндан отиб қолади. Афанасьев «оҳ» деганча, йиқилиб, аста-секин балчиққа бота бошлайди.

Горшков қичқириқни эшитиб, орқасига қайтади. У энгашиб, Афанасьевни кўтариб олади ва отмасдан, секин яқинлашиб келаётган солдатларга эътибор бермай, капитанни ботқоқликда чиқиб турган бир неча дўнгликдан иборат оролчага олиб чиқади. Автомат тушиб қолган, гарчи унда ўқ қолмаганини Горшков билса-да, барибир уни топиш ниятида теваракни излаб кўради. Нафас олиб ётган Афанасьевнинг юзини артади. Афанасьев кўзини очиб, Горшковни кўради-да, ўрнидан турмоқчи бўлади. Шу билан у бутунлай мадорини йўқотади. Горшков уни йиқилиб тушмасин учун ушлаб олади...

— Боргин, — дейди зўрға нафас олиб Афанасьев, — боргин... Буюраман! Планшетни эҳтиёт қил, мен буларни тутиб тураман... Озгина қолди... Бор... Жанубга қараб...

Горшков уни қўйиб юборади. Капитан чайқалиб тураркан, пистолетининг ғилофини ечади...

Горшков орқасига қарамасдан узоқлашиб боради...

Ҳамма ёқ жимжит, ҳатто итлар ҳам акилламай, фақат яқинлашиб келаётган солдатлар этикларининг чалпиллашларигина эшитилади.

Ўқ овозларини эшитиб, Горшков бир дақиқага тўхтаб қолади. У бўйнига осиб олган планшетини тўғрилаб, қирғоққа дадил яқинлашади. Қоронғилик уни ўз бағрига олади...

Матвей чолнинг араваси рестораннынг ёнида турибди. Кўчани диққат билан кузатиб турган чол яқинлашиб келаётган Охримни кўради. Секингина жиловни силтайди. От ўрнидан жилади. Чолнинг қочиб қолмоқчилигини кўрган Охрим югуриб, тошкўчани кесиб ўтади.

— Нима сенинг араванг ҳаммага ҳам хизмат қилавермайдими, Матвей Егорович?— юриб кетаётган аравага ўтираркан, сўрайди Охрим.

Матвей чол ҳеч нарса демайди.

— Фақат немисларни оламан, деб ёзиб қўйсанг бўларкан.

Матвей чол унга қарамай, отларга қамчи босади.

— Нима керак ўзи, сенга?— сўрайди у.

— Ўтган жума кuni сулини қаердан сотиб олганингни билмоқчиман.

Матвей чол орқасига ўгирилиб, Охримга ҳайрон бўлиб қарайди.

— Мен уни қарзга олганман...

— Бу бошқа гап,— жилмаяди Охрим.— Вақтимиз зиқ, Матвей Егорович. Жудаям шошилинч.— У чолга халтачани узатади.— Буни зудлик билан ўрмонга элтиб бериш керак.

— Қанақасига зудлик билан?

— Ҳозирнинг ўзидаёқ.— У чолга тамаки ўраш учун букланган газетани беради.— Бунда шаҳардан чиқиб кетишга пропуски бор. Кўп нарсанинг тақдири сенинг қўлингда, Матвей Егорович. Млинскийнинг ҳаёти хавф остида.

— Иван Петровичнинг дегин-а? Худонинг ўзи сақла-син-э...

— Шошилгин, Матвей амаки. Фақат эҳтиёт бўл...— Охрим шундай деб, аравадан сакраб тушади-да, жин-кўчанинг муюлишида кўздан ғойиб бўлади.

Матвей чол отга қамчи уради-да, аравани шаҳар кў-чалари бўйлаб тарақлатиб кетади.

Горшков тонг олдида қуруқликка чиқиб олади. У ер-да чўзилади-да, кўзларини юмади... Қимнингдир елка-сидан силкитганидан у уйғониб кетади.

— Тургин! Тура қолсанг-чи!

У кўзларини очади ва нақ тумшуғининг олдидаги каттакон кирза этикни, кейин кулранг шинелнинг этаги-ни ва Ерофеевнинг юзини кўради. Горшков жилмайиб қўяди-да, ўрнидан тура бошлайди. Унинг ёнида Млинс-кий пайдо бўлади.

— Мана,— Горшков майорга планшетни узатади.

Млинский планшетни оларкан, сўрайди:

— Бошқалар қани? Афансьев қани?

— Афанасьевми?— дарров илғамайди Горшков.— У ёқда,— қўли билан ботқоқликни кўрсатиб, дарахт ости-га ерга чўзилади-да, уйқуга кетади.

У Млинский жангчиларининг жазоловчиларни бот-қоқликдан қандай қувиб чиқаришганини, Ерофеев уни ёнига ағдариб, тагига шинелини тўшаганини билмайди. У уйқуда... Ботқоқлик тепасини туман қоплаб олган. Ал-лақаерда ит увиллайди... Жангчилар Афанасьев ётган оролча ёнида туришибди. Капитаннинг ёнида бир неча гильзалар ялтираб кўринади. Унинг чаккасидаги кички-нагина ярадан шилдираб оққан қон қотиб қолган. Чан-гак бўлиб қолган қўли пистолетни маҳкам тутганча ёта-ди. Атрофдаги ботқоқликда ҳеч нарсани қораси кўрин-майди, фақат ҳали ҳам аллақаердадир ит увиллайди.

Млинский пистолетни олиб, унинг затворини тортиб кўради, у бўм-бўш.

— Охирги ўқ билан...— секин дейди майор.

Наташа рақамларни тез-тез қалаштирганча, шифровка қабул қилади. Осойишта овоз бу рақамларни сўзларга айлантиради: «Махсус вазифаларни бажарувчи отряднинг командири майор Млинскийга...»

Млинский ўрмондаги сўқмоқдан аста-секин кетиб бормоқда. Унинг оёқлари остида ўтган йилги япроқлар шилдираб эзилади, япроқлар орасидан у ер-бу ерда но-зик кўкатлар бош кўтарган. Майорга гўё ҳар бир дарахтнинг орқасида кимдир тургандай ва унинг кўзларига тикилаётгандай туюлади. Майор уларни ҳаётда қай ҳолатда эса сақлаб қолган бўлса, ҳозир ҳам худди шундай намоён бўлади: елкасида оғир сумкаси, ҳорғин боқиб, жилмайиб турган Зина... немис мундири устидан Қизил Армиячилар шинели кийган Афанасьев... Жуббасининг этагини қайириб, белкурак ушлаган авлиё Павел... Захар... тортинчоқлик билан жилмайиб турган Юрченко... профессор Беляев...

Нарироқда ғира-ширада мичман Вакуленчук... капитан Серегин... отряднинг жангчилари... Фёдоровнинг парашютчилари... кўринишади...

Млинский бурилиб, орқасига қараб юради. Ўрмон кимсасиз бўлиб, Млинскийнинг ўзи ёлғиз...

У ўрмондан чиқиб келади ва эрталабки қуёш нурида ёришиб кетган далада Наташа билан Ирина Петровна ни кўриб, уларга жилмайиб қўяди.

— Шошилиш хабар, ўртоқ майор.— Наташа унга радиограммати беради.

— «Фронтнинг штаби номидан сизни ва отряднинг шахсий составини муваффақият билан самимий табриклайман ҳамда миннатдорчилик изҳор қиламан. Сизларнинг душман орқасида кўрсатаётган қаҳрамонона жасоратингиз билан фахрланамиз...»— ўқийди у. Унинг кўзлари олдида текст айқаш-уйқаш бўлиб кетади.— Наташа, манавини ўқигин, менинг кўзларим...

— «...Эртага Москва вақти билан ўн иккию ноль-нолда,— баланд овоз билан ўқийди Наташа,— сиз Кремль коменданти генерал-лейтенант Спиридоновга учрашмоғингиз лозим...»

— Иван Петрович!— чақиради уни қоровулхонадан таниш овоз. Майор ўгирилиб, Хватни ва тез юрганидан ҳаприқиб, унинг ёнига шошаётган Матвей чолни кўради.

— Мени нимагадир Москвага чақирингиз... Кремлга,— дейди паришон жилмайиб Млинский...

Кенг кабинет кўклам қуёшининг нурларидан чарогон. Деворнинг ярмигача ёғоч панель қоқилган, юқорисига эса ялтираган мато тортилган. Хонанинг кўриниши жиддий ва одмигина. Кўк мовут қопланган улкан ёзув столи устида чарм папка ва бир даста телеграммалар ётибди. Уларнинг ёнида ВЧ аппарати. Столнинг бёшида тўқима суюнчиқли катта дағал кресло. Унинг тепасида деворда Лениннинг портрети осибди.

Эшикдан кираверишдан то столгача пол устига юпқа мато қопланган қизил поёндоз тўшалган. Ўнг томондаги деворда фронтлардаги жанговар аҳвол белгиланиб қўйилган улкан харита осилган, чап бурчакда соат...

Устига фронтнинг оператив харитаси ёзилган узун стол ёнида фронт қўмондони генерал — полковник Ермолаев ва мудофаа халқ комиссариати разведка Бош бошқармасининг бошлиғи генерал-лейтенант Кондаковлар туришибди.

Яхши кайфиятли Сталин кабинетда шошилмасдан у ёқдан бу ёққа юрмоқда.

— Биз душман мудофаасининг сифатини, ўт очиш тартибини ҳамда фон Хорн армиялар группаси резервларининг жойланишини аниқлашга муваффақ бўлдик... — доклад қилади Ермолаев.— Ҳозирги кунда биз майор Млинскийнинг отряди ёрдамида...

— Яхши,— унинг гапини бўлади Сталин. У ёзув сто-

ли ёнида тўхтаб, билинтирмай, чақирув кнопкасини бо-
сади. Эшикда пайдо бўлган секретарга Сталин дейди:

— Ўртоқ Млинскийни чақиринг.

— Хўп бўлади, ўртоқ Сталин.

Млинский кабинетга кириб келади. У фронтчасига кийинган, гимнастёркаси устидан елкаси оша камар боғлаган, кўксидаги «Қизил Байроқ» ва сири кўчган «Хурмат Белгиси» орденларининг қаторида янгигина «Қизил Байроқ» ордени ажралиб туради. Млинский янги этикларининг пошнасини тақиллатиб, ўзини таништиради:

— Ўртоқ Сталин! Махсус вазифаларни бажарувчи отряднинг командири майор Млинский чақирувингизга биноан келди.

Сталин трубкасини кулдонга қўйиб, тез юриб, майорнинг ёнига келади.

— Салом, ўртоқ полковник!

Млинский тортиниб, дейди:

— Ўртоқ Сталин! Мен ҳозирча майорман...

— Майор эдингиз, энди полковник бўлдингиз.— Сталин шундай дея, айёрона жилмайиб, Ермолаевга қарайди.— Гапим тўғрими, ўртоқ Ермолаев, менга ишонмаяптилар...

Ермолаев билан Кондаков кулиб қўйишади.

— Раҳмат,— дейди соддагина Млинский.

Сталин ундан узоқлашиб, Млинскийнинг келишган қоматига мамнун разм солади.

— Ўртоқ Млинский,— кутилмаганда сўрайди Сталин,— айтинг-чи, қани ўзингиз кимсиз?

— Мен русман,— ҳаяжонланиб жавоб беради Млинский.

— Нима, биз ундайлигидан шубҳаланганмидик?— тагин жилмаяди Сталин.

Млинский ўзини ўнглаб олиб, давом этади:

— Урушгача олдин ўқитувчи бўлиб ишладим, сўнгра партия ишига ўтдим, уруш бошланишидан сал аввал че-

кистлар қаторига қўшилдим. Энди эса фронтнинг орқасидан туриб, фашистларнинг кунни кўрсатаёпмиз.

— Немисларнинг кайфияти қалай?

— Сурбетликлари хийла камайиб, қўрқоқроқ бўлиб қолишди, бироқ шундаям туришиб олишишяпти.

Сталин шарақлаб кулади-да, Млинскийнинг шундай рўпарасига келади.

— Демак, сурбетликлари камайди, денг-а? Бунисини жуда тўғри англапсиз... Қўрқоқлик — бу солдат учун ёмон йўлдош. Қўрқоқликнинг сўнгги ваҳимага айланади.

Генерал Кондаков дейди:

— Уртоқ Сталин, биз полковник Млинскийдан немисларнинг «қасос қуроли»ни яратиш бўйича иш олиб бораётгани ҳақидаги дастлабки далилларни олганмиз.

Сталин аста юриб, столга яқинлашади-да, трубкасини олиб, унга тамаки тўлдиради ва чекишга шошилмай, дейди:

— Герман фашизмга ўхшаган ниҳоятда маккор душманни енгмоқ учун нафақат унинг стратегик ниятларини билмоқ лозим, балки унинг имкониятларини ҳам билиш керак. Сўнг Кондаковнинг олдига келиб, давом этади:— Биз немисларнинг «қасос қуроли»ни яратиш бўйича олиб бораётган ишларининг қай аҳволда эканлигини зудлик билан билиб олишимиз керак!

— Уртоқ Сталин,— дейди Кондаков,— биз Германия территориясидаги, Польша ва Чехословакиядаги разведкамизни кучайтириш бўйича чоралар кўряпмиз. Агентурамизни душманнинг янаям ичкарисига ўтказиб юборишда эндиликда полковник Млинскийнинг отрядидан база сифатида фойдаланмоқчимиз...

— Млинскийнинг имкониятларини нега чекламоқ керак?— унинг гапини бўлади Сталин.— Сиз унинг отрядини тўғридан-тўғри Генштабга бўйсунадиган қилиб, мана шу масалани ҳал қилишга жалб этинг.

— Бизнинг фронт олдидаги вазифани адо этганимиз-

дан кейинми?!— сўрайди Ермолаев.— Мени кечирасизу ўртоқ Сталин, мен сизга айтган эдим...

— Албатта,— рози бўлади Сталин ва Млинскийга мурожаат қилади:— ўртоқ Млинский, генерал Ермолаевга ғалабамиз учун ниҳоятда муҳим бўлган вазифани бажаришда унинг фронтга ёрдам беринг. Сўнгра бутунлай «қасос қуроли» билан шугулланинг.— У генералларга жилмайиб қараб қўяди-да, стол ёнига қайтаркан, қўшиб қўяди:— ўйлайманки, агар унинг отрядини зарур кадрлар билан таъминласак, топшириқни боплаб бажаради.

— Биз яқин кун ичида унга строевой ва сиёсий бўлим бўйича ўринбосарларни жўнатамиз,— дейди Ермолаев.

— Жуда соз.

Млинский дадиллашади:

— Менинг бир илтимосим бор, ўртоқ Сталин.

— Қулоғим сизда,— қовоғини уяди Сталин.

— Мен отрядимга комиссарим Ҳасан Алиевни қайтаришларини сўрайман.

— Озарбайжонми?

— Худди шундай!

— Мен Бокудаги бир Алиевни танир эдим... Яхши ишчи... Сизнинг комиссарингизни қаёққа олиб кетишган?

— У яраланган эди, энди эса медкомиссиядан ўтолмай сарсон...

— Врачлар ҳам нари-берига кўнаверадиганлардан эмас,— қўлларини ёзади Сталин.— Мабодо бу шунчалик зарур бўлса, биз уларни бир амаллаб кўндирармиз.

— Раҳмат, ўртоқ Сталин,— енгил нафас олади Млинский.

«Эмка» Қизил Армиянинг Бош госпитали ёнида Яузадан кўтарилади, госпиталнинг сарғиш девори қошида ярадорлар баҳор офтобига тобланиб ўтиришибди.

Млинский кимнидир излагандай, улар томонга аланглайди. Сўнгра машина биров жойгача трамвайнинг изидан боради ва завод эшигининг қаршисидаги бекатда лиқ тўла трамвайнинг бўшадини кутишади, ундан ташаётган ишчилар асосан ўсмирлар ва хотин-қизлардан иборат.

Кекса қизил армиячи шофёр уф тортиб қўяди.

— Ёшгина болакайлар-а... Менинг ўғилчам ҳам шу...

Район болалар уйи эканини кўрсатувчи лавҳа осилган уч қаватли ғишт иморат ёнида «Эмка» тўхтайтиди.

Ховлида болалар футбол ўйнаб юришибди. Улар дарвоза олдида қўлида оғир халтача ушлаб турган полковникни кўришади... Улар ўйинни тўхтатишиб, аста-секин яқинлашишади ва Млинскийни ўраб, унга жиддий тикилиб қолишади. Болаларнинг ҳаммаси бирдай бўз кийинган, сочлари тақирлаб олинган бошлари ва қулоқлари диккайиб туради... Болаларнинг нигоҳлари кишини ҳайратга солади: синчков, чақчайган ва шу билан бир пайтда шубҳали, ғамгин, лекин у кўзларда теран бир умид яширин...

Қўлига копток ушлаган, боши каттагина, тўққиз яшар бола дейди:

— Ўртоқ майор... э, кечирасиз... ўртоқ полковник... Ваня амаки, кимнинг ёнига келдингиз?

— Мишуткамисан?— Млинский уни базўр танийди. Полковник халтани қўйиб, ўтиради-да, болани бағрига босади.— Сенинг ёнингга келдим, сени кўргани...

Мишутка ўзини йиғидан зўрға тутиб туради...

— Менинг ёнимга келганингизни билгандим... Ўзингизнинг шундай дейишингизни кутгандим.

— Қап-катта йиғит бўп қопсан, таниш ҳам қийин...— Млинский боладан яшириб, кўзини артиб қўяди. У кулимсирайди.— Сени соғиниб кетдим.

— Ростданми? Мен ҳам соғиндим. Шундай ҳам соғиндимки!.. Зина хола кеп кетгандилар, хабарингиз борми?

- Биламан, Миша.
- У яна тезда келишга ваъда берганди... Млинский болага халтани узатиб, дейди.
- Сенга у-бу олиб келгандим...
- Бир озгин бола унинг енгидан тортқилайди.
- Амаки, уруш тез орада тугайдими?
- Ҳа, тез кунда, ўғлим, тез кунда тугаб қолади.

Қизил Армия лейтенанти формасидаги, юлдузчали фуражка кийган Занге ўрмонда отда келмоқда. Унга партизанлар қиёфасидаги Алик ва учта шахсий соқчи ҳамроҳ бўлган. Ҳаммалари тиш-тирноғигача қуролланишган.

— Тўхта!— чангалзор орқасидан товуш келади.— Кимсизлар?

— «Ватан учун!» отрядиданмиз,— жавоб беради Занге,— Млинскийнинг чақириғига биноан келяпмиз.

Сўқмоқда Сашка Полищук пайдо бўлади.

Алик унга яқинроқ боради.

— Мени танияпсизми, Полищук?

— Танияпман.

Партизан отрядлари командирларининг кенгаши очик ўрмонда, осмонга теккудай баланд қарағайларнинг остида ўтмоқда. Бир неча қатор қўйилган скамейкаларда йигирматача киши ўтирибди, уларнинг олдидаги тарашланмаган тахталардан тузатилиб, устига сурп ёпилган стол — мажлис президиумида: Семиренко, Млинский, Алиев ва яна бир қора қуюқ мўйловли партизан жой олишган.

— ...Озод қилгандан кейин эса,— сўзини якунлайди Семиренко,— биз имкони борича отрядларни сақлаб қоламиз, улар билан вайрон бўлган хўжалигимизни уюш-қоқлик билан тиклай бошлайиз...

Семиренко гапдан тўхтайди ва барча орқасига қайрилиб, кириб келган Зангега қарашади. Занге ўзини

йўқотиб қўйгандай, жойида тўхтаб қолади ва дарров ўзини ўнглаб олиб, қўлини фуражкасига тираб, доклад қилади:

— «Ватан учун!» отряди командирининг ўринбосари лейтенант Григорьевман.

— Утиринг, лейтенант,— дейди унга Млинский.— Бироз кечикиб қолдингиз...

— Кечирим сўрайман,— дейди Занге.

— Ҳечқиси йўқ.

Занге охириги қатордаги скамейканинг четига ўтиради.

Семиренко гапани давом эттиради:

— Уйлайманки, алоҳида партизан қисмлари янги ишчи ҳамда колхозчилар коллективларининг асосий негизини ташкил этадилар. Аммо лекин, булар келажакнинг гаплари, эҳтимол, яқин ўртада бўлар... Бизнинг бугунги кундаги вазифаларимиз тўғрисида яқиндагина Москвадан қайтиб келган полковник Млинский гапириб беради...— У яна нимадир демоқчи бўлади-ю, бироқ Млинский билан кўз уриштириб олгач, индамай қўя қолади.

Млинский ўрнидан туради.

— Уртоқлар! Бугунги кунда на фақат ўзимизнинг орамиздаги, балки фронт қўмондонлиги билан ҳам бўладиган ҳаракатларимиз ҳар қачонгига қараганда янаям аниқроқ ва уйғунроқ бўлиши лозим...

Занге диққат билан тинглайди.

— Қўшинларимизнинг катта ҳужуми арафасида партизанлар доимий тайёрлик ҳолатида бўлишлари керак. Дастлабки сигнал берилиши биланоқ биз бор кучимизни олдиндан кўрсатилган объектларга қарши ташлаймиз. Мана шу тайёрликнинг қай аҳволдалигини билиш ҳамда жойларда аниқ вазифаларни белгилаш учун биз ҳамма отрядларга бориб чиқамиз.— Млинский тўпланган командирларга бирров қараб қўяди, Зангега ҳам кўз ташлаб ўтади.— Шунинг учун бизнинг келишимизгача би-

ринчи навбатда ҳал қилиш лозим бўлган аризалар ва масалалар бўлса, тайёрлаб қўясизлар: ўқ-дорилар, қў-поровчи мутахассислар, қурол, дори-дармонлар ва бошқа нарсалар билан таъминлаш масалалари бўлиши мумкин...

Заставага қайтиб келган Полишчук сигаретини Аликиданидан тугатаркан, сўрайди:

— Нега оғайнинг кўринмай қолди?

— Костя шаҳарда юрибди. У яширин ташкилотда. Ушанда бизларнинг ёнимизда бўлган қиз, Маша уйига қайтиб келмади...

— Маша ўзимизда, ҳалок бўлган Зинанинг ўрнига врачга ёрдам бериб юрибди...

— Тушунарли... Мабодо кўриб қолсангиз, Алик салом деди, деб қўйинг...

— Аликдан-а? Айтиб қўяман.

Мажлис тамом бўлади. Млинский командирлардан бир чеккада тортиниб турган Зангенинг ёнига келади.

— Ўртоқ Григорьев, Новча нега келмади? Бирон нарса бўп қолмадими?

— Йўқ, ўртоқ полковник. Командирнинг салгина мазаси қочиб қолганди, ундан кейин, биз мажлиснинг бундай даражада ўтишини билмаган эдик.

— Майли, ҳечқиси йўқ. Эртага ўзимиз борамиз. Фақат, норози бўлмасанглар.

— Йўғ-эй, қўйсангиз-чи!..

Улар бир оз вақт бир-бирига тикилишганча, жим туришади, сўнг Занге честь бериб, сўрайди:

— Кетишга рухсат этинг, ўртоқ полковник?

— Қолинг, бирга обед қиламиз!

— Таклифингиз учун раҳмат, лекин мен сизнинг бо-ришингиз ҳақида огоҳлантириб қўйиш учун шошиляпман.

— Бўпти, сизни йўлдан қўймоқчи эмасман.

Занге кескин бурилиб, орқасига қарамай, жұнаб қолади.

Млинский кўзларини қисиб, унинг изидан қараб туради.

Жимжит баҳор оқшомида қоровулхона олдидаги ғўлада ўтирган гимнастёркасига яп-янги Ленин ордени тақилган лейтенант Горшков гитарада қандайдир маъюс куйни чалмоқда.

Самоварнинг ўтини пуфлаётган Ерофеев тўнғиллайди:

— Нега энди, одамнинг юрагини мунча эзасан?.. Не бўлди, ўзи?..

Горшков унга қараб, «Машаю мен самоварнинг қошидамиз» куйини чалиб юборади.

— Вой, маҳмадана-ей,— дейди Ерофеев.

Очиқ дераза ёнида Млинский, Хват ва Алиев ўтиришибди. Горшковнинг қўшиқлари, унинг Ерофеевга: «Сенинг кўнглингни топиш қийин ўзи, қария...»— деганлари қоровулхонадагиларга яхши эшитилиб туради.

Алиев Млинскийдан сўрайди:

— Нега сен бирга боришимизни истамайсан?

— Бунинг ҳеч бир зарурияти йўқ, Ҳасан,— жавоб беради Млинский.

— Шуюм кун бўлдим — у ёқда ётишдан бошқани билмаган бўлсам, бу ерда эса қотиб ўтиравериш эканда?..

— Хафа бўлма,— уни тўхтатади Млинский.— Уруши тушмагур ҳали ҳаммамизгаям етиб ортади. Мен билан Горшков, Полишчук бирга боришади...

— Ва мен,— дейди самовар кўтариб кирган Ерофеев.

— Бунақа юришларга энди сен қариб қолдинг, Ерофеич,— унга эътироз қилади Хват.

Ерофеев осойишта дейди:

— Қари от ҳеч қачон эгатни бузганми, -- шундай дея чиқиб кетади.

— Умуман гапнда жон бор, — кутилмаганда рози бўлади Млинский.

Кеча сутдай ойдин бўлиб, шохлардаги япроқлар ялтиллаб, дарахтларнинг ердаги соялари қорайиб кўринадди. Соқчилар келаётган кишининг Ирина Петровна эканлигини таниб, кўтарилган милтиқларини туширишади. Қайсидир ертўладан украинча қўшиқлар эшитилади, жангчилар хор бўлиб куйлашади...

Млинский кичкинагина кўзгуга қараб, соқолини олаётганида, қиз қоровулхонага кириб келади. Чаккасига совун суртилган, қўлида устара тутган Млинский Ирина Петровнага паришон боқади. Қиз кўйлаги устидан шинель ёпиниб олган. Иккаласи ҳам ҳижолатда.

— Рухсат қилинг, ўртоқ полковник? — сўрайди қиз ва ўзининг расмнатчилик қилганидан жаҳли чиқади. — Бемаврид келдим, шекилли...

— Марҳамат, кираверинг. — Млинский сочиқ билан чеккасидаги совунни артиб, ўрнидан туради. — Кейинроқ ўзим ҳам хайрлашгани олдингизга кирмоқчи бўлиб турувдим...

— Иван Петрович, — дейди қиз, лекин шу пайт қоровулхонага Ерофеев кириб қолгач, у индамайди, Ерофеев иккита автоматни деворга суяб қўяди-да, одати бўйича, тўнғиллаб, дейди:

— Мана, тозалаб ҳам қўйдим, — ўзини тўхта толмай, қўшиб қўяди: — Тезроқ қиринга қолсангиз бўларди, бўлмаса яна йигирма марталаб сув қайнатиш осонми...

— Майли. — Млинский унга бош ирғайди. — Боравер, Ерофеич.

Ерофеев шинелини олиб, чиқиб кетади.

Млинский чаккасини силайди.

— Ростдан ҳам, тугатиб қўяй. Қўринишгаям хунук: бир ёқ теп-текису...

— Олаверинг,— дейди Ирина Петровна ва ташқаридан тўсиқ билан ёпиб қўйилган дераза олдиға ўтади, у орқасига қарамай, секин дейди:— Мен сизни севаман, Иван Петрович.

Млинскийнинг чаккасини кесиб олишиға сал қолади... У устарани қўйиб, соқоли олинмаган чаккасидаги совунни яна артиб ташлайди.

— Яхшиси, сиз ҳеч нарса деманг, мен ҳозир чиқиб кетаман.— дейди Ирина Петровна ва бурилиб, эшикка юради.

— Шошмай тур,— дейди Млинский.

Қиз эшик ёнида тўхтаб, жимгиға Иван Петровичга боқади.

— Тўхтаб тур, Ирина...— У қизнинг ёнига бориб, кўзларига тикилиб, дейди:— Келишимни кутгин...

— Мен сизни кутаман, Иван Петрович. Албатта, кутаман...

Отлар қалин ўсиб ётган чакалакзор орасидан аранг ўтиб боришмоқда. Кетаётганлар тўрт киши. Олдинда — Горшков боради, унинг изидан — Млинский, кейин — Ерофеев, охирида — Сашка Полишчук.

Кутилмаган қақриқ уларни тизгинни тортишга мажбур қилади.

— Тўхта! Келаётган — ким?

— Полковник Млинский!

Буталар ортидан Новчанинг отрядига мансуб икки киши чиқади. Уларнинг орқасидан — Алик.

— Салом, бизлар сизни кутаётгандик, ўртоқ полковник,— илжайиб дейди Алик.

«Ватан учун!» отрядининг штаби ўрмончининг уйида жойлашган. Новча Млинскийни уйнинг ёнида кутиб олади.

Алик уларни таништиради:

— Отряд командири Новча.. Полковник Млинский.

Улар олдин честь қилишиб, бир-бирларининг қўлларини қисиб қўйишаркан, ўзаро кўз уриштириб олишади.

Новча енгил нафас олиб, қувониб илжаяди.

— Учрашганимиздан ғоят мамнунман, ўртоқ полковник. Ҳар ҳолда йўлдан келяпсизлар, шунинг учун олдин овқатланиб олиб, сўнгра ишга киришишни таклиф қиламан. Алоқачингиз билан старшинангизни алоҳида ўтирғизишади. Майлими?

— Мен розиман,— жавоб беради Млинский ва Полищчукка имо билан бўйсунитишни буюради.

Кенг хонадаги ясатилган стол теварагида бир неча киши ўтиришибди. Млинский, Новча ва Горшков кириб келишганида, улар ўринларидан туришади. Манзара ғоят бошқача: стол усти озиқ-овқатларга тўла, бир шиша Москва ароғи ва қўйқароқ самогон тўлдирилган графин турибди, стол атрофидаги партизан командирлари эса турли қуроллар осиб олишган, биттаси ҳатто пулемётнинг лентасини кўкрагига кўндаланг қилиб ташлаб олган.

— Лейтенант Григорьев билан таниш бўлсангиз керак, ўртоқ полковник,— дейди Новча.

Занге очиқчасига илжайиб, Млинскийнинг қўлини қисиб қўяди.

Новча пулемёт лентаси тақиб олган барзангини тапиштиради:

— Биринчи ротанинг командири Колосов,— сўнг бошқаларни,— иккинчи ротанинг командири Рукосуев, отряд комиссари Амелин ва ўртоқ Шмил.

— Охрим?— танийди уни Млинский.— Салом...

— Сизни яна соғ-саломат ва бешикаст кўриб турганимдан хурсандман, ўртоқ полковник,— дейди Охрим.

— Қандай қилиб, бу ердасиз?

— Бунинг тарихи узун,— жилмаяди Охрим.— Умуман, партизанлик ҳаракати штабининг топшириғи бўйича.

— Балли,— бош ирғайди Млинский ва бошқаларга мурожаат қилади:— Нима, ҳалиям қаққайиб турибмиз, ўртоқ командирлар, ўтиришингизни сўрайман...

Унга столнинг марказидан, Занге билан Новчанинг ўртасидан жой кўрсатишади. Млинскийдан кейин ҳамма билан сўрашиб чиққан Горшковни пулемёт ленталари таққан Қолосов билан Амелиннинг ўртасига ўтқазишади. Ҳамма жой-жойига ўтириб, Рукосуев стаканларга ароқ тўлдириб бўлганидан кейин Новча ўрнидан туради.

— Биринчи қадаҳни кўпдан бери кутган меҳмонимиз, машҳур ўртоқ Млинский учун кўтаришларингизни сўрайман. Сизнинг саломатлигингиз учун, ўртоқ полковник!

Млинский қўли етган кишилар билан стаканини уриштириб, уни столга қўяди. Новча ҳайрон бўлиб, сўрайди:

— Ўзингизнинг саломатлигингиз учун кўтаришга қаршимисиз?

— Мен ичмайман,— қисқа жавоб беради Млинский.

— Бизларни хафа қиляпсиз, ўртоқ полковник,— дейди Новча.

Занге қўшиб қўяди:

— Бу русчасига бўлмади.

Млинский унга қараб кулимсирайди-да, жавоб беради:

— Хафа бўлманг, ўртоқлар, мен ичмайман ўзи.

— Сиз ғалаба учун ҳам олмайсизми?— сўрайди ундан Қолосов.

— Русларда шундай мақол бор: ишингни қилу, қандингни ур. Қачонки душманни тор-мор этиб бўлсак, ўшанда ғалаба учун олсак ярашади. Ҳозир эса вақтимиз зикроқ.— Млинский жиддий тус олиб, давом этади:— Мен сизлар билан ғоят муҳим аҳамиятга эга бўлган баъзи масалаларни чинакамига ҳушёр пайтда

гаплашиб олмоқчидим.— У шундай деб, планшетдан харитани чиқаради.

— Бу бошқа гап,— дейди Новча ва қўлини бир силтаб, идишларни стол четига суриб қўяди.

Ҳамманинг ичида биргина Горшков, ҳеч нарсага парво қилмай, овқатни туширади... Қолганлар зўр диққат билан Млинскийни тинглашади.

Харитани ҳаммага кўринадиган қилиб ёяркан, Млинский Охрим билан кўз уриштириб олади. Улар гўё алланима ҳақида бир-бирини огоҳлантиришмоқчи, бироқ сукут сақлашга мажбур.

— Мен бўлғуси ҳужум майдонида ҳаракат қилувчи ҳар бир отряд учун аниқ вазифа қўйиш тўғрисида буйруқ олганман,— дейди Млинский.— Сизга, ўртоқлар, ҳужум арафасида қўпоровчи группаларнинг зарбаси билан жанубга кетадиган йўлни бекитиш топширилган.— У харитадан йўлни кўрсатади.— Ҳозир биз сизнинг имкониятларингизни ва кўприкларни ҳамда темир йўл изларини портлатишга тайёрлик даражасини муҳокама қиламиз...

— Кечирасиз, ўртоқ полковник,— сўрайди Занге,— биз жанубга кетадиган йўлни бекитишимиз керакми? Бу шунчалик зарурми...

— Албатта,— унинг гапини бўлади Млинский,— иложи борича ҳар иккала йўналишдаги ҳаракатниям тўхтатиш керак ўзи, бироқ сизларнинг асосий вазифангиз — қўшинлар солинган эшелонларни жанубга ўтказмаслик. Сизлар бу стратегик магистралга бошқаларга қараганда яқинроқсизлар. Портловчи моддаларни ва қўпоровчи-мутахассисларни менинг отрядимдан оласизлар...

— Ҳар бир солдат ўзининг ҳаракатини тушуниб етмоғи керак, деб айтган эди Суворов,— дейди Занге.— Биз асосий воқеалар фронтнинг марказий участкасида бўлса керак, деб ўйлагандик. Демак, бизнинг отрядимизга иккинчи даражали топшириқ беришган...

— Сизни ишонтириб айтаманки,— жавоб беради Млинский,— сизларга топширилган ишга фронт штабида алоҳида аҳамият берилмоқда. Менимча, асосий воқеалар худди мана шу жануб томонда бўлиб ўтади, чунки марказда душман биз учун қопқон ҳозирлаб қўйган...

Новча билан Занге бир-бирига қараб қўйишади.

Уйчага сохта партизан кириб, Зангенинг чиқиб кетишини сўрайди.

Адъютант майор Крюгер қўмондоннинг кабинетига бевақт кириб келади: фон Хорн кителини ечиб, кўйлагининг энгини шимариб турибди. Унинг ёнида шприц ушлаган врач.

— Нима гап, Крюгер?— зарда билан сўрайди фон Хорн.

— Узр, жаноби қўмондон, бригаденфюрер Вольф зудлик билан қабул қилишингизни сўраяпти.

— Кўриб турибсиз-ку, Крюгер...

— Мен унга айтдим, бироқ бригаденфюрер жудаям зарур бир гап бор, деяпти.

Фон Хорн врачга тезроқ укол қилишга ишора беради ва буришган териси остига игна санчилганида, оғриқдан афтини буриштириб, дейди:

— Майли, кирсин. Разведка бошқармасининг бошлигини ҳам бу ёққа чақиринг.

— Хўп бўлади, жаноби қўмондон!

Крюгер эшикдан чиқиши билан Вольф кириб келади.

— Хайль Гитлер!

— Хайль,— бўшашибгина жавоб беради фон Хорн, кўйлагининг энгини тушираркан.

Врач ускуналарини шоша-пиша йиғади-да, лип этиб чиқиб кетади.

— Қопқонимиз иш берди, жаноби қўмондон!— тантана билан дейди Вольф.

— Нима бўлди?— қарзйди унга фон Хорн.
— Полковник Млинский бизнинг қўлимизда.
— Полковник, дейсизми?
— Худди шундай. У яқиндан бери полковник. Ҳозир эса — Қляйннинг отрядида ўтирибди.
— Табриклайман, сиз унга тузоқ ташлаб юргунингизча полковник бўлиб ҳам улгурибди. Марҳамат, Кемпе,— у эшикда пайдо бўлган пенсне таққан ёш генерални таклиф қилади ва яна Вольфга мурожаат этади:— Биздаям айтишга арзирли янгилликлар бор... Ма-на, бир кўриб қўйинг-чи.— У Кемпенинг қўлидаги папкани олиб, очади.

Булар техника, одамлар ва ёнилғи юкланган эшелонларнинг, сафардаги ҳарбий бўлинмаларнинг, танклар ва автоколонналарнинг суратлари, ҳаво разведкасининг юқоридан олган фотосуратлари.

— Разведканинг маълумотига кўра,— давом этади фон Хорн,— руслар қўшинларини кўчириб, бизнинг фронтнинг жанубий қанотида тўплаб, биқинимиздан зарба беришга тайёргарлик кўрмоқдалар.

— Энг сўнгги маълумотларга қараганда эса,— Вольфга такаббурлик билан назар ташлаб, қўшиб қўяди Кемпе,— улар қайта группалаштиришни яқунламоқдалар, ҳужумни шу кунми-эртами кутавериш мумкин.

— Бу нима деган гап, Вольф?— сўрайди ундан фон Хорн.— Агар бу маълумотлар ҳақиқат бўлса, унда, демак, «Бисмарк» плани ҳақидаги ёлғон хабаримиз чи-пакка чиқибди-да, СДнинг «Б» зонасидан биттаям совет разведкачиси омон чиқмади, деган гапи ғирт ёлғон экан-да!.. Энг ёмони эса, менинг ҳеч бирига ишонгим келмаяпти...

Вольф илжайиб қўяди.

— Жаноби қўмондон, тақдирнинг ўзи Млинскийни бизга нақ пайтида етказди. Зангенинг ҳозиргина берган хабарига қараганда, Млинский Қляйннинг отрядига

бизнинг резервларимизни жанубга ташлашимизга халақит бериш тўғрисидаги буйруқ олиб келибди.

— Жанубга? Шунга ишончингиз комилми, Вольф?

— Ундан ташқари,— дейди Вольф, ўзининг кўп нарсадан хабари борлиги билан Кемпенинг олдидан мақтаниб қўйиш учун,— Млинский Кляйн билан ўзаро суҳбати чоғида асосий воқеалар худди жанубда содир бўлса керак, депти.

— Вольф!— Фон Хорн кителининг сўнги тугмасини илдираркан, дейди:— Бу ниҳоят муҳим гап! Ҳозир иложи борича янглишмаслик кераклигига фаҳмингиз етгантими?..— У фотосуратлар солинган папкани олдида тортади.— Бунақангги омадга ишонгинг ҳам келмайди...

— Кўриб турибсизки, уринишларимиз бекор кетмабди,— дейди илжайиб Вольф. Кляйннинг отрядига Млинскийнинг шахсан ўзининг келиши ҳар қандай гумонсирашни йўққа чиқаради. Жаноби қўмондон, руслар асосий зарбани жанубда тайёрлашмоқда...

— Шошмай туринг. Ҳаммасини яхшилаб ўйлаб чиқиш керак.— Фон Хорн Кемпега қарайди:— Қани, сизнинг маълумотларингизни яна бир бор кўриб чиқайликчи, Кемпе... Хўп, майли, биз уларнинг қаердан ҳужум қилмоқчилигини билиб олдик, ҳам дейлик, бироқ бу ҳужумнинг қачон бўлиши номаълум...

Хонага Новча отрядининг жангчиси кириб, Млинскийга қараб, дейди:

— Ўртоқ полковник! Лейтенант Григорьев олдинги заставаларнинг лагеримизга жазоловчи қисмлари яқинлашиб келаётгани ҳақидаги хабарни сизга айтиб қўйишни буюради.

Новча дик этиб ўрнидан туради.

— Фармойиш беришга рухсат этинг, ўртоқ полковник.— Млинский бош ирғагач, давом этади:— Қолосов ва Рукосуев! Роталарингизни дарҳол оёққа турғизингда, мудофаа чизигига олиб чиқинг.

Млинский дейди:

— Менимча, сизлар ҳозир жанг бошламасликларингиз керак. Фронт штаби томонидан қўйилган вазифани бажаришга киришинг. Йўлни ўраб олиш тўғрисида сигнал берилишига оз вақт қолди, бор-йўғи бир-икки кун...

— Биз фақат эҳтиёт чораларинигина кўриб қўямиз,— унга жавоб беради Новча.

Фон Хорннинг кабинетида ўтирган Вольф телефон трубкасини қўяди.

— Русларнинг ҳужум бошлагунича, ихтиёримизда ҳали икки кун бор,— дейди у қўмондонга.

Фон Хорн миқ этмайди.

— Жаноби қўмондон.— дейди эҳтиётлик билан Кемпе,— қўшинларимизнинг жанубга кўчирилишини янаям орқага суравериш бўлмас...

Фон Хорн ориқ қўлини фотосуратлар солинган папкага қўйиб, секин дейди:

— 3-танк армиясини «Б» зонасидан олиб чиқиб, жанубий участкага йўллашни буюраман... Уларни эшелонларга ортиш бугун соат ўн олтидан кечиктирилмай бошлансин...

Занге рация ёнида. У кириб келган Кляйнни кўриб, наушникларни қулоғидан олади-да, сурайди:

— Полковнигингиз қалайлар?

— Бир оз асабийлашяптию, бироқ, ҳозирча ҳеч нарсадан хабари йўқ, шекилли...

— У ёқдагилар эса,— дейди Занге рацияга имо қилиб,— уни нима қилишни ҳал қилолмай ҳайрон.

— Вольф эман япроғи қистирилган темир крест олми имконини қўлдан бой бермас-ов,— тиржаяди. Кляйн.

Стол ёнида ўтирган фон Хорн қўлларини орқасига чалиштирганча, хонада у ёқдан бу ёққа юрган Вольфни жимгина кузатади.

— Млинскийни зудлик билан бу ерга келтириб, сўроқ қилишимиз керак, жаноби қўмондон. Шундай имкониятни қўлга киритиб...

Телефон жиринглайди. Фон Хорн трубкани кўтаради.

— Эшитаман... Хўш. Ташаккур, генерал. Дарҳол навбатдагисини юклашни бошланг...— У телефон трубкасини қўйиб, юмшоққина дейди:— Вольф, Млинскийнинг одамлари бизнинг қўлимизда бўлишди-ку. Ҳатто руҳоний чолдан ҳам бир оғиз нарса эшитолмадингиз. Млинскийнинг ҳам худди шундай қилмаслигига ким кафиллик беради? Унинг тажрибали разведкачи ва жасур солдат эканлигини эсингиздан чиқарманг.

Вольф «миқ» этмайди, фон Хорн гапида давом этади:

— Сиздаги шунча вақтдан бери жонимизни халқумимизга келтириб юрган кишига нисбатан жўш урган нафратни мен яхши тушунаман, бироқ ҳозир қўйиб туринг ўша иблисдан тарқаганни! Ҳозир бизнинг ғалабамизнинг тақдири ҳал бўлмоқда!— У ўрнидан туриб, кабинетнинг тўрига юради.— Штурмбанфюрер Зангенинг отрядини фош қилиб қўясиз... Млинскийнинг йўқолиб қолгани маълум бўлса, резервларимизни кўчириш ишини чиппакка чиқиришади... Шунда, нимани ютган бўламиз? Ишончим комилки, у биздан қочиб қутулолмайди... Энди эса Зангенинг бор диққат-этиборини йўлга қаратиш лозим. Қолган қисқа муддатда фақат унинг отрядигина хавфсизликни таъминлай олади. Танк армиясининг дастлабки эшелони ўн беш минут аввал йўлга чиқди...

«Ватан учун!» отрядининг лагери. Ялангликда «партизан»ларнинг ротаси чаққонлик билан сафга тизилади.

Дозорчилар эгарга сакраб, отларини учирганча, ўрмонга кириб, ғойиб бўлишади. Отряднинг штаби жойлашган уйча атрофида автоматчилар отрядлари жуфт-жуфт бўлиб, у ёқдан бу ёққа ўтиб туришади. Ерофеев от устидан нарсалари солинган халтани ва ёпинғични олиб, елкасига ўнгаради. Полишчук отининг олдига келади. Унга Ерофеев шундай деб мурожаат қилади:

— Сашка, менинг кетар вақтим бўлди, қарашвор.

Полишчук унинг елкасидаги огир халтани тўғрилаб қўяркан, дейди:

— Омон бўл, Ерофеич!

Ялангликда рота командирининг овози жаранглайди:

— Рота, сафлаи, смирно!

Полишчук қари солдатнинг орқасидан қичқириб қолади:

— Ерофеич, кўзингга қараб юргин!

— Сен ҳам оғзингни очиб ўтираверма, Сашка.— Ерофеев шундай деб, уйча томон юради.

Штабнинг деразасидан ҳовлида нима бўлаётганини диққат билан кузатиб турган Млинский уйча томонга келаётган Қляйинни кўриб, дераза олдидан нари кетади.

Штабга Қляйн ва Занге-Григорьев кириб келишади. Қляйн Млинскийга қараб, дейди:

— Тревога ёлгон бўлиб чиқди, ўртоқ полковник, бироқ шамол бўлмаса, дарахтнинг учи қимирламайди. Шунинг учун лейтенант Григорьев отряд билан йўл томонга кетади, мен эса одамларим билан сизни «Россия» отрядининг заставасигача кузатиб қўяман. Эҳтиёт бўлганни тангри ўзи асрайди.

Занге қўлини фуражкасига тираб, Қляйн-Новчага доклад қилади:

— Ўртоқ командир, ҳаммаси жойида, йўлга тушишга рухсат этинг!

— Бораверинг.

Занге эшик томонга кескин бурилиб, у ерда турган Млинскийга қараб, дейди:

— Қўришгунча хайр, ўртоқ полковник. Тез орада кўришармиз, деб умид қиламан.

Млинский жавоб беради:

— Омадингизни берсин. Старшина Полишчук сизни йўлга кузатиб боради.

Занге қўлини фуражкасининг козирёгига тираб, қўзларини қисади ва Млинскийга заҳархандали қараб, «Раҳмат» деб қўяди. Шундай деб ҳовлига чиқиб кетади. У саф тортган отряднинг қошига бориб, команда беради:

— Чапга, шагом марш!

Отряд Зангенинг командасига бўйсуниб, лагердан чиқа бошлайди.

Қляйн Млинскийга дейди:

— Менга чиқишимиз олдидан сўнгги фармойишлар беришга рухсат этинг, ўртоқ полковник.

— Марҳамат, бемалол.

Қляйн чиқиб кетади.

Уй ичида Млинский ва разведкачилар ўзлари қолишгач, Охрим Шмиль Млинскийга дейди:

— Иван Петрович, ҳозиргина рация орқали сизни қўлга олишиб, Вольфга етказиш ҳақида буйруқ олишди.

Стол ёнида ўтирган Горшков ўрнидан сакраб туриб, қуролини олади. Млинский унга қараб, жиддий гапиреди:

— Лёня, шошма! Демак, муз ўрнидан кўчди.

Шу пайт штабга автомат кўтарган Амелин кириб келади-да, Горшковга карта ўйнашни таклиф қилади.

Горшков Амелинга жавоб бермай, хиргойи бошлайди:

— «Эҳ сен Галя! Дилбаргина Галя!..»

— Уйнаймизми, ахир? ...— қайтариб сўрайди Амелин.

— Қани, суз,— эринибгина дейди Горшков.

Бригаденфюрер Вольф рация ёнида шифровкачига ўзи ўқиб туради:

«— Штурмбанфюрер Зангега. Шошилинч. Отрядни дарҳол Млинский кўрсатган йўл томонга олиб боринг. Полковникни ва унинг одамларини гўё уларнинг хавфсизлигини таъминлаётгандай қилиб, ишончли соқчилар қаровида... ҳеч кимга билдирмай...»

Занге Қляйнга шифровкани ўқийди:

— ...«ҳеч кимга» таъкидлаб кўрсатилган... «отряд базасига етказилсин. Фавқулодда воқеа содир бўлса ёки қочишга уринмоқчи бўлишса, йўқ қилинсин. Вольф».

Қляйн диккайиб, пошналарини тақиллатади.

— Менга полковник Млинскийни элтиб қўйишга рухсат этинг.

— Боринг, гауптштурмфюрер! Охрим Шмилни олиб кетинг, Вольф уни Млинскийга қарши қайраб қўйган...

Бондаренко, Хват ва темир йўлни дурбиндан кузатаётган Алиев ўрмон этагида ётишибди. Отряд жангчилари ўрмоннинг чети бўйлаб эгаллаган позицияларини ниқоблаб олишган.

Бурилишда устига брезент ёпилган танклар юкланган очиқ платформалар составини судраган паровоз кўринади. Составнинг бошидаги платформага шпаллар ортилган, охиргисига эса зенит пулемётлари ўрнатилган.

Алиев дурбинни тушириб, дейди:

— Иккинчи эшелоннинг ўтиши...

Хват соатига қараб қўяди.

— Ун саккизу ўттизда...— У блокнотига қайд қилади.

Дурбинга қараб ётган Бондаренкога алам қилиб кетади:

— Эҳ, бир боопасайдик!.. Шундай бурнинг остида-я!

— Демак, бошлиқлар каттароқ мақсадни кўзлашган,— дейди унга Алиев жилмайганча.— Эшелонларга тегмасликни буюришган.

Хват блокнотига узундан узоқ рақамлар устунини ёзиб бўлгач, дейди:

— Новча саркардаларининг келадиган вақтиям бўп қолди.

Ёнғоқзорнинг ортидаги кузатув пунктида ётган Бейсамбоев, Лукьянов ва сержант Николай йўлни диққат билан кузатишмоқда. Занге бошчилигидаги отряднинг келаётгани кўринади.

Бейсамбоев Лукьяновга қарайди, иккаласи ҳам туришиб, ўрмон ичига кириб кетишади. Кузатув пунктида — сержант Николай.

Бейсамбоев Лукьяновга йўлларни ўраб олиш ҳақида кўрсатма беришни топширади.

— Есть!— жавоб беради Лукьянов ва ялангликда ётган қизил армиячилар тарафга кетади.

Бейсамбоев дала телефонининг дастасини кўтариб, Млинский отрядининг штабини чақиради-да, доклад қилади:

— Новчанинг отряди лагердан чиқди.

Комиссар Алиев сакраб туриб, олинган телефонограммани ўқийди-да, Ирина Петровнанинг қошида турган Хватнинг олдига боради. Хват ундан сўрайди:

— Янгилик борми?

— Ҳа, бор. Новчанинг отряди ўрмондан чиқибди.

Хват ўрнидан туриб, қатъий дейди:

— Ундай бўлса, энди полковникнинг буйруғини бажаришни бошлаймиз, одамларни тўплаш керак.

А л и е в. Бўпти, Виктор Сергеевич.

Ирина Петровна Хватга қараб, дейди:

— Иван Петровичдан ҳеч хабар йўқми?

— Ҳозирча йўқ. Ҳориган кўринасиз, дам олсангиз бўларди, доктор. Тунда жанг бўлиши мумкин.

«Ватан учун!» отрядининг штабидаги хонада Млинский у ёқдан бу ёққа юрганича, вужудга келган вазиятни ўйлаб, бош қотиради. Амелин билан карта сураётган Горшков хиргойи қилади: «Эҳ, сен Галя! Дилбаргина Галя!..»

Лагерь бўйлаб штаб томонга Алик ва Кляйн-Новча келишмоқда. Асабий Кляйн Аликка сўнгги кўрсатмалар беради.

Млинский уларни деразадан кўриб, ўз разведкачилари томонга бурилади ва уларга қўли билан ишора қилиб қўяди. Шмиль Ерофеев билан кўз уриштириб олади. Горшков карта ўйнашда давом этаркан, хиргойисини тўхтатмасдан наригилар билан кўз уриштиради.

Млинский дераза олдидан хонанинг тўрига ўтади. Шмиль ўрnidан туради. Қолганлар ўринларидан жилишмайди. Штабга Алик билан Кляйн киришади.

Горшков, «Эҳ, сен Галя, дилбаргина Галя!» дея хиргойи қилишда давом этади.

Кляйн Млинскийнинг юзига тикилиб, дейди:

— Уртоқ полковник, йўлга тушишимиз мумкин.

Худди шу пайт Горшков пистолетини чиқариб, у билан Амелиннинг калласига тушираркан, сўкинади:

— Нима, тирриқлик қиласан, газанда?

Шмиль Аликнинг бўйнига кафти билан солади. У қўлларини ёйганча, полга гурсиллаб ағанайди.

Ерофеев пистолетини Кляйнга тўғрилайди.

— Қўлингни кўтар!

Саросимага тушган Кляйн қўлларини кўтаради. Млинский уни қуролсизлантиради. Кляйн қўлларини туширмоқчи бўлади-ю, бироқ Ерофеев пистолети билан унинг кўкрагига нуқийди ва «Қўлларингни!» дея ўда-

гайлайди. Қляйн қўлларини боши устига баланд кўтараркан, сўрайди:

— Бу нима гап, ўртоқ полковник?

Ерофеев. Жим!

Млинский пистолети билан фуражкасини тўғрилаб, сўнгра уни Қляйнга тўғрилайди-да, қатъий овоз билан дейди:

— Ҳозир сиз бўсағага чиқасиз. Новча, ҳамда ўзингизнинг одамларингизга бизларни сиз ва Шмиль кузатиб қўяжагингизни айтасиз.

— Мабодо бош тортсам, нима қилмоқчисиз?

— Нақ абжағингни чиқараман, қанжиқ!— унга қараб бақиради Ерофеев.

Қляйннинг афти башараси бужмайиб кетади. Уни қалтироқ тутади, лекин тезда ўзини ўнглаб олади ва Шмильнинг кузатувида эшикка чиқади.

Млинскийни кузатиш учун ажратилган бўлинманинг «партизан»лари бўсағасига чиққан Қляйн билан унинг орқасидаги Охрим Шмильни кўришиб, дарров шу томонга бурилишади. Қляйн бўғиқ овоз билан қичқиради:

— Отставить! Полковник билан бизлар икковимиз — мен ва Шмиль борамиз, холос.

Қляйн сафлаган взвод тарқайди. Солдатларнинг баъзилари гап отиб қўйишади. Айримлари аниқ эшитилади:

— Нима, у бизни танисмай қолдим. Командалариям ўзгариб, полковникнинг олдида лаганбардорлик қиляпти.

Қляйн билан Шмиль штабга қайтиб киришади. Млинский дераза олдига боради. Қляйн унга яқинроқ ўтириб, гап бошлайди:

— Хўш, энди-чи, бу ёғи нима бўлади? Уйлайманки, сиз ўз-ўзингизни ўлдирмасиз, полковник? Менинг одамларим ҳаш-паш дегунча бу уйчанинг кулини кўкка совуради. Яхшиси, бу томошани бўлди қилинг. Шундай

қилсангиз, менинг чин солдатлик сўзим — ҳаётингизни асраб қолишга кафиллик бераман.

Млинский унга жиддий тикилади.

— Мен эса сизга ҳеч нарсага кафиллик бермайман, гауптштурмфюрер Кляйн! Ўрнингиздан туринг! Бу сенга чурвақалар билан уришиш эмас, ҳайвон!

Алик ўрнидан туриб, Шмилнинг қорнига қаттиқ тепиб, уни четга итариб юборади. Млинский унга ташланади-ю, бироқ Алик деразадан сакрашга улгуради.

Млинский билан Горшков Аликка қараб ўқ узади.

Ерофеев автоматнинг қўндоғи билан уриб, Кляйинни йиқитади ва боғлаб ташлайди.

Шмиль штабдан югуриб чиқади. Млинский унинг кетидан қичқиради:

— Охрим, рацияга боринг! Биз паналаб турамиз!..— У Горшковга қараб, команда беради: — Лёня, қани бўла қол!— Ўзи эса зўр бериб автоматнинг тепкисини босади.

Ўзига келган Амелин бир амаллаб штабдан чиқиб кетишга муваффақ бўлади. Шмиль рация жойлашган алоқа узелига бориб олади.

Алик билан Рукосуев штабнинг деразаларига қараб автоматдан қисқа-қисқа ўқлар уза бошлайди. Алик бирдан қичқириб юборади:

— Тезроқ, рацияга чопинг, рацияга!

Улар иккаласи Горшков билан Ерофеевнинг ўқларидан қарағайларнинг орқасига ўтиб, паналаганча, Шмилнинг изидан кетишади.

Қизишиб кетган Шмиль алоқа узели хонасига югуриб киради-да, рацияга ҳамда унинг олдида ўтирган радистларга қараб тариллатиб ўқ узади. Чопиб кирган Алик ва Рукосуев Шмилни ўлдиришади.

Штаб яқинидаги қозикларда отлар боғланган. Уларни кўрган Млинский Горшковга дейди:

— Отларнинг ёнига бориб ол, биз Ерофеич иккала-миз сени паналаб турамыз.

Полда боғлиқ ётган Қляйн унга жаҳл билан қараб қўяди.

Ерофеев Млинскийга бир неча граната узатади.

Горшков эҳтиёт бўлиб, эшикни очади. Бироқ, автомат ўқлари эшикни илма-тешик қилиб юборади. Горшков эшикни куч билан итариб, ёпади-да, деразадан ҳужумга ўтган сохта партизанларга қараб ота бошлайди. Млинский уларга граната иргитади. Унга Ерофеев яна бир шода граната беради:

— Манавини ол, Иван Петрович,— сенинг ҳиссанг,— у Горшковга қарайди.— Қани, Горшок, бир кўргин-чи. Биз ҳам — сенинг орқангдан.

Горшков эшик олдига эмаклаб боради-да, яна уни очишга уринади. Сохта партизанлар тагин ўқ ёғдиришади. Млинский бир зумдаёқ вазиятни чамалайди.

— Лёня, орқага! Эшикни тўс!

Горшков билан Ерофеев дарров скамейка ва столни суриб, уларни эшикка тирашади.

Қозиқлар ёнида ваҳимага тушган отлар ўзларини ҳар ёққа уришади.

Сохта партизанлар гоҳ ётиб, гоҳ сакраб туришганича, отишни тиндирмасдан, штабга яқинлаша бошлайди. Млинский, Горшков ва Ерофеев бирга деразалардан туриб ўқ узишади. Млинский танкка қарши гранатани иргитади. Граната гумбурлаб портлайди. Унинг изидан Горшков билан Ерофеев ҳам немисларга қарата гранаталар отишади.

Алик отиб югурганча, Рукосуевнинг олдига келади.

— Мени паналаб тургин, отларнинг ёнига бориб олай. Зангега хабар қилиш керак.

— Тезроқ бўла қол,— дейди унга Рукосуев ва Колосов ҳамда бир гуруҳ немис солдатлари билан бирга уйча томонга ўқ отганча, Аликни паналашади.

Алик дарахт ортига яширинча, орқага — отлар томонга эмаклайди-да, отларнинг бирини бўшатиб, эгарга сакрайди. Штабдагилар Аликка қараб ўқ узишади. От устидаги Алик ўзини ҳар томонга ташлаганича, ўқдан паналаб, ўрмонга кириб, ғойиб бўлади.

Млинский билан Горшков дераза олдидаги ўринларини алмаштирадилар. Яқинлашиб келаётган душманларни кўрган Млинский Горшковга қичқиради:

— Қани, Лёня, тепага чиқиб олгин-чи!

— Есть! — унга жавоб беради Горшков ва қўл пулемёти ҳамда гранаталарни олиб, томга чиқади.

Дарахт орқасига яшириниб турган Рукосуев бақиради:

— Ҳей, қани, таслим бўлинглар-чи, бўлмаса тириклай ёқиб юборамиз!

Ерофеев деразадан немисларга граната отаркан, кўрслик билан жавоб қилади:

— Қани, этакларингни тут-чи!..

Бир неча бостириб келаётган солдатлар жонсиз, йиқилиб тушишади. Ярадор бўлганлари орқага қараб эмаклашади, ҳали оёғида турганлари эса жон-жаҳди билан ҳужумга ўтишади.

Млинский бир деразадан бошқасининг олдига чопганча, отиб туради. Ерофеев ҳам тез-тез жойини ўзгартириб, уни қўллайди. Томдаги Горшков пулемётни тиндирмай тариллатади. Сохта партизанларнинг ҳужуми бир неча дақиқага сусайиб қолади. Бироқ улар қайта тўпланишиб олишгач, Рукосуевнинг раҳбарлиги остида янада жаҳд билан ҳужум бошлашади.

Рукосуев штабнинг томига қараб ёндирувчи ўқлар отади. Томда худди Горшковнинг ёнида аланга кўтарилади. Чердак ёна бошлайди. Тутун... куюк исн... Нафас олиш қийинлашади... Уқлар деворни, эшикни илма-тешик қилади... Дайди бир ўқ Кляйинни тинчитади. Млинский билан Ерофеев гранаталар ирғитишади...

Горшков тутундан бўғилганча, томдан отишни давом эттиради...

Отда чошиб келаётган Аликнинг олдига сержант Мгеладзе югуриб чиқади.

— Тўхта! Тўхта, деяпман! Отиб ташлайман!

Алик қичқириққа эътибор бермай, отга қамчи уриб, янада тезроқ чопади. Мгеладзе билан Виктор отларга миниб, унинг изидан қувишади.

— Тўхта!— Мгеладзе шундай деб қичқиради-да, автоматнинг тепкисини босади. Эгардан учиб кетган Алик отнинг ёнига йиқилади. У тезлик билан бир чеккага сурилиб, автоматни кўтариб, қизил армиячиларга қараб ўқ узади. Виктор отдан ирғиб, Аликка ташланади ва у билан олишиб кетади. Старшина Лукьянов ва сержант Николай унга ёрдамга етиб келишади.

Лукьянов Аликнинг қўлларини маҳкам қайириб ташлайди.

— Қаёққа шошиляпсан, газанда? Полковник қани?

Алик ошкора нафрат билан жавоб беради:

— Полковник Млинскийингизни гум қилдик! Тамом!

Сохта партизанлар штабни доира қилиб ўраб олишган. Млинский билан Ерофеев ўқларини тежаброқ отишда ва граната ирғитишда давом этишмоқда.

— Маҳкам бўл, солдат! — қичқиради Млинский.

Ерофеев унга жавобан:

— Отдайман, Иван Петрович!— дея қичқиради.

Чердак ўт ичида... Горшков қўл пулемётдан тариллатиб отиб туради.

Амелин билан Рукосуев штаб деразаларини мўлжалга олиб отишади.

Ҳалок бўлган Горшков пулемётдан қўлини узиб, томдан йиқилади.

Бир ўқ Млинскийнинг қўлини тешиб ўтади. У тишини тишига босиб, оғриққа чидаганча, гранаталар отади...

Совет солдатлари автоматлардан ўқ узиб, «ура» деб қичқиришганича, қўқисдан ўрмондан отилиб чиқишади. Старшина Лукьянов бир сира отиш билан Рукосуевни ер тишлатади. Викторнинг мўлжалга олиб отган ўқидан дарахтлар панасидаги Амелин ерга ағанайди. Сохта партизанлар худди оёғидан чалгандай, гурсиллаб йиқилишади. Лукьянов билан Викторнинг изидан бошқа Қизил Армиячилар чопиб келишади.

Яланглик узра русча «ура» овозлари янграйди.

Бейсамбоев бошчилигидаги совет солдатлари душманларни енгиб, штабга томон интилишади. Уларнинг олдида Лукьянов, Мгеладзе ва Виктор кўринади. Улар ўт ичидаги уй ёнига келиб, эшикни уриб синдиришади ва тутундан бўғила бошлаган Млинский билан Ерофеевни судраб чиқишади.

Улар уй олдидаги ўтлоқда ёйилган плаш-палаткалар устига халос қилинган ўртоқларни ётқизишади. Бейсамбоев ва Лукьянов Млинскийнинг қўлтиғидан олишган, Виктор билан Мгеладзе эса Ерофеевни ушлаб туришади. Бейсамбоев Млинскийнинг юзига диққат билан тикилиб, уни чақиради:

— Ўртоқ полковник, ўртоқ командир!

Млинский ёш сизиган кўзларини аранг очиб, аста, тутилиб, сўрайди:

— Бейсамбоев, бу сенмисан?

— Мен, менман, ўртоқ командир!

— Алиевнинг ишлари қалай?

Бейсамбоев унга жавоб беради:

— Рациядан хабар қилишди — составлар йўлда.

Млинский билинар-билинемас жилмайиб, дейди:

— Демак, иш бошланди...

Темир йўл яқинидаги нишабликдаги яланглик эрта-лабки туман билан қопланган. Ундан қурол ушлаган Зангенинг одамлари чиқиб келишади. Улар бўлиниб-бў-

линиб ҳалқасимон бўлиб келишмоқда. Хват, Алиев, ва Бондаренконинг ротаси уларни кузатиб ётишибди. Зангенинг одамлари аста-секин яқинлашишади...

Занге ҳам бир оёғида тик турганича, уларни кузатади. Олдиндаги қатор отряднинг позициясига етиши билан, у пистолетини филофидан чиқариб, уни силкитганча, ўрнидан туради. Унинг пана жойларда бекиниб ётган солдатлари етиб келганларга қўшилиб олдинга ташланишади...

...Ялангликда Зангенинг сохта партизанлари отряди билан жанг бормоқда. Гранаталар гумбирлаб портлайди, пулемётларнинг «ду-ду-ду»си билан автоматларнинг тариллаши қулоқни қоматга келтиради. Душманининг асосий зарба кучи ўрмондан темир йўлга чиқадиган жойни қўриқлаб ётган Бондаренконинг ротасига қаратилган. Бу ердагилар ҳатто қўл жангига ҳам киришишган.

Бондаренко ўқи тугаган автоматни ташлаб, пистолетдан ўқ узади.

Ундан сал нарида Хват немисларни ўққа тутади.

Жанг ниҳоясига етади. Сохта партизанлар отряди тор-мор этилади. Полишчук Хватнинг олдига келиб, доклад қилади:

— Ўртоқ майор, ўлган ва асир олинганларнинг орасида Занге йўқ. Қочиб қолган кўринади.

Портлашдан ағанаб тушган қарағайнинг ўрнидаги ўрада ўтирган радист қиз рациянинг наушникларини Алиевга узатади:

— Млинский, ўртоқ майор!

— Вой, садағанг кетай! — жилмаяди Алиев.

Ўқлар визиллаб, ўра четидаги қумни сачратиб юборади. Алиев наушникни маҳкам ушлаб, қум оқиб тушаётган деворга суянади:

— Иван Петрович!— қичқиради у микрофонга.— Эшитяпман! Сени кутамиз, азизим!..— У шундай деб, шу ернинг ўзида бир жангчининг ярасини боғлаётган Ирина Петровнага қараб кулиб қўяди..

Генерал Кемпе фон Хорннинг кабинетига кириб келади. Вольф, Шварценберг ва устида кофедан бўшаган косачалар турган патнисни йиғиштираётган Крюгер ҳам шу ерда.

— Жаноби қўмондон!— бўсагадан турибоқ гап бошлайди Кемпе.— 3-танк армиясининг қисмлари тўла-тўқис жанубга ўтказиб бўлинди.

— Яшанг, Кемпе,— ҳорғин жавоб беради фон Хорн.

Вольф стол олдига келади.

— Жаноби қўмондон, танк армиясини кўчириш пайтида йўлда ҳеч қандай ҳодиса содир бўлмаганини қайд этиб қўйишингизни сўрайман. Демак, полковник Млинскийнинг партизанлари штурмбанфюрер Занге томонидан ҳаракатсизлантириб қўйилган.

— Сизни табриклайман, Вольф,— дейди фон Хорн. У креслонинг суянчиғига ўзини ташлаб, секин дейди:— Энди мени ҳоли қолдиришларингизни сўрайман, жаноблар. Руслар ҳужумининг бошланишига саноқли соатлар қолди...

Емғир шивалаб турибди. Шаҳарчанинг четидаги фронт штабига брезент билан ёпилган иккита «Виллис» ва автоматчи соқчилар қуршовидаги «Додж» келиб тўхтади.

Машиналарнинг ҳаммаси балчиққа беланган. Машинадан тушиб, штабга қараб юрган генераллар Ермо-

лаев, Елисеев, Садовников ва Свиридовларнинг этикла-
ри ва ҳатто шинелларининг этакла-ри ҳам лой.

Ермолаевни бўсагадан фронт штабининг бошлиғи
қарши олади.

— Сизни Ставка ВЧдан шошилнч чақиряпти, ўр-
тоқ қўмондон,— дейди у.

Ермолаев тўппа-тўғри ўз кабинетидаги аппарат ёни-
га ўтади.

— Генерал Ермолаев эшитади!.. Худди шундай, ўр-
тоқ Сталин! Шахсан ўзим текширдим... Миннатдорман,
ўртоқ Сталин!— У телефон дастасини оҳиста қўяркан,
генералларга дейди:— Шундай қилиб, Ставка бошлага-
ни буйруқ беряпти. Сизларни бу орзиқиб кутилган да-
қиқа билан қутлайман, ўртоқлар!

Оғир тўпларнинг стволлари аста-секин кўтарилади.

Қудратли гумбурлаш еру кўкни ларзага солади.

Оғир артиллерия ҳужумни бошлайди.

«Катюша» гвардия миномётлари душманга қараб
уст-устига олов пуркайди.

Оғир юкли бомбардимончи самолётлар пастлаб учиб
ўтишади.

Танклар бутазорлар ва майда-чуйда дарахтларни
синдирганча, ботқоқлик бўйлаб йўлга тушади, уларнинг
орқасидан пиёдалар эргашади.

Совет қўшинларининг қудратли ҳужуми бошла-
нади...

Млинский Алиевга қўлини силкийди. У машинка-
нинг дастасини товлаши билан — гумбурлаган портлаш
паровозни изидан ағдариб юборади. Унинг орқасидан
вагонлар уст-устига қалашиб, ағанай бошлайди...

Тор-мор этилган немис қисмлари чеки нганча, шаҳар
кўчаларини тўлдириб ўтиб боради.

Уларнинг рўпарасидан енгил машина базўр олдинга ўтиб келмоқда. Унда Занге ўтирибди.

Штаб биноти ёнидаги майдонда солдатлар машиналарга канцелярия материалларини юклашади. Занге уларнинг ёнидан ўтиб кетади.

Машина гестапо жойлашган собиқ меҳмонхона олдида тўхтади. Занге машинадан тушади. Унинг афти ангори худди Ринда кўприги ёнида партизанлардан қочган пайтидагидай сомон бўлиб кетган. У зинада солдатлар пастга олиб тушаётган сейф билан девор орасидан қисилиб ўтиб, юқорига чиқиб кетади.

Вольфнинг қабулхонасида ҳамма нарса худди илгаригидай ҳолатда. Одамлар қабулни кутишади, адъютант эса телефонда назокат билан осойишта жавоб беради:

— Кечирасиз, жаноби комендант, лекин бригаденфюрер Вольф йўқлар. Афсуски, билмайман.— У Зангени кўриб, трубкани қўяди ва унинг йўлини тўсади.— Кечирасизу, бироқ...

— Тошингни термайсанми! — Занге унга бобиллаб, адъютантни четлатади-да, кабинетга киради.

Жимжит ва ғира-шира хонада Вольф музика тингламоқда. У Зангегга қошлари остидан қараб қўяди.

— Вольф, мен аранг қутулдим...— дейди Занге, кабинетнинг ўртасида тўхтаб.— Бу ёққа келарканман, миямга бир нарса сира тинчлик бермади: қанақасига бундай бўп қолди? Нега бизлар қочаяпмиз?

— Руслар ҳужумга ўтишди. Нима бундан ҳалиям хабаринг йўқми?

— Ахир, уларнинг ҳужум қилишидан бохабар эдикку. Кутаётувдик ҳам...

— Биз уларни жанубдан кутгандик,— Вольф музикани ўчиради,— улар эса марказдан солишди, мустаҳкамланган зонамизни ботқоқликдан айланиб ўтишди... Бизнинг резервларимиз жанубда қолиб кетди. Йўлни

партизанлар ва Млинскийнинг отряди портлатиб ташлади. У бизларни худди ёш боладай чув туширди, сен эса, Занге, уни қўлдан чиқарвординг...

— Мен қўлимдан келганини қилдим.— Ҳорғин дейди Занге,— бир кишининг қўлидан нима келса, барини қилдим...

— Мени рейхсфюрер Гиммлер чақиряпти,— дейди ўрнидан тураркан Вольф.— Сен ҳам мен билан бирга учасан. Мўъжизавор қутулиб қолганингизга минг бор пушаймон бўлмаслигингни худодан тиласанг ҳам бўлаверади...

Полковник Млинскийнинг отряди ўрмондаги хилват йўллардан юриб, давлат чегарасига чиқади. Тасодиф билан бутун қолган чегара устунига немисча: «Берлин-гача — 653 км» деган ёзувли тунука парчаси қоқилган.

Отряд байроқни ёзиб, ялашгликда саф тортади. Кўк-сида янгигина Ленин ордени ва бошқа нишонлари тақилган Млинский қатор бўйлаб секин қадам ташлаб, жангчиларнинг юзларига разм солади. Ундан сал орқароқда комиссар Алиев келади.

Ерофеев, Полишчук, Бондаренко, Бейсамбоев, Ирина Петровна, Хват, Сокирко, Мгеладзе сафда туришибди...

Шу ерда қолаётганлар: Қизил Юлдуз орденига қараб қўяётган Матвей чол, «Жасурлиги учун» медали таққан Алёша, Маша ва елкасига шинель ташлаб, ўзининг Семёнидан кўзини узмаётган Наташалар сафдан нарироқда алоҳида гуруҳ бўлиб туришибди. Отрядни кузатаётган обком секретари Семиренко ҳам уларнинг қаторида.

Млинский уларнинг ёнида тўхтаб, маъюс жилмайиб, дейди:

— Мана энди... Хайрлашадиган вақт ҳам етди... Наташа, сенга худди отасига ўхшаган содиқ ва жасур ўғил тилайман. Қиз бўлиб қолса, Мишуткага келин қиламан... Совчиликка ўзим келаман. Майли, бўлмаса... ёш қуйилиб кетяпти... Эсингдами, мичман Вакуленчукнинг: «Жудаям жасур йигитсан-да, Наташа!» дейишлари?

— Эсимда... Ҳаммаси эсимда... Кўришгунча хайр, Иван Петрович...

Млинский лабини тишлаб, ўзини базур тутиб турган Матвей чолга жимгина тикилади. Ниҳоят, чол гап бошлайди:

— Гарчи, сен худога ишонмасанг ҳам, Иван Петрович, у сени ўз паноҳида асрасин...

— Балки, биз билан кетарсан, Матвей Егорови? Уйлаб кўрмадингми?— сўрайди ундан Млинский.

— Меҳмонга бориб юргани менинг вақтим бормиди, уйда ишлар тиқилиб ётибдию... Сен боравергин, биздан кўнглинг жам бўлсин, бу ёгини ҳам худди фронтдагидай боплаймиз, тўғрими, Алёшка?

— Мен келгунча кутгин, чол, тагин...— дейди уни бағрига босаркан Млинский.

— Ҳаракат қиламан...

Семиренко қиличини ечиб, уни ўпади-да, Млинскийга узатади.

— Мана... Олиб олгин. Унинг менга энди зарурияти йўқ...

— Сенга нима бўлди, Николай Васильевич?

— Мабодо, Григорий Иванович Котовский уни кимга топшираётганимни кўрганида, албатта, мени маъқуллаган бўларди. Олавер. Ишончли қўлларга топшираётганим учун ҳам кўнглим тўқ. Олгин, буни қурол дейдилар, мен энди урушиб бўлдим. Бизга — чол икковимизга энди бир устахона билан яхши бир дурадгорлик болтаси бўлса, бас...

— Буни совға деса бўлади! Раҳмат, кўз қорачи-

ғидай асрайман. Келгин, бир ўпиб қўяй сени, биродарим...

Улар қучоқлашиб, уч бора ўпишишади.

Млинскийдан кейин Алиев ҳамма билан хайрлашиб чиқади...

— Омадингизни берсин, комиссар,— тилак билдиради Семиренко.

Млинский қаторнинг ўртасига чиқади.

— Ўртоқлар!— У тақиб одатланмаганидан қиличини тўғрилаб қўяди.— Олий Бош қўмондонлик Ставкаси бизнинг олдимизга алоҳида муҳим вазифани қўйди. Уни биз билан чегарадош давлатларнинг территориясида бажарамиз. Биз поляклар, чехлар ва словакларнинг олдига оға-инилар каби кетмоқдамиз. Биз уларни фашизм асоратидан халос қилиш учун кетяпмиз. Эсингизда бўлсин: сизлар мунтазам Қизил Армиянинг жангинларисиз! Бу юксак номни ору номус билан ардоқланг! Биз кетарканмиз, ҳақ иш учун ҳалок бўлган ўртоқларимизнинг номларини дилларимизда олиб кетамиз!.. Фашизмга ўлим! Халқларга озодлик! Мана шу бизнинг байроғимиз!..

Млинский билан Алиев отряд қаршисида туришади. Млинский Бондаренкога қараб, жилмайиб, дейди:

— Майли, Бондаренко, сафдан чиқа қол...

Жангчилар дўстона, шўх кулиб қўйишади.

Бондаренко билан Наташа ўзларини бир-бирининг қучоғига отишиб, қотиб қолишади...

Млинский Ирина Петровна билан кўз уриштириб қўяди, қиз унга табассум қилади.

— Отряд, смирно!— шўхчан команда беради Млинский.— Напра-во! Қўшиқ билан шагом марш!

Отряд қадам ташлайди ва саф узра ашўла бошловчининг янгроқ овози жаранглайди. Жангчилар Семиренко билан Матвей чолнинг ёнидан ўта бошлашади. Чол ҳам Семиренкога ўхшаб, гўё сўнгги парадни қабул қилаётгандай, қўлини фуражкасининг козирёгига тираб туради.

Млинский орқасига ўгирилади: Бондаренко Наташани зўрға ўзидан нари итариб, отрядни қувиб, югуриб кетади. Чегара устуни ёнида сержант Ерофеев сафдан чиқади ва шўх илжайиб, мўйловини бурайди-да, чўнтагидан бўр олади. «Берлингача — 653 км» деган ёзувли тунука парчага қия қилиб: «Ҳечқиси йўқ, етиб оламиз!» деб ёзиб қўяди.

Отряд солдатларнинг ўктам қўшиғини янгратиб, чегарадан ўтиб кетади.

Душман ортидаги фронт

Хроника кадрлари: Лондон Фау ракета снарядлари билан бомбардимон қилинмоқда. Вайрона кварталлар, ярадор ва ўлдирилган аёллар, болалар, ваҳшиёна бомбардимонлар натижасида қурбонлар билан тўлиб-тошган госпиталлар... Шаҳардаги ва портдаги ёнғинлар алангаси... Ҳарбий мундирдаги кишилар занглаган ракета парчаларини кўздан кечирмоқдалар...

Ҳарбий учувчилар Ла-Манш бўғози устидан учиб ўтаётган ракеталарни уриб туширишга уринадилар. Таҳликали тунлар. Аёллар, кексалар ва болалар бомбапаналарда снарядларнинг тобора кучайиб бораётган ваҳимали овозига титраб-қақшаб қулоқ соладилар.

Диктор овози.

«Жаноб Черчиллдан маршал Сталинга шахсан ва мутлақо махфий мактуб. Немислар Польшадаги Дебица эксперименталь станциясида учувчи ракеталарни синовдан ўтказгани хусусида ишончли маълумотлар мавжуд. Дебица сизнинг музаффарона ҳужум билан олға босаётган қўшинларингиз йўлида жойлашган... Шу сабабли ҳам, маршал Сталин, агар қўшинларингиз бу районни қўлга киритгандан сўнг Дебицадаги мазкур аппаратура ва мосламаларни сақлаб қолиш ҳақида тегишли кўрсатмалар берсангиз, гоят миннатдор бўлур эдим. 1944 йил, 13 июль».

Экранда — хроника кадрлари: 1944 йил ёзидаги ишчан ва шиддатли Москва қиёфаси.

Диктор овози.

«Бош министр Иосиф Виссарионович Сталиндан бош министр жаноб Уинстон Черчиллга шахсан ва мутлақо махфий. Биз 13 июлдаги мактубда баён этилган Дебицадаги эксперименталь станцияга тааллуқли илтимосингизни, бу станция қўлимизга ўтгандан сўнг бажариш ниятидамиз...»

Булутли оқшом. Майда ёмғир шивалаб турибди. Полковник Млинскийнинг отряди колонна бўйлаб чўзилган. Солдатларнинг ҳўл каскалари ва қуроллар хира ялтирайди. Колонна ўртасида устига похол ёпилган бир неча отарава бормоқда. Солдатлар ва отлар лойда тойғана-тойғана қадам ташлайдилар. Аравалардан бирининг ёнида медицина хизмати капитани Ирина Петровна Бистрова одим отиб бораётир.

От минган Млинский колоннани қувиб ўтади. Ирина Петровнага етиб олгач, от жиловини Ерофеевга тутқазиб, эгардан тушади-да, қизлар билан саломлашади:

— Салом, қизлар!

— Салом, ўртоқ полковник?— сариқсоч, шаддод радист қиз Катя Ярцевадан бошқа ҳамма унга жавоб қайтаради. Катянинг эса ўз саломи бор:

— Саломатлик тилаймиз, Иван Петрович!— унинг мовий кўзлари қув, дадил чақнайди.— Бизга тез-тез қиё боқиб турсангиз бўларди. Сизни кўрсак, ҳаммавақт бошимиз кўкка етади.

— Раҳмат, Катя,— деб жилмаяди Млинский.— Лекин рацияни мана бундай қаровсиз қолдириш ярамайди.

— У шу ерда, ўртоқ полковник... Анави аравада.

— Олға силжиш вақтида рациядан бир қадам ҳам нари жилинмасин, сержант,— дейди Млинский ва Ирина Петровнага яқинлашади.— Жанг қилмай ўтишининг

иложи йўққа ўхшайди. Поляк дўстларимизга ҳам ёрдам беришга тўғри келади. Етиб боришинглар билан дарҳол дала медпунктини ишга сол.

— Чарчаган кўринасан, Иван...

— Ҳечқисн йўқ.

Улар олдинга ўтиб кетишади. Ерофеев эса отдан тушмай Катя Ярцевага танбеҳ беради:

— Нега бунча тилингни бир қарич қиласан? Сурбет кўзларингни менга чақчайтирма, фойдаси йўқ, ҳа!

Катя итоаткорона бош эгиб бўшашган оҳангда шивирлайди:

— Кечир, Ерофеич, негадир буни ўйламабман.

— Ана шунақа-да.

— Наҳотки энди фойдаси бўлмаса?— дея афсусланиб сўрайди Катя.

— Тур-э, шайтон эмгурнинг қизи!— Ерофеич астойдил аччиқланганча отга қамчи босиб, кўтарилган дўстона кулги орасида кўздан йўқолади.

Колоннанинг рўпарасидан уч отлиқ олдинма-кейин от қўйиб келаётир: олдинда старшина Полишчук, ўн олти ёшлар чамасидаги қиз ва конфедератка кийиб, елкасига немис автомати осган ёшгина йигитча.

— Уртоқ полковник!— дея доклад қилади Полишчук.— Поляк партизанларининг алоқачилари.

— Ванда Милевская!— қиз отдан енгил сакраб тушиб, полковникка ўзини таништиради.— «Варшава» отрядидан.

— Станислав Дановский,— дея полковникка яқинлашади йигит.— «Қостюшко» отрядиданман. Шваблар Сана дарёсининг нариги бетида, Сталевая Волядан жануброқда отрядимизга ҳужум қилмоқда...

— Ерофенч! Хватни зудлик билан айтиб юбор!

Млинский планшетидан харита олади. Полишчук плашч-палаткани унинг тепасига тутади.

— Мана бу ерда,— дея харитадан кўрсатади Станислав.

— Тушунарли. Бирор соат дош бериб туринглар, биз етиб борамиз.

— Есть.

— «Варшава» отряди,— дея ахборот беради Ванда,— «Йўлак»нинг чап қанотини тўсиб турибди. Қайиқлар ва бошқа барча сузиш анжомлари Пшедобо қишлоғи ёнида тайёрлаб қўйилган.

— Демак, Польша бўйин эгмаган экан-да,— деб кулимсирайди Млинский

— Бўйин эгган эмас, эгмайди ҳам, полковник!— дейди Станислав қизгин оҳангда.

— Сизнинг ва бизнинг ғалабамиз учун, ўртоқлар!— дея жавоб қайтаради Млинский.

Ёмғир тинган. Аҳён-аҳён булутлар орасидан ой мўралаб қолади, шунда дарёдаги қайиқлар лип этиб кўзга чалинади. Эшакларнинг шалоплаши ва бўғиқ товушда берилаётган буйруқлар эшитилади. Чекка-чеккаларда баъзан ракеталар учиб қолади ва шу заҳоти тун бағрига таҳлика солиб, пулемётлар тариллайди.

Аравалар, тачанкалар, отлар ва енгил тўплар дарёдан солда олиб ўтилмоқда. Қирғоққа етгач, солдатлар ерга сакраб тушиб, ўқ-дори яшиқларини солдан туширадилар, оғир аравалар ва тўпларни тортишга отларга ёрдамлашадилар.

Рота командири Бейсамбоев ва старшина Коваленко Ирина Петровнаи сувдан қўлларида кўтариб ўтадилар. Бошқа солдатлар эса Катя Ярцева ва қолган қизларни кўтариб олганлар. Ҳазил-ҳузул билан қирғоққа чиққач ҳам қизларни дарров қўйиб юбора қолмайдилар.

Одамларни соҳилга тушириб бўлгач, қайиқ ва соллар тағин ортига қайтади.

— Старший лейтенант!— деб буюради Млинский

Бондаренкога.— Ротангиз билан кечувнинг ўнг қаноти-ни тўсинг! Эски окоплар эгаллансин!

Шу кўни кечаси шоссе бўйлаб немисларнинг танк колоннаси ўрмалаб келарди.

Олдинда СС офицерлари ва соқчилари тушган усти очик машина. Ҳайдовчининг ёнида — штурмбанфюрер Занге.

Фельдполия тўқаси таққан регулировкачи бўйнига осиб олган ялтироқ таёқчаси билан муюлишни кўрсатади ва машина шосседан дала йўлига бурилади. Унинг оргидан олдинма-кейин олтита танк тизилиб кела бошлайди.

Дарёнинг ғарбий қирғоғида полковник Млинский кечувдан ўтаётганларни кузатиб турибди. Тонг ёришиб қолган. Бинокль дарчасидан қайиқларнинг четидан ўшлаганча бир қўли билан қуроолларини боши узра кўтариб олиб сузиб бораётган солдатлар кўринади. Олдинда — старшина Полищук. Шамол ва сувнинг оқими қайиқларни кечувдан суриб кетаётир, дарё эса кенг.

— Бунақанги ғаройиб ҳаммомдан сўнг юз граммдан отиб олинса қани эди,— дейди Ерофеев.

— Одамнинг ҳавасини келтирмасанг-чи, Ерофеич,— дея кулимсирайди майор Хват.— Иштонларни қуритиб олишга улгурсак ҳам катта гап...

Дўнгликда, Млинскийнинг ёнида Ерофеев ва Хватдан ташқари поляк партизан отрядининг командири Милевский билан Ванда ҳам туришибди. Млинский биноклни кўзидан олади.

— Эҳ, азаматлар! Ўртоқ Милевский, ўйлайманки, ярим соатлардан кейин одамларимизни ортга қайтаришга киришингиз мумкин.

— Есть!

— Партизанларга бизнинг чип миннатдорчилигимизни етказиб қўйсангиз.

— Дзенькую, ўртоқ полковник. Биз халқларимиз озодлиги учун сизлар билан биргаликда жанг қилишни шараф деб биламиз.

Охирги қайиқлар ҳам қиргоққа келиб тақалади.

Отряд комиссари Алиев дўнгликка чиқиб келиб, Млинскийга доклад қилади:

— Охирги эшелон ҳам кечувдан ўтиб бўлди, ўртоқ полковник. Талофат йўқ.

— Жуда соз! Белгилангандан кўра, бир соат олдин кечиб ўтдик. Дарёни кечиб ўтиш ташаббуси кимдан чиққан эди, Ҳасан?

— Старшина Полишчукдан.

— Эҳ, денгиз арслони... Ташаккурнома эълон қилинсин!

Худди шу пайт биринчи снаряд портлайди. У мўлжалга етмасдан туриб ёрилади. Иккинчи ва учинчиси эса анча яқингинага тушиб портлайди.

— Танклар!— дея бақиради кимдир. Ва гўё акс садо каби юзлаб овозлар бу ҳайқириқни такрорлай бошлайди:— Танклар!.. Танклар!..

Млинский қоп-қорайиб турган ўрмон ичидан тонг қоронғисида гира-шира кўзга чалинаётган немис танклари чиқиб келаётганини, йўл-йўлакай ўқ узганча кечув томон ўрмалай бошлаганини кўради. Кечувдан нарида эса жангчилар отряднинг асосий қисми олға силжиётган жарлик бўйлаб мудофаага ҳозирлик кўрмоқдалар.

Снарядлардан бири медпунктнинг ёнгинасига тушиб ёрилади.

Старшина Полишчук ярадорлар ортилган аравага қўшилган ҳуркиб осмонга сапчиётган от жиловига жон-жаҳди билан тармашади.

— Гранаталар ва танкка қарши қуроллар билан жангга!— деб буюради Млинский.

Снаряд парчаси поляк партизанларининг командири Милевскийни ярадор қилади.

— Ота!— дея Ванда унга отилади.

Полишчук ва Бейсамбоев Милевскийни кўтариб, медпункт чодирга олиб кирадилар. Милевский жароҳатини чангаллаб, маҳкам қисилган тишлари орасидан қизига шивирлайди:

— Ванда, қизалогим... Буйруғимни жангчиларга етказ: туриб беришсин! Бор, жоним, бора қол...

Млинский медпунктга қараб югуради. Ерофеев ундан бир қадам ҳам орқада қолмай боради.

Танкка қарши қурол кўтарганча поляк партизанлари эгаллаган позициялар сари югуриб бораётган бир неча солдат уларни қувиб ўтади.

Қўлида танкка қарши гранаталар шодаси кўтарган Полишчукнинг гавдаси лип этиб кўринади.

Бейсамбоев медпункт чодирни ёнида автомат дискига хотиржамлик билан ўқ жойламоқда.

Млинский шиддат билан чодирга кирадию остонада қотиб қолади.

Бири шифтга осилган, қолган иккитасини юзига оқ дока тутган солдатлар кўтариб турган керосин лампалар чодирни ва қонга беланган чойшаб солинган столни хира ёритиб турибди. Ирина Петровна Милевскийни операция қилмоқда. Ҳаракатлари аниқ, хотиржам. Кекса бир ҳамшира унга ассисентлик қилаётир. Ирина Петровна ниқоб тутилган юзини бир лаҳза ўгириб, яна шу заҳоти Милевский тепасига энгашади.

— Босим!— деган қисқа товуши эшитилади.— Яна!.. Коагулятор...

Шундоққина ташқарида снаряд портлаб, зарбидан чодир ларзага келади, брезент узра тупроқ шувиллайди, аммо бирор киши бош кўтариб ҳам қарамайди.

Шоша-пиша қазилган окопларда поляк партизанлари билан бирга танкка қарши отадиган қуролларининг узун стволларини тўғрилаб, совет зирхтешарлари мудофаа ўрнини эгаллайдилар.

Сержант Қосих бостириб келаётган танкка қуролни тўғрилайди. Танк пулемётларидан ёғилган ўқ ёмғири окоп атрофларида чийиллаб, тупроқдан «фаввора»лар ясайди, сержантни кўз очиргани қўймайди.

— Ҳечқиси йўқ... Ҳозир...

Иккинчи окопдан танкка қарши қурол гумбурлайди — танклардан бири дабдала бўлган занжири билан турган жойида айлана бошлайди...

— Офарин!— деб қичқиради поляк.

Қосих ниҳоят кўзини тупроқ-тўзондан тозалаб олади.

— Энди бизнинг галимиз. Хўш...— у гумбурлатиб ўқ узади, бироқ танк шиддат билан бостириб кела бошлайди.

Аmmo, бирдан унинг башняси ортидан дастлаб кўз илғар-илғамас тутун кўтарилади, сўнг у қорайиб қуюқлаша бошлайди, аланга пайдо бўлиб, танк таққа тўхтайди. Люкдан ўрмалаб чиққан танкчиларга қараб партизанлар милтиқлардан ўт очадилар...

— Тушунарлими?— дея жилмаяди Қосих поляк қўшнисига юзланиб.

Лекин қолган тўртта танк бало-қазодек ўрмалаб келаверади. Уларнинг зирҳ қалқони ортига биқиниб олган эсэсчилар окопларга тобора яқинлашиб қоладилар. Танклардан бири Сана дарёси ёқалаб медпункт томон бостириб кела бошлайди.

...Милевскийни чодирдан олиб чиқиб, оҳиста аравага ётқизишади. У Вандага қараб заифгина жилмаяди...

Ҳали эгнидаги қонга беланган халатини ечмаган Ирина Петровна унинг ортидан ташқари чиқиб, ҳангманг бўлиб қотиб қолади. Чодир жойлашган жарлик ёнбошидан танклар кўринмас, бироқ моторларнинг гуриллаши ва занжирларнинг шалдираши ниҳоятда яқингина жойдан эшитилмоқда.

Млинский орқасига қайрилиб, жарлик ёқалаб ўзи томон чиқиб келаётган Ирина Петровнани кўради. Ирина

Петровна етиб келиб, ерга тиз чўкади, гуноҳкорона жилмайиб қўяди.

— Кечир... Оёқларим худди тахтадек... Даҳшат...

— Қўйсанг-чи, Ирина, менимча, у ёқда чодирда бундан бешбаттар даҳшатлироқ эди,— дейди Млинский ва қисқа сидра ўқ узиб, илова қилади:— Медпунктни йиғиштириб, йўлга отлан...

Жар ёқалаб чиқиб келган Ерофеев рўпарадан бостириб келаётган танк қаршисига отилиб чиққан матросча кўйлакли кишини аниқ кўради. Биринчи граната мўлжалга етиб бормай портлайди — пўлат аждаҳога ҳеч қандай шикаст етмайди... Иккинчи гранатани старшина Полушчук танк шундоққина ёнига келиб қолганда ирғитади. Портлаш тўлқини старшинани жарга улоқтириб юборади. Матрос базўр оёққа қалқийди, бироқ, мувозанатини йўқотиб, жардан учиб дарёга қулайди. Унинг ортидан эса бошқарувни йўқотган танк ҳам изма-из қулайди.

Тонг буткул ёришгач, атрофни қалин, қуюқ, сутдек оқ туман қоплаб олади.

Полковник Млинскийнинг отряди сийрак ўрмон сари илгарилаб бормоқда. Дарахтларнинг азамат таналари аро оҳиста туман сузиб юрибди. Ун-ўн беш қадам масофагина аранг кўринади.

Отряд жимгина юриб бораётиб, фақат этикларнинг дупурлаши, отларнинг кишнаши, филдираклар гижирлаши ва аҳён-аҳён қурол ёки сапёр белкурагининг жаранглаб кетгани эшитилади.

Ирина Петровна ярадорлар бораётган арвада, уларнинг оёқ томонида ғужанак бўлганча қаттиқ ухлаб ётарди. Араванинг бетўхтов силкинишлари ҳам уни уйғотолмайди.

Муюлишда Млинскийни кутиб турган Алиев у билан бирга одимлай бошлайди.

— Мана, поляк тупроғидаги биринчи тўқиниш, Иван Петрович...

— Лаънати танклар. Улар қаёқдан пайдо бўлиб қолди?

— Ё разведка адашган ёки немислар уларни бу ёққа кейин ташлашган...

— Худди шундай: ёки... Ёки бизни сезиб қолишган, ёки улар бу ерда алланимани жуда қаттиқ қўриқлашмоқда... Старшина Полишчук ҳалок бўлди.

— Эҳ, атганг! Қандай қилиб?

Полковникнинг орқасида келаётган Ерофеев деди:

— У граната билан танкнинг нақ башарасига қараб солди-да. Кейин... портлаш уни дарёга... Дарёнинг эса на оқимини кўриб бўлади, на бошқа бир балони... Денгизчи эди, жонини ҳам сув худосига топширди...

Боягина шиддатли жанглар бўлиб ўтган майдон узра ёниб тугаёзган танкларнинг бурқсиган тутуни аралаш қалин туман тушмоқда.

Дарёда мажақланган солларнинг парча-пурчалари сузиб юрибди.

Буни кузатиб турган Занге улар туман ичра кўздан йўқолгач, дарё лабига тушиб келади.

— Қани у?— деб сўради Занге обершарфюрердан.

— Бу ёққа марҳамат қилинг, штурмбанфюрер. Эҳтиёт бўлинг — оёқ остида илдизлар...

Қумлоқ соҳилда белигача сувга ботиб старшина Полишчук ётарди. Қонга беланган матрос кўйлаги тилка-пора бўлган, бир қўли ғайри-табiiй қийшайиб ётибди.

Занге ярадорнинг тепасига энгашиб, юзига диққат билан тикилди.

— Бўлиши мумкин эмас.

Полишчук хиёл қимирлайди, инграб кўзини очади.

— Полишчук,— дея чақиради Занге.— Мени танияпсанми?— Занге фуражкасини бошидан олади.— Энди-чи, энди танияпсанми? Сен — Полишчуксан, тўғрими?

Денгизчи машаққат билан ўрнидан туради-да, Зангенинг юзига тупуради ва жонсиз жисми шилқ этиб сувга тушади.

Берлин. Оқшом. СС рейхсфюрери Гиммлернинг кабинетида пардалар тушириб қўйилган. Стол устидаги чироқ шуъласи Гиммлернинг пенсенесида лип-лип акс этади.

— Фюрер «қасос қуроли» ишлаб чиқаришни кўпайтиришга буйруқ берди, Вольф...

Гиммлернинг рўпарасида ўтирган СС группенфюрери Вольф диққат билан тинглайди.

— Янги ерости заводлари ва полигонлари қуриш учун сиз концентрацион лагерлардан қанча ишчи кучи керак бўлса, барчасини олишингиз мумкин. Иш шундай асосда ташкил этилмоғи лозимки, токи ҳеч ким у ерда нима қилинаётганини хаёлига ҳам келтира олмасин. Бизнинг объектларимизнинг ҳамма тирқишлари душман агентураси учун тамоман бекитилиб ташланиши лозим. Руслар «қасос қуроли»нинг сирини қўлга киритиш учун жон-жаҳди билан уринаётгани ҳақида маълумотлар бор. Бунга асло йўл қўйиб бўлмайди, Вольф.

Селектор зуммеридан вишиллаган товуш эшитилади.

— Эшитаман,— дейди Гиммлер.

— «Ланкастер» типидagi бомбардимончиларнинг олти эскадрильяси Ла-Манш устида. Йўналиш — жанубигарб.

Гиммлер жимгина бош ирғаб, ўрнидан туради. Стол устидаги чироқни ўчириб, дераза олдига яқинлашади-да, пардаларни очиб юборади. Қалин деворлар ортидан ҳаво тревогасининг сиреналари элас-элас қулоққа чалинади.

— Урушдан сўнг...— дея бўғиқ овозда сўз бошлайди Гиммлер,— ахир, у қачондир тугайди-ку... янги қуролга эга бўлган давлатгина дунёга ўз ҳукмини ўтказа олади. Биз бу масалада англосаксларни камида ўн йил ортда қолдириб кетдик. Тўғри, мен руслар бизни ортда қолди-

риб кетмасалар, деб хавотирдаман. Биз миллион-миллион маблағларни сарф қилдик, минглаб зўр олимлар, конструкторлар, инженерларни, юз минглаб ишчиларни ишлашга мажбур этдик, заводлар, лабораториялар, синов полигонлари барпо этдик... Нима деб ўйлайсан, инглизлар ёки америкаликлар бизнинг ана шу барча тажрибаларимиз, мутахассисларимиз, ҳисоблар, лойиҳа ва лабораторияларимиз учун қанча тўлашган бўларди, а?

Вольф оқилона сукут сақлайди.

— Бунинг баҳоси йўқ, Вольф,— дея ўз саволига ўзи жавоб беради Гиммлер.— Баҳоси йўқ...

Оккупация қилинган Краков кўчаларида одам сийрак. Гоҳ-гоҳ ҳарбий машина ўтиб қолади, кўприк устида фашист патруллари гурсиллаган қадам товушлари эшитилиб, тағин жимлик чўқади. Эски қирол қасри «Вавель» дарвозаси устида гитлерчиларнинг байроғи осилиб турибди.

Сукунатни мотоциклларнинг ногаҳоний ўкириги бузади.

Мотоциклчилар қуршовида кўчалардан «Хорьх» машинаси шиддат билан елиб боради. Қалъа дарвозаси олдидаги соқчилар милтиқларини шоша-пиша елкага оладилар.

«Хорьх» тўхтади. Машина олдида югуриб борган оберштурмфюрер орқа эшикни очади.

...Қора ялтироқ стол устида яшил каҳрабодан ишланган кўҳна сиёҳдон билан бирга бир неча телефон аппаратлари. Тилла суви югуртирилган, суянчиғи баланд кресло бўш. Оғир пўлат сейф баҳайбат гавдаси билан қасрнинг нозик жиҳозларидаги мутаносибликни бузиб турибди.

Генерал-полковник Хорн дераза олдида ташқарига тикилмоқда. Машинадан тушган Вольфнинг подъездга қараб юрганини кўргач, фон Хорн пардаларни тушириб,

столга яқинлашади. Генералнинг адъютанти подполковник Крюгер кабинетга киради.

— Группенфюрер Вольф, зоти олийлари...

Фон Хорн бош ирғайди:

— Таклиф этинг.

Аммо Вольф кабинетга кириб бўлган.

— Хайль Гитлер!— дея қўлини кўтаради у.

— Хайль,— дея қандайдир ҳорғин оҳангда жавоб беради фон Хорн.— Марҳамат, ўтиринг, Вольф. Крюгер, бизга бирор нарса олиб келинг...

— Эшитаман.— Крюгер ўз ортидан эшкни зичлаб ёпади.

Вольф, генерал-полковник то жойини эгаллагунча кутиб туради ва шундан кейингина креслога чўкади.

— Сизни яна қайта кўрганимдан хурсандман, жаноб генерал-полковник.— Кўринишингиз чакки эмас, чин сўзим...

— Ташаккур,— дейди фон Хорн қуруққина қилиб.— Хизмат?

— Мен бирга ишлаган пайтларимизни тез-тез эслаб тураман. Яқиндагина... Белоруссияда...

— Ҳа-ҳа... Совет партизанларига қарши кураш— беминнат иш эмас, тўғри эмасми? Турган-битгани кўнгилсизликлар... Буни қаранг-а, Берлиндаги бир неча ойлик хизматингиз давомида унвонингизни шунчалик кўтарибдилар. Нима дердим, табриклайман...

Вольф ҳеч қандай жавоб қайтармайди.

Крюгер бир шиша француз коньяги, иккита рюмка, қаҳвадон ва бежирим финжонлар қўйилган патнис кўтариб жимгина кириб келади. Патнисни стол четига қўйиб, бир оз кутиб туради, бироқ фон Хорн ва Вольфдан садо чиқмагач, подполковник яна боягидек сассиз юриб чиқиб кетади.

— Мен Краковга фавқулодда вазият муносабати билан келдим, жаноб генерал-полковник,— дейди Вольф.— Сталевая Воля жанубидаги қўшинларимиз ортида ке-

ча бўлган жанг ҳақида сизга албатта маълумот беришгандир...

— Партизанлар билан бўлган шу тўқнашув туфайли Берлиндагилар шунчалик шошиб қолишдимиз?

— Бизнинг қўлимизда бу жангда пояк партизанларидан ташқари Армия мунтазам қўшинларининг бутун бир бирлашмаси ёки ҳарбий қисми иштирок этган, деган, маълумотлар бор.

— Одамларингизнинг кўзига кўринмадимикан, группенфюрер?

— Афсуски, йўқ. Жангдан сўнг «Величка» махсус зонасининг бошлиғи штурмбанфюрер Занге дарёдан топилган ярадорни таниди, бу одам полковник Млинскийнинг отрядидан экан.

— Млинскийнинг? Уҳў... Агар хотирам алдамаса, бу Белоруссияда бизни қонимизга ташна қилган ўша полковник эмасми?

— Мен эски ҳисоб-китобларни очди қилгани келган эмасман... Масала бундан кўра жиддийроқ. Империя аҳамиятига молик махфий объектлар хавф остида!— Вольф ўзи билан олиб келган портфелидан қандайдир қоғозларни олиб, стол устига ёзади.— Мана бу сизнинг биргаликда тўла ҳаракат қилишингиз зарурлиги ҳақидаги буйруқ...

Генерал-полковник қоғозларга тезгина кўз югуртириб чиқади.

— Авиаразведка бўлинмалари... Полиция қисмлари... Буларни мен сизга хоҳласангиз бугуноқ ажратиб беришим мумкин,— дейди фон Хорн.— Аммо бомбардирмончи авиацияни... танк батальони ва пиёдалар полки... Уларни фронтдан, шундоқ ҳам русларнинг тўхтовсиз сиқуви остида аранг дош бериб туришган жойдан олиб бу ёққа ташлашни буюрадиларми?

— Мен олий қўмондонлик буйруқларини муҳокама қилмоқчи эмасман, жаноб генерал-полковник,— Вольф ўрнидан туради.

Фон Хорн қаршисида сурбетларча тикилиб турган Вольфга бир қараб қўйгач, авторучкасининг қалпоғини олиб, қоғозларга имзо чекади.

— Ташаккур,— дейди эсэсчи қисқа қилиб, қоғозларни протфелига жойларкан.— Ҳа, дарвоқе... Сизнинг собиқ ўринбосарингиз генерал Шварценбург бугун ғрталаб гестапо томонидан қамоққа олинган... 20 июлдаги фюрерга қарши суиқасдда иштирок этгани учун.— Сўнг, фон Хорнга назар ташлаб, давом этади.— Умид қиламанки, бу воқеа туфайли сизнинг ишингизда кўнгилсизликлар рўй бермаса керак, жаноб қўмондон? Хайль Гитлер!

Вольф, кескин ортига бурилиб, кабинетдан чиқади.

Фон Хорн бир муддат қимир этмай ўтиради. Сўнг шошилмай, яшикдан бир неча хат солинган конвертларни олиб, ўрнидан туради. Рюмкага коньяк тўлдиради. Қадаҳни бўшатгач, сейфни очиб, қандайдир хужжатларни олади, гуриллаб ёнаётган камин ёнига яқинлашади. Креслога ўтириб, қоғоз бойламларини кўздан кечиради ва уларни каминга ташлайди. Аланганинг қизғиш тили қоғозларни шоша-пиша ютоқиб ямлай бошлайди...

Кремль. Сталиннинг кабинети. Сталин трубкасини тутатганча кабинет бўйлаб оҳиста одимлаётир. Стол атрофида бир неча ҳарбийлар, Фанлар академиясининг президенти, олимлар, мудофаа саноати ҳамда ўрта машинасозлик халқ комиссарлари ўтиришибди. Харита олида — Бош штаб бошлиғи Антонов.

Диктор овози.

«Жаноб Черчиллдан маршал Сталинга мутлақо махфий ва шахсий мактуб. 22 июлдаги Дебицага тааллуқли телеграммангиз учун сизга миннатдорлик билдираман. Бу масалага шахсан ўзингиз эътибор бераётганингиздан ғоят хурсандман...»

Сталин қўлидаги телеграмма қоғозини бир четга қўйиб дейди:

— Черчилль биздан Дебица районидаги немисларнинг синов полигони хусусида маълумот беришимизни сўраяпти.

— Бу станциянинг аниқ номи — Дембица, ўртоқ Сталин,— дейди Бош разведка бошқармасининг бошлиғи.

— Унинг координатлари жаноб Черчилль бизга юборган координатларга мос келадими?

— Мос келади, ўртоқ Сталин.

— Яхши. Ўртоқ Антонов, давом этинг.

Антонов харитадан Дембица жойлашган манзилни кўрсатади.

— Бизнинг маълумотларимизга қараганда, инглизлар май ойидаёқ Польшада чала портлаган ракетанинг бир қисмини топиб, уни ўз томонларига олиб кетишга муваффақ бўлганлар.

Сталин мийиғида кулимсирайди:

— Қари тулки... Черчилль... Бизга эса чурқ этгани йўқ эди. Давом этинг.

— Ҳали «Багратион» операцияси тугамасданоқ Дембица районидаги «Близна» ракета полигони йўналишида полковник Млинский отряди ҳаракат бошлаган эди. Ундан ва бошқа манбалардан олинган маълумотларга кўра, немислар Фау ракеталарининг икки хитини ишлаб чиқмоқдалар. Лондонни биринчи марта ялпи бомбардимон қилиш 16 июнда Фау-1 ракеталари билан амалга оширилган. Фау-2 — бу бутунлай янги типдаги, ҳаракат радиуси катта бўлган баллистик ракета.

— Айнан шу хил ракеталар Дембица районидаги «Близна» полигонидан синовдан ўтазилмоқда,— дея изоҳ беради разведбошқарма бошлиғи.

— Давом этинг,— Сталин яна Антоновга мурожаат қилади.

— Сўнгги вақтларда немислар Фау-1 ракеталарини «Хенкель — 111» бомбардимончи самолётларидан

учиришга муължалланган тажрибаларни амалга ошир-моқдалар...

Сталин харита устига энгашиб, Болтиқбўйи районидаги фронт чизигини кўздан кечиради.

— Уртоқ Воронов, бизнинг шаҳарларимизни, айниқса, Ленинградни ракета ҳужумидан ҳимоя қилиш учун қандай чоралар кўрилган?

Артиллерия бош маршали Воронов ўрнидан турди.

— Ракеталар ҳужумига қарши Ленинград Ҳаво ҳужумидан мудофаа армиясига янги конструкциядаги самолётлар ва радиолокацион техника билан таъминланган тўртта қирувчи авиация полки ва юздан ортиқ зенитли артиллерия батареяси ажратилган...

Сталин трубкасининг учи билан фронт чизигидан Краковга қараб белги тортади.

— Уртоқ Антонов, полковник Млинскийнинг отрядига иложи борича тезроқ Дембица станцияси районига чиқиб олиб, ракета полигонини ва омборларини яқсон қилиш, ўз ракеталаримиз билан таққослаб кўриш учун улардан бир-икки нусхасини қўлга киритишга мумкин қадар уриниб кўриш вазифасини топширинг... Шаҳарларимизнинг муваффақиятли мудофаасини ташкил этиш учун зарур бўладиган асбоблар ва конструктив мосламаларга алоҳида эътибор қилиш лозим... Млинскийни кучайтиринг. Унинг ҳузурига мутахассислардан юборинг, фронт ортида «қасос қуроли» бўйича ишлаётган разведка қисмини ҳам унинг ихтиёрига беринг...

Ойдин тун. Ўрмон адоғидаги кенг ялангликда гулхан ёнмоқда. Ҳозиргина ерга қўнган самолётнинг парраклари айланиб турибди.

Самолётни полковник Млинский ва майорлар — Алиев ҳамда Хват кутиб оладилар. Улардан сал орқада — Млинскийнинг чопари сержант Ерофеев ва собиқ матрос, эндиликда разведкачи старшина Лукьянов.

— Уртоқ полковник,— дея Млинскийга мурожаат қилади учувчи.— Москвадан шошилинч пакет! Мадад кучлари ҳам...

Трапдан биринчи бўлиб ёши ўтинқираган, кўзойнакли, эгнидаги ҳарбий кийим ҳалпиллаб турган озғин киши тушиб келади.

— Бу мадад кучлари фрицларнинг юрагини ёриб юборар дейман,— дея кулади Ерофеев.

— Инженер-майор Шумский Виктор Иванович,— дея у Млинский билан саломлашади.

— Салом.

Унинг ортидан хийлагина оғир чамадон кўтарган гўлабир одам самолётдан тушади. Чамадонини ерга қўйиб, қисқагина доклад қилади:

— «Тонг» разведгруппасининг командири, капитан Озеров.

— Биз сизни Белоруссиядаёқ кутган эдик,— дейди Млинский капитан билан саломлашаркан.

— Ишлар билан тугилиб қолдим, ўртоқ полковник,— дейди капитан, тафсилотларини изоҳлаб ўтирмай.

— Старший лейтенант Иванов хизматни давом эттириш учун ҳузурингизга келди!— дея полковникка мурожаат қилади баланд бўйли, сариқсоч йигит. Забардаст қомати устидаги шинелини ёриб юборгудек.

— Иванмисан Иван экан-да,— деб жилмаяди Ерофеев.

Ярадор ҳамда касал қизил аскарлар ва поляк партизанларини самолётга чиқариш бошланади. Бу ишларнинг ҳаммасига отряд врач Ирина Петровна Бистрова раҳбарлик қилмоқда.

— Ирина, ўзинглар эплаштирасизларми?—деб сўрайди Млинский унга яқинлашиб.

— Эплаймиз, Иван Петрович, раҳмат. Гарчи баъзи жангчиларимизни куч билан базўр қўзғатаётган бўлсак ҳам...

— Шинелсиз юрмагин — кечаси салқин-а...

— Хўп бўлади,— дея кулимсирайди Ирина Петровна. Уларнинг ёнидан ярадор Милевскийни замбилда кўтариб ўтадилар. Замбилнинг ёнида Ванда бораётир.

— Ташвиш қилма, Татуся,— дейди у.— Ҳаммаси яхши бўлиб кетади...

Млинский партизаннинг тепасига энгашади:

— Оқ йўл, ўртоқ Милевский.

— Раҳмат. Қизимга кўз-қулоқ бўлиб турсангиз.

— Маъқул. Тезроқ соғайиб қайтинг.

Қарағай шох-шаббаларидан пухталиқ билан ёпилган чайланинг ичи хийлагина кенг. Стол вазифасини ўтовчи ўқ-дори қутилари устида керосин чироқ милтилдайди. Алиев чироқнинг пилигини кўтариш билан машғул.

Млинский харитани ёзаётган Хватга назар ташлаб, хўрсиниб кўяди.

— Ҳа, ана жумбоқ. Икки кунлик муҳлат ичида Дебница станцияси районига чиқиш керак... Ким у?— деб сўрайди у чайла атрофида аллақандай шарпани сезиб.

— Мен!— деган Ерофеевнинг овози эшитилади, сўнг бўсағада ўзи пайдо бўлади.

— Одамларни жойлаштирдингларми?

— Худди шундай. Жойлаштирдик, едирдик-ичирдик, бурун-мурунларини артиб-суртиб, ухлагани ётқизиб қўйдик.

— Хўш, бизни ҳам боқасанми?

— Лоақал чой берсанг бўларди,— дейди Алиев.

— Қайсидир овсар самоварнинг ичини ҳўл тарашага тўлдириб ташлабди. Тутун бурқсийди, вишиллайди-ю, ҳеч ёнай демайди.

— Ҳм-ҳа,— дея йўталади Алиев, Хватга тикилганча кулгисини базўр тийиб.

— Қарағай тараша ташлаш керак эди,— дея кулади Млинский.

— Йўқ экан,— дея қўлларини ёнига ёзади Хват.

— Бутун бошли ўрмондан тўртта тараша тополмаган эмиш...— дея ёзғира бошлайди Ерофеев.

— Ерофеев, барака топгур, сал нарироқ боргин,— дейди Млинский,— кейин кўз-қулоқ бўлиб тур, ҳеч ким яқин келмасин.

— Есть!

— Кечувдаги жангдан сўнг немислар довриаб қолишди шекилли,— дейди Хват, харита устига энгашган кўйи.— Бизнинг йўлимизда эса ҳали бир неча саёз дарёлар ва иккита темир йўл бор... Немислар билан тўқнашмасдан ўтолмасак керак.

— Асло,— дея эътироз билдиради Млинский.— Бутун СДни қутуртириб қўямиз-а! Кейин улар ўла қолса бизни Дембица полигонларига яқинлаштирмас. Поляк ўртоқлардан илтимос қилиш керак, бир оз четроқда шовқин солиб чалғитишсин... Уларнинг алоқачилари ҳали кетишгани йўқми?

— Кутишяпти,— дейди Хват.

— Шумскийни зудлик билан Краковга, Карасев-Денерт ҳузурига юбориш керак.

Краковда, ибодатхона олдидаги майдонда ҳарбийлар ва граждандан иборат катта оломон ғужғон ўйнайди. Костюм ва шляпа кийган Шумский оломон ичида, ёнида — Ванда ҳам кўринади. Йўлак ёқасида эса солдатлар турнақатор саф тортишган.

Музыка тантанавор марш ижро этади. Генерал-полковник фон Хорн, группенфюрер Вольф ва бир неча генераллар турган минбар олдидан яқинда сафарбар этилган солдат бўлинмалари пруссча қадам ташлаб ўтадилар. Солдатлар орасида — ўсмирлар ҳам, кексалар ҳам кўзга чалинади. Уларнинг ортидан танклар ва бронетранспортёрлар колоннаси ўрмалай бошлайди.

Ҳарбий ҳаво кучлари — лютваффе капитани билан

ёнма-ён турган бир кўзли танкчи офицер истеҳзоли кулади.

— Ҳа, ишларимиз чатоқ... Улар аслида руслар билан уришишга эмас, товуқхоналарни тулкидан қўриқлашга ярайдилар, холос.

— Уруш кўришсин, сўнг биздан қолишмай жанг қиладиган бўлишади,— дея эътироз билдиради капитан, шляпали кишини диққат билан кузатар экан.

— Эҳтимол, эҳтимол,— дея шоша-пиша рози бўлади танкчи ва четга қараб кетади.

Оғир танклар ва бронетранспортёрлар занжирларини шалдиратиб майдондан ўта бошлаганда минбардагиларнинг кайфияти кўтарилади ва офицерлар ҳамоҳанг шиддат билан парад қатнашчиларини қутлай бошлайдилар. Фон Хорн ҳам кулимсираб қўяди.

...Капитан ўзини кузатаётганини сезган Шумский аста бурилади-да, оломон орасини ёриб, кўчага чиқа бошлайди. Анча орқада Ванда изма-из эргашади.

Шумский Кичик Бозор майдончаси олдидаги тайёр кийимлар дўкони витринаси қаршисида бир лаҳза тўхтаб қолади. Витрина ойнасида кўчани кесиб ўтаётган лютваффе капитанининг қомати акс этади. Шумский шу заҳоти бурчакка қайрилади. Капитан ундан орқада қолмайди, бироқ яқинлашмайди ҳам. Капитаннинг ордан эса Ванда ҳамон изма-из келмоқда.

Учовлон тор кўчалардан юриб, Вавель тепалигига элтадиган хиёбонга чиқадилар.

...Висланинг баланд қирғоғида Шумский тўхтаб, қўлларини чўнтагига суққан кўйи капитанни кута бошлайди. Атроф кимсасиз.

Капитан оҳиста яқинлашади, шаҳарга разм солиб, ўйчан оҳангда немисчалаб сўзлайди:

— Краков — чиройли шаҳар...

— Ҳа. Аммо Варшава яхши,— деб жавоб беради Шумский.

— Кўп тентиратдингиз-да.

— У ерда ҳар хил нусхалар кўп эди.

— Майли, бўлар энди, қўлингизни чўнтагингиздан олинг, кўришайлик,— дея жилмаяди капитан.— Карасев. Ҳужжатларим бўйича — капитан Деннерт.

— Шумский. Ҳужжатда ҳам шундоқ.— У Карасевнинг қўлини сиқаркан, чоғроқ пакет тутқзади.— Млинскийдан. Шошилинч.

— Қалай жойлашдингиз?

— Ёмон эмас. Автоустахонага механик бўлиб.

— Эртага соат ўнда ибодатхонада... Ҳа, дарвоқе, пан Шумский, шимнинг чўнтагида қурол олиб юриш анчагина ноқулай.

— Э, менинг бу еримда ҳеч нарса йўқ.— Шумский ўгирилиб, полякчалаб чақиради.— Ванда! Бу ёққа кел, қизалоқ!

Ванда уларнинг олдига яқинлашиб, жиддий оҳангда дейди:

— Салом.— Карасевга қўл узатишдан аввал у кичкина пистолетни қўйнига яширади. Карасев бу ҳаракатни ҳайратомуз нигоҳ билан кузатиб турганини сезиб, қўшиб қўяди:— Сиз ҳам қизиқ экансиз — ҳеч изидан қолмай келяпсиз!.. Бунақада сизни отиб қўйишим ҳам мумкин эди.

— Ҳа-я,— дея кулимсирайди Карасев,— Мен бўлса, сизни ландавур, деб ўйлабман, Шумский.

Краков. Гестапо. Вольфнинг кабинетида — Занге.

— Млинскийнинг Польшада, қўшинларимизнинг ғоят орқа томонида пайдо бўлиб қолгани шундан далолат берадики,— дейди Вольф,— демак, бугун бўлмаса, эртага сен меҳмонларни ўз объектларингда кутиб олишга тайёр туришинг керак... Ароқ ичасанми?— Вольф шкафдан шиша олади.

— Ташаккур.

Иккинчи қадаҳни бўшатгач, Занге ташвишманд қиёфада сўрайди:

— Мени шу нарса ўйлантиряпти: Млинскийга айнан нималар маълум?

— Энг аниқ эҳтимол — Дембица районида «Близна» синов полигони мавжудлиги. Портлаш, аланга... Ҳушёр кузатувчилардан бунга яшириш қийин. Аммо бошқа объектлар маълум бўлмаса керак. Биз Млинскийга муносиб учрашув тайёрлаймиз... «Хайделлагер» объектидаги ишлар вақтинча тўхтатилсин. «Величка» объектида назорат кучайтирилсин. Млинский ракеталар сари интилаётган экан — майли, уларни олади...— Вольф илжайиб қўяди.

Шумский ибодатхонага кириб келади. Унинг ортидан зинапояларни бир-бир босиб Ванда кўтарилмоқда. Ташқаридаги ёрқин қуёш ёғдусидан сўнг ибодатхонанинг ичи ғира-шира кўринади. Бир неча шам милтираб турибди. Ибодатхонада одам кўп, асосан чол-кампирлар. Олдинда, нақ меҳробнинг пойида юзини тўр билан ёпган ёшгина аёл ўтирибди, у гоҳ ибодат қилади, гоҳ алланарсаларни ўйлаб хаёлга толади...

Шумский ибодатгўйлар орасидан ўтиб, йўғон устун ва девор ўртасидаги торгина, камбар бир жойда турган гражданча кийимдаги Деннертни ниҳоят излаб топади. У хиёл олдинга ўтиб тўхтайтиди. Ванда эса — сал нарида.

— Баъзи бир нарсаларни аниқлашга муваффақ бўлинди, дейди Деннерт секингина. — Бизни «Величка» махсус зонаси қизиқтириши керак.

— Нима учун «Величка»? Бу ахир, Краковдан йигирма километр наридаги туз конларида жойлашган концлагер-ку. Унинг «Близна» полигонига қандай алоқаси бор?

— Полигон районидаги об-ҳаво маълумотини биз-

нинг метеостанцияда «Величка» махсус зонасидан сўрашади.

— Қачон ва қаерда кўришамиз?

Икковлон гўё ибодат қилаётган каби лабларини оҳиста қимирлатадилар.

— Ҳамма керак гапларни анави қора тўр ёпинган аёл етказади. Кўрдингизми? Биринчи қаторда... Уни ҳаммавақт «Монополь» меҳмонхонасининг ресторанидан топишингиз мумкин.

Шу пайт аёл юзидан тўрни кўтаради ва Шумскийга қараб жилмаяди.

— Унинг исми Гелена,— дея давом этади Деннерт.

— Ҳаддан ташқари чиройли экан.

— Сиз ҳали бу нарса унинг жуда катта бойлиги эканига ишонч ҳосил қиласиз... Кейин яна... Млинскийга етказинг: бугун шаҳарда тўсатдан жуда кўп учувчилар пайдо бўлиб қолди, ваҳоланки, кейинги пайтда бирор-та ҳам авиабирлашма ёки авиақисм Краковга ташланмаган эди.

— Улар қаёқдан пайдо бўлишган экан?

— Аниқлайман.

— Тамомми?

— Ҳозирча тамом.

Шумский ортига қайрилиб, эшикка қараб юради.

Бир минутдан кейин Ванда ҳам ибодатхонани тарк этади.

Тун. Полигонни ўраб олган тиканли симдан сал наридаги сайҳонлик. Минораларда қоровуллар эндигина алмашиб бўлган. Проекторнинг нури ярқ этиб сўнади. Чакалаклар панасида ниқоб халатлари кийиб бекиниб ётган Озеров, Иванов ва Бондаренко дарахтлар ортида постни топширган наряднинг қоронғилик қўйнига сингиб кетишини жимгина кузатиб турадилар.

Старший лейтенант Бондаренко имо қилади: олга!

Сайхонлик ёқалаб уч сапёр тиканли сим томон эмак-лаб кетади.

Прожектор нури яна ер узра сирғала бошлайди, ammo сапёрлар пастак дўнгликлар каби тош қотганлар.

Прожектор сўнади. Қоронғилиқда тиканли симга қисқа ва шиддатли нур дастаси ярқ этиб тушади.

Сапёрлар одатий ишларини зудлик билан амалга оширадилар: минақидиргичлар билан мина бор-йўқлигини текшириб кўрадилар; улардан бири тиканли симни икки кўллаб ушлаб олган — иккинчиси уни қирқиши билан учларини четга қараб улоқтиради. Юқоридаги симтўрларни чалқанча тушиб ётганча қирқадилар.

Пулемётларининг учини минораларга қаратиб тўғри-лаб кўйган иккита таъминот группаси сапёрларни кўриқлаб турибди.

Қаторлар орасида мина бор-йўқлигини текшириб чиққач, сапёрлар тўсиқнинг иккинчи қавати орасидан ҳам тезгина йўлак очадилар. Тиканли симнинг лариги томонида йўл тоза эканига ишонч ҳосил қилгач, кўлчи-роқ билан сигнал берадилар: йўл очиқ.

Старший лейтенант Бондаренко асосий разведкачилар группасига ишора қилиб, ортидан юришни буюради. Зум ўтмай улар полигонга кириб борадилар. Бараклар атрофида яна тиканли симлар кўринади. Бу тўсиқни ҳам бартараф этгач, йўл бўйлаб олға силжишади.

Синов полигони бункерида эса унтерштурмфюрер Рот перископ орқали кузатув ўтказмоқда. Стол ортида оёқларини узатиб юборганча стул суянчиғига суяниб олган Заиге мудрайди.

Перископ кўзгусидан ракеталар ўрнатилган майдон ва унга кириладиган барча йўллар яққол кўриниб турибди. Атрофда қоровуллардан бўлак ҳеч ким йўқ...

Ногаҳон разведкачилар кўз ўнгида қандайдир кумушранг жисмлар ўрнатилгани ҳатто қоронғилиқда ҳам аниқ сезилиб турган кенг майдон намоён бўлади.

Разведкачилар атрофга алаглаб олишгач, бирор шубҳали нарсани пайқамай, эмаклаганча ғалати объектлар томон яқинлашадилар. Иванов фотоаппаратни тинмай чиқиллатиб суратга олади.

Бирдан қаердадир — шундоқ яқингинада сирена чинқириғи янграйди. Разведкачилар ерга қапишиб оладилар. Қоронғилик қўйнидан команда товушлари, этиклар дупури, итларнинг вовуллаши эшитилади...

Прожекторларнинг нурлари осмонга сапчийди.

Бондаренко қўл силкийди: орқага!

...Бункерда Рот ҳамон перископ орқали кузатувни давом этказмоқда.

Занге телефонда доклад қилаётир:

— Группенфюрер! Биз Млинскийнинг разведкачиларига полигондан чиқиб кетишларига йўл қўйиб бердик... Ҳа-ҳа, унинг нега пайдо бўлиб қолгани энди ошкора бўлди. Бу ўша — мен билган Млинский бўлса, бирор нарсага ёпишдимиз, тамом, ниятига эришмагунча қўймайди.

Керосин чироқлар ғор шифтини аллақачон қорайтириб юборган. Ўқ-дори қутилари устига харита ва схемалар ёзилган, унинг атрофида Млинский, Хват, Алиев, Бондаренко, Иванов ва Озеров тўпланишган.

— Мана бу ерда, шу баракда, — дея ахборот бермоқда Бондаренко, — асирлар бор, юзга яқин киши... Бу ердан майдончагача эса бетон йўл бор. Манавилар эса майдончадаги ўн беш-йигирма метр узунликдаги сиграгага ўхшаш нарсалар...

— Ракеталарми? — деб сўрайди Млинский қоп-қора суратга тикилиб.

— Бу инфрақизил нурларда бирор нарсани аниқ ажратиб бўлармиди... — дейди Алиев.

— Албатта ракеталар-да, — дейди Иванов ишонч билан.

— Мен ҳам шундай деб ўйлайман,— дея тасдиқлайди Озеров.

— Темир йўл шохобчаси қаёққа боради? — деб сўрайди полковник.

— Жанубга, Дембица станциясига.

— Сизларни пайқаб қолишмадимми?

— Йўқ, ўртоқ полковник. Кўтарилган тревога аниқ ҳаво тревогаси эди.

— Ҳа, бунақанги ажалнинг уруғини у ердан олиб чиқиш...— дейди Алиев суратларни шубҳаланиб кўздан кечираркан.

Ертўлага оҳиста юриб сержант Ерофеев кириб келади.

— Рухсат этинг, ўртоқ полковник? Сизга меҳмонлар келишди.

У бир қадам орқага чекиниб, деҳқон аёллар каби рўмол ўраб олган қизга йўл беради.

— Салом, Ванда, — дейди полковник ва қўшиб қўяди. — Сизлар бўшсизлар, ўртоқлар.

Алиев, Ванда ва Хватдан бошқа ҳамма чиқиб кетади. Ванда кофтасининг остидан кичкина конверт олади.

— Раҳмат, қизим,— Млинский хатни қўлига олиб, соатга назар ташлайди. — Йўлда чарчагандирсан?.. Овқатланиб, дамингни ол, эртага учрашамиз.

Ванда чиқиб кетади. Млинский кўзойнагини тақиб, конвертни очади

— Қарасев ва Шумскийдан. Мана, нималарни хабар қилишибди: «Ишончли манбалардан олинган маълумотларга кўра, немислар «қасос қуроли» яратиш бўйича «Величка» объектида иш олиб бормоқдалар. Дембица районидаги «Близна» полигони эвакуация қилиниши лозим. «Величка» махсус зонасининг комендант — штурмбанфюрер Занге. Махсус зонага «Величка» туз конлари, «Близна» полигони ва «Хайделлагер» полигони

киради. Краковга келган учувчилар «Хайделлагер» дан экан.

— Занге... Эски таниш,— дея кулимсирайди Хват.

— Лейтенант Григорьев...— дейди Алиев.

— Маълумотларни ҳам Москвада, ҳам Берлинда, Фрибе орқали текшириб кўриш керак,— дейди полковник.— Агар улар тасдиқланса, Карасев-Денерт ва Шумскийни «Величка» конига бутунлай сафарбар этамиз.

— Бу «Хайделлагер» дегани нимаси тагин? — деб сўрайди Алиев. — Полигон нима бўлади? У эвакуация қилинганми, йўқми? Ҳаммаёқ жумбоқ...

— Нега энди бу бизни ташвишлантириши керак? — деб сўрайди Хват. — Агар полигонда ракеталар бўлса — разведка борлигини кўрсатяпти — демак, полигон ҳали эвакуация қилинмаган ёки чала-ярим эвакуация қилинган. У ҳолда ракеталарни қўлга киритишга шошилиш лозим бўлади. Шундайми, Иван Петрович?

— Шундайликка-шундайку-я...

Рейхсканцеляриядаги узун ярқироқ стол атрофида Борман, Геринг, Геббельс, Гиммлер, фельдмаршал Кейтель, империя қурул-аслаҳа министрлигининг техника хизмати бошлиғи Зауэр, қурул-аслаҳа рейхсминистри Шпеер ва генерал-полковник фон Хорн ўтиришибди. Ҳамма жимгина кутмоқда. Оғир, таҳликали сукунат. Геббельс ўғринча соатига назар ташлайди. Соат стрелкалари ўн бирни кўрсатади.

Ниҳоят, зирҳ қопланган кенг эшиклар аста очилиб, оёқларини судраб босганча кабинетга Гитлер секин кириб келади. Нигоҳи шубҳали, тикандек қаттиқ. Ғайритабиий бир тарзда тирсакдан букилган чап қўли сезилар-сезилмас титрайди.

Ҳамма ўрнидан туриб фюрерни қутлайди. Бунга жавобан у қўлини елкаси оша ҳорғингина қимирлатиб қўя қолади. Сўнг секин бориб стол ортига оғир чўқади.

Фельдмаршал Кейтель моноклини тақиб, папкасини оча бошлайди, бироқ Гитлер уни тўхтатиб қўяди:

— Тўхтанг. Сиз бу йил русларни Днепрдан шарққа улоқтириб ташлашга ваъда берган эдингиз, ўзингиз эса Висланинг ортига чекиниб ўтирибсиз. Бу ҳақда эшитавериб жонимга тегди, Кейтель. Геринг, сиз «Лондон ер юзидан супуриб ташланади», деган эдингиз. Қурол-аслаҳа рейхсминистри Шпеер, сиз ҳали май ойидаёқ менга Фау — I ракеталари ишлаб чиқаришни беш мингга, Фау — 2 ни ой сайин тўққиз юзтага етказишни ваъда қилган эдингиз. Сиз металлга муҳтож бўлмаслигингиз учун биз ҳарбий кемалар ишлаб чиқаришни камайтирдик; қўлингизга юз минглаб қулларни бериб қўйибмиз... Эҳтимол, бу камдир? Гиммлер, унга қуллардан яна беринг. Гиммлер, сизнинг Каммлер ва Вольфларингиз нима билан машғул ўзи? Қим кимни алдаяпти? Сиз «Заводлардаги саботажларга абадий чек қўйилди», деб мени ишонтирган эдингиз. Унда нега ҳар юз ракетадан эликтаси ҳаводаёқ портлаб кетяпти?.. Нега индамай-сизлар?! — Бир оз жимликдан сўнг давом этади. — Русларнинг тинка-мадори қуриган. Уларнинг бошқа резервлари йўқ. Уларнинг коммуникациялари чўзилиб кетган... Фон Хорн, сиз уларни Вислада тўхтатиб қолишингиз шарт! Шпеер, армиямизни «қасос қуроли» билан қуроллантириш учун сизнинг имкониятингизда ҳали етарлича вақт бор! Геринг, Гиммлерга яна юзта... йўқ, икки юзта люфтваффенинг энг яхши учувчиларидан беринг! Улар ракета ташийдиган самолётларни бошқариб бориб, янги, қудрати чексиз бомбаларни Россия, Англия, ва Американинг sanoat марказларига ташласинлар! Биз бутун дунёни ларзага тушмоққа мажбур этамиз! Бутун дунёни!

ҲорҒин ва эринчоқ оҳангда гап бошлаган Гитлер тобора тутақа бошлайди, тобора қизиша боради. Кўзларида мутассибларча ёвуз ўт йилтирайди, у ирғишлаганча худди илгарилари омма олдида нутқ сўзлаган

пайтларида бўлгани каби муштумини ҳавода тўлғашга тушади. Фақат ғайритабiiй тарзда тирсагидан букилган чап қўлигина ҳамон ночор осилганча сезилар-сезилмас титрайди...

«Минг йиллик рейх»нинг зах тортиб кетган, кулранг бинолари узра кулранг тонг отмоқда. Бомбардимон излари яққол сезилиб турибди. Кўчалардан қўшинларнинг колонналари ўтиб бораётир. Ёши қайтган солдатларнинг юзлари ҳорғин ва хўмрайган, ўсмирлар каска тасмалари маҳкам сириб турган ингичка иякларини кўтарганча гердайиб қадам ташламоқдалар.

Йўлақларда ўткинчилар, асосан аёллар онда-сонда учрайди. Баъзилар қўлларини фашистча саломга кўтариб қўядилар.

Чорраҳаларда эса баланд каска ва намдан ялтираган резина плашч кийган соқчилар тошдек қотиб турадилар.

Айғоқчи ёши ўттизлардан ошган, яхши кийинган бир кишини синчиклаб кузатмоқда. Ўттиз яшар гражданча кийинган эркак киши Берлин кўчаларида дарров шубҳа уйғотади. Бунинг устига, у қўшинларга қиё ҳам боқаётгани йўқ, аксинча, ишчан, жиддий қиёфада йўлкадан одимлаб бораётир. Фридрихштрассе кўчасидаги доктор Курт Фрибега қарашли шахсий тиш даволаш клиникасини англатувчи камтарона лавҳа осилган 10-уй атрофида у бир лаҳза тўхтаб қолади, сўнг подъездга кириб кетади.

У иккинчи қаватга кўтарилгунча кўчадан солдат этикларининг бир меъёрдаги гурсиллаши эшитилиб туради.

Оқ оралаган сочларига крахмалланган сочбоғ таққан кекса ҳамшира аёл эшикни очиб, уни ичкарига таклиф қилади:

— Доктор сизни кутяпти, жаноб инженер, марҳамат.

— Увв,— дейди меҳмон жунжикиб ва тиш даволаш кабинетига киради. Пенсне таққан йўғон гавдали кекса киши унга креслодан жой кўрсатади.

— Марҳамат, жаноб Кюнль. Сиз муолажани ўтказиб юбордингиз.— Фрибе кичкинагина рентген суратини кўздан кечиради.— Жиддий асоратлар содир бўлиши мумкин. Мен маргимуш қўйиб қўяман. Бироқ уни эртага олиб ташлаш керак.

Кюнль хўрсиниб қўлларини ёзади:

— Мен бугун командировкага кетишим керак...

— Узингиз биласиз, йигитча, лекин бу тиш сизники.

— Бир неча кунга, холос. Краковга...

— Фақат оғзингизга эҳтиёт бўлинг, поляклар олдида. Фрейлейн Анна! Илтимос, маргимуш ҳозирласангиз!

Ўрмон четидаги лагерда Млинский булоқ тепасига энгашиб, юз-кўзларини ҳузур қилганча муздек сувга ювмоқда. Ёнгинасида турган Ирина Петровна унинг ювининшини жимгина кузатади, кейин сочиқ тутлади.

У юз-қўлларини артиб, Иринанинг сочларига бармоқларини миннатдорлик билан оҳиста тегизади.

— Мен сени жуда кам кўрадиган бўлиб қолдим.

— Ҳечқиси йўқ, майли... Биламан, сен ҳамиша ёнимдасан, менга шунинг ўзи кифоя.

Андиша билан чеккароққа чиқиб турган Ерофеевнинг кўзи узоқда келаётган Хват ва Стась Дановскийга тушади.

— Полковникни кўрмадингми, Ерофеич? — деб сўрайди Хват.

Қоронғиликдан Млинскийнинг овози эшитилади:

— Ким у?

— Ўртоқ полковник! — дея жавоб қайтаради Хват. — Поляклардан алоқачи келди!

— Хўш, нима гап? — Млинский уларнинг олдига яқинлашади.

— Мен шошилинич маълумот билан келдим, — дейди Стась. — Радкевичдан. У шуни етказиб қўйишни сўради: Краковдан қирқ километр шарқроқда жойлашган «Вилена» овчилик хўжалигига овчилар қиёфасида гестапочиларнинг жуда катта группаси келиб тушган. Бу сизларга ниҳоятда яқин жой...

— Хўп, раҳмат, Стась, — дейди Млинский, сўнг Хватга юзланиб: — Разведкадан маълумотлар келдими? — деб сўрайди.

— Йўқ, ўртоқ полковник, — дея жавоб беради Хват. Млинский, Хват ва Стась поляклар ҳузурига отланадилар. Ерофеев эса булоқ бўйидаги кулранг тош устида ёлғиз ўзи ўтирган Ирина Петровна томон юради. Хўрсиниб, аста ёнига ўтиради:

— Яна айтмадингми? Бўпти, бўлмаса, ўзим айтаман...

— Йўқ, Ерофеич, йўқ! Ундай қила кўрма! — дейди Ирина ҳаяжонланиб.

— Ойни этак билан ёпиб бўлмайди, доктор. Эгнингдаги шинелинг сигмай қолибди-ю, у бўлса ҳеч балони кўрмайди. Нима бало, ё бойқушга ўхшаб кўздан қолганмикан?

— Ерофеич, худо хайрингни берсин, жим бўл. Ахир, мени зудлик билан фронт орқасига жўнатиб юборишади-я...

— Э, энди сендан қанақа жангчи чиқарди? — деб қўл силтайди Ерофеев.

Ирина Петровна кутилмаганда юзларини сочиқ билан ёпиб йиғлаб юборади.

— Ана холос! Йиғига бало борми? Хотин киши барибир хотинлигига борар экан-да. Бўлди, битта-яримта кўриб қолади...— У чўнтагидан сухари олиб, Ирина Петровнанинг тиззасига қўяди.— Ол...

— Қеракмас...

— Е, деяпман!.. Узингни ўйламасанг ҳам лоақал

чақалоқни ўйласанг-чи! Балки солдат туғилар... Демак, бақувват бўлиб туғилиши керак-да! Е!

— Айтмайсан-а, Ерофеич? Ростингни айт...

— Майли. Сабр қилиб турайлик-чи. Балки ўзи сезиб қолар.

— Раҳмат, Ерофеич.— Ирина Петровна сержантнинг чаккасидан ўпиб қўяди-да, бир хўрсинганча сухарини чайнай бошлайди.

«Монополь» меҳмонхонасининг олдида бир неча штаб машиналари турибди. Соқчилар кириб-чиқаётган офицерларга гул тутаётган жулдур кийимли қизалоқларни машиналардан нари ҳайдайди. Бу қизчалар орасида Ванда ҳам бор.

Меҳмонхона ресторани кимсасиз. Тушликдан кейинги пайт. Чоғроқ саҳнада хонанда аёл қандайдир немисча қўшиқни машқ қилаётир. Бу — Елена.

Нариги бурчакда бир неча офицерлар ўтиришибди. Улар, чамаси, яқинда госпиталдан чиқишган бўлса керак — айримлари қўлтиқтаёқда, ўртоқларини фронтга кузатишяпти.

Дераза ойнасидан меҳмонхона қаршисида тўхтаган извош ва ундан сакраб тушган Шумский кўриниб туради. У Вандадан бир даста гул сотиб олиб, ресторанга киради. Стол ортига ўтириши билан таомномани очади ва гулдаста ичидан чиққан қоғозни ёзиб, кўз югуртиради: «Берлиндан Краковга инженер Кюнль жўнаб кетди. Брауннинг қўлида ишлайди. Ракета портлатгичлар бўйича йирик мутахассис. Ёши ўттиз иккида. Қўрқоқроқ. «Монополь» меҳмонхонасидан жой банд қилиб кўйилган».

Елена қўшиғини тугатиб, саҳнадан Шумскийга кулиб боқади. У ўридан туриб саҳнага яқинлашади-да, тавозе билан таъзим қилганча қўшиқчига гулдаста узатади:

— Ташаккур, пан...— Елена гулдастани бепарво-

гина олиб, пианино устига қўяди-да, машқини давом эттиради.

Шумский столи ёнига қайтади.

Синов полигони бункерида унтерштурмфюрер Рот телефонда маълумотларни қабул қилиб, харитага турли қайдлар тушираётган Зангега етказмоқда.

— Фузилер батальони поляк маҳбусларининг ишчи командаси сифатида ҳаракат районига чиқмоқда.

— Жуда соз...

Рот телефон трубкасини қўйиб, шу заҳоти иккинчисига қўл чўзади. Трубкага қулоқ солгач, Зангега хабар қилади:

— Учинчи батальон санитар машиналарда бошлангич маррага чиқди, штурмбанфюрер!

— Ҳозирча ҳаммаси яхши бормоқда...

Занге қўлидаги қаламни столга ташлаб, перископ слдига яқинлашади, ғилофни очиб, окулярга тикилади. Перископдан ракеталар ўрнатилган майдонча кафтдагидек яққол кўриниб туради. Занге перископ дастасини туширади.

— Сизда ҳаммаси тайёрми?

— Ҳа, — дея хийла белисанд жавоб беради Рот. — Тепкисини боссак... — сўзининг ниҳоясини имо билан яқунлайди.

Алиев девор тагидаги сўрида елкасига шинелини ташлаганча кружкадаги чойга кафтларини иситиб ўтирибди. Чеҳраси ҳорғин, дамба-дам хуруж қилиб келаётган йўталини базўр босиб қолади.

Млинский жидий, камгап қиёфада стол устидаги харитага энгашган.

Лейтенант Ковалёв киради.

— Рухсат этинг, ўртоқ полковник? Разведгруппадан сўнгги маълумотлар олинди.

— Қани? Ванда ҳали қайтмадимми?

— Йўқ.

— Келиши билан олдимга юбор... Ҳаммаёқ осойишталигу...— дейди Млинский маълумотларни кўздан кечираркан, киноя билан.

— Нимага тшвиш қиялпсан, Иван Петрович?— деб сўрайди Алиев.

— Ҳамма нарса худди гўристондагидек осойишта... Ярадорлар ортилган аравалар, қурувчи отрядлар, «Вилена»даги овчилар. А? Ҳеч қандай шубҳали нарса йўқ, шунчаки идиллия, ҳозиргача бирор марта ҳам бизни безовта қилишмади... Бу қадар хотиржамлик бежиз эмасдир... Сен яна шамоллаб қолдингми? Бу ўрмон сенга захлик қиялпти, Ҳасан.

— Ҳечқиси йўқ, яқинда Бокуга қайтгач, қуёшда нисиниб ётаман.

— Юр, тоза ҳавога чиқайлик, — Млинский соатига назар ташлайди.— Бизнинг бу ўрмонда, полигон ёнгинасида қимир этмай ўтиришимиздан кимлардир манфаатдор, Ҳасан. Нима қилиб бўлса ҳам, «Хайделлагерь» қандай объект эканини аниқламоқ керак. Шунча учувчи уерда қаёқдан пайдо бўлган экан?

Ўрмон устидан разведкачи самолёт вағиллаб ўта бошлайди. Шу заҳоти лагердаги барча тирик жон тош қотади.

Гор оғзида ўтирган Ерофеев ичкаридан чиққан Млинский ва Алиевни кўриб қаддини ростлайди. Рўпарадаги радист қизнинг чодиридан балалайканинг бир маромда тинғиллагани эшитилади.

— Э, жонга тегди-да,— деб хўрсинади Ерофеев.

— Самолётми?— деб сўрайди Алиев — Тепамизда чарх ургани урган, аблаҳ.

— Кунни билан гўнғиллагани-гўнғиллаган. Мана бу ҳам...— Ерофеев чодир томонга ишора қилади.— Катъканинг бошини қотиргани-қотирган, тузукроқ бирор нарса чалса ҳам гўрга эди.

Млинский чодирга кириб келади. Шу заҳотиёқ Иванов балалайкасини кўтарганча чодирдан отилиб чиқади. Катя Ярцева сочларини хижолатомуз тузатиб, наушникни қидира бошлайди.

— Мен ҳозир, ўртоқ полковник, яна ўн секунд. — У наушникларни тақиб, қўлига қалам олади.— Есть!— Равон дастхат билан шифровка рақамларини ёзиб олишга тушади...

Самолёт шовқини тинади.

Хват, Алиев, Озеров ва Иванов ғордан сал берида, қуюқ дарахт соясига тўшалган плашч-палатка устида ўтиришибди.

Ерофеев уларга яқинлашиб, Ивановнинг ёнида ётган балалайкани қўлига олади, тингиллатиб созлагач, оҳиста чала бошлайди. Завқ билан, астойдил берилиб чалади. Ерофеевнинг куйига маҳлиё бўлиб қолган офицерлар Радкевич ва Ванда лейтенант Ковалёв ҳам роҳлигида ғорга кириб кетганини ҳам пайқамайдилар.

Ерофеев куйни тугатиб, балалайкани бир четга қўяди.

— Э, яша Ерофеич!— дейди Озеров.— Урган Ваня.

— Бунчалик талантинг бор экан, нега яшириб юрувдинг!— деб сўрайди Алиев.

— Конспирация мақсадлари учун,— дея кулимсирайди Ерофеев.

— Балки сен мутлақо Ерофеич эмасдирсан,— деб кулади Хват,— Сен тагин Ойстрах бўлмагин?

— Унисни-ку билмадим, аммо фрицларнинг даҳшати экани аниқ¹.

— Ўртоқ офицерлар!— дея Хват ғордан чиқиб келган полковник ва Радкевични кўриб ўрнидан сапчиб туради.

¹ Бу ерда сўз ўйини: «Ойстрах»— машҳур созандашнинг фамилияси; «страх»—«даҳшат» демакдир. (Тарж.)

— Утираверинглар, ўртоқлар, ўтираверинглар — Млинский ҳам плащ-палатка устига тиз чўқади.— Ерофеич, яна чал-чи, яхши чалар экансан. Фақат, анави ерга бориб чал, кейин кўз-қулоқ бўлиб тур, бизга ҳеч халақит бермасин...

— Есть!

— Москвадан мана бу хабар олинди,— дея маълум қилади Млинский.— Мавжуд маълумотларга кўра, душман «Хейнкель»—111» бомбардимончи самолётларидан Москва, Ленинград, Куйбишев ва Урал ортида жойлашган муҳим саноат объектларига ракета зарбаси беришда фойдаланиш учун тайёрланаётган экан...

— Оббо, лаънатилар-эй, тумшуқ чўзган жойларини қарангу!— дейди Ерофеев.

— Бомбардимончи самолётларнинг экипажлари ва ракеталарни мўлжалга йўллайдиган кушанда-учувчиларни тайёрлаш ишлари чўлнинг аллақаеридаги лагерда амалга оширилмоқда...

— Ана бу маълумотларнинг аниқлигини қаранг-а! — дея бош чайқайди Хват.— Чўлнинг қаерида?

— Қандай қилиб бўлмасин, душманнинг бу режасини барбод этмоқ лозим. Имзо: Антонов... Мана шундай — қандай қилиб бўлмасин...

— Ишлари чатоқ,— дея бош чайқайди Алиев.— Кушанда-учувчиларни тайёрлашаётган бўлса...

— Фанатикларни топишади,— дейди Радкевич.

— Мулоҳаза ва иккиланиб ўтиришга бошқа вақтимиз, йўқ,— дейди Млинский.— Тонг отиши билан полигонга ҳужум қиламиз.— У харитани ёзади.— Миначилар взводни Радкевич отрядига берамиз. Полякларнинг вазифаси «Хайделлагер» объектидаги ангар¹ ва омборларни яқсон қилишдан иборат. Олдинга ташланадиган группалар «Близна» полигонидаги ракеталардан барча қимматли асбоб-ускуналарни олиб, самолёт-

¹ Ангар —самолёт ва дирижабеллар турадиган бино.

ни қабул этгунимизча ва унга асбоблар билан ярадорларни ортиб бўлгунимизча бизни душмандан тўсиб туришлари керак... Сен, Виктор Петрович,—дея Хватга угирилади у,—бугун кечасиёқ Бейсембоевнинг ротаси билан бирга бутун хўжаликни олиб Чехословакияга жўнайсан... Бу — бўйруқ. Чегарада Ян Жижка номли чех партизанлар отряди билан учрашасан. Улар сенга ёрдам берадилар. Маршрут келишиб қўйилган. Биз орқангдан борамиз. Саволлар борми?

Алиев кутилмаганда сўраб қолади:

— «Чўл» немисча нима дейилади?

— Степпе,— деб жавоб беради Радкевич.

— Худди русчадагидек экан-да. Мен боядан бери бир нарсани уйлаяпман: Германияда чўл йўқ-ку, бу кушандалар лагерини қаердан қидириш керак экан?

— Топамиз, Ҳасан.

— «Сахро»чи?

— Оде,— деди Радкевич.

— Вюст,— дея қўшимча қилди Млинский.— Шошма-шошма... Э, яша, Ҳасан, ақлингга балли! Ке, бир ўпай!..

— Ҳа-ҳа, нима бўлди?

— Мана, қара!— Млинский чўнтагидан картон қороз олади.— Буни Ванда Краковдан олиб келди.

— Хўш,— дейди Алиев ва ўқий бошлайди:— «Хайделлагер» объекти Дембицанинг шимоли-шарқида жойлашган бўлиб, ер ости ангарлари ва ёнилғи омборларига эга йирик аэродромдир. Қюньл Краковга келди...»

— Сен мана бунга қара,—деб харитадан кўрсатди Млинский.— «Хайделлагер». «Хайде — немисча «яйлов», «яланглик» дегани, буни «сахро» деб ҳам таржима қилиш мумкин. «Хайделлагер» — «сахро лагери». Бу ўша бизга керак нарсанинг худди ўзи, Ҳасан! Мана, улар мутаассиб кушандаларни қаерда тайёрлашади! Хўш, Радкевич, вазифа янада мураккаблашмоқда. Уйлайманки, бир взвод миначи сенга камлик қилар...

Оқшом. «Монополь» меҳмонхонасининг ресторанида одам гавжум: офицерлар, генерал-губернаторлик амалдорлари, аёллар. Шовқин-сурон, тамаки тутуни. Деразалардаги пардалар маҳкам ёпиб қўйилган.

Чоғроқ саҳнада испанча костюмдаги раққослар жуфти хабанеро ижро этаётир.

Офицёрнинг қўлидаги патнисини боши узра баланд кўтарганча зич қўйилган столлар оралигидан эпчиллик билан ўтиб турибди.

Карасев ва Галена дераза олдида ўтиришибди. Галена кўкси анчайин бепардалик билан очилган кўйлак кийган, енгил туфлидаги оёқларини оҳиста қимирлатганча, сигарета чекади. Уларнинг ёнгинасига иккита танкчи офицер келиб тўхтади.— Иккаласи ҳам фронтдан яқинда қайтганга ўхшайди, иккаласининг ҳам кўкрагида рицарлик крестлари.

— Рухсат этинг, капитан? — дейди улардан бири Карасевга мурожаат қилиб.

— Узр сўрайман, жаноблар! — Карасев ўрнидан турди.— Бу жойлар хавфсизлик хизмати томонидан банд этиб қўйилган...

— Кетдик, Генрих,— дейди биринчи офицер жирканиб,— бу ерда ҳамма нарсани фронт ортидаги каламушлар банд этиб қўйишган...

Офицерлар нари кетадилар.

— Кюнль меҳмонхонадан чиқмадимиз? — деб сўрайди Карасев секин.

— Йўқ-йўқ. Мен бутун оқшом анави тентак Зоҳбах билан холлда гап сотиб ўтирдим. Кейин Шумский келди....

Саҳнадаги раққос жуфти ўрнига арра кўтарган қизил бурунли масхарабоз чиқиб, қўлидаги асбобда сентименталь вальс чалган бўлади. Шу пайт залга Кюнль кириб келади. Одам тўла залга назар ташлагач, бўш

жойга кўзи тушиб, Геленанинг столига журъатсизлик билан яқинлашади.

— Хайрли кеч,— дея сочлари силлиқ таралган бошини оҳиста эгади.— Кечирасизлар, мен сизларга халақит бермайманми?

— Йўқ. Худо ҳақи. — дейди Гелена.

— Ташаккур. Зигфрид Кюнль. Инженер,— дея ўзини таништиради у.

— Эрнест Деннерт,— Карасев ўрнидан туриб, пошналарини бир-бирига уриб шиқиллатади.— Фрейлейн Гелена.

Кюнль стол ортига ўтиб ўтиради.

— Берлиндан келганингизга анча бўлдими?— деб сўрайди Карасев.

— Бугунгина келдим. Қаёқдан билдингиз?

— Кадрдон шевани эшитганимдан кейин...

— Демак, сиз берлинлик экансиз-да?— деб жилмаяди Кюнль.— Ҳамшаҳаримни учратганимдан хурсандман. Фрейлейн Гелена-чи?..

— Гелена шу ерда, Краковда туғилган. Отаси — немис, онаси — поляк,— дейди Карасев.

— Ҳа-а, демак, сизнинг бемисл гўзаллигингиз сири бу ёқда экан-да,— дея кулимсирайди Кюнль, Гелендан кўз узмай.

— Миннатдорман. Эшитдингми, Эрнест? Сендан ҳеч қачон бундай сўзларни эшитиб бўлмайди...

— Мендан нима яхши сўз эшитардинг? Қўпол бир солдат бўлсам,— дея хўрсинади Карасев.— Сиз Краковда илгари ҳам бўлганмидингиз?

— Йўқ. Ҳеч кимни танймайман ҳам. Сиз билан танишганимдан шунинг учун ҳам хурсандман.

— Шинамгина шаҳарча. Лекин энди, афсуски, ундай эмас: фронт ғоят яқинлашиб қолган...

Кюнль жавоб маъносида бош ирғабгина қўя қолади.

Масхарабоз, ниҳоят, аррасини кўтариб, саҳнадан

йўқолади. Онда-сонда янграган қарсақлар тўсатдан кучли олқишга айланади. Кюнлни таажжубда қолдириб, Гелена саҳнага чиқади.

Кюнль кўзларини хонандадан узмай қўшиқ тинглайди. Гўё инженернинг нигоҳини сезгандек, қиз жавобан жилмайиб кўяди.

Карасев стол устида ётган хона калитига диққат билан тикилиб ўтиради...

Форда Млинский ва Ерофеевдан бошқа ҳеч ким йўқ. Сержант қош-қовоғини уйганича жимгина нарсаларни йиғиштирмоқда.

Млинский гимнастёрка устидан пахталик кийим, камарини тақади. Қопга сиғмаётган этигини зўр бериб тикиштираётган Ерофеевга кулимсираб қарайди.

— Нега бунча бўрига ўхшаб пишқирасан? Сиғмаётган бўлса, отиб юбор-қўй-да.

— Э, қуриб кетмайдими этикларингиз,— дейди Ерофеев астойдил ачиниб, оғзи бўғилмаган қопни базўр ташларкан.— Этикмиш-а... Сиз одамларни пайқамайдиган бўлиб кетдингиз-у...

— Бу нима деганинг?

— Нима, ўзингиз кўрмаётибсизми? Докторимизнинг қорни бурнига тегай деб турибди-ку, сиз бўлсангиз уни ўрмонма-ўрмон, тоғма-тоғ судраганингиз-судраган...

— Нима? Нима деяпсан?

— Айтаяпманки, сиз катта ишлар билан бўлиб, атрофдаги ҳеч нарсани кўрмай қоляпсиз! Э, яна нима деб тушшунтирай энди: Ирина ҳомиладор, яқинда бола кўради...

— Ерофеич... — Млинский довдираб, илжайганича сўридан пастга тушади.— Ерофеич... Эҳ, мен қари тентак.. Нега бўлмаса индамадинглар? Нега ўзи бир оғиз чурқ этмади?

— Аёлнинг ҳам ўзига яраша ғурури бор-ку! У сизнинг кимингиз бўлади? Буни ўйлаб кўрдингизми?

Агар хотиним десангиз, рисоладагидек расмийлаштириш лозим... Худо кўрсатмасин, сизга бирор нарса бўлгудек бўлса, у чақалоқ билан чирқиллаб қолаверади. Қим бўлиб? На бева, на... Уни Катта ерга жўнатиб юбориш керак.

— Тўғри, айтасан, Ерофеич, ҳамма гапинг тўғри!— дейди Млинский.— Раҳмат...

Оқшом қоронғилигида лагерь жонланиб қолади: одамлар саф торта бошлайдилар, бўғиқ оҳангда берилаетган буйруқ товушлари эшитилади, арава ғилдиракларининг ғижирлаши, этик ва от туёқларининг дупури, қуролларнинг жаранги, паст овоз билан сўқинишлар қулоққа чалинади...

Санчасть чодирларини йиғиштираётир. Ярадорларни араваларга ортишган. Ирина Петровна, хотиржам ва ишчан қиёфада аравадан ўтиб, ярадорлардан ҳол-аҳвол сўрайди, жароҳатларига боғланган докаларни тузатиб кўяди.

Анча нарида, дарахтлар орасида саф тортган жангчилар олдида Алиев нутқ сўзлайди. Унинг сўзлари санчастьга узуқ-юлуқ етиб келади:

— Ўртоқлар... Ватанимиз мустақиллиги учун.. Европа халқларининг озодлиги.. Фашист газандаларини ўз уясида яксон этмоқ...

Млинский дарахт танаси орқасида Ирина Петровна ни узоқ кузатиб туради, сўнг уни оҳишта чақиради:

— Ирина!

Доктор титраб кетади, қайрилиб қараркан, шинелининг тугмаларини шоша-пиша қадайдди.

— Иван Петрович! Ваня! Қадрдоним... Бу қанақаси бўлди? Биз кетяпмиз, сен қоласанми?

— Ирина...

— Истамайман, эшитяпсанми, сени йўқотиб қўйишдан қўрқаман.

— Ирина, Ирина...— Млинский уни бағрига босиб,

қизғин шивирлайди.— Мен ҳаммасини биламан, мен бахтиёрман, эшитдингми?.. Фақат илгарироқ айтиш керак эди, сен ҳам, бола ҳам аллақачон бехатар жойда бўлардинглар...

— Ерофеич айтдими? Гуллаб қўйибди-да.

— Сен фақат ўзингни эҳтиёт қилсанг бас, биз тезда кўришамиз... Кейин тўйимиз ҳам бўлади. Бўлади! Барча балоу офатларга, ўлимларга қасдма-қасд биз бахтли бўламиз, эшитяпсанми?..

Санчасть аравалари жойидан жилади, қиз боланинг товуши келади:

— Ирина Петровна! Ўртоқ капитан!

— Мен ҳеч қаёққа кетмайман! Сенсиз ҳеч қаёққа кетмайман!— дейди Ирина Петровна.

Млинский хўрсиниб, уни маҳкам қучади.

Ресторан залидаги рақс бурчагида одам шу қадар тигизки, жуфтлар бир-бирларига ёпишгудек бўлиб рақс тушмоқдалар.

Гелена Кюнль билан ҳиром этмоқда. Сархуш инженер қизнинг бармоқларини сиққанча қулоғига алланималар шивирлайди. Қиз эса кулимсираб бош чайқайди.

Кюнль хонасининг калити Карасев-Деннерт ёлғиз ўзи ичиб ўтирган стол устида ётибди.

Кюнль ва Гелена ёноқларини ёноқларига меҳр билан суйкаб рақс тушадилар. Инженер яна қизнинг қулоғига шивирлай бошлайди..Аммо бу сафар у инкор маъносида бош чайқайди.

— Йўқ, Зигфрид, бунинг иложи йўқ...— Қизнинг ярим очиқ, чорловчи лаблари шу қадар мафтункор!— Иложи йўқ,— дейди у ва йигитнинг бағрига янада маҳкамроқ ёпишади.

Музика тингандан кейин ҳам, улар бир-бирларининг оғушларидан ажралолмай бир муддат қимир этмай турдилар. Ниҳоят, столлари олдига қайтадилар.

Геленанинг қўлини хуштавозе билан ўпиб, жойига ўт-қазгач, Кюнль, тўсатдан хўмрайиб олган Карасевнинг рўпарасига ўтади.

— Фрейлейн Гелена ажойиб рақс тушар эканлар...

— Ҳа, мен кайф бўлиб қолдим шекилли... Яхшиси, мен кетдим. Орқамдан бориб юрма! Тамом! Ҳаммасига лаънат!— Карасев ўрнидан туради, стол устига пул ташлайди.— Ҳаммасига лаънат!— Хиёл гандираклаган, бироқ қаддини тик тутишга уринган ҳолда эшикка қараб юради.

Гелена ҳошиялари жимжимадор рўмолчаси билан кўзларини артиб, унсизгина йиғлайди.

— Қўйинг, тинчланинг,— Кюнль унинг қўлини эркалаб сиқиб қўяди.— Афсус, мен туфайли шундай бўлди.

— Э,— дея рўмолчасини силкийди Гелена,— ҳаммаси жонимга тегди!

— У тез-тез шу аҳволга тушиб турадими?

— Ҳар оқшом. Фронтдан қайтгандан буён шундай бўлиб қолди.

— Ҳа, ғоят ачинарли ҳол.

Гелена рўмолчасини кумушранг сумкачасига солиб, оҳиста хўрсинади, бир оздан сўнг, хомушгина жилмаяди:

— Мана, энди мен озодман...

Кюнль, Геленани олдинга ўтқазиб, ортидан ўзи қопқоронғи хонага киради. Эшикни қулфлаб, чироқни ёқди.

Эшик қаршисидаги креслода ўтирган Карасев ўрнидан туради. У буткул ҳушёр. Пардалари тушириб қўйилган дераза олдида Шумский турибди.

— Бу қанақаси?— деб сўрайди инженер каландимоғлик билан.

— Секинроқ, жаноб инженер,— дея огоҳлантиради Карасев.

Аммо Кюнль товушини баландлатади:

— Мен талаб қиламанки...

Карасев бир зарб билан инженерни ерга қулатади:

— Мен сизни огоҳлантирган эдим-ку, астароқ, деб!

Кюнль полда узала тушганича Карасевга, дераза олдида, Шумскийнинг ёнида хотиржам турган Геленага кўрқув билан аланглайди.

Карасев чурқ этмай Кюнлни ёқасидан олиб ваннахонага судраб киради. Эсхонаси чиқиб кетган инженерни газ колонкасига қараб улоқтиради, қўлларини қувурдан айлантриб бурайди ва шу заҳоти кишаннинг шиқирлагани эшитилади.

— Сизга нима керак?— дея кўрқа-писа хириллайди Кюнль.

— Ҳозир биласиз. Фақат ўзингизни яхши тутсангиз бас — ҳаммаси жойида бўлади.— Карасев унинг чўнтакларини титиб, ҳамён ва ҳужжатларини олади.— Қуроллингиз борми?

— Йўқ...

Карасев душ жўмрагини бурайди.— сув шовиллайди. У бир лаҳзага ваннахонадан чиқиб, ҳужжатларни Шумскийга беради-да, қайтиб киради.

— Гапимга диққат билан қулоқ солинг. Зигфрид. Биз истаган нарсамизга қандай қилиб бўлмасин барибир эришишимизни сиз яхши англаб олмоғингиз керак. Шу сабабли ҳам саволларга тўғри ва найрангсиз жавоб берганингиз маъқул. Гапимга тушундингизми?

— Ҳа...

Шумский киради.

— Мана бу динстаусвайсдаги¹ фотосуратни алмаштириш керак.

— Хавфли. Бу ерда белгилар ҳам кўрсатилган,— деб слка қисади Карасев.

— «Кўзлари мовий, юзи чўзинчоқ...» Менимча, тўғри келади.

¹ Динстаусвайс — хизмат гувоҳномаси. (Нем.)

Карасев эшикни очиқ қолдириб чиқади.

— Сиз Вернер фон Брауннинг ракета марказида ишлайсизми?— деб сўрайди Шумский Кюнлдан.

— Нима десам экан...

— Имкони борича — аниқроқ.

— Мен «Сименс» фирмасининг конструкторлик бюросида ишлайман, биз Брауннинг буюртмаларини бажарамиз ва бинобарин, ҳам унинг, ҳам махсус вакил — группенфюрер Вольфнинг олдида жавобгармиз... Сизлар мени нима қилмоқчисиз?

— Бу жуда кўп шароитларга, жумладан, жавобларингизнинг қанчалик тўғри чиқишига ҳам боғлиқ. Сиз Краковга нима учун келдингиз?

— Командировкага. «Величка» махсус зонасидаги муассасага.

— Командировкадан мақсад? Батафсилроқ, Кюнль.

— Мен ракеталарнинг старт олгандан кейин ҳавода нима сабабдан портлаб кетаётганини аниқлашим керак. Бу нарса ракеталарни йиғиш чоғидаги саботаж туфайли, деган тахмин бор...

— Шундай саботаж бўлиши мумкинми?

— Принципда — мумкин. Белгиланган меъёрлар хиёл бузилса, ракеталар парвоз пайтидаги вибрацияда...

Бўсағада Гелена пайдо бўлиб, огоҳлантирувчи ишора қилади.

Шумский Кюнлга қатъий тикилди, аммо у бусиз ҳам Гелена остонада кўринган дамдаёқ тош қотган эди, секин хўрсиниб, девор томонга ўгирилади.

Йўлакда, Кюнль хонасининг эшиги олдида эса, навбатчи эсэсчи тўхтади. Ичкарига қулоқ солади. Хонадан сувнинг шовиллаши эшитилар-эшитилмас қулоққа чалинади.

Краков. Гестапо. Стол ортида ўтирган Вольф Дембининг катта масштабли харитаси олдида турган Зангенинг ахроботини тингламоқда.

— Млинский полигонга ёш бола рождество тешиккулчасига ёпишиб олгандек ёпишиб олди. Уйлайманки, бугун бўлмаса эртага у ракеталарни қўлга киритишга уриниб кўрса керак...

— Ҳамма нарсанг тайёرمи?

— Яна бир неча соат кифоя — қопқон тайёр бўлади... Млинский ракеталарни буткул эгалладим, деб ҳисоблаган палла махсус қурилма портлайди, умумий ҳужумга сигнал ана шундан бошланади.

— Яхши,— Вольф стол ортидан чиқиб, харитага яқинлашади.— Фақат тўла қуршовга олишни чўзиб ўтирманглар. Чўзманглар, Занге. Вақт бизнинг зараримизга юр-япти. «Величка» объектида соқчилик кучайтирилганми?

— Худди шундай, группенфюрер. Сичқон ҳам киролмайди...

Махсус зона дарвозасига кираверишда соқчилар Шумскийнинг ҳужжатларини қайта-қайта синчиклаб текширадилар. Сўнг ҳужжатларни қайтариб бериб, дарвозани очадилар. Машина ичкари кириши билан улардан бири Назорат пункти хонасидан кимгадир телефон қилади...

Машина омборлар ҳамда ёнбошига қизил крест тасвири туширилган бир неча вагонлар турган темир йўл излари ёнидан ўтиб, икки қаватли чоғроқ бино қаршисида тўхтайди.

Баланд бўйли, малла шарфюрер машина эшигини очиб, Шумскийни қутлайди:

— Хайль Гитлер!

Шумский бунга жавобан эътиборсизгина қўл силкиб, бинога киради.

Малла шарфюрер уни кабинетга кузатиб киргач, ўзи эшик олдида тўхтайди.

— Қелишингиз ҳақида бизни Берлиндан огоҳлантиришган эди, бироқ штурмбанфюрер Занге ҳозир объектида йўқ, бир оз кутишингизга тўғри келади...

Шумский плаш ва шляпасини илиб, стол томон юради.

— Менинг вақтим ниҳоятда зиқ, шарфюрер, кутиб ўтиришга фурсатим йўқ. Бундан ташқари, иш ҳам ғоят муҳим. Ҳужжатларни шу ерга олиб келиб беринг-да, менга ҳеч ким халақит бермаслигини таъминланг!

Шарфюрер хиёл иккиланиб туради-да, эшикни очиқ қолдириб, ташқари чиқади.

Шумский йўғон панжара тутилган деразага яқинлашади. Ҳовлининг ичкарасида чўзинчоқ, баланд қутилар кўриниб туради, солдатлар уларни эҳтиёткорлик билан қизил санитар крестли пассажир вагонларга юкламоқдалар.

Иккита катта картон папка кўтарган шарфюрер СС формаси кийган бурни узун, озғин, оқ-сариқ аёл билан бирга кабинетга қайтиб киради. Шумский стол ортига ўтириб, қўлқопини ечмай биринчи папкани очади ва ҳануз хонада турган малла эсэсчи ва унинг шеригига саволмуз қарайди.

— А — I группа ҳужжатларининг сақланиш инструкциясига мувофиқ унтершарфюрер Фогель ҳамма вақт уларнинг ёнида бўлиши шарт,— дейди малла эсэсчи.

— Ҳар бир объектнинг ўз тартиблари бор,— деб кулади Шумский ва аёлга ўгирилади.— Чексам майлими, унтершарфюрер?

— Марҳамат,— дейди у қуруққина қилиб ва Шумский қаршисига ўтиради.

Йўл муюлишида Млинский отряди иккига бўлинади...

Солдатлар шовқин чиқармасликка тиришиб илгариламоқдалар. Отларнинг туёқларига чипта ўралган.

Партизанлар алоҳида колонна бўлиб боришяпти.

Муюлишда Млинский, Алиев, Озеров, Иванов ва поляк партизанларининг командири Радкевич туришибди. Сал четроқда Стась ва Ерофеев эгарлоғлиқ отларнинг жиловидан тутиб туришибди.

— Соатларни текшириб олайлик.— Млинский ва Алиев циферблатлари ялтираган соатларини бир-бирига яқинлаштирадилар.— Тўппа-тўғри. Демак, биз сендан ярим соат кейин бошлаймиз.

— Омадингни берсин,— дейди Алиев.

— Сени шайтоннинг ҳузурига йўллаб ўтирмайман — ўзинг нақ оғзига қараб кетяпсан, Ҳасан. Яна бир марта илтимос қиламан, эҳтиёт бўлгин. Манави номаълум санитар аравалар СС «овчилари» билан қаёққа гумдон бўлаётгани менга мутлақо ёқмаяпти...

— Мен жуда-жуда эҳтиёт бўламан,— деб кулади Алиев.

— Биринчи алоқа сеанси — бешда, кейин эса — ҳар чорак соатда.

— Есть!

— Хўп, бўлмаса...— Млинский Алиевни қучади.

Ўрмон четидаги ракеталар ўрнатилган майдонча ҳамда соқчи яққол кўриниб турган сайҳонликда, дарахтлар панасида разведкачилар билан бирга Алиев, Озеров, Лукьянов ва сержант Қосих ётишибди.

— Соқчининг алмашишига чорак соат қолди,— деб шивирлайди Қосих.

Озеров қора чамадонни ўзига яқинроқ тортади.

Ҳужум группаси солдатлари тиканли тўсиқдаги ўтиш жойлари томон эмаклаб кетадилар...

Бу вақтда бункерда Занге перископ қаршисидаги ўз ўрнини унтерштурмфюрер Ротга бўшатиб беради.

— Кофе ичасизми?— дейди инженер-майор термосни кўтариб.— Ростакам кофе.

— Миннатдорман, мен ухламоқчи эдим.— Занге аста чўзилади.— Улар энди бугун келмайди шекилли...

— Мен негадир соқчини кўрмайпман,— дейди Рот ташвишланиб.

— Нима?

Занге ёш офицерни итариб юборди-да, перископга ташланиб окулярга ёпишади. Перископдан милтиғини тўғрилаётган соқчи кўринади.

— Мана-ку у! Нима бало, кўздан қолганмисиз?..

Ракета майдончасида соқчининг каскаси ва ёпинчиқ-плашини кийиб, милтиғини тақиб олган Лукьянов турибди. Улдирилган соқчи пастак бетон тахта орқасида ётибди, лейтенант Озеров эса ракеталардан бири остига ўз чамадони билан жойлашиб олиб, унинг тузилишини диққат билан кўздан кечирмоқда. Металл конструкцияларни пайпаслаб, симларни топади-да, асбоб-ускуналар батартиб жойлаштирилган чамадонни очади.

Занге перископни буриб, ҳар бир қурилмани бирмабир кузата бошлайди. Биринчиси ёнида ҳеч қандай шубҳали нарса сезмагач, иккинчисига ўтади...

Озеров симга датчик игнасини эҳтиёткорлик билан суқиб, тестер ёрдамида текшириб кўради. Асбобнинг ялтираб турган шкаласидаги стрелка жойидан қимирламайди.

Озеров симдан датчикни олиб, тестерни жойига солади ва чамадондан кичкина омбир чиқаради.

...Шундагина Занге қурилмалардан бири остида аллақандай шубҳали нарсани сезиб қолади. Перископни буриб қарайди ва ёнбоши ердан энди хиёл кўтарилган одамни аниқ-таниқ кўради.

— Аҳ, лаънати! Тревога! Тревога беринг, майор!
Майор пультага қараб ўгирилади...

...Озеров симни қирқиб, учларини икки томонга ёзди...

...Майор шоша-пиша мўъжаз мурватларни олдинма-

кейин босади. Занге перископдан кузатиб туради: қурил-
малар бус-бутун. Майорга ўгирилади:

— Нима қилияпсиз?

— Уланмаяпти...

— Аҳ, ярамас! Ясаб кетишибди...— Занге дарғазаб,
лекин воқеалар ривожидан умуман мамнун.— Зудлик
билан мени Вольфга уланг, Рот! Улар ниҳоят келишди.
Тревога сигнали беринг, майор!

Полигон узра иккита яшил ракета осмонга кўтари-
лади, сиреналар чинқиради, прожекторлар ёғдуси ҳавода
кесиша бошлайди. Миноралардаги кучли прожекторлар
ракета майдончасини кундузгидек ёритиб юборади, пу-
лемётлар тариллайди.

Ва шу заҳоти полигоннинг турли бурчакларидан қо-
ронғилик бағрини тилиб автомат ўқлари янграйди.

Сержант Қосих бошчилигидаги разведкачилар мино-
раларга граната улоқтирадилар. Озеров эса ракета кор-
пусидаги люкни хотиржамлик билан оча бошлайди.

Лукьянов югуриб келаётган немисларга қараб ўт
очади.

Прожекторлар ёғдуси қоронғилик қўйнида гоҳ немис
солдатларининг гавдаларини, гоҳ бизнинг автоматчи-
ларимизни, гоҳ тиканли сим ортидаги маҳбусларнинг
бўздек оқарган юзларини ёритади...

Баракларнинг соқчиларини яксон қилгач, Алиев бош-
лиқ жангчилар маҳбусларни озод этадилар.

— Ўртоқлар!— деб қичқиради Алиев.— Сизлар озод-
сиз! Фашизмга ўлим!

Ола-була увадаларга ўранган шарпасимон одамлар
уни қуршаб олишади.

— Бизга қурол беринг, ўртоқ!— деган русча хитоб
янграйди.

— Қурол беринг, ўртоқ!— деган чехча сўз эшитилади.

— Қурол!— дея қичқиришади поляк маҳбуслар.

— Биз сиз билан бирга жанг қиламиз, дўстлар!— деган французча хитоб янграйди.

Жангчилар маҳбусларга ўлжа олинган автоматлардан улашадилар.

Полигон яқинидаги ўрмон ичидан қисқа-қисқа командалар қулоққа чалинади.

Қизил крест тасвири туширилган, немис солдатлари билан тўла брезент чодирли санитар машиналарининг моторлари гувиллайди.

Бронетранспортёрлар йўлга тушади.

Эсэсчилар мотоциклларини ўт олдирадилар.

Занге перископ олдида жангнинг боришини кузатмоқда. У Алиевнинг одамлари ракеталар ёнида ўралашиб юрганини кўриб, телефон трубкасини олади.

— Соат тўрту ўттиз минутда «Близна» полигонига руслар ҳужум қилдилар. Шарқий участка соқчилари уларни ўтказиб юборган. Фузилер батальони ва егер полки тревога билан оёққа турғизилди...

Вольф ўз кабинетида стол ортида ўтирибди. Телефонда гаплашаркан, қандайдир қоғозларга имзо чекади ва рўпарасида турган Крюгерга — генерал-полковник фон Хорннинг собиқ адъютанти, ҳозир эсэсчи формаси кийиб олган офицерга қараб-қараб қўяди.

— Жуда соз, Занге. Млинскийга ҳамма кучларини полигонга ташлаши учун бир оз имконият бер. Етарлича ичкари кириб бўлганидан сўнг ҳужумга ўт. Ҳар йигирма минутда доклад қилиб тур.

Ракеталар ўрнатилган майдончадан ёниб тугаётган миноралар кўриниб турибди, гранаталарнинг портлаши ва автоматларнинг тариллаши эшитилади. Баъзан дайди ўқлар бу ёққа ҳам келиб қолади, бетон деворларга тегиб ҳуштак чалади, ракета қурилмаларининг нўлат ғилофларига қапчиб урилади. Ракеталарнинг люклари очил-

ган. Уларнинг бири ёнида Озеров тестер ёрдамида алла-нарсаларни текширмоқда. Яқинлашиб келаётган майор Алиевни кўриб, майдончадан ерга сакраб тушади.

— Ўртоқ майор! Бакларда ёқилги йўқ.

— Ундай бўлса, яхши.

— Яхшиликка яхшику-я, лекин унчалик яхши эмас-да. Улардаги барча қимматли қисмлар аллақачон олиб қўйилган.

— Э, ҳали шундай дегин...

— Умуман, ҳеч гапнинг тайини йўқ экан.

— Демак, бу ерда бизни пойлашаётган экан-да, а, капитан?

— Тўппа-тўғри. Чинакам қопқон бу. Ҳали ҳам кеч эмас, бу ердан кетиш керак, ўртоқ майор...

Алиев соатига қаради.

— Йўқ, капитан. Бу ердан кетмаймиз. Улар бизни бу ерда кутишаётган экан, демак, бошқа жойда кутишмайди. Сокирко! Полковник билан боғлан! Зудлик билан!

«Хайделлагер» ўқув маркази. Млинскийнинг жангчилари ва Радкевичнинг партизанлари қалъа деворлари ва миноралари бўлган уч қаватли кўҳна поляк қасрига ҳужум қилмоқдалар.

Дарвоза олдида бир неча штаб машиналари бурқсиб ёнаётир. Дарвозалар эса портлашда дабдала бўлиб кетган: бир тавақаси жарга қулаган, иккинчиси михга илиниб, жойида қийшайиб ётибди.

Жангчилар жаргача ёриб кирадилар, аммо автомат ва пулемётлардан ёғдирилиб турилган ўқ ёмғири нари силжишга имкон бермайди.

Ўрмон ёқасида — хизмат бинолари: кирхона, нонвойхона, гараж. Бир неча енгил машиналар турган гараждан қаср ва ёнаётган кўприк яққол кўринади. Млинский рациядан радиogramма қабул қилаётган Катя Ярцева томон энгашади.

— Алиевдан, — дейди Катя. — «Близна» полигонига

қопқон қўйилган экан. Ракеталарда портлагичлардан бошқа ҳеч нарса йўқ... Немислар, чамаси, бизни отряднинг барча кучлари деб гумон қилиб, қуршаб олаётир. Жангга киришга қарор қилдим...»

Млинский тишларини маҳкам қисади. Катядан наушник ва микрофонни тортиб олиб, қичқиради:

— Ҳасан, Ҳасан, эшитяпсанми? Лоақал бирор соат туриб бергин! Шундан кейин чекин! Эшитяпсанми? Фақат бир соат! Кейин чекин!.. Тамом!— У микрофон ва наушникларни Катя Ярцевага қайтариб беради.— Самолётларни чақир!

Млинский бир муддат қасрга жимгина тикилиб туради, сўнг автоматини олиб, хандақ ёқалаб ётган жангчилар ёнига қараб югуради. Ерофеев унинг ортидан чопади. Атрофда ўқлар чийиллайди, чанг-тўзон кўтарилади.

Млинский югуриб бориб Иванов ва Радкевич билан ёлма-ён ётади.

— Нега тўхтаб қолдинглар?

— Ут...

— Олга!— Млинский шундай дея биринчилардан бўлиб ҳужумга ташланади.

Бир неча жангчилар арқон учини тугиб, қалъа деворларига улоқтирадилар ва арқонга осилганча деворга тирмашиб чиқа бошлайдилар. Девор тепасига чиққач, ҳовлига сакраб тушадилар. Қўл жангида соқчи солдатларни тор-мор этиб, ён томондаги эшиклардан саройга бостириб кирадилар.

Ошхонада авж олган жанг емакхонада...

йўлакларда...

спорт залида...

ётоқ бўлмаларида... шиддат билан давом этади.

Учувчиларнинг баъзилари мундирларинини чала-ярим кийишга улгурган, айримлари ярим яланғоч ҳолда палапартиш ўқ узганча жон талвасасида олишадилар.

Занге бункерда перископ орқали кузатишда давом

этаётир. У совет жангчиларининг миномёт ва артиллерия ёмғири остида старт майдончасига бостириб кирганликларини, яқиндагина юз берган портлашдан ракеталарнинг бири қулаганини кўриб туради... Сўнг телефон орқали хабар беради:

— Млинскийнинг отрядини яксон қилиш операцияси бошланди, группенфюрер!..

Вольф стол ортида ўтирибди.

— Жуда соз, Занге,— дейди у телефонга.

Шу пайт иккинчи телефон ҳам жиринглайди. Адьютант Крюгер трубкани Вольфга узатади. У янги хабарни хўмрайиб эшитади, сўнгра совуққина қилиб дейди:

— Мен барча чоралар кўрилишини ва ҳужум қайтарилишини талаб этаман. Тезда ўзим олдингизга етиб бораман... Алло! Алло!..— У трубкани Крюгерга итқитиб, Занге билан гапни давом эттиради, бироқ энди унинг товуши кескин оҳангда янграйди:— Табриклайман. «Хайделлагер» объектига ҳужум қилинибди. Ҳозиргина у билан алоқа узилган.— Адъютантга қараб шоша-пиша буюради:— Мени фон Хорн билан ула!.. Ҳа, мен эшитяпман, Занге! Мен сенга Млинский ҳамма кучларини олиб кирмагунча бошламасликни буюрган эдим-ку! Тамом! Млинский эмас, ўзинг қопқонга тушиб ўтирибсан!— Вольф трубкани итқитиб, Крюгернинг қўлидан бошқасини олади.— Генерал, ўзингизмисиз? Операция бошланди... Ташаккур. Мен яна бир полк беришингизни сўрайман... Тушунсангиз-чи, ахир бу давлат аҳамиятига эга иш!..

Млинский отрядининг жангчилари қаср йўлакларида. Иванов, Мгеладзе, уларнинг изидан Млинский ва Ерофеев жанг билан зиналардан кўтарилиб боришади, баланд эшикларни синдириб, тўсатдан рицарона услубдаги кенг залга чиқиб қолишади. Бу зал кушанда-учувчилар машқ қилдириладиган синфхона сифатида жиҳозланган бўлиб, табиий ҳажмдаги Фау—I ракета-самолётларининг тренажёрлари турибди. Ҳар бирининг рўпарасида Мос-

ква, Ленинград, Куйбишев, Челябинск, Свердловск, Горький шаҳарларининг асосий нуқталари акс этган улкан макетлари. Деворларда — бомбардимончи самолётлардан ташланадиган рекаталарни қандай бошқариш кераклигини кўрсатувчи чизма ва плакатлар.

Бу қирғин қуролининг мудҳиш намоёниши қаршисида барча бир зум қотиб қолади.

— Бу нима бало ўзи?— деб сўрайди Ерофеев.— Бомбами, самолётми?

— Унисиям, бунисиям, Ерофеич. Торпедога ўхшаган нарса бу, фақат қаноти бор,— дея тушунтиради вақтни бой бермай, тренажёр-ракетадан бошқариш асбобларини бураб олаётган Иванов.

— Кабинанинг нима кераги бор?

— Махсус буюртмага асосан. Бу ерга одам ўтқазилади, у бомбани мўлжалга йўллайди...

— Ўзи-чи?

— Ўзи ҳалок бўлади,— деб тасдиқлайди Млинский.— Разборкани тезлатинг, старший лейтенант.

Млинский Ерофеев билан йўлакка чиқади. Рўпарадан солдатлар сурғич билан муҳрланган темир қутиларни кўтариб ўтадилар.

— Асбобларга эҳтиёт бўлинглар,— дея Млинский уларни огоҳлантиради.

Лейтенант Ковалёв ва бир неча сержантлар темир эшиги портлатилган хонада сейфларни титиб, қоғозларга кўз югуртиргач, уларни юк халталарига сола бошлайдилар.

— Махфий ҳужжатлар, ўртоқ полковник!— дея ахборот беради Ковалёв.

Зинапояда Млинский ва Ерофеевга Радкевич дуч келади. Унинг боши оқ дока билан ўралган.

— Ўртоқ полковник! Гарнизоннинг қолган-қутганлари

ва кушанда-учувчилар сарой ертўласига жойлашиб олибдилар.

— Хўш...

— Таслим бўлишни таклиф этдик — рад қилишди. Улар билан ҳисоб-китобни тугатишга рухсат этинг?.. Варшава учун...

Млинский бош ирғайди.

Ерофеев сиртига иккита ноль рақами ёзилган эшик олдига яқинлашди.

— Бу ноли нимаси экан? Ҳойнаҳой, бу ҳам махфий қисмдир...

У этиги билан эшикни бир тепиб очади ва шу заҳоти ичкаридан... отилган ўқ полковникнинг боши устидан учиб ўтиб, деворга тегади...

Ерофеев ҳожатхонага отилиб киради, ўқ узган одамни тагига босиб олади, қўлидан тўппончасини уриб тушириб, ёқасидан тутганча... бир генерални судраб чиқади. Генерал кўк мундир кийган, башараси қўрқув ва аламдан қийшайган...

— Ҳа, касофат! Гўннга ботиб ўтирибсанми, қис-да!

— Сиз кимсиз?— деб сўрайди Млинский немисчалаб.

— Солдатингизга буюринг, ёқамни қўйиб юборсин,— деб жавоб қайтарди генерал. — Мен ўқув маркази бошлиғи генерал-лейтенант Форстман.

Млинский ва унинг ортидан Ковалёв ҳамда Ерофеев генерални олиб қаср ҳовлисига чиқадилар.

Ўлжа олинган мотоциклни тариллатиб алоқачи солдат келиб қолади.

— Ўртоқ полковник! Старший лейтенант Бондаренко шуни маълум қилишни сўради: аэродромда дотлардан қаттиқ ўқ очилаётган эмиш. Мадад кучлар ва бирор тўп-мўп юборишингизни сўраяпти.

— Тўп-мўп...— Млинский атрофига аланглайди.— Ковалёв!

— Мен!

— Комендант взводни, гранатомётчиларни, чопар-

ларни олиб, зудлик билан Бондаренконинг ёнига етиб боринг! Аэродром йигирма минутдан сўнг қўлга киритилиши лозим!

— Есть!

«Хайделлагер» объектининг аэродромига олиб борувчи шоссе бўйлаб юксак тезликда бронетранспортёрлар колоннаси елиб бормоқда. Йўлнинг четида танклар илгариламоқда.

Мотоциклчилар эскорти ҳамроҳлигида Вольфнинг машинаси уларни қувиб ўтади...

Аэродромда эса одамлар қўнишга тайёрланаётган «ЛИ-2» самолётига қувонч билан қўл силкимоқдалар.

— Қандоқ зўр иш қилдинг-а, ўртоқ полковник? Қандоқ зўр иш! — дейди Ерофеев ҳаяжонланиб.

Млинский кулимсираб, соатга қарайди:

— Шошмай тур ҳали. Тантана қилишга эрта...

Самолёт филдираклари қўниш майдончасига тегиб, ўрмон сари визиллаб кетади.

Уни кузатиб келган қирувчи самолётлар ўрмон узра чарх уришда давом этадилар.

Самолёт эшиги очилиб, трапнинг туширилишини кутиб ўтирмай бир офицер пастга сакрайди. Оғзи қулоғига етиб жилмайганча Млинскийга доклад қилади:

— Ўртоқ полковник! — 4- Украина fronti қўмондонининг буйруғига биноан медикаментлар ва ўқ-дори юкларни олиб келдик. Қайтишда эса ярадорларни ва ўлжаларни ола кетамиз.

— Ташаккур, капитан, хуш келибсиз, — Млинский офицернинг қўлини сиқиб, генерал томонга ишора қилади. — Бунга ҳам ола кетасиз.

— Есть!

— Ковалёв, ҳужжатларни ва ярадорларни ортинг! Иванов, ҳаммаси тайёрми?

— Худди шундай, ўртоқ полковник!

Иванов ва сержант Косих самолёт олдига асбоб-ускуналар, ҳужжатлар солинган қути ва қоплар ортилган аравагани олиб келадилар.

— Ўртоқ полковник, — дея Катя Ярцева Млинскийни чақиради, — Алиев билан алоқа тикланди!

— Катя, шундай деб хабар қил: биз ишни тугатяпмиз ва ярим соатдан сўнг чекинишга ўтамиз. Биз томонга қараб ёриб ўтишга ҳаракат қилаверсин...

— Есть! Ўртоқ полковник, аппарат олдида капитан Озеров. Майор яраланибди...

Шу пайт қўққисдан мина ва снарядлар аэродромга гумбурлаб ёғила бошлайди.

Араваларга қўшилган отлар ҳуркиб, осмонга сапчийди... Ҳозиргина самолётдан тушган офицер қора қонига беланиб, бетон устига йиқилади. Нақ устига тушган снаряддан диспетчерлик хизмати уйчасининг ойналари шарақлаб тўкилади-да, ёниб кетади...

— Ана, бизга ҳам етиб келишди, — дейди Ерофеев.

Самолёт бешикаст эди, парраклари айланиб турарди. Фақат сирти ва фюзеляжнинг баъзи жойларини осколка тешиб ўтган эди.

— Ярадорлар самолётга олинсин! Тез!— деб буюради Млинский.

— Иван Петрович!— Ерофеев аэродромнинг этак томонига ишора қилади: у ерда немис бронетраспортёрлари кўзга ташланиб қолган эди.

— Кўряпман... Катя! Озеров нима деб жавоб берапти?

— Ҳозир. Рацияга бир нарса бўлди. Сими тегиб қолганми дейман...

— Дарҳол тузат!

Қирувчи самолётлар, ўрмалаганча мўр-малаҳдай бостириб келаётган бронетраспортёрлар устидан замбарак ва пулемётлардан ўқ ёғдириб ўтишади.

Жангчилар ўқ ёмғири остида ишни давом эттириб, самолётга ўлжалар ва ярадорларни юклайдилар.

Юклар ортиб бўлинади Самолёт парраклари гувил-
лайди. Аммо эшик очиқ эди...

— Уртоқ полковник!— гимнастёркаси қонга беланган
солдат — Бондаренконинг алоқачиси яна пайдо бўла-
ди.— Лейтенант хабар қилишни буюрди: эсэсчилар биз-
ни қанотлардан айланиб ўтмоқчи экан.

— Раҳмат, солдат. Ярадор экансан — самолётгача
ўзинг бора оласанми ёки ёрдам керакми?

— Уртоқ полковник, самолётга аввал сиз чиқсангиз,
мен ҳам ўзим юриб борардим...

— Гап-сўзга чек қўйилсин! Самолётга қараб марш!

Ярадор орқасига ўгирилади, пана жойдан бетон йўл-
кага чиқади-да, бирдан қўлларини силкиб, учувчига
бақира кетади:

— Қани, дарров қорангни ўчириб қол-чи! Токи омон
экансан, жўна!

Қирувчи самолётлар яна аэродром узра чарх уриб,
бронетранспортёрларни ўрмонга яширинишга мажбур
қиладилар.

«ЛИ — 2» секин сирғалиб бориб, тобора тез-
лаша бошлайди ва ниҳоят, ердан кўтарилиб учиб
кетади...

Аэродром бўйлаб «Ура!» садолари янграйди.

Ярадор солдат қалқиб кетиб, йиқилади. Ерофеев ва
Млинский унинг тепасига югуриб келишади.

— Кечиринг, ўртоқ полковник, — дейди солдат секин-
гина. — Фақат мен ярадор эмасман. Мен энди ўлик-
ман...— шундай деб у Ерофеевнинг қўлига шилқ этиб ту-
шади.

— Кечир, солдат. — Млинский фуражкасини боши-
дан олади.

Радкевич югуриб келади.

— Самолётлар жўнаб кетишди. Бизнинг ҳам кетади-
ган вақтимиз бўлди, Иван Петрович...

Қирувчи самолётлар ўқ-дори запаслари тугаган бўл-

са керак, аэродром тепасидан хайрлашган каби қанот силкиб, яна чарх уриб ўтадилар.

Млинский планшетиани ёзади.

— Полигон томонга, Алиевга қараб чекинамиз.

— Саройнинг ертўлалари, ёқилғи омборлари ва ангарлар миналаштирилди, — дея доклад қилади Радкевич. — Портлатишга рухсат этасизми?

— Сал яқинроқ келишсин, — дейди полковник. — Уларга бир яхши совга қилайлик...

Қирувчи самолётлар учиб кетгач, немислар ҳужумни қайтадан янгилайдилар. Бронетранспортёрлар энди икки йўналишда — аэродром этагидан ва бетон йўлдан бостириб кела бошлайдилар. Уларнинг ортидан эса эсэсчилар занжир каби сафга тизилиб келишади.

Партизанлар ва жангчилар дарахтларнинг ортига, вайрон бўлган иморатлар панасига бекиниб, отряд асосий кучларининг чекинишига имкон яратганча ўқ узиб борадилар.

Қудратли портлашлардан ўрмон тепасида кучли аланга кўтарилади, дарахтларнинг танаси, деворларнинг бўлаклари кўкка совурилади...

Полигон районида ҳам отишма тинган эмас. Аҳён-аҳён гранаталарнинг портлаши эшитилиб қолади.

Майда бута ва қамиш босган ботқоқликдан Алиевнинг тинка-мадори қуриган одамлари ва улар озод қилган маҳбуслар, тиззалари, бел ва бўғизларигача ёпишқоқ балчиққа ботганча базўр ўтиб бормоқдалар. Улар ярадорларни қўлларига кўтариб олганлар, энг олдинда, плашч-палаткада — комиссар...

Арьбергардда эса Бондаренконинг жангчилари ёпирилиб келаётган эсэсчиларни гранаталар билан, автоматлардан қисқа-қисқа ўқ узиб, баъзан қўл жангига ўтиб қўндоқ ва пичоқларни ишга солганча тўхтатиб туришибди.

Немисларнинг танк ва бронетранспортёрлари ботқоққа кириб келишади. Уларнинг айримлари зирхтешарлар отган ўқдан шикастланиб ёнмоқда.

Бироқ Алиев отрядининг ортида ҳам ҳимоячилар тобора камайиб бораётир.

Олдиндаги жангчилар матонат билан ботқоқ кечиб борадилар. Ниҳоят, улар даралардан буралиб тушаётган тоғ дарёси соҳилига чиқиб, сув кечганча оқ тошлар бўйлаб тезроқ қоялар панасига етиб олиш учун илдам кетадилар..

Осмонда разведкачи самолёт пайдо бўлганда, улар тўхтайдилар. Самолёт нақ партизанлар боши узра чарх уриб айлангач, полигон томон учиб кетади.

— Кеч,— дейди Озеров.— Қузгунлар энди ета олмайди...

Пойида дарё буралиб оқаётган халоскор қоялар яқин қолган...

1944 йил кузидаги фронт хроникаси. Йўл айрилиши. Совет қўшинлари секин-аста, аммо тўхтовсиз олға силжимоқдалар.

Ғарбий фронтдаги позицион уруш. Иттифоқчиларнинг ҳужумлари кучайиб қолган. Окопларда Америка солдатлари кўринади.

Германияда барча кучларнинг ялпи сафарбарлиги...

Татр тоғи этакларида жойлашган поляк хутори. Тоғ ёнбағридаги қуюқ кузги ўрмон оғушига бурканган бир неча уй ва бостирмалар.

Шивалаб ёғаётган ёмғир ерга тўкилаётган сариқ япроқларни, бостирмаларнинг қамиш томларини, жангчилар, собиқ маҳбуслар ва поляк партизанларининг ҳорғин юз-кўзлари, плашч-палаткаларини, каскаларини оҳиста савалайди... Партизанлар ярадорларни уйга олиб кириб ётқизишгач, ҳовлига чиқиб ютоқиб тамаки ўрайдилар, бир-бирларига узатиб чека бошлайдилар.

Ярадорлар ётган уйда Катя Ярцева ва бири ёш, бири кексароқ икки поляк аёли уларга парвона. Хонада болалар ҳам бор, улар қон ва жароҳатларга қўрқув билан тикиладилар.

Дераза рахида ўтирган капитан Озеров рация тузатмоқда.

Гулдор чит парда тутилган тор ҳужрадаги энсиз каравотда эса майор Алиев ётибди.

У бошини буриб, ёнида ўтирган Млинскийнинг, аллақандай гиёҳни қайнатаётган Ерофеевнинг елкаси оша очиқ деразадан узоқ-узоқларга — тоғ бағридаги намхуш сарғиш ўрмонга, кулранг қояларга, пастак булутлар оғушидаги чўққиларга, ялангликда чайқалиб турган танҳо четан дарахтнинг оловранг-қонталаш меваларига тикилади...

— Мен... бари бир омадли эканман...— Алиев хиёл жим бўлиб давом этади:— Тоғда туғилган эдим, тоғда жон беряпман... Қандай яхши...

— Бас қил, Ҳасан.

— Нима?— дея кулимсирайди Алиев.— Улишми?.. Қанчалик хурсанд бўлардим-а... Сен ҳадеб ич-этингни еяверма, Иван. Улар бизни яксон қилиб ташладик, деб ўйлашади. Хотиржам бўлиб қолишади. Сен эса қайтадан зарба берасан. Мутлақо кутилмаган жойда... Ушанда мен учун ҳам қасос оласан.

Ерофеев қўлидаги кружкаси билан Алиевнинг боши устида энгашди, у сержантнинг қўлини секин нари суриб қўйди.

— Керак эмас... Овора бўлма.

— Ич, комиссар. Бу Матвей бободан қолган гиёҳ. Аъзойи баданингни қиздиради — энгил тортасан.

— Матвей бобоники дейсанми? Ҳа, майли...

Ерофеев Алиевнинг бошини кўтариб, доривор қайнатмани ичираётганда ҳужрага Катя Ярцева кириб қолади. У койканинг бир чеккасига ўтириб, Алиевнинг жонсиз каби ётган қўлини кафтига олади, томир ури-

шини хийла фурсат пайқаёлмайди. Млинский унга умидвор тикилиб туради, бироқ Катя хўрсиниб, ночор елка қисади.

— Раҳмат, — дейди Алиев кўзларини очмай ва оҳиста жилмаяди. — Чиндан ҳам енгил тортдим... А. доктор? Эсингдами, Ирина?..

Катя Ярцева Млинскийга қўрқа-писа қарайди, аммо у «Жим бўл!» дегандек ишора қилади. Алиев давом этади:

— Кўприкдаги жангда, айтган эдингки... Тўйингизда бир яйраб ўйнамоқчи эдим... Бокуда меникилар олдига киргин... Унутма... — У кўзларини очиб туришга ҳаракат қилади. — Ерофеич... четаннинг тагига... Ҳув ана... — Бошини ёстиққа ташлаб, жим бўлиб қолади.

Совуқ ёғду қор босган чўққиларни аста ёритади. Белкурак бўғиқ гурсиллайди.

Чим бўлаklarини бир четга тахлаб, Ерофеев четан тагидаги тошлоқ ердан гўр ковлайди.

Ҳужра тимқоронғи, фақат ойнадан кулранг ёғду си-зиб киради.

Файритабий тарзда чўзилиб кетган комиссарнинг шинель ёпиб қўйилган жасади койкада.

Табуреткада полковник бошини қуйи солган кўйи ерга тикилган. Бош яланг. Тирсаклари билан тиззасига таянганча айрилиқ дардига чидаёлмай, ўпкаси тўлиб, кўз ёшларини тия олмай ўтирибди.

Кимдир ойнани тақиллатиб, секингина чақиради:

— Уртоқ полковник!

— Ҳозир... — Млинский юзини кафти билан артиб, фуражкасини кияди-да, ташқари чиқади.

Ерофеев тиз чўкканча сўнгги чим бўлаklarини комиссарнинг қабри узра қўяётганда тонг бутунлай ёришиб қолган, Млинский фуражкасини қўлига олиб унинг ёнида турибди, тонг шамоли сочларини тўзғитмоқда..

Сал наридан икки қатор бўлиб сафга тизилган отряд ўтиб бормоқда. Жангчилар ҳам, комиссарнинг сафдошлари ҳам, собиқ маҳбуслар ҳам, поляк партизанлари ҳам — ҳамма бош яланг. Деярли барчанинг елкасида ярадорлар солинган замбил дастаси, кифтида эса автомат ёки милтиқ...

— Бу жойни эслаб қолинг, ўртоқлар! — дейди полковник ўтиб бораётганларга хитобан. — Эслаб қолинг, сўнг болаларингизга, невараларингизга коммунистлар уларнинг озодлиги ва бахти учун қандай қурбон бўлганликларини сўйлаб беринг... Қаҳрамонларга абадий шон-шарафлар бўлсин! Фашизмга ўлим!.. Бу жойни эслаб қолинг, ўртоқлар!..

Отряд тоққа қараб йўл олади.

Энг орқада Млинскийнинг ортидан разведкачилар ва Ерофеев боришади. Тоғлардан туман сузиб келмоқда.

Тор тоғ сўқмоғининг бурилишларидан бирида Млинский тўхтаб, ортига қайрилиб қарайди.

Пастда хутор уйлари ва бостирмаларнинг томлари, ялангликдаги танҳо четан дарахт ва занжир каби саф тортиб далани кесиб ўтаётган немис солдатларининг кулранг либосдаги қиёфалари элас-элас кўзга чалинади.

Иккинчи қисм

Шимолий денгиз соҳили. Урмон билан қопланган қум тепалар. Ялангликларда, яшил ниқоб тўрлари остида Фау — 2 ракета комплексининг боеғоловқалари осмонга тумшуқ чўзганча қаққайиб турибди. Ракета расчётларининг солдат ва офицерлари саф тортиб ўтмоқда.

Қуёш денгиз бағрига оҳиста ботиб бораётир.

Жанговар позициялардан анча олисда — ер остида жойлашган ҳашаматли команда пунктида чарм креслода ястанганча рейхсмаршал Геринг ўтирибди.

Ракета бўлинмаларининг командири генерал Метц, ракеталарни ишлаб чиқариш ва эксплуатация қилиш

бўйича рейхскомиссар группенфюрер Каммлер, группенфюрер Вольф, генерал Дорнбергер, Фау — 2 конструктори фон Браун ва бошқалар ҳам шу ерда.

Геринг микрофонни олиб, дабдаба билан сўз бошлайди:

— Рейхнинг шавкатли солдатлари, офицер ва генераллари! Орзиқиб кутилган тантанали фурсат етиб келди...

Репродукторлар Герингнинг нутқини ракета позициялари бўйлаб жаранглатиб тарқатадилар. Қоронғи қўйнида ракеталар мудҳиш ва совуқ ялтираб кўринади, саф тортган солдатларнинг афт-ангори ҳам мудҳиш ва совуқ...

— Биз душманларимиз — сурбет англосакслар бошига даф этиб бўлмас қудратли зарба ёғдириб, уларни тиз чўктирамиз, — дея давом этади Геринг. — Сизларни ана шу қувончли кун билан табриклайман! Худо ёр бўлсин! Хайль Гитлер! — у сўзини тугатгач, нутқи атрофдагиларга қандай таъсир қилганини текширмоқчидек, теварагига разм солади, сўнг микрофонни Метцга узатади.

— Диққат! — дея қичқиради Метц микрофонга. — Расчётлар, командамни эшит; беш минутлик тайёргарлик эълон қиламан!...

Солдатлар шоша-пиша ракеталар устидан ниқоб тўрларини оладилар. Булутлар орасидан ой мўралайди, унинг ёғдусида Фау — 2 нинг қудратли корпуслари кумушранг товланади.

Команда пунктида Геринг катта бокалдан нимадир ичмоқда. Фон Браун ва Дорнбергер ҳаяжонда.

Репродуктордан овоз. Ҳамма расчётларда беш минутлик тайёргарлик қабул қилинди!

— Уч минутлик тайёргарлик эълон қиламан! — дея буюради Метц.

— Уч минутлик тайёргарлик қабул қилинди! — деган овоз эшитилади яна репродуктордан.

— Ҳамма расчётлар пана жойларга ўтсин! — деб буюради Метц.

— Барча расчётлар дотларга жойлашиб бўлди, — деган жавоб келади репродуктордан.

Метц соат циферблатига, сўнг Герингга қарайди. Геринг виқор билан бош ирғайди.

— Бошланг! — деб қичқиради Метц микрофонга.

Шу ондаёқ еру кўкни ларзага солиб, қудратли портлаш гумбурлайди. Позициялар устидан аланга — «устунлари» осмонга ўрлайди, борлиқ тутун ва чанг-тўзонга кўмилади.

Ракеталар бир титраб, жойидан қўзғалади ва худди кометалар сингари орқасида ўтли дум қолдириб, осмон сари сапчийди...

Геринг фон Браунга иккала қўлини чўзади:

— Табриклайман сизни, Браун! Бу қойилмақом иш!

— Бу ҳаётимдаги энг қувончли кун, — дея оғзининг таноби қочиб илжаяди Фон Браун.

— Хайль Гитлер! — Геринг қадаҳ кўтаради. — Мўъжиза қуролимиз учун! Галаба учун!..

Р е п р о д у к т о р д а н о в о з. Жаноб рейхсмаршал! Генерал-майор Шмидт доклад қилмоқда. Қирғоқдаги, сувдаги ва ҳаводаги кузатув пунктларимизнинг маълумотларига, кўра, старт олган ўттизта Фау— 2 ракетасидан Лондонгача ўн олтитаси етиб борган. Саккизтаси ҳавода портлаб кетган. Тўрттаси денгизга қулаб тушган. Иккитаси учиш қурилмаларидан кўтарилмаган...

Геринг фон Браунга кескин ўгирилиб қарайди.

— Бу нима деган гап? Саботажми, англашилмовчиликми? Вольф! Зудлик билан буни аниқланг...

1944 йил кузининг хроника кадрлари:

Совет қўшинларининг Руминия, Югославия, Болгариядаги ҳужумлари. Озод қилинган шаҳар ва қишлоқларнинг аҳолиси совет танкчиларини қувонч билан кутиб олмоқда...

Карпат тоғларидаги оғир жанглар...

Польшадаги ҳужумга тайёргарлик. Пиёда аскарлар ва танк колонналари лойга ботган машаққатли йўллардан фронт томон илгарилаб бормоқдалар...

Болтиқбўйидаги жанглар. Қуршовда қолган немис тўдалари жон-жаҳдлари билан қутуриб қаршилиқ кўрсатмоқда...

Қарелия ва Кола ярим оролининг шимолидаги кескин жанглар...

Финляндиянинг урушдан чиқиши...

Москвага музокара учун венгер делегациясининг келиши...

Иттифоқчилар қўшинларининг Италия, Франция ва Бельгияда олға силжишлари...

Барча кадрлар чоғроқ томоша зали экранида намойиш қилинмоқда. Залда Сталин, Сиёсий бюро аъзолари Антонов ва бир неча ҳарбийлар (улар орасида Бош разведка бошқармасининг бошлиғи ҳам бор) ўтиришибди. Сталин чуқур креслога ўрнашган куйи экранга диққат билан тикилган...

Диктор овози. Фашистлар Германиясининг 1944 йил кузидаги умумий стратегия ҳолати урушнинг якуни ҳақида шубҳа уйғотмайди, бироқ гитлерчилар ҳар бир қарич ер, ҳар бир аҳоли пунктига ёпишиб олиб, жон-жаҳдлари билан қаршилиқ кўрсатмоқдалар...

Экранда яна ўлжа олинган хроника кадрлари ўта бошлайди:

Гитлер лютваффе корчалонларини қабул қилмоқда...

Ер ости заводларининг конвейерларидан янги самолётлар чиқиб келаётир...

Лондоннинг Фау — 2 ракеталари билан бомбардимон қилиниши...

Гитлернинг ялпи сафарбарлик ҳақидаги буйруғи...

Гейбельс фольксштурм қўшинлари — чоллар ва ўсмирлар олдида нутқ сўзламоқда...

Диктор овози. Улар инсониятга қарши қара-

тилган ёвуз жиноятларининг изини яширмақ учун урушни барча воситалар билан чўзишга, нима қилиб бўлсада, вақтдан ютишга уринмоқдалар...

Хроника кадрлари — Майданекдаги ўлим лагери.

Диктор овози. Поляк-совет фавқулодда комиссияси: Майданек лагеридаги крематория печларининг ўзидагина олти юз мингдан ортиқ, Кремовецк ўрмонидаги гулханларда ўттиз мингдан ортиқ, иккита эски печда — саксон мингдан ортиқ киши куйдирилганини аниқлади; лагернинг ўзида, крематория ёнида тўрт юз мингга яқин одам куйдирилган...

Чироқ ёнганда, залдагилар кўрган ва эшитганларидан эзилиб, ҳамон сўзсиз ўтиришади. Сталин секин ўрнидан туради ва ҳеч кимга қарамай залдан чиқиб кетади...

Сталин стакандаги чойни қошиқча билан аралаштирганча бояги томоша залидаги кишилар ўтирган узун стол бўйлаб сассиз қадам ташлайди.

— Жиноятларни яшириш учун урушни чўзишаётган эканми? — дейди у худди ўзига ўзи гапираётгандек. Сўнг бош чайқайди.— Йўқ, ўртоқлар. Гитлер бутун урушда ютиб чиқиш учун вақтдан ютмоқчи. У иттифоқчилар орасидаги ихтилофларга кўз тикипти, аммо ҳаммадан ҳам кўпроқ янги қуролдан умид қилипти. Ҳарбий илм ҳам диалектиканинг ўша қонунлари асосида ривожланади ва демак, эртами-кечми, ҳарбий соҳага тўпланган билимлар янгича сифат касб этиши лозим. Уйлайманки, биз ана шундай сакраш арафасидамиз...

Олий Бош Қўмондон ҳузуридаги кишилар тарқалишади. Сталин совиб қолган чойдан бир хўплаб, столи ёнига қайтади. Бош Разведка бошқармаси бошлиғига кескин ўгирилиб қарайди:

— Доклад қилинг, полковник Млинскийга нима бўлди?

— Фашистлар жанговар ракеталарни «Близна» полигонидан эвакуация қилишга улгурдилар, ўртоқ Сталин, — дея ўрнидан туради у. — Отряд анчагина талофат кўрган. Отряд комиссари халок бўлган. — Генерал хиёл жимиб қолади.

— Хўш, давом этинг.

— Бошқармада шундай фикр бор: полковник Млинский... чарчаб қолмадимикан? Уч йилдан ошиқ муддат душман ортида, оғир шароитда...

Сталин трубкасини чекканча индамай туради. Разведбошқарма бошлиғи сўзида давом этади:

— Балки, полковник Млинский алмаштирилса, бирор наф чиқар. Ҳам иш фойдаси, ҳам унинг манфаати учун...

— Ҳозир ким чарчамаган дейсиз? — дейди Сталин ўйчан оҳангда. — Млинский ҳозир қаерда?

— Отрядининг бир қисми чехословак ва совет партизанлари кўмагида Конли тоғларида доимий база тайёрламоқда. Полковник Млинскийнинг ўзи тахминан мана бу ерда. — Польша, Чехословакия ва Германия чегараларининг кесишган жойида, отряднинг жангдан кейин омон қолган кучлари билан янги база йўналишида илгарилаб бормоқда.

— Демак, ракетани қўлга киритишга эришилмабдида, — дейди Сталин.

— Унинг отрядига жуда оғир вазифа юклатилган эди, ўртоқ Сталин, — дейди Антонов. — Умуман олганда, топшириқ муваффақиятли бажариляпти...

— Сизнинг бошқа фикрингиз борми? — Сталин яна Разведбошқарма бошлиғига юзланади.

— Ҳақиқатан ҳам жуда катта иш бажарилган. Куншанда-учувчилар тайёрлайдиган база яксон қилинган. Млинский асир олган генерал Форст ракеталарнинг қўлланилиши ҳақида қимматли маълумотлар берди, бу

уларга қарши кураш вақти ва воситаларини анчагина чеклаш имконини беради.

— Мана шундан бошлаш керак эди. Давом этинг.

— Млинскийдан олинган ва бошқа манбалардан тасдиқланган маълумотларга кўра, Фау — 2 ракеталари ишлаб чиқаришни гитлерчилар асосан Нордхаузен яқинидаги «Дора» концлагерида амалга оширмоқдалар. «Величка» туз конидаги ракета заводи ҳам шу ерга эвакуация қилинмоқда. Фау — 2 баллистик ракета. Максималь учиш узунлиги — уч юз йигирма километр. Тезлиги — соатига беш минг километр.

— Бундай қуролдан ҳимояланиш амалий жиҳатдан ҳозирча мумкин эмас,— дейди Антонов.

Сталин унинг фикрига қўшилгандай бош иргайди-да, сўнг Развердбошқарма бошлиғига қараб дейди:

— Полковник Млинский душман ортида иш олиб бориш соҳасида катта тажрибага эга, у ўз ҳаракатларини партизан отрядларининг ҳаракати билан моҳирона уйғунлаштира олади, бизнинг фронт ташқарисидаги кўпгина разведкачиларимиз ҳамда антифашистик подполье кучлари билан чамбарчас боғланган одам. Уни ҳозир алмаштириш — ишга жуда катта зарар етказиш демакдир. Қандай қилиб менинг олдимга бундай ўйланмаган, хом таклиф билан келдингиз?

Разведбошқарма бошлиғи бошини қуйи солади.

— Ўртоқ Антонов,— дейди Сталин,— полковник Млинскийга шахсан менинг номимдан етказингки...

Қоялар орасида яширинган чоғроқ майдончада қор босган бир неча чодирлар турибди. Тик қояда совуқдан жунжикиб турган икки жангчи қўлларига антенна кўтариб олишган. Антеннанинг иккинчи учи кичкина чодирга қараб кетган.

Чодир ичида Катя Ярцева совуқдан қалтираб, бўй-

сунмай қолган бармоқларини базўр қимирлатиб, радиограмма рақамларини ёзиб оляпти. Млинский Катя ёзиб тўлдирган қоғозларни олиб кўздан кечиради. Соқоллари ўсган, ранг-рўйи бир ҳолат...

Ерофеев қор тўлдирилган котелокни заиф олов милтилаб ёнаётган қўлбола қорачироқ устида тутиб турибди.

Бондаренко сухари кавшамоқда...

Кадр ортидан овоз. «Полковник Млинскийга. Махсус топшириқ отрядининг барча жангчилари ва командирларига.»

Бош-кўзини ўраб ётган Шумский шинелини итқитиб ташлаб, ўрнидан туради. Бондаренко сухари куртилла-тишдан тўхтади...

Кадр ортидан овоз. «Сизнинг мақсадга эришиш йўлидаги жасорат ва матонатингиз Қизил Армиянинг ҳар бир жангчиси учун ибрат намунаси бўлиб хизмат қилади...»

Катта чодир ичида ётган бир ярадор ўрнидан қўзғалиб, Ванданинг қўлини четга суради...

Кадр ортидан овоз. «Сизнинг қурбонларингиз беҳуда кетгани йўқ...»

Шишиб кетган қўлига бинт ўраётган иккинчи ярадор тўхтаб, жим қолади, нафасини ютиб қулоқ сола бошлайди...

Кадр ортидан овоз. «Қароргоҳ номидан ташаккур ҳамда сизларнинг бундан кейин ҳам худди шундай ирода, жасорат ва маҳорат кўрсата олишингизга ишонч билдираман. Сизларга куч-қувват, саломатлик ва муваффақиятлар тилайман. Сталин».

Изғирин шамол қор учқунларини юз-кўзга игнадек санчади. Тор сўқмоқ бўйлаб занжир каби чўзилган отряд илгарилаб бормоқда.

Ракия эса ишлашда давом этаётир.

Кадр ортидан овоз. «Марказ — Млинскийга.

«Дора» лагері объектларига ёриб кириб, ракеталар ишлаб чиқаришни барбод қилиш ёки лоақал кечиктириш мақсадида шошилич чоралар кўринг...»

Жангчилар сапёр куракчалари билан навбатма-навбат қор уюмларини кураб йўл очиб бормоқдалар. Ярадорлар солинган замбилларни муз ёриқларидан судраб олиб ўтишаркан, улар тишларини тишларига босганча, оғриқ азобини енгиб чурқ этмай ётадилар.

К а д р о р т и д а н о в о з. «Ракеталар ва уларни ишлаб чиқариш технологиясининг чертёжларини мумкин қадар тезроқ қўлга киритиш лозим...»

Қор тўхтаб, совуқ ёмғир қуя бошлайди.

К а д р о р т и д а н о в о з. «Ракеталар ва уларга ёқилғининг қандай ташиб келтирилиши ҳамда сақланиш тартиби ҳақида маълумот тўпланг. Ракеталарга портловчи моддалар тайёрлаб берадиган муассасаларни, теварак-атрофдаги жойлар билан биргаликда аниқланг...»

Ёмғир тинди, бироқ отряд йўл олган дарага шу қадар қуюқ туман тушганки, оёқ остини ҳам кўриб бўлмайди.

К а д р о р т и д а н о в о з. «Шунингдек, уран ядросининг бўлинишига асосланган қурол ишлаб чиқаришга мўлжалланган омборлар ҳақида изчил маълумот тўплаш борасидаги ишларни ҳам давом эттиринг...»

Ниҳоят, отряд дарадан чиқиб олади. Туман тарқаб, ҳатто қуёш мўралай бошлади. Олислардан отишма садоси эшитилиб туради...

К а д р о р т и д а н о в о з. «Партизанлар ва антифашистларга кўпроқ таяниб иш тутинг. Агар Сизга алоҳида одамлар ёки бўлинмалар зарур бўлса, хабар қилинг.

Қуёш тоғлар ортига ботиб, ўрмонга қоронғилик чўқади.

К а д р о р т и д а н о в о з. «Сизнинг Польшадан Чехославакияга ўтиб олишингизга подполковник Қараваев отряди ёрдам беради...»

Соқоли олинган, бардам, тетик полковник Млинский

майор Хват ва сержант Ерофеев ҳамроҳлигида лагерни айланиб чиқади.

Лагерь ўрмон билан қопланган тоғ ёнбағрига жойлашган бўлиб, пухта ниқобланган. У бир томондан тик қоялар билан, иккинчи томондан — тубида тоғ дарёси ялтираб оқаётган чуқур жарлик билан чегараланган. Отлар, аравалар, артиллерия ва сафар ошхоналари, шахсий состав ертўлаларининг барчаси қарағай ва арчаларнинг қуюқ шох-шаббалари, ниқоб тўрлари ва бостирмалари билан бекитиб, устидан чим ётқизилган.

Илиқ, ёруғ кун. Одамлар олис ва машаққатли жангдан сўнг дам олишмоқда, кийим-кечакларини ювишмоқда, қурол яроғларини тозалашмоқда.

Катта ертўла ёнида ярадорлар қуёшда исиниб ўтиришибди. Уларнинг баъзилари полковникни кўриб, ўринларидан туришга уринадилар, аммо у қўлини кўтариб дейди:

— Дам олаверинглар, ўртоқлар. Қайфият қалай?

— Қайфият жанговар, ўртоқ полковник...

— Худди курортдагидек...

Млинский ва Хват ертўлага тушиб кетишади, Ерофеев эса тамаки халтачасини очади. Шу заҳоти бир неча қўл унга қараб чўзилади.

— Қани, сержант, тамакингдан ол-чи. Манави ярамас мохни тортавериб кўкраклар тешилиб кетди-ку.

— Бошлиқлар орасида нима гаплар? Гитлернинг бошини тезроқ мажақлар эканмизми?

— Эшитдингми, Ерофеич, яқин-ўртада Европанинг киндиги бор эмиш, ростми шу?

— Мана, келиб турибмиз-ку, ахир.

— Киндикни-ку билмайман, кўрганим йўқ,— деб кулади Ерофеев.— Аммо, йигитлар, гапнинг очиғини айтганда, биз Ернинг шундоқ жойидан чиқиб келдикки, айтгани одам хотинларнинг олдида уялади.

Ярадорлар хахолаб юборадилар, ҳамшира ҳам кулимсираб, муштини дўлайтирганча пўписа қилади:

— Хаҳ, Ерофеич, Катя Ярцева йўқ бўлса, жонинг кириб, тилинг ботир бўлиб қолади-я...

Катта ертўладаги сўриларда ярадорлар тиқилиб ётишибди. Ирина Петровна торгина йўлакдан полковникни бошлаб бораётир.

— Ўртоқ полковник,— дея чақиради ярадорлардан бири. — Кечирасиз... мен докторимиз устидан арз қилмоқчи эдим... У мени Катта ерга жўнатиб юбормоқчи. Кейин мен урушнинг охиригача ҳам қайтиб келолмай-мак-ку! Ҳолбуки, мен биринчи кундан бошлаб отряддаман. Мен рози эмасман, ҳеч қаёққа бормайман!

— Бўпти, Василёнок, хотиржам ётавер. Арзингни инobatга оламан...

— Раҳмат. Бу бўлса — Катта ерга жўнатаман, дейди-я...

— Ўртоқлар, сўнгги янгиликни эшитдингизми?— дея гапга аралашади Хват,— Млинский ва Ирина Петровнага докторнинг юпқа тўсиқ билан ажратилган бурчагига ўтиб кетишлари учун имкон яратиб.— Қўшинларимиз Югославия пойтахти Белградни озод қилишибди!

— Ура-а!

— Мана бу гап ҳар қандай доридан ҳам яхши, ўртоқ майор!

Тўсиқ орқасига ўтишлари биланоқ Ирина Петровна Млинскийнинг бағрига отилади.

— Мен кимга арз қилай, ахир,— Иван? Мен ҳам кетишни истамайман...

Бу масала ҳал этилган, Ирина. Отрядга аллақачон янги хирург тайинланган. Майор Инаури.

— Буни сен айтмасанг бўларди. Аёлми?

— Билмайман,— деб кулади Млинский.

— Ҳеч қаёққа кетмайман!— У хиёл четланиб, жиддий оҳангда дейди.— Ваня, кетгим келмаяпти...

Отряд лагери... Штаб ертўласида...

— Ян Жижка номидаги чехословак партизанлар от-

рядининг командири капитан Гонуляк,— дея Млинский-га ўзини таништиради новча офицер.

— Совет партизан отрядининг командири, танк қўшинлари старший лейтенанти Нечипоренко!— Чарм камзулига Қизил юлдуз тақиб олган, попоқ кийган иккинчи офицер пошналарини абжирлик билан шарақлатиб, ёғоч ғилофдаги маузерини тузатиб қўяди...

— Хўш, салом. Конли тоғ хўжайинлари!— Млинский Гонуляк ва Нечипоренкони бағрига босади.— Меҳмондўстлигингиз учун раҳмат...

— Яхши одамлардан доимо хурсандмиз,— деб жилмаяди Гонуляк.

— Ниҳоят кўришдик-а...— Нечипоренко туйқусдан четга ўгирилиб, кўзларини кафти билан артади.

— Хўш, бўлмаса, келинлар, ўртоқлар, аҳволни кўриб чиқайлик.— Млинский стол ортига ўтириб, планшетни ёзади.

— Сизнинг аввалдан берилган топширигингизни бажара бориб биз бу ерда тоғу тошларни титиб, баъзи бир нарсаларни аниқлашга эришдик,— дея биринчи бўлиб гап бошлайди Нечипоренко.— Фридштадт шаҳрида ер ости заводи бор. Танк ишлаб чиқаради. Тропау шаҳрида, Фау ракеталари учун корпус ва бошқа қисмлар ишлаб чиқарадиган ер ости заводи жойлашган...

— Жуда соз,— Млинский маълумотларни планшетига қайд этади.

— Бизда ҳам баъзи маълумотлар бор,— дейди Гонуляк.— Корцен шаҳрида — бу Чехословакия чегарасидан унча узоқ эмас — ракеталарнинг двигателлари тайёрланади. У ерда бизнинг танишларимиз бор...

— Бошланиши чакки эмас...— дейди Млинский ва ўгирилиб қарамай:— Ҳасан...— дейди-ю шу заҳоти ҳушёр тортиб, жим қолади.

Бир лаҳза ҳеч ким чурқ этмайди. Ниҳоят, Млинский хўрсиниб сўзини давом эттиради:

— Виктор Сергеевич, бу объектларга кириш йўлла-

рини қидириб кўриш лозим. Острава ва Прагага ташланган разведкачилар билан мустаҳкам алоқа ўрнатиш керак. Берлинда ҳам маҳкамроқ ўрнашиб олиш керак, сиз нима деб ўйлайсиз?

— Мен ўйлайманки,— дея кутилмаганда Ерофеев полковникнинг елкаси оша буғи чиқиб турган катта қозонни столга қўяди,— аввало қуён гўшти билан қоринни маҳкамлаб олиш керак, кейин эса Берлин масаласини ҳал этиш лозим...

Вольф ўз кабинетида қандайдир ҳужжатларни ўқиб ўтирибди. Оҳиста музика янграйди. Крюгер сассиз юриб киради.

— Краков уланди, группенфюрер.

— Занге?.. Хайль Гитлер! Эвакуация қандай боряпти?.. Ҳаммаси яксон қилинсин, ҳаммаси... Нима, маҳсулотнинг охириг партияси учун эшитган танбеҳларинг сенга камлик қиялптимми?

«Величка» махсус зонасида бўлган барча кишилар ҳақидаги материалларни менга юбор... Гувоҳномаларнинг нусхаларини ҳам.— Вольф трубкани қўйиб, кўзларини ҳорғин сийпайди.— Крюгер, менга «Величка» махсус зонаси ва «Дора» лагерини текширган барча комиссия аъзоларининг шахсий делоларини топиб олиб кириг.

— Эшитаман.

— Кейин пластинкани ҳам алмаштириг. Нима, кар бўлиб қолганмисиз?

Пластинка боядан бери шипиллаб ётарди. Крюгер ойна олдига яқинлашиб, пардани суради ва проигривателдаги пластинкани алмаштиради. Вагнернинг «Тангейзер»га ёзилган увертюраси тобора кучлироқ янграй бошлайди...

Берлин метросининг вагонларида одам тирбанд. Ҳорғин ва тунд тумонат ичида, махсус тўсиқ ортида ёқасига «Ост» деган ёзув чатилган, эски пальто кийган бир неча

украин аёллари бормоқда. Бироқ уларнинг чеҳраси немисларникидан кўра қувноқроқ кўринади.

Эшикнинг нақ оғзида — инженер Кюнль. У бениҳоя асабий қиёфада йўловчиларнинг акси кўриниб турган ойнага бирор кимса кузатмаётганмикан, деган ҳадик билан тикилган. Поезд секинлаша бошлайди. Кюнль шляпасини тўғрилаб, қаншаригача бостириб олади.

Тумонат одам Кюнлни метродан кўчага суриб чиқади. Бу ерда у газета дўкони олдида вермахт майори формасида турган Карасевни пайқайди. Кюнль билан нигоҳи тўқнашгач, Карасев ортига қайрилиб, кўча бўйлаб шошилмай йўлга тушади. Нариги томонга ўтиб, яна қайрилиб қарайди: Кюнлнинг ортидан ҳеч ким кузатиб келмаётганга ўхшайди.

Карасев трамвай бекатига яқинлашади. Кюнль тўхтайтиди. Бу ерда бола етаклаган кекса бир аёлу улардан бошқа ҳеч ким йўқ.

Трамвай келади. Кюнлни олдинга ўтказиб, Карасев трамвай жойидан қўзғалганда сакраб зинапояга чиқади.

Карасев ва Кюнль трамвайнинг кимсасиз майдончасида туришибди. Иккаласи ҳам шиддат билан ортга чекинаётган рельсга тикилиб боришмоқда.

— Безовта қилганим учун кечиринг, аммо бир неча кечиктириб бўлмайдиган саволлар чиқиб қолди: Льежа заводларидан ташқари яна қандай заводлар суюқ кислород ишлаб чиқаради? Эслаб қолдингизми? Бу унча қийин эмас. Иккинчи: «Дора»га кўпроқ қайси лагерлардан ишчи кучи юборилади?

— Бу ниҳоятда қийин иш, бироқ мен уриниб кўраман,— дея базўр жавоб беради Кюнль.

— Оқ йўл...

Куз. Берлин атрофидаги кўл ёқасига жойлашган чоғроқ кафе кимсасиз. Сал нарига Карасевнинг машинаси келиб тўхтайтиди.

Никелланган пештахта ортида мудраб ўтирган семиз аёл бир зум кўзларини очиб, Карасевга лоқайдгина қараб қўяди.

Карасев бориб дераза олдига ўтиради. Ен томонидаги хизмат бўлмасидан Гелена чиқиб келади.

— Пиво ва автомат учун чақа берсангиз.

Гелена пешбандининг чўнтаklarини титиб, столга чақа ташлайди ва пештахта томон йўл олади.

Карасев телефонга чиқиб кетади.

Жойига қайтиб ўтиргач, яқинига келган Геленадан сўрайди:

— Сизнинг ҳеч тишингиз оғриганми, фрейлейн Гелена?

— Йўқ, худога шукур. Мана, ўттиз иккитасининг ҳаммаси бут-бутун...

— Бу ғоят қайғули ҳол, лекин, барибир сизнинг тиш докторига боришингизга тўғри келади. Фридрихштрассе 10. Доктор Фрибенинг хусусий клиникаси.— Сўнг секин қўшиб қўяди.— Сўзма-сўз етказинг. Млинский ҳузурига Москвадан инженер-подполковник фон Бютцов келади. Уни Нордхаузендаги «Дора» махсус лагердаги объектлар қурилишига жойлаштириш керак. Эслаб қолдингми? Бу унчалик қийин эмас...

Ўрмон четидаги ялангликда аравалар турибди. Ирина Петровна жунжикиб шинелига ўралади. Унинг ёнида турган Млинский жим. Ерофеев йўталиб қўяди.

— Кечикяпти-ку,— дейди уларнинг олдига яқинлашган Хват, осмонга ташвишланиб тикиларкан.

Ниҳоят, моторларнинг бир меъёрдаги гуруллаши эшитилади. Жангчилар яланглик бўйлаб югурганча аввалдан тайёрлаб қўйилган шох-шаббаларга ўт қўйишади. Гулханлар қўниш майдончасини аниқ кўрсатиб туради.

Самолёт филдираклари яланглик четига келиб теккач, ортидан чанг-тўзон ва кузги хазонларни тўзғитганча елиб кетади...

Самолётдан биринчи бўлиб чарм пальтосининг камарини маҳкам боғлаб олган Семиренко тушиб келади. Млинский бу кутилмаган аҳволдан ҳатто доврираб қолади.

— Хўш, салом, Иван Петрович,— Семиренко Млинскийни бағрига босиб, уч марта ўпади.— Кутмаганмидинг?

— Йўқ... Бу ерда учратарман, деб сира ҳам ўйламаган эдим...

— Мен эса, мана, келдим. Салом, шифокор,— дея Ирина Петровнанинг кифтидан қучади Семиренко, сўнг Хват билан кўришади.— Омонмисан, подполковник.

— Майор, ўртоқ секретарь..— дейди Хват хижолат бўлиб.

— Подполковник, мен сендан кўра яхшироқ биламан-ку. Кейин, энди биродар, мен обком секретари эмасман, юқориқодан олавер...

— Йўғ-э?— дейди Млинский.

— Ҳа, ана шунақа... Салом, Ерофеич! Тирикмисан?

— Мени нима жин урарди?

— Сени яна кўрганимдан хурсандман.

— Мен ҳам...

Бу орада самолётдан баланд бўйли подполковник ва энсиз медицина погони таққан буғдойранг капитан тушиб келишади.

— Подполковник Канин Фёдор Фёдорович,— деб таъништиради Семиренко.— Сиёсий қисм бўйича сенинг янги ўринбосаринг... Майор Инаури Зураб. Отряднингга медсанрота командири қилиб тайинланган... Сени эса, гўзалим,— дея Ирина Петровнанинг кифтидан қучади Семиренко,— ўзим билан олиб кетаман. Бўлар энди шунча жанг қилганинг... Яна бир неча мутахассисларни ҳам олиб келдим.— Семиренко Озеров ва Шумскийнинг назорати остида самолётдан қандайдир яшиқларни тушираётган кишиларга ишора қилади.

Погонсиз офицерча шинель ва қулоқчин кийган ба-

ланд бўйли, хушқомат одам трапдан охирги бўлиб тушади. Шаҳдам қадамлар билан Млинскийга яқинлашиб, пошнalarини шарақлатиб жуфтлаштиради-да, немисчалаб доклад қилади:

— Инженер-подполковник Фридрих фон Бютцов. Сизнинг ихтиёрингизга келдим.

Ерофеев Хватнинг биқинига туртади.

— Э, бу... ахир, анави эски таниш-ку! Ҳаҳ, онангни... Ҳукуматнинг текинтомоғини еб, биққидай семириб кетганини қара, таниб бўлмайд-я!

Млинский Бютцовга қўл узатади.

— Фашизмга қарши курашда ўз ўрнингизни аниқ белгилаб олганингиздан хурсандман.

— Учрашувимиздан мен ҳам хурсандман, жаноб полковник. Мен сиз билан қишда бўлган ўша суҳбатларимизни жуда кўп ўйладим...

— Туф-э, расво!— дея дарғазаб бўлиб туради Ерофеев.— Балки ҳали ўпишса ҳам керак?

— Секинроқ, қария!— дея уни туртади Хват.

— «Секинроқ»? Улар бизнинг асирларимизни нима қилганларини кўргандирсан! Бу итваччани қара энди, худди парадда югандек...

— Ерофеев!— деб чақиради уни Млинский.— Меҳмонларни олиб бориб яхшилаб жойлаштириб, қоринларини тўйғазишнинг ҳаракатини қилгин... Ҳа?

— Эшитаман,— деб ғўлдирайди Ерофеев ва янги келганларга қараб бош ирғайди:— Кетдик.

Семиренко уларнинг ортидан кулиб қолади:

— Чол вайсаяптими?

— Самоварга ўхшаб қайнаб кетади,— деб кулимсирайди Млинский

— Тирик немиснинг турқини кўришга ҳеч ўрганолмади-да,— дейди Хват.

— Ўрганиш керак,— дейди Семиренко жиддий ва Қанинга ўгирилади.— Бу энди сенинг ишнинг, замполит.— Халқимизнинг фашист босқинчиларига қарши нафрати

кўр-кўрона бўлмаслиги лозим. Олий Бош Қўмондон нима дегани эсингиздами: гитлерлар келиб-кетаверади, аммо Германия халқи қолаверади...

Лукьянов эгарлоғлиқ отларни етаклаб келади.

— Ҳали ҳам эсингдан чиқармадингми?— деб сўрайди Млинскийдан Семиренко илжайиб.

У кулиб юборади-да, иргиб эгарга минади.

Қия тепалик ёнбағрида, худди амфитеатрдагидек, кузги ўт-ўланлар устида Махсус топшириқ отряди ва партизан бирлашмаларининг командирлари ўтиришибди. Президиум столи ортида — Семиренко, Млинский, Қанин ва чехословак партизан ҳаракатининг вакили.

— Ҳа, гитлерчилар келиб-кетаверади, аммо Германия халқи қолаверади,— дейди Семиренко.— Буни эсда тутиш ва партизанлар ҳамда жангчиларга тушунтирмақ керак, ўртоқлар... Ҳозир, урушнинг сўнгги босқичида, тинчлик арафасида уруш ва фашизмнинг қайта тикланишига зиғирдек бўлса-да, мутлақо имкон қолдирмаслик учун Европадаги барча антифашист кучларни ҳар қачонгидан ҳам кўра маҳкамроқ жипслаштирмақ керак! Партиямиз Марказий Комитети номидан, Партизанлик ҳаракати Марказий штаби номидан сизларга, Қизил Армия командирлари ва партизан биродарларга бутун инсониятнинг ёвуз душмани — фашизмга қарши курашда янгидан-янги муваффақиятлар тилашга рухсат бергайсиз! Яшасин бутун дунё меҳнаткашларининг халқаро бирдамлиги! Яшасин ғалаба! Ура!

Ҳамма ўрнидан туриб, уни олқишлайди. Баҳамжиҳат янграган қудратли «ура» садолари яланглик узра янграб, тоғу дараларда акс садо бериб қайтади...

Отряд штаби жойлашган уйчада одам кўп, ғала-ғовур.

Тўрдаги энг ҳурматли жойда Млинский ва Ирина Петровна, уларнинг ёнида Семиренко ўтирибди. Млинскийнинг ёнидаги жой бўш, столда—устига бир бурда

нон ва бир бўлак чўчка мойи қўйилган қалайи кружка. Бу Алиевнинг ўрни... Ундан нарида подполковник Қанин, подполковник Хват, чехословак партизанлари штабининг вакили, Озеров, Шумский, Катя Ярцева ўтиришибди... Янги доктор, майор Инаури ва Москвадан келган икки офицер ҳам шу ерда. Кўпчиликнинг кўксида янги мукофотлар ярқирайди.

Семиренко ўрнидан туради.

— Ўртоқлар! Биринчи қадаҳни ҳозир шу даврада йўқ кишилар учун—ўртоқларимиз учун ичишни таклиф қиламан.

Ҳамма ўрнидан туради. Барчанинг нигоҳи стол устидаги нон бурдаси ёпилган кружкага қадалган.

Гонуляк чўқиштиришга интилганда Нечипоренко индамай уни тўхтатиб қолади.

Хват орденини олиб, кружкага солади.

— Иккинчи алёрга рухсат этинг?

— Шошма,— деб уни тўхтатади Семиренко,— мукофотларингни ювишга ҳали улгурасан. Бугун, билсанг, жанговор дўстлар хайрлашмоқда. Фақат жанговар дўстларгина эмас...

— Николай Васильевич, рухсат эт, ўзим айта қолай, — дея Млинский ўрнидан туради.— Жанговар дўстларим! Биласизлар, ҳаётимиз гоят машаққатли, балки ҳозир мавриди ҳам эмасдир, лекин менинг бахтим келди, дўстларим!.. Энди менинг яна оилам бор — Ирина, Москвада эса Мишутка... Тез орада биз янада кўпайишиб қоламиз... ўғилми, қизми... Уруш — ўз оти билан уруш, ўртоқлар, шуинг учун, ўзинглар биласизлар, бизнинг тўйимиз бўлмаган эди. Шу сабабдан бугун барчангизни мен... яъни, биз азиз меҳмонларимиз деб ҳисоблаймиз.

— Горько! — дейди Семиренко.

— Горько! Горько! — дея уни қўллаб-қувватлай бошлашади.

Ирина Петровна ўрнидан туради ва хижолатомуз жилмайиб, Млинскийни ўпади.

Ерофеев уларнинг олдига келади.

— Икковингларни ҳам бирдек яхши кўраман... Сени бир ўпсам майлими, қизим! Майлими, ўртоқ полковник?

— Э, майли, эма чол.

— Йўғ-э, жуда ҳам унчалик чол эмасмиз ҳали.— Ерофеев мўйловини бураб, Ирина Петровна ва Млинскийни ўпади. Кейин камаридан лимонка гранатасини ечиб олиб, Ирина Петровнага узатади.— Мана, мендан чақалоққа эсдалик...— У гранатани қўлига олиб силки-тади, ичида нимадир шиқиллайди.— Бўш бу, ичида нў-хот бор, холос. Болакай ўйнаб юрар.

— Раҳмат, Ерофеич,— дейди Ирина Петровна.— Ҳаммаси учун сенга раҳмат!

Ванда Ирина Петровнанинг ёнига оҳиста яқинлашиб, юзини ёноғига бсади.

— Мени унутиб юборманг...

— Уртоқлар!— дейди Ерофеев баланд товуш билан. — Попларни-ку биз ўзимиз бекор қилганмиз, ЗАГСгача бу ердан узоқ. Демак, ўртоқ секретарь, ҳаммаси қонуний бўлиши учун, оқ фотиҳа беришингга тўғри келади,— дея Семиренкога ўгирилади у,— бошқа иложи йўқ...

— Хўп, майли... дейди,— Симиренко жиддий.— Гап ахир қоғозда эмас-ку, сизнинг тўйингиз эса барча инсоний қондаларга мувофиқ бўлаётир... Хўш, демак, сизларнинг узоқ ва бахтли ҳаётингизга оқ йўл тилайман... Горько!

— Горько! Горько!— дея илиб кетишди атрофдан.

Ерофеев аллақайси бурчакдан балалайка кўтариб чиқади.

— Тўй тўйдек бўлсин-да, ўйин-кулгиси билан!

Столларни четга суришади.

Шу заҳоти балалайканинг шўх садолари остида Катя Ярцева ўртага йўрғалаб чиқади, кифтларини учир-

Ғанча Семиренкоға мақом қилә кетади. У ўрнидан туради.

Завқ-шавқ билан, астойдил берилиб рақсга тушишадди...

Уйчан Ирина Петровна ва Млинскийдан бошқа ҳеч ким қолмаган. Эшик ортидан соқчининг қадам товушию олис-олислардан Ерофеевнинг тиним билмас балалайкасининг овозигина қулоққа чалинади.

Млинский ва Ирина Петровна узоқ вақт унсиз ўтирадилар. Фақат аҳён-аҳёнда меҳр билан бир-бирларини оҳиста қучадилар...

Самолётда Ирина Петровна ярадорларни кўздан кечирмоқда.

— Бардам бўл, казак. Самолётда биринчи учишингми?

— Ҳа...

— Менинг ҳам...

Иккинчи учувчи ва Семиренкои кузатиб борадиган офицер унга кўмаклашадилар. Семиренко иллюминатор олдида ўтирибди. Ирина Петровна бир лаҳза ёнига ўтирганда, докторга кулимсираб боқади.

— Нега бунча кўзларинг ғамга тўла? Уруш охирлаб боряпти-ку, ахир, ҳадемай дийдор кўришасизлар...

— Ҳа-ҳа, албатта...

Штурман салонга киради.

— Фронт линияси устидан учиб ўтяпмиз, ўртоқлар, ҳушёр бўлинглар.— У самолётнинг дум томонига ўтиб, ўқчининг елкасига қоқади-да, қичқиради.— Вася, иккаласига ҳам қара!

Ирина Петровна ярадорнинг инграган товушини эшитиб, унга қаъаб юради. Шу пайт самолёт қаттиқ силкиниб тушади. У иллюминатордан назар солади: немис қирувчиси қора шарпадек сузиб ўтади. Сўнг қанотида оловли ўқ изларини чақнатиб, иккинчи қузғун ҳам лип этиб кўринади.

Ирина Петровна қора крестли қирувчи самолёт қандай аланга олганини ва ортидан қоп-қора тутин бурқситганча пастга тош каби шўнғиб кетганини яққол кўриб туради. Ва шу лаҳза улар бораётган транспорт самолёти бутун танаси билан титраб-қалтирайди, салон қопламалари кўчиб тушади, ярадорларнинг қичқириқ ва фарёдлари янграйди.

Самолёт кескин суръатда пастлай бошлайди. Моторлардан бири бурқсаб ёнади...

Самолётни ҳали ўриб олинмаган зиғирпоя майдонига қўндиришга эришадилар.

Учувчилар, Семиренко, ёш лейтенант ва Ирина Петровна тутундан бўғилганча ярадорларни эшик олдига сургаб-судраб келишади, пастда эса югуриб келаётган солдатлар уларни самолётдан тушириб олишади. Семиренко Ирина Петровнага қараб қичқиради:

— Бор, эшитяпсанми, дамингни ол! Мен сенга буюраман!

У эса бунга жавобан фақат бош чайқайди.

Немис қирувчиси ер билан битта бўлиб ётган транспорт самолёти устида қузғундек чарх ураркан, уни узоқ ўққа тутиб ўтади. Семиренко бирдан бўшашиб йиқилган Ирина Петровнани самолётдан кўтариб олиб тушади-да, дарахтлар панасига элтади.

Ирина Петровна энди немис қирувчи самолёти қора тутун бурқсатиб қандай қулаганини, транспорт самолёти қандай портлаганини кўрмайди. У энди ҳеч нарсани кўрмайди...

Семиренко унинг бошини тиззасига олиб, сочларини силаганча йиғлайди, қурумдан қорайган юзларига кўз ёшлари оқиб тушади...

Тонг отиб қолган. Млинский ниқоб тўри билан ёпилган чодирга яқинлашади, Соқчи честь беради.

— Рухсат этинг?— деб сўрайди немисчалаб Млинский, чодир пардасини очиб.

— Ҳа-ҳа, марҳамат.— Подполковник Бютцов хром этик ва галифе шимда, оппоқ, топ-тоза кўйлаги устидан энли тасмалар тортилган, қўлида чарм несессер, очиқ чамадон тепасида туради.— Авф этасиз...

Бютцов несессерни бир четга қўйиб, кителини кияди. Энди у немис армияси инженерлик қўшинларининг барча орден ва нишонлари тўла тақилган подполковниги либосида. Млинский унинг бу қадар ўзгарганидан ҳатто кўзларига ишонмай беихтиёр бош чайқаб қўяди: қаршисида барваста ва андек сурбет прусс офицери турарди.

— Мен тайёрман, жаноб полковник.

— Ҳаяжонланяпсизми?

— Ҳа, албатта... Мен қишдаги биринчи учрашувимизни бот-бот эслаб тураман. Ушанда сиздан, агар мен ҳаммасини айтиб берсам, ҳаётим сақлаб қолинадими, деб сўраган эдим. Аммо гап бунда эмасди. Агар мен ўзим хизмат қилаётган ишнинг тўғрилигига батамом ишонганимда эди, бирор оғиз ҳам сўз айтмаган бўлардим.

— Энди сиз Германиянинг келажаги учун ишлайсиз.

— Ҳа, мен Германияга ишонаман, ҳозир фашизмнинг мудҳиш ёлғони билан заҳарлаб ташланган халқимга ҳам ишонаман. Энди мен ҳар бир немиснинг бурчи— фашистларга Германияни ўз ортларидан жаҳаннамга судраб кетишга йўл қўймаслик учун курашдан иборат эканини яхши биламан. Жуда кўп офицерлар шундай деб ўйлайдилар. Утган куни мен Москвада фельдмаршал Паулюс билан кўришдим... Афсуски, вақт ниҳоятда оз эди... Индинга мен ўз қисмимда бўлишим керак.

— Муваффақият тилайман, Бютцов. Илтимос, ишқилиб, омон қолишга ҳаракат қилинг. Сизга ўхшаган кишилар урушдан кейин Германияга бениҳоя керак бўладилар.

Млинский чодирдан чиқади, қуёш тоғларнинг қорли чўққиларини олтинранг шуълага чулғамоқда.

Шумский унинг ёнига яқинлашади. Эгнида плашч-палатка тагидан немис формаси кўриниб туради.

— Тайёрман, ўртоқ полковник.

— Маъқул,— Млинский соатига қарайди.— Сизларни чегарлагача Гонуляк олиб бориб қўяди, ундан нарёғида Карасев кутиб олади. Унинг разведгруппаси сизларнинг ичкари кириб олишингизни ва мен билан алоқа боғлашингизни таъминлайди. Сизга нақ ажалнинг оғзига кириб, яна тирик қайтиб чиқишингизга тўғри келади.

— Ҳаракат қиламан, ўртоқ полковник.

— Сиз энди иккинчи разведгруппа командирисиз. Ҳар қадамингизни ўйлаб босинг: Бютцовнинг вермахтга қайтиши учун Марказ жуда катта меҳнат сарфлаган.

Гонуляк, Хват, Қанин ва олис йўлга отланган бир неча партизан, яланглик четида кутиб туришибди. Млинский, Шумский, Бютцов ва уларнинг ортидан катта чарм чамадон кўтарган сержант Косих ўша томонга қараб юрадилар.

— Эҳ, йўл олдидан бир ичсак эди,— деб ҳазиллашади Хват.

— Мана,— дея орқадан етиб келган Ерофеев сувдонини узатади.— Ҳув анави қоя тагида булоқ бор экан. Суви шунақанги ширин, муздекки, нақ тишни зирқиратиб юборади...

Хват сувдан бир қултум ичиб, сувдонни Млинскийга узатади. У татиб кўриб, маъқуллагандек бош ирғаб, идишни Ерофеевга қайтаради. Ерофеев бир лаҳза иккиланиб тургач, уни Бютцовга беради.

— Ма, сен ҳам йўл олдидан ичиб ол...

— Данке шён...

Подполковник шошилмай, майда қултумлар билан сув ичаркан, Хват ёлғондан қовоғини уйиб, Ерофеев томон энгашади.

— Заҳарланган эмасми?

— Мен сувдоннинг ярмини бўшатдим, мана, ҳозирча тирикман,— деб жаврайди Ерофеев.— Бари бир сенга ҳеч қанақа заҳар таъсир қилмайди.

Группа Бютцов билан бирга жўнайди. Муюлишга етганда Шумский Млинскийга хайрлашиб қўл силкийди.

Ерофеевнинг кўзи бирдан қоқила-сурина, йиқилгудек бўлиб югуриб келаётган Катя Ярцевага тушади. У қизнинг қаршисига чиқаркан, ногоҳ юраги зирқираб кетади.

— Фалокат, Ерофеич, фалокат...— дея йиғидан гип бўғилган товуш билан шивирлайди Катя.— Ирина Петровна...

Млинский гўё кимдир туртиб юборгандек, шартта у томонга ўгирилади. Кўзларида қўрқинчли бир дард, илтижо ва умид қотиб қолган...

Веймарнинг сокин кўчалари. Батартиб деворлар ва яшил тўсиқлар ортида биринчи қор қоплаган виллалар кўзга ташланади.

Кулранг «Хорьх» машинасининг орқа ўриндиғида подполковник Бютцов ўтирибди. Олдинда — шофёрнинг гавдаси кўринади. Олд ойна устидаги кўзгуда унинг юзи акс этади. Бу — Шумский. Бютцов уларни тўсиб ойнани тушириб дейди:

— Нах линкс... чапга...

Машина ойнасидан ташқарига қараб, у аста кулимсирайди: яшил боғчалари билан жимжит кўчанинг икки четига саф чеккан қасрлар ҳамон жой-жойида. Муюлишдаги соқчи ҳам подполковникни таниб, қўлини фуражкасига теккизиб, жилмаяди.

— Тўхта!— дейди подполковник.

Машина ҳафсала билан кузалган буталар ўраб олган майсазор ортидаги уч қаватли қаср олдига келиб тўхтайди.

Подполковник, шофёрнинг андак ҳаяллаб бўлса-да,

машинадан тушиб, унга эшик очишини кутиб ўтиради. Уйнинг қоронғи деразаларига бир назар ташлагач, у зинапоялардан енгил югурганча юқори кўтарилади ва очиқ эшикни итариб, ичкари киради.

Шумский машина юкхонасидан чамадонни олиб, унинг изидан юради.

Кенг даҳлиз жимжит, кимсасиз. Бютцов кабинетга қарайдию дарҳол отасини, аниқроғи, унинг баланд кресло суянчиғи ортидан хиёл кўриниб турган оқ сочли катта бошни танийди.

— Ота!

Чол титраб кетади. Қўлидаги китоб гиламга тушади. Ўгирилиб, ўғлини кўргач, кекса фон Бютцов секин ўрnidан тура бошлайди.

— Фридрих... ўғлим... Хайрият, бизни бир кўришга вақт топа олибсан, ўғлим...

Подполковник унга ўрnidан туришга кўмаклашади. Улар қучоқлашиб кўришадилар. Остонада эса қари хизматкор аёл турибди. Унинг ингичка ияги қалтирайди, кўзларида ёш йилтирайди. Подполковник эгилиб, унинг териси салқиб ётган бўйнидан ўпади.

— Салом, фрау Эльза...

— Қайтиб келишингизни билар эдим,— дейди Эльза кўз ёшларини артиб.

Бютцов хизматкор аёлнинг елкаси оша йўлакда бамайлихотир кутиб турган Шумскийга кўзи тушади.

— Сизга кичкина бир илтимосим бор, Эльза. Шофёрга машинани қўядиган жой кўрсатиб, қорнини тўйдирсангиз. Фақат билиб қўйинг: у рус.

— Нима-а?— Қари хизматкорнинг кўзлари бир зумда дум-думалоқ бўлиб кетади.

— Қўрқманг, тишлаб олмайди.

Эльза иягини кибр билан баланд кўтариб, эшикни ёпганча чиқиб кетади.

...Кечқурун меҳмонхонада, камин олдида ўтириб ко-

фе ичишмоқда. Креслода — тиззасига қалин жун рўмол ташлаган кекса фон Бютцов, унинг қаршисида подполковникнинг хотини Инга — чиройли ёш аёл, уларнинг ўғиллари — отаси келганлиги муносабати билан «Гитлерюгенд» формасини кийиб, белидаги камар ҳалқасига ханжар тақиб яسانيб олган ўн икки яшар бола — Иоганн.

Подполковник олови ўчай деб қолган каминга бир жуфт брикет ташлайди. Бир рюмка ликёр ичиб, кресло суянчиғига ястанди. Уй сокин ва осойишта, фронт чизиғи қизил ҳошиялар билан белгилаб қўйилган девордаги Европа харитасидан бўлак ҳеч нарса урушни эслатмайди. Эльза ичкари кириб, нигоҳи подполковникнинг нигоҳи билан тўқнашгач, сўрайди:

— Кечирасиз, ҳалиги... рус уйда тунаб қоладими?

— Бўш хоналар борми?— деб сўрайди подполковник.

— Бор,— дейди кекса Бютцов.— Боғбон ва шофёрнинг хонаси, ертўлада эса ўтёқарнинг ҳам хонаси бўш. Уйда энди бўш хоналар жуда ҳам кўп.

— Майли, ертўлада ёта қолсин,— дейди Инга.

— Дада, сен кўп русларни ўлдирдингми?— деб сўрайди Иоганн.

Қалқиб кетаёзган подполковник, ўғлига гарангсиб қарайди. Кекса Бютцов унинг мушқулини осон қилади:

— Сен уруш ҳақида ниҳоятда жўн тасаввур юритасан, Иоганн.

— Бугун кечаси — дейди Иоганн тантанавор оҳангда ханжар дастасини сиқиб,— мен бир русни ўлдирман.

— О, худойим!— дея хўрсинади Инга.

Кекса Бютцов ўрнидан туради, сигаретасини бамайлихотир ўчиради.

— Қани, вундеркинд, кетдик, ухлаймиз. Мен сенга уруш ҳақида баъзи нарсаларни айтиб бераман... Хайрли тун, ўғлим. Хайрли тун, Инга.— Ўғли ва келинини

ўпиб, чол Иоганн билан сўзлашганча уни меҳмонхонадан олиб чиқиб кетади:— Урушда ҳамманинг ўз вазифаси бўлади, сенинг вазифанг эса — яхши ўқиш...

Иоганн остонада тўхтаб, орқасига ўгирилади-да; пошналарини шарақлатиб, қўлини кўтаради:

— Хайль Гитлер!

— Хайрли тун,— дейди подполковник.

Ниҳоят, улар ёлғиз қолишади.

— Сени ўлгудек соғиндим,— дейди подполковник забардаст кафти билан хотинининг нозик қўлини силар экан.

— Нега шунча вақт хат ёзмай қўйдинг? Келаётганинг ҳақида огоҳлантирмадинг ҳам.

— Иложи бўлмади. Мени тўсатдан Берлинга чақириб қолишди. Ўйлайманки, янги лавозимга тайинлашса керак.

— Оҳ, худойим! Наҳотки фронтга юборишса?

— Қайдам.

— Баъзан шу қадар қўрқаманки, ҳатто яшагим ҳам келмай қолади,— дейди Инга.

Подполковник уйдаги сукунатга қулоқ соларкан, индамайди, сўнг тунчироққа қўл чўзиб, ўчиради.

Шумский бедор. Қўлларини боши остидан ўтказган кўйи панжара тутилган дарча орқали ёришиб келаётган тонгни кузатиб ётибди.

Кулранг «Хорьх» яқиндагина Карасев-Деннерт машинасини қўйган жойда — Берлин атрофидаги бир шаҳарча яқинидаги кафенинг ёнгинасида туради.

Кафе деразасидан икки марта Геленанинг чеҳраси лип этиб кўринади.

Бютцов кафедан чиқиб келади. Шумский сапчиб машинадан тушиб, унга эшик очади. Бютцов рулга ўзи ўтиради.

— Ҳаммаси жойида,— дейди у.— Соат ўнда мен СС кўшинлари қурилиш бошқармасида бўлишим керак.

Оддий фанер шкафлар, устига тартиб билан қоғоз тўшалган столчалар, парда тутилган деразалар. Дераза раҳида ҳатто ёронгул кўзга чалинади. Пардалар ортида — темир панжара. Бу — концлагерь бошлиғининг кабинети.

Тўрдаги столда немис офицери ўтирибди, ёзув машинкаси ортида эса асирлардан танлаб олинган, башараси ёғ суртилгандек ялтираган котиб.

Подполковник Бютцов эшик оғзида кутиб туради.

Офицер котибга қараб русчалаб буюради:

— Қани, буни текшир-чи, Николаев,— Сўнг Бютцовдан немисчалаб сўрайди:— Нима найранг қилди бу?

— Потсдамерзее ёқасидаги шосседа қандайдир одамлар машинани ўққа тутишди. Шофёр ўзини анча шубҳали тутди. Менимча, у атай тезликни пасайтирди...

— Кўл ёқасидами? Тўғри, ўша атрофда лагердан қочган поляклар яшириниб ётишибди. Ҳа-а, подполковник, уни бу ерга олиб келиб гоят оқилона иш қилгансиз.

— Бу ёққа кел,— деб чақиради котиб Шумскийни.— Манави ерда тур. Қўлингни тушир. Менга қара, Жавоб бер. Шапкангни ол, аблаҳ! Фамилиянг?

— Лунин.

— Отинг?

— Иван.

— Нима, ҳар бир гапни тилингдан суғуриб олиш керакми?

— Фёдорович...

— Мен кетишим мумкинми?— деб сўрайди подполковник офицердан.

— Албатта,— дейди у.— Марҳамат қилиб, манави ерга қўл қўйсангиз.

Фон Бютцов қўл қўйиб, Шумскийга кўз қири билан қарайди-да, кабинетдан чиқиб кетади.

— Хўш, бунинг карточкасини топдингми?— деб сўрайди офицер котибдан.

- Йўқ, жаноб лейтенант!
— Аҳ-моқ!— Дарров топ! Ҳозирча янгисини очиб тур. Кейин олтинчи ревирга ташла.
— Эшитаман.

Котиб Шумскийни миноралардаги прожекторлар ёғдуси ёритиб турган майдондан олдига солиб ҳайдаб боради. Баракларнинг жангоҳ тирқишидек кичкина дарчалари қоп-қоронғи, уларда ҳаёт асари сезилмайди. Қадам товуши ва итларнинг ҳуришигина эшитилиб туради.

— Ҳе, ғирт олифта аҳмоқ экансан,— деб иршаяди котиб.— Озодликка чиқиб, яна орқага қайтиб юрибсан-а... Олтинчи ревир нималигини биласанми? У ердан фақат битта йўл бор — печкага.

— Сиз бунга йўл қўймайсиз, Каминский.

— Нима?!— Котиб жойида таққа тўхтайдди.— Менинг фамилиямни қаёқдан биласан?

— Кетдик, кетдик.

— Фамилиямни қаёқдан биласан, аблаҳ!

— Анави ёқдан.

— Қўрқитмоқчимисан?

— Ватан хоинлари ва сотқинлари устидан Харьковда бўлган судни... дарвоқе, бу сизнинг она шахрингиз-ку... бутун тафсилотлари билан айтиб беришим мумкин...

— Сенга нима керак?

— Менинг олтинчи ревирдан соғ-омон қутулишим ва кейинчалик лозим бўлса, тегишли жойда Одесса полуэкипажининг баталери ва майда безори Роман Каминский битта яхши иш қилгани ҳақида гувоҳлик беришим кўпроқ сизга керак.

— Сен кимсан ўзи?

— Уйлаб кўринг.

— Салом, подполковник.— Паст бўйли, сочлари эрта тўкилиб, тепакал бўлиб қолган, афт-башараси ял-

тиллаган жаноб столидан туриб, «Дора» махсус лагери-
рига келган Бютцовнинг истиқболига пешвоз чиқади.—
Оилангиз қалай?... Умид қиламанки, ҳаммалари соғ-
саломатдирлар, кекса фон Бютцов эса ҳамон аввалги-
дек соғлом скептицизмга тўла бўлса керак. Ҷолларнинг
хур фикрини бениҳоя ҳурмат қиламан. Отангиз ажойиб
архитектор эди...

— Ташаккур. Худога шукур, оиламизда ҳаммаси
илгаригидек.

— Жуда соз. Энди ишга ўтсак. Фюрернинг фармо-
йишига кўра, «Дора» махсус лагерида янги объектлар
барпо этиш ҳажми кўпайтирилади, шу сабабли биз иш-
билармон инженерларга ғоят муҳтожмиз. Менинг қў-
лимда сиз ҳақингизда жуда юксак баҳолар бор, ишонч-
ли тавсияномалар ҳам мавжуд. Аммо ишимизнинг
ўзига хос жиҳатлари кишиларга алоҳида эътибор бе-
ришни талаб этади... Марҳамат.—У подполковникка стул
кўрсатиб, ҳужжатлар солинган папкасини очади.—
Қирқ учинчи йил декабригача сиз инженерлик қўшин-
лари генерал-инспектори штабида хизмат қилгансиз...
Декабрнинг охирида эса бир муддат ғойиб бўлиб қол-
гансиз...

— Мен партизанлар поездга ҳужум қилганда оғир
контузия бўлиб, беҳуш ҳолда госпиталга ётқизилган
эдим.

— Ҳа-ҳа, ҳужжат ва нарсаларингиз кейин... чама-
дондан тэпилган. Сиз госпиталда анча узоқ ётгансиз
шекилли?

— Мартгача.

— Бу госпиталдаги касаллик тарихидан олинган
кўчирмага ҳам мос келади. Афсуски, 118-номерли ар-
мия госпитали июнь ойида бутун состави билан Бело-
руссияда қуршовга тушиб қолган, шу сабабли ҳозир
архив маълумотларини сўратиб олиш имкони йўқ.

— Агар менга ишонмасангиз...— Бютцов ўрнидан
туради.

— Э-э. қўйинг-э, дарров ёш болага ўхшаб аразламанг. Хаҳ, сиз интеллигентларга қолган кун қурсин. Жиззакиликни қўйинг, подполковник. «Дора»да сизга шу қадар кагта ҳақ-ҳуқуқлар бериладики, лоақал номига бўлса-да, текшириш ўтказмасак бўлмайди.

Млинский тоғ тепасида турибди. Ҳўл қор ёғаётир. Тоғ этагида кичкинагина немис шаҳарчаси — Корцен ястаниб ётибди. Полковникнинг чеҳрасида қатъият ифодаси, худди тошдан йўнилгандек, бирор мускули қилт этмайди.

Хиёл чеккароқда Қанин ва Хват, партизан отрядининг командирлари Гонуляк ва Нечипоренко туришибди. Ерофеев, Бейсамбоев, Озеров ҳам шу ерда.

Уларнинг ёнидан эса пастга — шаҳарчага қараб партизан отрядлари, қизил аскар роталари ўтиб бормоқда. Млинский планшетини очади.

— Операция роса олтию ўттизда бошланади. Бу вақтда, Гонуляк, сизнинг Корцендаги одамларингиз комендатура ва завод идорасини ўраб олишлари керак. Сизнинг отрядингиз эса, Нечипоренко, йўлларни бекитиб, назорат қилиб туради. Энг охирида яшил ракета сигнали берилиши билан чекинасизлар.

— Тушунарли.

— Капитан Бейсамбоев Озеровнинг миначиларини мудофаа қилади.

— Есб.

Шаҳарга икки томондан бостириб киришади. Бондаренконинг жангчилари ва Гонулякнинг партизанлари комендатура биносига гранаталар билан ҳужум қилдилар. Бейсамбоевнинг группаси миначиларни душмандан тўсганча завод деворлари сари бостириб келаворади.

Дарвозалар гранаталар билан портлатилади... Соқчи батальоннинг казармаларига ёпирилиб киришади. Қўл жанги бошланиб кетади, найза ва қўндоқлар ишга тушади...

Мгеладзе қарши ҳужумга ўтган эсэсчиларни пулемётдан ўққа тутарди. Млинский индамай бориб, уни четга суради-да, «Дегтярев» қўндоғига кифтини тирайди...

Жангчилар заводга, цехларга...

ракеталарнинг кумушранг корпуслари қад ростлаб турган тайёр маҳсулот омборига...

темир йўл станциясига ёриб кирадилар.

Қаршилик ҳаракати группасининг махфий аъзолари бўлган ишчилар Озеровнинг миначиларини цехлар бўйлаб бошлаб кетадилар.

Дастгоҳлар остига, тайёр маҳсулотлар солинган яшиқлар тагига, электростанция турбиналари остига, ракеталарнинг корпуслари жойлаштирилган омборларга зудлик билан портловчи моддалар қўйилади...

Млинский завод дарвозаси олдидаги аллақандай бетон парчаси устида ўтирган қўйи тиши билан бинт учини тортиб ярадор қўлини боғламоқда. Хват ва Озеров унга яқинлашишади.

— Портлатишга ҳамма нарса тайёр, ўртоқ полковник.

— Одамларни шаҳардан олиб чиқинг.

— Есть!

— Қани, капитан,— дея Млинский Озеровга ўгирилади,— менга хўжалигингни кўрсат-чи.

Улар кўзни чалғитиш учун қандайдир мебеллар ясашга мослаштирилган цехга кирадилар. Сўнг бетон подваллардан пастга-ракеталар корпуси ишлаб чиқариладиган конвейер линиялари жойлашган ер ости заводига тушиб кетишади...

Шаҳар чеккасида, тош бостирмада Озеровнинг миначилари портлатгич асбобларини ўрнатиб, симларни тортишмоқда. Анча олисда ўқ товуши янграб, осмонда яшил ракета пайдо бўлади.

— Кетишди,— дейди Ерофеев.

— Портлатишга рухсат этинг, ўртоқ полковник?— деб сўрайди сапёр-старшина.

— Мен ўзим...

Сапёр старшина честь бериб, четланади. Млинский портлатгич ускунасининг дастасини кескин бурайди — шу заҳотн қудратли портлаш янграйди. Завод устидан аланга кўтарилади, атрофга темир-терсак парчалари сочилади, қоп-қора тутун бурқсий бошлайди.

Млинский яна дагани бурайди — бу сафар элек-тростанциянинг кули кўкка совурилади.

Млинский тишларини ғижирлатиб, бош чайқайди.

— Йўқ... ўтмайди... йўқ...— У Озеровга қараб оғир хўрсинади.— Давом этинг, капитан...

Отряд ва партизанларнинг мардона, жасур ҳаракатлари натижасида Корцен ишғол қилиниб, завод, электро-станция ва душман горнизони яксон этилади. Шаҳар-чанинг чоғроқ майдонига ҳарбий объектларда ишлаган тутқунлар — руслар, украинлар, белоруслар, чехлар, словаклар, поляклар йиғиладилар...

Отряд комиссари подполковник Канин уларга муро-жаат қилади:

— Қадрли ватандошлар! Фашистлар қулякка маҳкум этган азиз биродарлар! Гитлерчи қузғунлар-нинг ёвуз бошлиқлари, ўз ҳалокатларининг муқаррар эканини сезиб турганларига қарамай, Корценда янги ажал қуроли ишлаб чиқаришга киришган эдилар. Биз бунга чек қўйдик. Фашист империясининг саноқли кун-лари қолди. Қаҳрамон Қизил Армия барча фронтларда ғалабага эришмоқда. Душманнинг қутуриб кўрсатаёт-ган қаршилигини енгиб, у фашистлар Германиясининг уяси — Берлинга тобора яқинлашиб бормоқда. Анти-гитлерчи битимдаги иттифоқчилар ҳам муваффақиятли операциялар ўтказмоқдалар.

Мана шундай шароитда ҳар бирингизнинг, шунинг-дек, ҳар бир виждонли немиснинг бурчи халқлар боши-

га сон-саноқсиз бало ва кулфатлар солган фашизм истибдодидан уларни тезроқ озод этишга кўмаклашишдан иборат.

Биз сизларни Европа халқларини сариқ вабо офатидан тамоман халос этиш учун фаол курашга чақирамиз. Партизан отрядлари, яширин группалар сафига қўшилинг! Душманга туну кун тинимсиз зарба беринг! Буюк ғалабамиз соатлари яқин!— дея Қанин ўз сўзини гулдурос олқишлар остидан тамомлайди.

Маҳбуслар отряд аъзолари ва партизанларнинг жасоратига қойил қолишиб, Қизил Армиянинг зафарларидан қувониб, ўзларини отрядга қабул қилишни сўрайдилар.

Вольф кабинетига кириб келади. Чарм пальтосини ечмай, фуражасини бошидан олиб, қўлқопларини ечади-да, стўлига қараб йўл олади. Крюгер эшик олдида тўхтайди:

— Эшитишимча, Корцендаги заводлар қаттиқ шикастланган эмиш...

— Иш расво!— дейди Вольф.— Ҳаммаёқ вайрона. Менга кофе олиб келинг... Краковдан ҳужжатлар келдими?

— Улар столингиз устида, группенфюрер,— деб жавоб беради Крюгер, радиолани қўяр экан.

Вольф керакли папкани топиб, очади. Бир-бир ва рақлаб, сўнгги вақтларда «Величка» зонасида бўлган кишилар гувоҳномасининг фотонусхаларини кўздан кечира бошлайди. Вольф стол тортмасини очиб, Кюнлнинг шахсий делосини олади. Суратларни синчиклаб текшириб ўтиришнинг ҳожати йўқ эди... Вольф столга гурсиллатиб мушт туширади:

— Кюнлни топиб келинг! Зудлик билан!

— Инженер Кюнль ҳозир Пенемюндда, командировкада,— дейди Крюгер.

— Дарҳол етказиб келинсин! Ўзингиз боринг! Ет-

казиб келинг уни, Крюгер! Шошманг! Мана бу суратни катталаштириб, кўпайтиришга буюринг!— Вольф папкадан Шумскийнинг сурати ёпиштирилган гувоҳнома нухасини юлқиб олади.— Империя бўйлаб қидирув эълон қилинг!. Латта! Увада, исқирт латта экан бу Запге! Мен ҳали унга полигонни ҳам, қопқонни ҳам, Корцендаги заводларни ҳам кўрсатиб қўяман!

Бютцов ва қурилиш бошқармасидан келган жаноб оберштурмфюрер ҳамроҳлигида Конштайн тоғидаги штольняларни¹ кўздан кечиришмоқда. Лоқайд, мудроқ юзли армия инженер-капитани уларнинг ортидан эргашиб юрибди.

Бу ерда маҳбуслар ишламоқда: мисранг ва киркалар билан тошларни кесиб, замбилгалтакларда ташишяпти. Бу ишларнинг барчаси жиной маҳбуслардан қўйилган назоратчилар ва эсэсчилар кузатувида амалга ошириляётир. Соқчиларнинг қўлида — сўйил.

— Хуцди Рим ғорларининг ўзи-ку,— деб минғиллайди Бютцов.— Ҳаммаси алмисоқдан қолган...

Сал нарида назоратчилар ҳолдан тойиб, замбилгалтагини ташлаб юборган маҳбусни калтаклашмоқда.

— Бу ҳайвонлар фақат калтак остидагина ишлайди,— дейди эсэсчи.

— Шу восита ва шу ишчилар билан белгиланган муддатга улгуриш... Мени роса балога гирифтор қилдизгиз-ку! Ихтисосли ишчилар керак.

— Мен уларни қаердан оламан, жаноб инженер?

— Модомики, одам топиб беролмас экансиз, у ҳолда, мен ўзим уларни лагерлардан, турмалардан, қурилиш батальонларидан танлаб оламан.

— Сизга барча ҳуқуқлар берилади, подполковник,

¹ Штольня—тоғларда қия қазиладиган чуқур, кончилик ишларига оид (Тарж.)

фақат, илтимос, қурилишни муддатида битказсангиз — бас.

Кюнль Вольфнинг кабинети ўртасида, қўлларини ёнига туширганча қотиб турибди, даҳшат ва қўрқув тўла кўзлари ҳеч нарсани кўрмайди. Афтидан, группен-фюрер ўзига қараб бақираётган сўзларни анчадан бери англайди.

— Сен кимсан?! Кимсан!! Агар сен Зигфрид Кюнль бўлсанг, унда мана бу ким?! — Вольф Кюнль гувоҳномасининг нухасини стол устига итқитади. — Бу сурат қандай қилиб сенинг гувоҳномангга тушиб қолди, аблаҳ? Сенинг ўрнингга «Величка» зонасига борган ким эди? Жавоб бер, разил! Қаерда у одам? У билан қаерда танишгансан? Қачон? Қачон сотқинлик қилгансан?

Ниҳоят, Вольф Кюнль унинг сўзларини эшитмаётганини, ҳали замон хушини йўқотиб ағдарилиб тушажагини пайқайди. У радиола олдига бориб, пластинка қўяди. Глюкнинг хуш оҳанглари кабинетни тўлдиради.

— Утир,— дейди Вольф.

Кюнль, оёғи чўрт узилган каби, стулга чўкади.

— Бу одамнинг оти нима? — деб сўрайди Вольф энди хотиржамроқ оҳангда, Шумскийнинг суратини кўрсатиб.

— Билмайман...

— У билан қаерда танишгансан?

— «Монополь» меҳмонхонасида... Краковда...

— Крюгер!

Крюгер гўё эшик ортида тургандек, шу заҳоти кириб келади.

— Ёзиб олинг! — деб буюради Вольф.

Бютцов ва семиз майор саф тортган маҳбуслар олди-дан ўтиб боришмоқда. Майорнинг қўлида рўйхат. Асирларга деярли назар ҳам ташламай, у ҳар бирини нуқиб кўрсатади:

— Слесарь... фрезерчи... инженер... ўқитувчи...

— Керак эмас, — дейди Бютцовнинг ортида турган эсэсчи ва маҳбусни сафдан итариб чиқаришади.

Бютцовнинг кўзи Шумскийга тушади. Унинг йўл-йўл кўйлаги ёқасида жиний маҳбус эканини англатувчи қора учбурчак.

— Пайвандчи... токарь... архитектор...

— Фамилиянг? — деб сўрайди Бютцов Шумскийдан.

— Мильх, Эдгар. Номерим қирқ бир минг икки юз ўттиз тўрт. — Шумский ола-була қалпоғини бошидан олади, аммо юзида қилт этган ўзгариш содир бўлмайди. Бютцов томоғига тиқилган алланарсани қулт этиб ютиб, нари кетади.

— Электрик, — дея Шумскийнинг кўкрагига бармоғини нуқади семиз майор.

Тонг қоронғисида Млинскийнинг жангчилари жазо отряди билан тўқнашишга мажбур бўладилар.

Млинский қоя остидаги пана жойда қўлларини кружкадаги чойга иситганча жангнинг боришини кузатиб турибди. Ёнида — Хват, сиёсий ишлар бўйича ўринбосари Канин, Ерофеев ва бизга нотаниш сочлари қордек бир киши. Унинг елкасига ташланган солдат шинели остидан немис офицери мундирининг ёқаси кўрниниб турибди.

Сал нарида — телефончилар ва Катя Ярцева рацияси билан жойлашган.

Оқ ниқоб халатлари кийган, қор ва пулемётнинг ўқ ёмғири остида жон-жаҳди билан ўрмалаб келаётган жазо отряди солдатларининг гавдалари яққол кўзга ташланади.

— Улар Корцен учун биз билан ҳисоб-китоб қилишмоқчи, — дейди оқ соч киши.

— Тропаудаги ер ости заводи учун ҳам, Тухелдаги омборлар учун ҳам... — дея кулимсирайди Хват. — Ҳали кўп ҳисоб-китоб қилишларига тўғри келади...

Портлаш гумбураб, уларнинг устига тупроқ ва қор тўзони ёпирилади.

Млинский тупроқ тушиб кетган кружкадаги чойнинг қолганини сепиб ташлайди.

— Хват, Бейсамбоевга маълум қил, бу лаънати миномётларнинг овозини ўчирсин!

— Есть!

— Энг муҳими — уларни алдаб дарага яқинроқ келтириш, — дейди полковник оқ соч кишига.

Катя Ярцева блокнотидан ҳозиргина қабул қилинган радиограмма ёзилган варақни йиртиб узатади:

— Фрибедан телеграмма.

Млинский қоғозга кўз югуртириб, Канинга беради.

— Шумский ва Бютцов — белгиланган жойда.

— Эпчил йигитлар-да, — дейди Ерофеев.

— Ҳа, — дея бош чайқайди Хват. — Мен Шумскийдек эплотмаган бўлардим. Ахир, у «Величка»даги маҳбуслар ўша заводларда қандай шароитда ишлаётганини кўрган эди. Кўра-била туриб, ихтиёрний суратда жўнади.

— Иродаси пўлатдан экан. Мана, майор Воробьев, — дея Млинский оқ соч киши томонга ишора қилади. — Буни кўрган киши икки йилдан бери қиличнинг дами устида юрибди, дея оладими?

— Э, қиличнинг дами... — дея кулади Воробьев.

— Шумскийга, «Дора»га портловчи модда ва детонаторларни етказиб бериш керак, — дейди полковник унга.

— Портловчи моддаларни немислардан топиш мумкин, — деб жавоб беради у. — Мен нима қаерда эканини энди уларнинг интендантларидан кўра яхшироқ билман. Фақат мана шу уран қуролининг лаънати қисмларини бир гўрга яшириб ташлашибди...

— Топамиз, — дейди Млинский ишонч билан. — Портловчи модда етказиш операцияси гоят хавфли. Элтадиган ишончли одамлар, чинакам накладной қоғозлари керак...

— Буларнинг барчасини Карасев иккаламиз немисча

пухталик билан бажо қиламиз,— дейди майор Воробьев.

— Ишонаман.

Миномётлардан ёғилаётган ўқ ёмғири хийла сусяди.

— Яша, Бейсамбоев!— дейди полковник.

— Мен Бондаренконинг олдига кетдим, Иван Петрович,— деб ўрнидан туради Қанин.— Уларга қийинроқ бўляпти.

— Бора қол,— деб бош ирғайди Млинский.— Айтгинки, яна бир оз дош беришин. Ҳадемай, биз тўрт томондан душманга шунақанги зарба берамизки, иккинчи ортимиздан итдек қувиб юрмайдиган бўлишади.

«Дора» махсус лагери штольняларида ускуналар шошилинч равишда монтаж қилинмоқда.

Қора жомакор ва каска кийиб, билагига немис ҳамда рус тилларида «Электриклар бригадири» деб ёзилган боғич тақиб олган Шумский девор бўйлаб кабель ётқи заётган ишчиларни кузатиб турибди. Маҳбуслардан бири унинг олдига яқинлашади.

— Сен бригадир, бу ерда салқинлаб турибсан, бизнинг ревидра эса уч кундирки электр йўқ. Бунинг сенга даҳли йўқ-да, а?

Шумский дастгоҳ ортидаги маҳбус уларни кузатиб турганини сезиб, олдидаги асирга бақариб беради:

— Мен ҳозир пешонангга шунақанги чироқлар осиб қўяманки, ҳеч қанақа электрнинг ҳожати бўлмай қолади!

Унинг елкаси оша малла шарфюрернинг хахолаб кулгани эшитилади.

— Яша, Мильх! Боқса одам бўласан.— У Шумскийни сигарета билан сийлайди. Шумский нари жилганда, малла шарфюрер бирдан хўмраяди.— Ҳей, шошма?! Мен сени илгари бирор жойда кўрган бўлишим мумкин?

— Ҳар нарса бўлиши мумкин, шарфюрер,— деб елка қисади Шумский.

Гўрдек қоп-қорнғи штольнядаги уч қават сўрида скелетга айланган одамлар ғимирсийди. Деворлардан чакка томади. Оҳ-воҳ, инграш, йўтал товушлари, бўғиқ сўкинишлар эшитилади... Темир панжара тутилган йўлакнинг оғзида, электр тақсимлагич олдида Шумский куймаланади, маҳбус Кунц қўлидаги қўлбола қора чироқни унга тутиб турибди.

— Жаноб бригадир,— деб сўрайди Кунц,— сиз ташқаридан посилка олиб турасизми?

— Ҳа, баъзан, амакиваччамдан.

— Мен эса — қаллиғимдан. Ойда икки марта.

— Салом, ўртоқ Кунц.— Шумский унинг қўлини сиқади.

— Салом, биз сизни кўпдан буён кутяпмиз.

— Малла шарфюрерни йўқотиш керак...

— Ҳаракат қиламиз. Эҳтиёткор у, газанда...— Кунц жим қолиб, кулимсираб қўшиб қўяди.— Посилка ҳақида, эса, афсуски, ёлғон гапирган эдим.

Шумский ва Кунц паст, тор йўлакдан юриб, қоя ичидан ўйинб ясалган хийлагина кенг бир хонага кирадилар.

Шахтёр лампалари одамлар билан тўла ғорни базўр ёритади. Кунц йиғилганларни танштира бошлайди:

— Капитан Еловой — Қаршилиқ ҳаракати совет группасининг раҳбари. Доктор Ян Чишпи́ва чехословак комитетини бошқаради. Ян Побуренний, Збишек Дубинский ва Винсент Хейн — Қаршилиқ ҳаракати поляк комитетининг вакиллари. Поль Басси — интернационал комитетнинг француз секциясидан. Эдгар Мильх, — дея Шумскийни йиғилганларга таништиради у, — совет коммунисти. Сўз ўртоқ Мильхга!

— Қадрли ўртоқлар! Биродарлар! — деб сўз бошлайди Шумский. — Қизил Армия фашистларни Дунай-

дан Вислагача яксон қилиб бормоқда. Аммо биз фашизм ўзи қулашини кутиб қараб туролмаймиз. Гитлерчилар қутуриб қаршилиқ кўрсатмоқдалар, «қасос қуроли» ишлаб чиқаришни кўпайтиришга бениҳоя катта куч сарф қилмоқдалар. Биз сиз билан бу ишга халал бериш учун ҳамма нарсани қилишимиз керак!

— Тўғри!

— Уртоқлар! Ишлаб чиқаришдаги саботажни давом эттириш билангина чекланиб қолмаслик лозим. Ракеталар ишлаб чиқаришни кўпайтириш режасини барбод этиш учун биз йирик бир ишни амалга оширишимиз керак...

Гестапо офицери чоғроқ экранда ҳужжатлар ва фотосуратларни намойиш этаркан, группенфюрер Вольфга доклад қилмоқда:

— «Величка» зонасида ўзини инженер Кюнль деб кўрсатган кишининг шахси аниқланди. Бу Шумский деган одам, автомеханик. Зонага бориб келганидан сўнг ғойиб бўлган, империя қидируви ҳозирча натижа бергани йўқ...

— Ва бирор нарса бериши ҳам гумон,— дейди Вольф!— У аллақачон Москвага етиб олган, қандайдир Лубянкада ўтириб олиб, ҳозир полковник Млинский иккаласи штурмбанфюрер Зангени яна бир марта қандай қилиб лақиллатиб кетишганини мароқланиб эслашаётгандир...— Вольф дераза олдида бошини гуноҳкорона қуйи солиб ўтирган Зангега қараб қўяди.— Давом этинг...

— Мана бу эса Гелена Цильке, «Монополь» ресторанидаги қўшиқчи, Шумскийнинг шериги. Гўёки отаси — немис, — онаси — поляк эмиш. Йигирма беш ёшда. У ҳам ғойиб бўлган. Қидирув ҳозирча натижа бергани йўқ...

— Бунақаси фақат Кюнлнинггина бошини айланттириб қўя қолмайди,— деб луқма салади Вольф.

— Деннерт Эрнест. Ҳарбий Ҳаво Кучлари капитани. Авиабирлашма штабидан Краков об-ҳаво станциясига командировка қилинганлар ҳисобида турган. Сурати ва алоҳида белгилари Краковдан олинган маълумотларга у қадар мос келмайди. «Монополь» ресторанига тез-тез келиб турган. Об-ҳаво станциясининг сўроқларидан фойдаланиб, амалда Краков ва унинг атрофидаги аэродромларнинг ҳаво алоқасини назорат қилиб бориш имконига эга бўлган...

Вольф яна Зангега тикилади. У асабий қичқиради:

— «Близна» полигони ва «Хайделлагер» объектида ўз об-ҳаво станцияси бор эди!

— Тўғри, эга эди,— дея унинг жонини олгудек босиқлик билан тасдиқлайди Вольф.— Фақат у полигон билан бирга июль ойидаёқ эвакуация қилинган эди... Яхшиси, менинг жонимни чиқарма, Занге... Хўш, Деннерт ҳам ғойиб бўлган ва қидирув ҳозирча натижа бермаган бўлса керак, тўғрими?

— Худди шундай, группенфюрер. Келишилган жойга Деннерт Кюнль билан учрашгани бошқа келмади. Биз Кюнль Краковга жўнаш олдидан бўлган барча жойларни текширдик: «Айиқ» ресторани, ҳеч қандай шубҳали нарса сезилмаган; Кюнлнинг қайлиғи фрейлейн Гертруда Клурфельд. Немис Қизлари союзининг фаол аъзоси; доктор Фрибенинг хусусий тиш клиникаси...— Бу ном тилга олинганда Вольф беихтиёр жағини ушлайди.— Бу тиш докторининг миждозлари шу қадар жиддий одамларки...

— Кавланг, гауптштурмфюрер, чуқурроқ кавлаб кўринг,— дейди Вольф ва яна жағини ушлаб қўяди.

Штольнядаги энсиз темир йўл бўйлаб ҳар ўттиз минутда ракеталарнинг корпуслари, асбоб-ускуналари ва турли қисмлари ортилган вагонлар ўтиб турибди. Қарама-қарши йўналишда келаётган вагонларга эса ғилоф-

га ўралган тайёр Фау-2 ракеталари юкланган. Ҳаммаёқда автомат таққан эсэсчилар.

Тош бўлаклари ортидаги овлоқда Бютцов ва Шумский учрашадилар.

— Портловчи моддалар олинди,— дейди Бютцов.— Сизга Млинскийдан қизгин салом. Сизни сўраб юборибди.

— Хўш, нима деб жавоб бердингиз?— дея кулими-сирайди Шумский.

— Нима деб жавоб беришим мумкин? Худди жаннатдагидек, дедим. Ёки дўзахдагидекми?

— Умуман, худди нариги дунёдагидек...

— Бунча миқдордаги портловчи моддани қандай қилиб объекта етказишимизни ҳеч ақлга сиғдирилма-япман,— дейди Бютцов.

— Буни комитетдаги ўртоқлар ўз зиммаларига олишади. Бошқа нарса ташвишланарли: хўп, ана тўғонни портлатиб, штольняларга ер ости кўлининг сувини очиб юбордик, дейлик. Лекин бундан дастгоҳ ва ускуналар деярли шикастланмайди, сувни эса дарҳол тортиб чиқариб ташлашади. Бошқа йўл топиш керак. Мен ер тузилишини ўрганиб чиқдим: бу жойда карст ғорлари, бўшлиқлар бўлиши мумкин... Агар буларнинг барчаси буткул йўқ қилинганда эди, зўр иш бўларди...

— Яхши. Мен ўйлаб кўриб, ҳисоб-китобларни маълум қиламан,— дейди Бютцов.

— Лекин шундай қилиш керакки, бизнинг одамларимиз талофат кўришмасин,— дейди Шумский гап сўнгида.

Булутли тонг. Бўрон. Млинскийнинг занжир бўлиб тизилган отряди жазо отряди таъқибидан қочиб, тоғ сўқмоқлари бўйлаб бормоқда.

Шинеллар устидан ёпиб олинган плашч-палатка ва адёллар ҳам совуқдан асраб қололмаяпти. Баъзилар дармонсизлик ва чарчоқдан ҳолдан тойиб йиқилмоқдалар. Уларни сафдошлари суяб турғизишади...

Млинский ва Қаниннинг ёнига Катя яқинлашиб, шифровка узатади.

— Уқи,— дейди Млинский.

— «Корцендаги заводларнинг яксон қилингани муносабати билан табриклаймиз,— деб ўқийди Катя,— алоҳида ўртак кўрсатганлар мукофотга тавсия этилсин. Уран қуролли қисмлари жойлашган оморларни қидириш ишларини янада кучайтиринг. «Дора» операциясига розиликни тасдиқлаймиз. Антонов».

— Маъқул. Фрибе билан навбатдаги сеансимиз қачон?

— Соат йигирма иккию беш минутда.

Млинский бош ирғайди.

Оқшом. Доктор Фрибенинг кабинетига миждозларни қабул қилиш тугаган. Фрибе халатини ечиб, дераза олдига яқинлашади, парда ортидан оҳиста ташқарига қарайди. Кўча кимсасиз, фақат бурчакда қора «Оппель» машинаси турибди. Машинадаги одамлар кўринмайди, лекин сигарет чўғидан уларнинг кабинада ўтиргани сезилади.

Рентген кабинетига фрейлейн Анна бурчакдаги яширин жойдан кичкина наушникларни олиб, шнурларни ёзади, уларнинг учини девордаги махфий тешикларга суқишдан олдин у ердаги алдамчи болтларни суғуради.

Фрибе киради. Соатига назар ташлаб, Аннага савол омуз қарайди.

— Эшитиляпти,— дея бош ирғайди Анна.— Аммо жуда шовқин кучли. Қайтаришларини кутаман...— У шундай дея қоғозни олдиroomига суриб, варақни рақамлар билан тўлдирди бошлайди.

Млинскийнинг овози янграйди:

— «Шумскийдан фавқулудда муҳим ҳужжатларни қабул қилишни уюштиришингизни сўрайман. Учрашув жойи ва вақтини Бютцов Карасев билан келишиши ло-

зим. Бизнинг одамларимиз уни Бадэльстра районида кутишади. Шумский учун Бютцовга етказинг: «Дора объектидаги янги штольняларни портлатиш операциясини йигирма еттинчига ўтар кечаси кучли бомбардимонлар билан кенгайтириш фикрини Москва маъқуллайди. Бироқ операциянинг бир соат аввал бошланишини сўрашди. Млинский».

Шифровкаши Фрибега бериб, Анна наушникларни қулоғидач олади.

— Мен Геленанинг олдига бораман,— дейди у.

— Шошма,— дейди доктор Фрибе.— Эртага махфий жой орқали етказасан. Кюнль қамоққа олингандан сўнг, менимча, бизни кузата бошлашди...

Тоннель бўйлаб яшик ортилган платформа бормоқда. Юкни малла шарфюрер бошлиқ соқчилар қўриқлаб боришаётир. Поезд 3-номерли штольня олдида тезлигини камайтиради.

Бу ерда уни подполковник Бютцов, немис инженерлари, Шумский ва маҳбуслар кутиб туришибди. Асирларнинг орасида ғордаги кенгашда иштирок этган бир неча киши ҳам бор.

— Ниҳоят-эй!— дейди Бютцов енгил тортиб.— Милх! Одамларни юк туширишга қўйинг. Фақат огоҳлантирингки, яшикларда ғоят қиммат ва нозик асбоблар бор. Ҳар бир шикастланган ёки синган яшик учун бошингиз билан жавоб берасиз!

— Эшитаман, жаноб инженер!

— Эҳтиёт бўлинсин! Штольня ичида кучли газ босими бор!— Бютцов Шумскийга маъноли қарайди. Унинг нигоҳида тасдиқ аломати: ҳа, бу ўша биз кутган нарса...

Одамлар вагонлардан яшикларни тушириб, елкаларига ортганча штольнянинг ичкарасига ташимоқдалар. Очликдан силласи қуриган бу кишилар юкнинг оғирли-

ги остида чалишиб қалам ташлайдилар. Маҳбуслардан бири қоқилиб кетиб, яшикни ташлаб юборай дейди. Шериклари уни суяб қолишади, капитан Еловой шу заҳоти унинг ўрнига ўтади.

Одамлар штольнянинг ичкарисига кириб боришгани сари нафас олиш оғирлашади. Малла шарфюрер ютоқиб нафас олганча кўзларини олайтиради...

Қоронғилик қаърида, қоя тумшуғи панасида уни икки киши — Кунц ва Поль Басси кутиб турибди. Уларнинг қўлларида — мисранг. Аммо шарфюрер кутилмаганда тўхтади:

— Мильх! Узинг қара, эҳтиёт бўлиб... Лаънати газ! У ёғига бормайман.

— Хотиржам бўлинг, бешикаст элтамиз,— деб ишонтиради уни Шумский.

Қимсасиз кон бурчагида яшиклардан бирини очишади. Унда — зарғалдоқранг қоғозга ўралган динамит шашкалари.

— Ўн килолик,— дейди Еловой,— Ҳар бир яшикда саксон килограмдан портловчи модда бор.

— Хўш, бу газандалар биз уларнинг қўлидаги қўнғиз эмаслигимизга лоақал энди ишонч ҳосил қилишар,— дея илжайди Шумский.

Қаршилиқ ҳаракати яширин комитетининг кенгаши ўтказилган ғорда Кунц ўтда ёнмайдиган қўлбола қутичадан махфий ҳужжатларни олиб Шумскийга топширмақда.

— Мана бу плёнкаларда — энг муҳим қисмларнинг, ракеталарни бошқариш системаси чертёжларининг фотокопиялари. Мана бу технологик жараёнлар баёни.

У қоғоз ўрамини маҳкам қисиб турган резинкани чиқаради, варақлар азбаройи юпқалигидан учиб кетай дейди. Бу қоғозларда тигиз қилиб, деярли микроскопик дастхат билан битилган ёзувлар кўзга чалинади...

— Папирос қоғози,— дейди Кунц.— Сигареталарни тежадик... Бошқа қоғоз йўқ эди. Бунда ҳаммаси ҳар хил тилда битилган: рус, поляк, немис, норвег, француз, серб, ҳатто венгер тилида... Тенгсиз хазина.

— Раҳмат, ўртоқлар.—Шумский қутичани оҳишта силайди.

— Сен фақат уни бу ердан олиб чиқиб кетолсанг бас,— дейди Еловой электр симлари тарвақайлаб кетган портлагич машинкасининг дастасига қўлини қўйиб.

— Ҳаракат қиламан,— дейди Шумский кулиб.

Ўз-ўзини мудофаа қилиш группасининг ҳамроҳлигида маҳбуслар халокатга маҳкум этилган штольнялардан тобора юқорига, бехатар манзилларга қараб сурғалишади. Улар дармони қуриган асирлар ва ярадорларни суяганча жимгина боришмоқда. Қизил боғичли кишилар йўл кўрсатишади.

Ғорга Ян Чишпива киради:

— Тепада ҳаво тревогаси...

— Соатингиз борми?— деб сўрайди Шумский.

— Роса икки,— дейди Чишпива.

Худди шу пайт шифт ва деворлар ларзага келади, юқоридан шувиллаб шағал тўкилади, олисдаги портлаш овозлари ғорга эшитилади.

— Ҳар эҳтимолга қарши хайрлашиб қўяйлик,— дейди Еловой.— Балки тез орада кўришмасмиз...

Шумский ва Еловой бир-бирларининг қўлларини сиқиб, қучоқлашиб хайрлашадилар. Сўнг Шумский Кунцни бағрига босиб, ғордан чиқиш йўлагига қараб йўналади. Йўлак оғзига етганда ўгирилиб қарайди. Кунц хайрлашиб маҳкам қисилган муштини кўтариб қўяди.

Ўтда ёнмас қутини кўтариб олган Шумский ва Чишпива ташқарига чиқадилар.

— Бўлди, биродар! Вақт бўлди...— дейди Еловой Кунцга.

Кунц машинка дастасини босиб, кескин бурайди...

Шу ондаёқ олисдан эшитилаётган шовқинга янги, қудратли портлаш садоси қўшилади...

Штольняларда зарядлар портлайди, шифту пештоқлар қулаб, тоғ қатламлари дастгоҳларни, поток линияларини, ускуна омборларини кўмиб ташлай бошлайди...

Аллақаердан қутуриб тошиб келган сув оқими кучли портлашдан сўнг омон қолган барча нарсани: платформалар, электровозлар, конвейер линияларини хасдек супуриб-сидириб кета бошлайди...

Фордаги ҳамма нарсани тоғ жинслари босиб кетган. Кунц бир четда заиф инграр, қаттиқ ярадор бўлган Еловой уни вайроналар орасидан тортиб олишга уринади.

Уларнинг ёнгинасидан, штрек бўйлаб одамлар югуриб боришади, оёқлари остида сув шалоплайди. Ўқ овозлари эшитилади...

Чишпива ва Шумский гоҳ тиззадан, гоҳ белдан сув кечганча штрек бўйлаб оқимга қарши машаққат билан юриб боришмоқда! Шумский ҳолдан тойиб, деворга суянади.

Чишпива унга ёрдам бериш учун яқинлашади ва бирдан ўзи билан Шумскийга хотиржам қараб турган малла шарфюрерни кўриб қолади. Шарфюрернинг қўлида пистолет.

— Қўлингиздаги нима?— дея шарфюрер темир қутичага ишора қилади.— Қани, бу ёққа беринг-чи!

— Қочинг, Ян!— Шумский қутини чехга тутқазиб, малла шарфюрерга ташланади. Ўқ янграйди.

Бютцов штрек муюлишидан қайриладию қўллари боғланган Шумскийни судраб келаётган малла шарфюрер билан тўқнашиб кетаёзди.

— Жаноб подполковник,— дейди шарфюрер.— Мен бу нуххани танидим. Бу Мильх эмас, бу Кюнль. У «Величка»га келган эди. Уни албатта гестапога етказиш лозим.

— Бу ердан қандай қилиб чиқсак бўлади?— деб сўрайди Бютцов.

— «Зет» шахтаси орқали. Бизникилар ҳали уни назорат қилиб туришибди.

Бютцов атрофга аланглайди: ҳеч ким йўқ. Подполковник тугмаси ечиқ филофидан пистолетини олиб, шарфюрернинг бошига қараб ўқ узади. Эсэсчи қулайди. Бютцов Шумскийга энгашиб, уни аста кўтаради...

— Мен сизни бу ердан олиб чиқаман...

— Йўқ.— Шумский бош чайқайди.— Ҳужжатлар Янда... қолди... Қўлимни ечинг-да, штольнядан кетинг, йўқса, тўсатдан ўзимизникилар келиб қолиши мумкин. Млинскийга етказинг: «Дора» янги объектлари ер юзидан супуриб ташланди.

Бункерда, мажлис столи ортида Гитлер, Геббельс, Борман, генерал-полковник фон Хорн, қурол-яроғ министрлиги техника хизматининг бошлиғи Зауэр, ракета-лар ишлаб чиқарувчи заводларнинг бош директори Дорнбергер ва группенфюрер Вольф ўтиришибди.

— Бир неча ҳафтадан сўнг профессор Хагель уран қозонини монтаж қилиш ишларини тамомлайди,—деб доклад қилади Зауэр.— Ҳадемай сизнинг қўлингизда мисли кўрилмаган яксон қилувчи қудратга эга янги қурол бўлади...

— Сиз нима дейсиз, Дорнбергер?— деб сўрайди Гитлер.

— А — 4 ракеталарининг сўнгги синови шуни кўрсатадики, Фаунинг учиш узунлигини анчагина ошириш мумкин экан. Афсуски, русларнинг Болтиқбўйига қилган ҳужуми туфайли Пенемюнддаги синов полигонини кўчиришга тўғри келди...

— Вольф,— дейди Гитлер ҳорғин,— менга маълум қилишдики, «Дора»да коммунистлар ва саботажчилар ракеталар ишлаб чиқаришни барбод қилаётган эмишлар, қўпоровчилик ишлари амалга оширилаётган эмиш. У ерда тартиб ўрнатинг.

— Сўзсиз бажарилади, менинг фюрерим!

— Буйруғимни эшитинглар,— Гитлер ниҳоят қолган-қутган ирода кучини тўплаб олади.— Атом қуроли ва юксак қудратли ракеталар тайёрлаш учун зарур барча воситалар Альп тоғларига жойлаштирилсин ва у ерда ишлар ниҳоясига етказилгунча давом эттирилсин. Генерал-полковник фон Хорн, сиз армиянинг зарбдор группаларига қўмондон қилиб тайинланасиз. Сизнинг вазифангиз — ғоят қисқа муддат ичида тоғларда мустақкам район барпо этиб, уни бу ерда, Берлинда ва марказий Германияда нима воқеалар рўй беришидан қатъий назар, маҳкам тутиб туришдан иборат. Гапимни тушундингизми, фон Хорн?

— Юксак ишонч учун ташаккур, менинг фюрерим!— деб жавоб беради фон Хорн ўрнидан туриб.

— Группенфюрер Вольфга мен «Дора» объектидаги ва бошқа объектлардаги асбоб-ускуналарни кўчириш, уларни, жумладан, Альп тоғларида йўлга қўйиладиган ишлаб чиқаришни ҳам мудофаа қилишни ташкил этиш вазифасини топшираман... Операциянинг шартли номи «Фергельтунг»¹. Зудлик билан бажаришга киришилсин...

Доктор Фрибе креслода ўтирган миждани кўздан кечириётганда кабинетга фрейлейн Анна кириб келади.

— Қабулхонада — группенфюрер Вольф,— дейди Анна.

Фрибе унга кўзойнаги остидан хотиржам қараб қўя-

¹ «Фергельтунг»—«Уч» (Нем.)

ди-да, ишини давом эттираверади. Бироқ миждоз негандир типирчилаб қолади: у четга туфлаб, докторнинг қўлини нари суради-да, креслодан туради.

— Ташаккур, бугунча етар, профессор... Бошқа сафар кирарман...— У шундай дсб кабинетдан отилганча чиқиб кетади.

Шу заҳоти группенфюрер Вольф Крюгер ҳамроҳлигида кириб келади.

— Салом, жаноб Фрибе.

— Салом, жаноб Вольф. Марҳамат,— дейди Фрибе тавозе билан.

— Гуллаб-яшнапсизми?

— Аста-аста...

— Бу ҳамма вақт ёмон эмас, ҳозирги оғир вақтда эса — айниқса.— Вольф креслога чўкади.— Пастдан учинчиси, илдиз... жуда азоб беряпти...

Фрибе группенфюрернинг оғзига кўзгу тутиб кўради.

— Анчадан бери менинг олдимга келмай қўйдингиз... Олиб ташлашга тўғри келади.

— Кўп вақт керакми?

— Ярим соат, қирқ минутча... Оғриқсизлантирмасдан десангиз тезроқ.

— Йўқ, майли, ташаккур... фақат мен огоҳлантириб қўйишим керак эди... Телефонингиз қаерда?

— Марҳамат, группенфюрер,— Фрибе рентгенкабинет эшигини очади.

— Кулай жойда экан. — Вольф хонани кўздан кечириб, номер таради:— Занге! Зудлик билан «Моабит» турмасига бориб, буйруғими етказ: инженер Кюнлин тартибга келтиришсин. Уни ўзинг билан Нордхаузенга олиб жўнайсан... Вольф рентген кабинетининг қўрошин қопланган эшиги хиёл очиқ эканини пайқайди.— Қани, у ерда нари-бери юриб кўрсин-чи... Балки бирор танишини учратиб қолар... Жилонини калта тут. Хужжатларни Крюгердан оласану шу бугун кечқурун Нордхаузенга жўнайсан.!

«Моабит» турмасидан сал нарида «Мерседес» машинаси турибди, унинг ичида — Карасев ва Гелена. Гелена шляпа кийиб, юзига тўр ёпиб олган, бу кибор хоним қиёфасида офицерлар қовоқхонасидаги қўшиқчини ёки пивохонадаги официанткани таниш қийин. Карасев — вермахт майори либосида.

Ниҳоят, турма дарвозасидан катта, қора енгил машина чиқиб келади. У «Мерседес»га яқинлашганда Карасев ва Гелена ўпишадилар.

Гелена Карасевнинг елкаси оша орқа ўриндиқда ўтирган Зангени, яна бир эсэсчини ва уларнинг орасидаги инженер Қюнлни кўради.

Карасев «Мерседес»ни буриб, изма-из жўнайди.

Якшанба куни эканлиги ва ҳаво очиқлиги туфайли кўл ёқасида одам гавжум. Қирғоқлардаги муз эриб бўлган, фақат кўл ўртасидагина кулранг тусда кўзга чалинади.

«Гитлерюгенд» ва фольксштурм отрядлари шалоплатиб лой кечганча ўтиб боришади. Қари чол-кампирилар сайр қилиб юришибди, инвалидлар қуёшда исиниб ўтиришибди, айримлари кўлга қармоқ ҳам ташлашган. Полициячилар саф тортиб ўтишади.

Кекса, бамаъни эр-хотин жуфти — Фрибе ва фрейлейн Анна кафед, столча ортида ўтиришибди. Фрибе пивосини ичиб тугатмоқда, фрейлейн Анна идишда қолган музқаймоқни бир четга суриб, деразадан сувга тикилади. Уларнинг олдига Гелена яқинлашади.

— Икки маркаю қирқ пфеннинг, фрауга олинган музқаймоқ учун қандга талон ҳам...

Фрибе хўрсиниб, бош чайқайди, шошилмай ҳамёнини олади-да, оҳиста дейди:

— Эҳтиёт бўлинг. Уларда, эҳтимол, сизнинг суратингиз бўлса керак. Менинг олдимга бошқа келманг. Алоқа — телефон ва яширин жой орқали.

— Ташаккур, — дейди Гелена ва қайтимни қайтара-

ётиб, қўлини бир зум унинг кафтига босиб, қўшимча қилади:—Бу Млинскийга, ошиғич. Соғ бўлинглар.

Фрибе ва фрейлейн Анна кафедан чиқадилар.

Балиқ овлаётганларнинг ҳаракатларини эриңчоқлик билан кузатиб турган резина плашли кўримсиз киши ўгирилиб қарайди-да, уларнинг ортидан эргашади.

Кичик-кичик катакларга бўлинган катта хона. Ҳар бир кабинада магнифотон ва олдида эсэсчилар формаси кийган ёшгина аёллар ўтирган чоғроқ пульталар. Бу — телефон суҳбатларини пойлаш аппаратхонаси.

Кабиналарнинг бирида телефонисткадан ташқари Вольф ҳам ўтирибди. У хотиржам, аста сигарета тутатади.

Крюгер кабинага кириб, Вольфга ҳали қуритилмаган бир неча фотосуратлар узатади. Суратларда — енгил машина аварияси, ҳайдовчи ҳамда Занге билан Кюнлнинг жасадлари тасвири...

— Фожиали тасодиф-да, а?— дея кулимсирайди Вольф.—Профессионал иш! Яшавор, доктор Фрибе!

Пультадаги мурватлардан бири шиқирлайди, телефонистка товуш тўлқинларини созлайди ва репродуктордан баралла овоз эшитила бошлайди:

— Доктор Фрибе? Эртангиз хайрли бўлсин.

— Сизга ҳам, Фрау фон Типельскірх.

— Мен визитимни бугунга кўчирмоқчи эдим.

— Кўп таассуф, бироқ бугун қабул бўлмайди.

— Афсус. Кўришгунча хайр, доктор.

— Кўришгунча...

Вольф суратларни кўздан кечиришда давом этади, бу суҳбат уни қизиқтирмайди. Крюгер лента билан боғланиб, сўргич билан муҳрланган қора папкани стол устига қўяди:

— «Дора»дан ускуналарни кўчириш ҳақидаги директивалар папкасига тегилмаган, группенфюрер.

— Ҳа? Демак, улар Кюнлнинг пайига тушишган

экан. Кюнль «Дора»да бирор кишини таниб қолишини ишташмаган. Демак, у ерда кимдир бор: Деннерт ёки Шумский... Бечора Занге, мен унинг умри ана шундай ёмон тарзда тугадини билардим.

— Алло! Профессор Фрибени мумкинми?— деган овоз эшитилади репродуктордан.

— Ҳа-ҳа, мен эштаман...

— Салом, доктор. Мен Артур Горстданман.

— Қўнғироқ қаердан? Ҳозироқ аниқланг!— дея дарҳол сергак тортади Вольф.

Репродуктордан Фрибенинг овози эшитилади.

— Эрингизга айтингки, у ўзининг ва сизнинг соғлигингизни қаттиқ асраши керак. Унга айтинг, Фридрих амакига телефон қилсин ва ишларни сараңжом қилишинглар билан бетўхтов жанубга, санаторийга жўнанглар... Курт пансионатига, дам олишга...

— Яхши. Айтмоқчи, у бизнинг умумий танишларимиз ҳеч қаёққа жўнаб кетишмаганини билдириб қўйишни сўраган эди...

Вольф ўлдирилган Занге ва Кюнлнинг суратини столчага ташлайди...

— Раҳмат. Кўришгунча, қизалоқ,— дея сўзини тугатади Фрибе ва қисқа-қисқа сигнал эшитилади.

— Хўш?— Вольф Крюгерга ўгирилади.

— Бабельсбергдан, уч юз йигирма биринчи автоматдан телефон қилишибди.

— Оператив машинани чақиринг! Зудлик билан!

Яна телефон жириглайди. Крюгер трубкани олади.

— Группенфюрер Вольфнинг адъютанти... Ҳозир, бир дақиқа...— Сўнг трубкани қўйиб, маълум қилади:— Берлин контрразведка радиомарказининг бошлиғи штандартенфюрер Зондерштерн ҳозиргина номаълум радиостанция фаолияти ҳақида маълумот олибди. Тревога билан батальонни оёққа турғизиб, Фридрихштрасседанги 3 — ва 5 — кварталларни қуршаб олишга ижозат сўраяпти...

— Керак эмас. Биз ўзимиз.—Вольф ўрнидан туради, пистолетни чўнтагига солади.—Кетдик, Крюгер. Доктор Фрибедан сўрайлик-чи, у кимга соғлигини асраш ҳақида маслаҳат берди экан...

Эшик ортидан таҳдидли тақиллаш ва қаттиқ-қаттиқ овозлар эшитилганда Анна эндигина навбатдаги алоқа сеансини тугатган бўлади.

— Очинг! Очинг, профессор Фрибе! Менинг тишим жуда қаттиқ оғрияпти! Очинг! Биламан, уйингиздасиз!..

Анна хотиржам пухталиқ билан калит ва наушникларни яширин жойга бекитади. Шифровка ва фотоплёнкани ёқиб юборгач, рентген-кабинетга чиқади, доктор Фрибенинг олдига яқинлашиб, унга узоқ тикилади.

Эшикни янада кучлироқ гумбурлатиб тақиллатишмоқда.

— Мен очаман,— дейди доктор.—Бари бир эшикни бузиб киришади.

— Алвидо,— дейди Анна.

Фрибе эшикка калит солиб бураши билан қўлларида пистолет тутган гестапочи офицерлар қабулхонага бостириб киришади. Фрибени кабинетга итариб кириб, деворга қараб улоқтириб юборишади. Рентген-кабинет эшигини маҳкам ёпилган.

— Калит!— деб бўкиради офицерлардан бири Фрибега қараб.—Калит қаерда?!

Кабинетга Крюгер ҳамроҳлигидан группенфюрер Вольф илжайганча кириб келади.

— Мана, биз яна учрашдик, профессор... Тингув қилинг!

Аммо гестапочилар бунга улгурмайдилар: Фрибенинг оғзида ампула қисирлайдию шу ондаёқ қийшайганча полга йиқила бошлайди.

— Цанлис-калий! Тўнғизлар!— дейди «Вольф даргазаб пишқириб».—Қари бир чолни ҳам қўлга бололмай-сизлар!

Вольф орқасига ўгирилади-да, рентгенкабинетнинг очиқ эшиги олдида турган фрейлейн Аннага кўзи тушди. Гестапочилар унга қараб ташланишади.

Анна бир хўрсиниб, бошини силкийди-да, қандайдир тугмачани босади. Кар қилгудек кучли портлаш янграйди. Ойналар шарақлаб кетади, девор шувоқлари кўчиб тушиб, ҳаммаёқ оҳак тўзонига кўмилади.

Портлаш зарбидан бир четга учиб кетган Вольф ёрилган лабидаги қонни артганча секин ўрнидан туради...

Қон тоғларига тушган қалин қор кўзни қамаштириб жимирлайди. Катя Ярцева, эғнида пахталик, каштанранг қуюқ сочлари телпак остидан чиқиб уқпардек тўзғиганча сўқмоқдан югуриб келмоқда. У командирлар ертўласига қараб йўлни кесиб ўтмоқчи бўлади-ю, бироқ қорга ботиб қолади.

— Ҳа, ёв қувдими, бунча?— дейди Ерофеев уни қордан чиқишига кўмаклашар экан.

— Сенинг олдингга кетаётганим йўқ ҳалиям...

— Ундай бўлса, ҳовлиқмай қўя қол, бошлиқлар мажлис қиляпти.

— Қўйвор, Берлидан шошилинич радиограмма бор!

— Берлидан?.. Унда ўта қол.

Млинский гўё ноҳўш бир хабар кутгандек бош кўтариб, хўмраяди.

— Фрибедан шифровка,— дейди Катя.— Муддатдан ташқари сеанс, ўртоқ полковник.

— Уқи.

— Ҳозир...— Катя бурнини тортиб, сўлиш олади-да, шифровкани ўқий бошлайди:— «Биринчи. Карасевни келишилганидек кутиб олинглар. Иккинчи. Биз империя хавфсизлиги бошқармасининг директивасини қўлга киритдик. Унда Гитлернинг фармойишига мувофиқ атом қуроли компонентлари ва юксак қудратли ракета

иншлаб чиқаришни Альп тоғларида ташкил этилажак мустақкам районга кўчириш ҳамда «қасос қуроли» яратишни таъминлаш вазифаси кўзда тутилган. Операцияга Вольф ва генерал Хорн раҳбарлик қилишади. Учинчи. Устимиздан гестапонинг кучли назорати ўрнатилган. Мартанинг рацияси консервация қилиб қўйилган. Москвага етказишингларни сўраймиз: биз билан барча алоқалар тугатилади. Бу — охириги алоқа. Алвидо. Анна ва Алексей».

Ҳамма жим. Фақат эшик ортида шамол ҳуштак чалади.

— Уларнинг ўғли бор эди,— дейди полковник Канин.— Шимолда сув ости кемасининг капитани эди. Улар унинг бундан ярим йил аввал базага қайтиб келмаганини билишмади ҳам...

Млинский Хватга ўгирилади.

— Отрядни чегарадан ўтишга тайёрла, Виктор Сергеевич. Душманнинг Альп тоғларида жойлашиб олишига йўл қўймаслик лозим. Бу фанатиклар ҳали ўз ортидан юз минглаб одамларни гўрга тиқиши мумкин. Карасев ва Шумскийга буйруқ: қандай қилиб бўлса-да, кўчиш вақти ва маршрутини аниқлашсин. Фрибедан олинган маълумотлар зудлик билан Марказга етказилсин.

Касалхона палатаси. Девор тагида темир каравот. Малла шарфюрер койкада ётибди. Унинг боши бинт билан чирмаб ташланган, фақат бурни ва бир кўзигина кўринади. Яланғоч қўлининг томирига игна суқиб қўйилган, унинг ингичка шланги томчидори мурватига қараб чўзилган... Шарфюрер беҳуш ётибди. Энтикиб-энтикиб, ҳирқираб нафас олади... Ёнида — медицина ҳамшираси. Унинг эгнида — оқ пешбанд тагидан узун кулранг кўйлак, бошида сочларини бекитиб турган қизил крестли, крахмалланган дуррача. Группенфюрер Вольф ва Крю-

гер ҳам шу ерда туришибди. Иккаласи ҳам хўрсиниб, палатадан чиқишади.

Энсиз, тор йўлакда, уларнинг рўпарасидан эсэсчилар қонга беланган бир кишини судраб келишяпти. Бу кишининг қиёфасидан антифашистик комитетнинг фаол аъзоларидан бирини аранг таниш мумкин.

Вольф Крюгер ҳамроҳлигида камерага — деразасиз, деворлари мой — бўёқ билан бўялган кенг хонага киради.

Камеранинг ўртасида, кучли ёруққа фарқ бўлганча, темир стулга боғланган Кунц ўтирибди. Кулранг халат кийган икки барзанги Вольфни кўрган заҳоти тек қотишади. Группенфюрер имо билан уларга эшикни кўрсатиб, Кунц томон эгилади-да, ишонарли, ҳамдард оҳанг-да дейди:

— Кунц, ўн йилдан бери лагерма-лагерь, турмама турма изғийсиз. Эсингизни йиғиб оладиган вақт келмадимикин? Ахир сиз немиссиз-ку, Кунц, юз фоиз немиссиз. Наҳотки ватанингизнинг тақдири сизга бефарқ бўлса?

— Йўқ, группенфюрер. Бефарқ эмас...— Кунц оғир энтикади.—Ва мен умид қиламанки... мен ишонаман, ҳадемай уни фашизм вабосидан.. сиздан халос қилишади...

— Ол-а, аммо сен унгача тирик қолмайсан, Кунц. Компартия Марказкомининг аъзоси сифатида сен, шубҳасиз, яширин ҳаракат билан алоқадасан. «Дора»да ким кўпорувчилик ишларини ташкил этяпти? Ким бизнинг одамларимизни ўлдиряпти? Айт, буни ҳеч ким билмайди, айтсанг — мен қисматингни енгиллаштириш чорасини ахтариб кўраман.— Вольф Крюгерга қарайди, у Шумский, Карасев ва Геленанинг фотосуратларини ўзатади. Вольф фотосуратларни Кунцнинг кўз олдига тутатади.— Сен бу одамларни танийсанми? «Ҳа» ёки йўқ?»

— Савдонгиз пишмайди, группенфюрер. Мен сотқин эмасман,—деб юзини ўгиради Кунц.

— Эрталабгача бунинг тилидан маълумот суғуриб олинглар. Агар индамайдиган бўлса — отиб ташланглар,—дейди Вольф — кулранг халатдаги барзангиларни кабинетга чақириб.

Қоялар бағридан ўйиб ясалган улкан тоннел-залда усти ёпиқ юк машиналарининг колоннаси тизилган. «Дора» маҳбуслари уларга асбоб-ускуналарни ортишмоқда: яшиқларга жойланган дастгоҳлар, приборлар, мосламалар...

Колонна олдидан икки эсэчи ҳамроҳлигида Крюгер, СС қурилиш бошқармасининг тумшуқдор вакили ва подполковник Бютцов ўтиб боришмоқда.

— Машиналарнинг ярми деярли буткул ишдан чиққан,—дея доклад қилади қурилиш бошқармасининг вакили Крюгерга.— Қўпгина юк машиналарини тоғ йўлларида юриши учун тормоз системасини қайта жиҳозлаш лозим.

— Эртага кечқурун ҳамма ишлар тугатилиши шарт,—дейди Крюгер мулозаматни йиғиштириб.— Бу группенфюрер Вольфнинг буйруғи!

Бютцов маҳбуслар билан бирга оғир, узунчоқ яшиқни юк машинасига ортаётган Шумскийни кўриб қолади.

— Нима бало, кўр бўлганмисизлар?!—деб қичқиради Бютцов.—Кечирасиз, штандартенфюрер...— У Крюгердан узоқлашади.—Бу ерда ёзиб қўйилибди-ку ахир, ағдарилмасн деб! Бошлиқ ким?

— Мен!—дея қад ростлайди Шумский.

— Мильх! Бу ёққа келинг!—Бютцов Шумскийни машинанинг баланд борти орқасига олиб ўтади.—Бугун эрталаб Кунц отиб ташланган... Хужжатлар сиздами?

— Ҳа.

Шумский сездирмай Бютцовга тугунчак тутқазади.

— Бу ердан кетиш керак,— дейди Бютцов.— Менинг машинада панажой бор.

— Колоннанинг маршрути керак, Бютцов. Шу лаънати колоннанинг маршрути билангина кетиш мумкин.

Булутли оқшом. Ҳовлидаги бостирма тагида бир неча енгил машина турибди. Бютцов атрофга аланглайдида, ўзининг кулранг «Хорьх»и ёнида турган спорт машинасининг радиатори қаршисида тиз чўқади.

У машинадан роса вақтида узоқлашади: Крюгер шу ёққа яқинлашиб келмоқда.

Бютцов машинасига ўтириб, шошилмай қўлқопларини кия бошлайди. Крюгер эса бу пайтда машинасини юргизолмай беҳуда уринади.

Бютцов ойнани тушириб сўрайди:

— Шаҳаргами, штандартенфюрер?

— Ҳа... Лаънати, бензин бермаяпти!

— Ўтиринг, мен элтиб қўяман.

— Майли,— дея рози бўлади Крюгер бир лаҳза иккиланиб.

Бютцов машинани лагеръ дарвозасидан чиқаради. Соқчи қўлини чеккасига қўйганча хайрлашиб қолади.

Крюгер ёнидан сигарета олади. Бютцов зажигалкасини чиқиллатиб ёқиб туради.

— Уч мингта юк машинасидан,— дейди Бютцов ташвишманд оҳангда,— ярми капитал ремонтга муҳтож... Албатта бирор жойда бомбардимон остида қоламиз.

— Фақат кечаси юрамиз.

— Кундузлари-чи? Бунча дов-дастакни қаерга бекитамиз?

— Ташвишланманг, Бютцов, бекитамиз. Тўхташ жойларини мен ўзим белгилаганман. Бундан ташқари, алоҳида-алоҳида колонна бўлиб силжиймиз. Биз сиз билан колоннанинг бош қисмида борамиз.

— Нима ҳам дердим, эсон-омон етиб олишга умид қиламиз-да,— Бютцов жимиб қолади.— Ишлаш кун са-

Йини оғир ва хавфли бўлиб боряпти... Шарфюрерни ким ўлдирганини топишдими?

— Ўлдирган, дейсизми? Бахтимизга, бу малланинг омади бор экан: у тирик, ўйлайманки, нима бўлганини ҳадемай ўзи айтиб беради.

Бютцов бош ирғайди.

Чорраҳада у машинани чапга буради.

— Сиз бошқа ёққа бурилдингиз, подполковник...— дейди Крюгер ва ёнига ўгирилади.

Шу асно Бютцов уни пистолет дастаси билан уриб ҳушидан кетказади.

Карасев туман оғушидаги оқшом қоронғилигига тикилганча машинасини автострададан ҳайдаб бормоқда. У «Лейпциг» деган ёзувли йўл кўрсаткич ўрнатилган жой яқинида бир четда турган кулранг «Хорьх» машинасини пайқайди. Машина домкрат билан кўтариб қўйилган, офицер шинелидаги қандайдир киши ғилдирак олдида уймаланаяпти.

Карасев яқинроқ бориб тўхтайтиди. Бояги одам подполковник Бютцов. Карасев машинадан тушади.

— Ердамлашиб юборайми, жаноб подполковник?

— Ёмон бўлмас эди... Салом.

— Салом.— Карасев юкхонасидан асбоблар солинган ғилофни олади-да, Бютцов узатган тугунчакни шу заҳоти унинг ичига суқади.— Шумский сиз биланми?

— «Дора»да қолди. Менинг машинамда — группенфюрер Вольфнинг адъютанти бор. У колоннанинг маршрутини тузган. У билан суҳбатлашишга фурсатингиз борми?

Карасев бош ирғайди. Улар қўл-оёғи боғлиқ Крюгерни Карасевнинг машинасига олиб ўтишади.

— Шумскийни яна кўрасизми?— деб сўрайди Карасев.

— Умид қиламан.

— Унга айтингки, биз ҳаммамиз... У билан фахрла-
намиз.

Улар бир-бирларига честь бериб хайрлашадилар.
Биринчи бўлиб Карасев жўнаб кетади. Кўп ўтмай
унинг машинасининг чироқлари зулмат қўйнида буткул
гойиб бўлади.

Бютцов зона дарвозасидан ҳаво тревогаси сигнал-
лари чинқириб янграй бошлаган бир пайтда кириб ке-
лади. Солдатлардан бири осмонга қараб, Бютцовни
огоҳлантиради:

— Машинани панага қўйинг, жаноб подполковник.

— Мен идорада муҳим ҳужжатларни унутиб-
ман...

— Ундай бўлса, ўтинг. Тезроқ, бошланмасдан ту-
риб...

Зона территорияси қоп-қоронғи ва бўм-бўш. Сирена-
лар ваҳимали чийиллайди.

Карасев автострададан кўприкка, сўнг эса ўрмон йў-
лига бурилади. Машина лойга ботиб қолади, бироқ куч-
ли мотор уни чуқурдан чиқариб кетади.

Тез орада рўпарадан зулматаро машина чироқлари
липиллай бошлайди. Карасев ҳам чироғини ёқиб-ўчи-
риб жавоб қилади-да, йўл ёқасида турган «Фольксва-
ген»га яқинлашади. Машинадан чиқмай, ойнани туши-
ради-да, руль ортида ўтирган Геленага тугунчакни уза-
тади:

— Буни гранатали сумкага солиб қўй.

— Нега ҳаяллаб кетдинг?

— Бир ёқимсиз нусха билан суҳбат чўзилиб кетди.

— Қелишиб олдингларми?

— Умуман, «ҳа» деса бўлади. Чегарада машиналар-
ни ва ҳужжатларни синчиклаб текширишади, шунинг
учун пкки юз саккизинчи километрда қайриласан.
Эсингда бўлсин, мен ҳаммавақт орқангдан бораман.

Менга нима бўлмасин, тўхтама, ҳаяжонланиб ҳам ўтирма. Ҳаммаси яхши бўлади.

Бютцовнинг уйи. Тунги кўйлак кийган хизматчи аёл Эльза ўз хонасининг эшиги олдида тош қотганча, уйга кириб келаётган подполковник Бютцов ва ола-була маҳбус жандасидаги Шумскийни чурқ этмай кузатиб турибди.

Елкасига шойи халат ташлаган Инга — подполковникнинг хотини, иккинчи қават зинасидан тушиб келаркан, эри ва Шумскийни кўриб қотиб қолади.

— Инга, илтимос ванна тайёрлагин,— дейди подполковник.— Иоганн қани?

— Ухлаб ётибди.

— Уйғониши билан бобоси уни бирор ёққа олиб бориб турсин.

— Яхши...

— Бу киши учун ич кийим ва костюм топиб бер.

Инга ўзини тутиб олади. У пастга тушиб, ҳамон хонасининг эшиги олдида турган Эльзанинг ёнидан ўтаркан, ҳукмрон оҳангда дейди:

— Бориб ухланг, фрау Эльза. Ҳали эрта. Бугун сизнинг ёрдамингизсиз ўзим эплайман.

Эльза эшикни қарсиллатиб ёпади.

— Унгача бир оз ликер ичиб ол,— деган кекса Бютцовнинг овози эшитилади.

Эгнида фақат пижама, у кутилмаган тунги меҳмонлар қаршисида туради.

— Кечир, дада,— дейди подполковник.

— Ҳечқиси йўқ. Чоллар барвақт туришади, мен ухлаганим йўқ эди... Қаердадир менинг иссиқ ов курткам билан бинойидек этикларим бўлиши керак.

— Бекор қилдингиз шуни,— дейди Шумский подполковникка ҳорғин оҳангда.

— Бошқа илож тополмадим...

Автостраданиянг 198-километрида, полиция назорат пункти ёнидаги шлагбаум олдида йўловчилар ва ҳайдовчиларнинг ҳужжатларини текширишмоқда.

Назорат уйчаси биқинида полиция машинаси «Адлер» турибди. Уйчанинг ёруғ дарчасидан назорат пункти бошлиғининг қандайдир бақалоққа ўлгудек дашном бераётгани, унинг эса аянчли ялинганча ниманидир илтижо қилаётгани кўзга чалинади.

Геленанинг машинаси шлагбаум қаршисида иккинчи бўлиб турибди. Унинг ортидан Карасевнинг «Мерседес»и келиб тақалади.

Полициячи «Фольксваген»га яқинлашади.

— Ҳужжатларингиз?..—Шофёрлик гувоҳномасига разм солгач, талаб қилади:—Шахсий гувоҳномангизни кўрсатсангиз...

Гелена граната ва ҳужжатлар солинган сумкани яқинроғига суриб қўяди-да, аёллар сумкачасидан гувоҳномасини олади.

— Марҳамат қилиб, машинадан тушинг,—дейди полициячи ва уйча томон ўгирилиб, пункт бошлиғига қўл силкийди.

Гелена рўпарасидаги кўзгудан, Карасевнинг гўё сигарета тутунини ҳайдагандек қўл силкиб қўйганини кўради.

Бирдан Геленанинг машинаси сапчиб олға интилади ва шлагбаум остидан визиллаб ўтиб кетади. Полициячи пистолетини олиб, қор тўзонига қаратиб бир неча бор ўқ узади-да, «Адлер»га ташланади.

Карасев ҳам машинасини жойидан қўзғатади. «Адлер» «Мерседес»нинг биқинига урилиб, унинг қанотини пачоқлайди, ўзининг эса фаралари дабдала бўлади.

Пункт бошлиғи югуриб келади.

— Нима гап?

— «Фольксваген»да боши учун беш минг марка тикилган ўша аёл ўтирибди!—дея жазавакор чийиллай-

ди полициячи.—Манави эса ўзининг тобутини тақаштириб солди!

— Мен унинг қочиб кетаётганини кўриб сизга ёрдамлашмоқчи эдим...— дея ўзини оқлайди Қарасев.

— Унинг машинасига ўтиринг, Мюллер! Қувинг уни! Мен Плауэнга қўнғироқ қиламан.—Бошлиқ уйчага қараб отилади, полициячи эса «Мерседес»га чиқиб ўтиради. Аммо Қарасев машинани юргизишни хаёлига ҳам келтирмайди.

— Сиз, нима, устимдан куляпсизми, жаноб майор?

— Шлагбаумни кўтаринг,—дейди Қарасев бамайлихотир.

Полициячи туманга тикилганча асабийлашади.

Тўсатдан автострада муюлишидан чарақлаган машина чироқлари кўринади. Машина тўппа-тўғри «Мерседес»нинг устига бостириб келади. Қарасев йўл ёқасига четланиб тўхтади.

— Бу бизникилар, Плауэндан,— дея тушунтиради полициячи.

Қарасевнинг машинаси олдига чарм пальто кийиб, автомат таққан икки киши югуриб келади.

— Кимсизлар? Хужжатингиз!

— Блум! Бу мен, Мюллерман,— дейди полициячи.—

Биз бир аёлни таъқиб қиляпмиз.

— «Таъқиб қилишаётган» эмиш,— деб илжаяди улардан бири.— Унинг бу ерда арвоҳи ҳам йўқ.

— Демак, икки юз саккизинчи километрда қайрилган.

— Ёки икки юз ўнинчида. Изидан ҳайданг!

Қарасев сигарета тутатади-да, шошилмай «Мерседес»ни ортига қайиради.

Илонизи тоғ йўлида бораркан, Қарасевнинг кўзи ўрмон узра тобора юқорилаб кетаётган машина чирорига тушади. Бу шубҳасиз, Геленанинг «Фольксваген»и.

Афтидан, полициячилар ҳам уни пайқаб қолишган, тинмай тезликни оширишмоқда. Кескин бурилишларда ғилдиракларнинг резинаси чийиллаб кетади. Баъзан машина сирғаниб кетиб қолади, бироқ тажрибали ҳайдовчи уни тагин тўғрилаб олиб, қатъият билан юқорига ҳайдайди. Полициячилар тезликни оширганча кичкинагина «Фольксваген» ортидан қувишмоқда...

Карасев акселераторни охиригача босиб полиция машинасини қувиб етади. Стоп-сигнал чироқларидан кўз узмай унинг ортидан тўхтовсиз таъқиб қилганча бораркан, ниҳоят, қулай фурсат пойлаб, полиция машинасини жарга қисган кўйи чап томондан қувиб ўта бошлайди.

У рулни кескин буради, машиналар зарб билан бирига урилади аммо полиция машинасининг ҳайдовчиси уни йўлда сақлаб қолади. Карасевнинг машинасида ўтирган полиция бошини тўсиққа уриб, ҳушдан кетади...

Карасев полициячиларга тобора тақалиб боради. Икки марта кетма-кет уларнинг машинасини йўлдан уриб чиқаришга уринади, бироқ ҳар гал ҳам ҳайдовчи зарбага чап бериб қолади. Уқ товушлари янграйди. Карасев елкасидан ярланади.

Ниҳоят, у муюлишда машинасини полиция машинасининг юкхонасига қараб қарсиллатиб уради. Полиция машинаси чайқалиб кетади. Карасев иккинчи зарб билан уни йўлдан улоқтириб ташлайди. Аммо «Мерседес»нинг ўзи ҳам четга отилганча бориб, қояга урилади. Карасев базўр машинадан сакраб тушиши билан у гуриллаб аланга олади...

Кичкинагина кўзгудан ортидаги таъқибни кузатиб келаётган Гелена кескин тормоз бериб, машинани орқага қайиради-да, елиб кетади.

У Карасевни қоя тагида қорга кўмилиб ётган ҳолда гопади. Карасев ўрнидан туришга уринади-ю, бироқ оғриқдан инграб юборади. Гелена унинг боши узра энгашади.

— Мен сенга нима деган эдим? — дея шивирлайди Қарасев тишлари орасидан базўр.— Ҳаммаси яхши бўлади.

— Гапирма, — дейди Гелена ва уни сургаб «Фольксваген»га олиб ўтади.

У машинани тоғ йўлидан ҳайдаб кетади.

— Қалайсан? — дея Қарасевга ўгирилади у.

— Ленка... Бир... қўшиқ айтиб берсанг-чи...

Гелена Карпат қишлоқларида суйиб айтишадиган халқ қўшиқларидан бирини куйлай бошлайди. Қарасев кўзларини юмади...

Подполковник Бютцовнинг ўгли Иоганн тонг қоронгисидан отишма товўшидан уйғониб кетади. Бола каравотдан саачиб туради-да, кўйлакчан, ялангоёқ аҳволда пастга қараб югуради...

Холлда у бобосига чап бериб, ошхонага, ундан эса отишма эшитилаётган гараж томон чопади...

Сўнг у... полда ғайритабий чўзилиб ётган бир... яна бир... яна бир эсэсчини кўради... Шумский ўқ илма-тешик қилиб юборган машина ёнида қора қонига беланиб ётибди... Сўнгра отасига кўзи тушади... Икки эсэсчи подполковникнинг оёғидан судраб боради. Унинг кители бошига йнғилиб қолган, бетон йўлак узра қизғиш қом излари...

Иоганн отасига қараб отилади, бироқ группенфюрер Вольф унинг елкасига чангал солади...

Баҳор. Водий бўйлаб ғарқ гуллаган боғлар...

Тоғ йўлидан — Геленанинг ортидан гестапочилар қувган ўша тоғ йўлидан усти ёпиқ юк машиналарининг бир неча километрга чўзилган колоннаси секин илгарилаб бормоқда. Кузовларда — асбоб-ускуналар солинган яшиклар, солдатлар ва назорат остидаги маҳбуслар. Прицепларда эса — брезент билан ёпилган ракеталар, тўп ва миномётлар. Баъзи машиналарнинг брезенти

олиб қўйилган, уларнинг кабинаси тепасида зенит пулемётларининг стволлари диккайиб туради.

Колоннанинг олдида бронетранспортёр боряпти. Унинг ортида — иккита енгил машина. Уларнинг бирида штаб офицерлари билан генералполковник фон Хорн, иккинчисида — эсэсчилар билан бирга группенфюрер Вольф ўтирибди.

Моторлар бўғиқ гувиллайди.

Млинский қоялар қўйнидаги пухта ниқобланган команда пунктдан бинокль орқали яқинлашиб келаётган колоннани кузатиб турибди. Мана, олдинги машиналар муюлишдан ўрмалаб чиқиб, тоғ кўчкиси қаршисида тикилиб қола бошлади.

Млинский радист қизга ўгирилади.

— Катя, Бондаренкога маълум қил: вақт бўлди...

— Есть! — Катя рация калитини тақиллата бошлайди.

Ва шу заҳоти пастда, тоғ этагида кучли портлаш эшитилади. Тош парчалари, темир-терсақлар кўкка отилади — колонна ортидаги дарё устига қурилган кўприк яксон қилинган.

— Жуда соз. Самолётларни чақир, — Млинский камари тагидаги гимнастёркасини тузатиб, фуражкасини бостириброқ кийиб олади. — Хўш, Ерофеич, кетдикми?

— Кетаверамиз, секин-аста, — деб бош ирғайди сержант автоматини елкасига илиб.

Млинский харсангтошлар ортида бекиниб ётган жангчиларнинг колоннани мўлжалга олиб тизилган автоматлари, танкка қарши қурол ва огнемётлари оралаб ўтиб, пастга туша бошлайди.

Фон Хорн машина ойнасидан совет ҳарбий формасидаги икки кишининг очиқдан-очиқ йўлга қараб келаётганини жимгина кузатиб ўтирибди.

— Ана иш тамом, — дейди шофёрнинг ёнидаги офицер.

— Биз қаердамиз ўзи? — деб сўрайди иккинчи офицер.

— Югенштадт шаҳри яқинида, — дейди биринчиси.

Группенфюрер Вольф машинага яқинлашади. Фон Хорн ойнани туширади.

— Бу америкаликлар эмас, — дейди эсэсчи.

— Кўряпман.

— Сиз нима қилмоқчисиз, жаноб қўмондон?

— Бу саволни мен ҳам сизга беришим мумкин, жаноб группенфюрер. Колоннани қўриқлашга сиз жавобгарсиз-ку.

— Улар бу ерда кўпчилик бўлиши мумкин эмас. Улар билан музокара бошлаб, вақтдан ютиб туриш керак, мен эса зудлик билан ёрдам чақираман.

— Шундай қилсак ёмон бўлмас эди.

— Мен атом қуроли компонентлари юкланган махсус машинани портлатишга тайёрлаш ҳақида буйруқ берман.

— Бу ҳам оқилона гап, Вольф. Ишга киришинг!

Вольф яқинлашиб келаётган Млинский ва Ерофеевга олайиб қарайди-да, машинадан зоқлашади.

Шофёрнинг ёнида ўтирган офицер Млинскийнинг қаршисига чиқади-да, честь бериб, дейди:

— Полковник Берг. Қим билан сўзлашиш шарафига муяссарман? Сизга нима керак?

— Махсус отряд командири полковник Млинский. Сизлар қуршовдасиз. Олдинда — тоғ кўчкиси, орқадаги кўприк портлатилган. Беҳуда қон тўкилмаслиги учун таслим бўлишингизни таклиф этаман.

Млинскийнинг фамилиясини эшитиб фон Хорн бўйнини чўзиб қарайди ва кўзларини катта очганча афсонавий рус полковнигига тикилади.

Ерофеев жавраб қўшимча қилади:

— Оналарингни кўрсатиб қўймасимиздан таслим

бўлинглар, йўқса, худди сўваракни эзгилагандек мажақлаб ташлаймиз...

Фон Хорн энди машинадан тушиб, рус полковнигига юзма-юз тикила бошлайди.

— Сиз Млинскиймисиз? Бўлиши мумкин эмас...

— Менга ишонмасликка қандай асосларингиз бор, жаноб генералполковник фон Хорн?

Фон Хорн жим бўлиб қолади.

Шу пайт тоғлар ортидан осмонга қизил юлдузли самолётлар кўтарилиб, колонна устидан гуррос солганча учиб ўта бошлайди.

Солдатлар машиналардан таппа-таппа сакраб қоятошлар панасига қараб қочадилар.

Самолётлар қайтадан юқорига кўтарилиш учун буриладилар.

Тоғ чўққилари орқасидан қудратли «ура» садола-ри билан отилиб чиққан қизил аскарлар, Млинский отрядининг командирлари ва чехословак партизанлари колонна томон шиддатли суратда бостириб кела бошлайдилар.

Фон Хорн самолётларга чақчайиб қарайди, сўнг нигоҳи колоннага қараб югуриб бораётган жангчи ва партизанларга қадалади.

— Мен сизга ишонаман, полковник,— дейди фон Хорн ва ўз офицерига ўгирилади.— Буйруқни етказинг: қурооллар топширилсин, Берг...

Колонна сафида тўсатдан портлашлар юз беради, бир неча юк машинаси аланга олади. Этак томонда гуриллаб аланга кўтарилади, аллақадан оҳ-фарёд ва инграган товушлар, палла-партиш отишмалар эшитила бошлайди...

Ерофеев автоматини фон Хорнга тўғрилайди. Берг ҳам пистолет филофига қўл чўзади.

— Ваҳимани бас қилинг, Берг!— дея ўшқиради фон Хорн.— Бу Вольф, атом қуроли компонентлари юкланган махсус машинани портлатиб юборди...— У биринчи

Ўлиб Млинскийнинг оёғи остига ўз пистолетини ташлайди.

Майор Воробьев отряд штабига кириб маълум қилади:

— Ўртоқ полковник! Шаҳарчамиздан сал нарида, тоғларда қизил аскарлар мамлакатимиздан келтирилган мактабгача ва мактаб ёшидаги болалар лагерини озод қилишибди. Фашистлар бу болалар устида турли тажрибалар ўтказишар экан. Уларнинг абгор қиёфасига, қоқсуяк қоматига, боланикига ўхшамаган юз-кўзларига қараш даҳшат...

Млинский сесканиб тушади, дарҳол ўрнидан туради.

— Бу лагергача неча километр?

— Ўттиз-ўттиз беш километрдан ошиқ эмас.

— Кетдик,— дейди Млинский ва фуражкасини кийиб, Воробьев билан бирга штабдан чиқади.

Тоғлар қўйнида концентрацион лагерь кенг ялангликда жойлашган. У икки метр баландликдаги тиканли сим билан ўраб олинган. Лагерьнинг ўртасидаги кунгай майдонда ерга ёпишиб кетган ўнтача ёғоч барак қатор тизилишган. Улардаги тахтадан ясалган сўриларда Совет Иттифоқидан келтирилган болалар яшашади. Ён томонда — катта, ёруғ, озода тош иморат. Бу — касалхона, фашист «врачлари» шу ерда болалардан қон олар, улар устида турли тажрибалар ўтказар, ҳолдан тойгандарини ўлдириб, крематорий печларига жўнатишар эди.

Офтоб чарақлаб турган кун. Тоғлардан эсаётган шабада муздек эпкин нафасини уфуради. Қизил Армия озод этган концентрацион болалар лагериди болаларни санитар ишловдан ўтказиш қизғин суръатда олиб борилмоқда. Шундоқ ҳовлининг ўзида саргарош-солдатлар болаларнинг кирлаб-битлаб кетган сочларини машинкада олишмоқда. Шу заҳоти махсус ҳаммом-

автoмашиналарда ҳамширалар ва санитарлар уларнинг эгнидаги маҳбуслик увадаларини ечиб чўмилтиришяпти, ювиб-тараб янги болалар кийим-кечаги кийгизгач, кекса дуб остида жойлашган ошхонага жўнатишяпти. Бу ерда қатор саф тортган сафар ошхоналари олдида эпчил ошпазлар солдат котелокларига буғи чиқиб турган қайноқ, хуштаъм карам шўрва қуйиб, тарелкаларга ёрма бўтқа сузиб, бир бўлак оқ нон билан навбатга тизилган болаларга узатишади. Овқатни олгач, улар четга чиқишади, солдатлар шоша-пиша ясаган омонат тахта столлар атропофига ўтириб, овқатни ютоққанча ямлай бошлайдилар.

Машина лагерга кириб, комендатура ёнида тўхтади. Ундан полковник Млинский ва майор Воробьев тушадилар. Комендатура олдида турган ўрта яшар офицер уларни кўриб яқинлашади-да, ўзини таништиради:

— Болаларни эвакуация қилиш бўйинча санитария группасининг бош врач, медицина хизмати подполковниги Виноградов. Бизга қандай хизмат бор, ўртоқ полковник?

Млинский у билан кўришади.

— Биз лагерни кўрмоқчи эдик.

— Юринглар, мен сизларга фашист каллакесарлари болаларимизни нақадар таҳқирлашганини кўрсатаман,— дейди Виноградов ва улар биргалашиб лагернинг ичига кириб кетишади.

Млинский озиб-тўзиб кетган, ранги заъфарон болаларга — эгнида ола-була лагерь увадалари, кўкракларидан номери рақам этилган нишонлар, соч олдириш навбатини кутиб ерда, харилар устида ўтирган, бемадор чўзилиб ётган бу мурғак жонларга юраги зирқираб тикилади. У гўдакларнинг олдига яқинлашиб сўрайди:

— Болалар, сизлар қаердансизлар? Қайси шаҳарқишлоқлардансизлар?

Сепкил юзли, ўн яшар бола полковникка мулойим боқиб жавоб беради:

— Мен Минскданман, меннинг дадам партизан.

Беш ёшлардаги қоракўз қизалоқ пиқиллаб:

— Ойимга бораман,— дейди-да, йиғлаб юборади.

— Отинг нима?— деб сўрайди Млинский унинг бошини силаб.

— Наташа,— дея жавоб беради қизча ҳадиксираб ва яна йиғлай бошлайди.

— Йиғлама, Наташа, ойингни албатта топамиз,— дейди Млинский базўр ғўлдираб ва болалардан узоқлашади.

Бурни узун, қотма, кўк кўзли, саккиз ёшлар чамасидаги бола боядан буён Млинскийдан кўз узмай турарди, у бирданига харидан сакраб тушади-да, полковникка қараб талпинганча қичқириб юборади:

— Дада! Дада Ваня! Мен Володькаман!

Млинский югуриб келиб болани кўтариб олади, унинг юзига тикилиб, юз-кўзларидан тинмай ўпаркан, нафаси тикилиб энтика-энтика шивирлайди:

— Володька!.. Болагинам!.. Хайрият, тирик экансан!— Унинг кўзларидан тирқираб ёш оқади.

— Дадажон!— дея шивирлайди Володька бўғиқ овоз билан Млинскийнинг бўйнидан маҳкам қучаркан.

Берлиндаги сўнгги жанглр...

Рейхстаг устидаги қизил байроқ...

Гитлернинг куйиб қурумга айланган жасади...

Карлхорстда капитуляция актининг имзоланиши...

Рейхстагнинг қорайиб кетган деворлари. Бу ерда юзлаб солдатлар қатори Ерофеев битган «дасхат» ҳам кўзга чалинади: «Бекор гап, мана, ҳамма балоларга қасдма-қасд етиб келдик. Фашистлар Германияси тормор қилинди. Буюк қасос амалга ошди. Волга бўйилик старшина Ерофеев».

Пастда бу ёзувга тикилганча Млинский, Қанин, Хват, Карасев, Воробьев, Бейсамбоев, Бондаренко, Катя Ярцева ва бошқалар кулимсираб туришади...

Улар иккита машинада қайтишмоқда. Ҳали ҳам бурқсиб ётган уйлар, вайроналар оралаганча ўтиб келишмоқда. Қаёққа қараманг — шағал, синган ойна ва гишт парчалари, оқ байроқлар... Рўпарадан асир тушган немис солдат ва офицерларининг колоннаси келмоқда.

Веймарда ҳаммаёқ осойишта ва сокин. Бус-бутун виллалар кўм-кўк боғлар қўйнида яшнаб турибди.

— Буржуйларнинг шу ердаям омади келди,— дейди Ерофеев.— Итваччаларнинг омон қолишганини қаранг!

— Лекин, ўйлайманки, кўпга эмас,— деб кулади Қанин.

Шу пайт уйлардан бирининг подвалидан фаустпатрон отилади. Иккинчи машина йўлга кўндаланг бўлиб қолади, филдираги юлиниб чиқиб филдираб кетади... Шофёр шу заҳоти жон беради, портлаш зарби эса Ерофеевни бир четга улоқтириб ташлайди.

Биринчи машинадагилар подвалга қараб автоматлардан ўт очадилар, сўнг у томонга гранаталар ирғитишади...

Катя Ярцева ва Млинский Ерофеевнинг тепасида туришибди. Старшина оғир-оғир нафас олганча зўр бериб илжайишга уринади.

— Ана... ажалга йўлиққан жойим...

— Зудлик билан машинага!— деб буюради полковник.— Госпиталга!

— Шошма, Петрович,— дейди Ерофеев. У чарм пальтоли бир киши ва ўн икки ёшлардаги озғингина болани подвалдан олиб чиқишаётганини кўриб қолган. Бу унтерштурмфюрер Рот ва Иоганн Бютцов эди. Уларни яқинроқ олиб келишади.

— Машинага сен отдингми?— деб сўрайди Ерофеев Ротдан оғриқни базўр енгиб. Полковник саволни унтерштурмфюрерга немисча таржима қилиб беради. У чурқ этмай тураверади.

— Мен отдим,— дейди Иоганн секингина.

— Аҳ, газанда!— Хват тишларини маҳкам қисади.

— Нега сен отдинг?— деб сўрайди Ерофеев, полковник шу заҳоти таржима қилади.

— У менга «от! деди,— деб жавоб беради Иоганн ва йиғлаб юборади.

— Сен... ўзинг эмасми?— деб сўрайди Ерофеев эсэсчидан. У тескари ўгирилади.

Бондаренко автомат затворини шарақлатади.

— Шошма,— дейди Ерофеев.— Иван Петрович... болани қўйиб юбор...— У шундай дея жим қолади.

— Машинага! Дарҳол!— дейди полковник.

Ерофеевни кўтариб кетишади.

— Буларни нима қилай, ўртоқ полковник?— деб сўрайди Бондаренко.

— Ерофеич нима деганини эшитдингми?

— Эшитдим...

— Бажар.

— Қани, югур...—Бондаренко Иоганни туртиб қўяди.

Бола журъат қилолмай каловланиб туради.

— Югур деяпман!— деб қичқиради Бондаренко.— Онангининг олдига чоп! Қани!— Иоганн орқасига ўгирилади-да, югура кетади.

— Бунн эса,— дейди Млинский қатъият тўла кўзларини Ротдан узмай,— «Смерш» бўлимига топширинг.

Жангчилар боланинг оқ сочли боши ям-яшил дарахтлараро кўздан ғойиб бўлгунича ортидан қараб қоладилар.

Германиянинг жанубидаги уруш деярли дахл қилмаган кичкинагина озода шаҳарча. Тўсиқ девор ортида, кўҳна қаср ҳовлисида сирень ғарқ гуллаган. Шаҳарчанинг кўчалари худди қабристондек бўм-бўш; магазинлар ойнасидаги темир пардалар тушириб қўйилган. Фақат йўлакларнинг у ер-бу ерида сочилиб ётган немис каскалари, противогаз ғилофлари, ҳужжатлар ва фотосуратлар кечагина бу ерда уруш бўлганидан далолат беради.

Полковник Млинскийнинг махсус отряди майдонда саф тортган. Унг қанотда жанговар байроқ ҳилпирайди. Жангчиларнинг бармоқлари қурол дастасини маҳкам сиққан. Саф олдида, қасрнинг аллақайси бурчагидан олиб чиқилган, устига қизил мато ёпилган стол ортида генерал — ҳарбий совет аъзоси ва Николай Васильевич Семиренко туришибди.

Стол устида — пирамида қилиб тахланган қизил қутичалар. Генерал баланд товуш билан фармон ўқи-моқда, унинг товуши сукунат қўйнида узоқларга таралади:

— СССР Олий Совети Президиумининг Фармони. Душман ортида махсус топшириқларни намунали бажаргани ва бунда кўрсатган жасорат ва қаҳрамонлиги учун майор Алиев Ҳасан Алиевичга Совет Иттифоқи Қаҳрамони унвони берилсин...

— Майор Алиев Ҳасан Алиевич,— дея сафдан жавоб беради полковник Млинский,— Ватан учун жангларда қаҳрамонларча ҳалок бўлди...

Бир лаҳзалик жимликдан сўнг генерал давом этади:

— ...Полковник Млинский Иван Петровичга Совет Иттифоқи Қаҳрамони унвони берилиб, Ленин ордени ва Совет Иттифоқи Қаҳрамонининг Олтин Юлдузи топширилсин...

Млинский шаҳдам юриб стол олдида яқинлашади. Семиренко унга мукофотларни топшириб, маҳкам қучоқлаб ўпади.

— Совет Иттифоқига хизмат қиламан!— дейди Млинский ҳаяжонланиб.

У жойига қайтмоқчи бўлади, бироқ Семиренко уни тўхтатиб қолади ва Млинский у билан фармонни ўқишда давом этаётган генералнинг ёнига бориб туради:

— ...Инженер-майор Шумский Виктор Ивановичга Совет Иттифоқи Қаҳрамони унвони берилсин...

— Инженер-майор Шумский Ватан учун жангларда

қахрамонларча ҳалок бўлди,— дея сафдан жавоб беради Озеров.

— ...Капитан Бейсамбоев Оқтой Бердиевич, старшина Ерофеев Иван Герасимович (марҳум), старший лейтенант Иванов Иван Алексеевич, подполковник Канин Фёдор Фёдорович, майор Карасёв Алексей Николаевич, старшина Полищук Александр Егорович (марҳум), подполковник Хват Виктор Сергеевич Ленин ордени билан; капитан Бондаренко Семён Иванович, медицина хизмати капитани Бистрова Ирина Петровна (марҳума), Германия граждани Бютцов Фридрих (марҳум), Чехословакия граждани Гонуляк Антон, капитан Озеров Егор Николаевич Қизил Байроқ ордени билан; медицина хизмати майори Инаури Зураб Николаевич, сержант Косих Виктор Артёмьевич, старшина Лукьянов Александр Борисович, сержант Мгеладзе Вано Тенгизович, Польша граждани Милевская Ванда I даражали Ватан уруши ордени билан...

Ғолиб солдатларнинг қайтиши...

Эшелон баҳор чечакларидан гулдаста тутган кишилар билан тирбанд перронга аста яқинлашади.

Эғнидаги гражданич пиджак кўксиде депутатлик нишонни ва орден белгилари ярақлаб турган Семиренко, унинг ортидан Матвей бобо, Мишуткани етаклаб олган Алёша, қўлида қизча кўтарган Наташа, подполковник Хватнинг оқ соч онаси, майор Карасевнинг гўзал, ёш хотини дарҳол олдиндаги вагонга ёпириладилар.

Вагондан кўкрағида Совет Иттифоқи Қаҳрамонининг Олтин Юлдузи ёнган Млинский ва орден-медаллар таққан Канин, Володька, Хват, Карасёв, Бондаренко, Бейсамбоев, Инаури, Катя Ярцева тушиб келадилар.

Семиренко Млинскийни маҳкам бағрига босиб, уч марта ўпади:

— Қадрдоним Иван Петрович! Сени ва барча ўртоқ-

ларни ватанга эсон-омон қайтганингиз билан қизгин қутлайман.

Млинский жилмайиб хитоб қилади:

— Биз қайтиб келдик! Биз ғалаба билан қайтиб келдик!..

Қизил Майдонда ғалаба паради.

Парад қатнашчилари орасида Млинский, Канин, Хват, Бондаренко ва махсус отряднинг бошқа жангчи ва командирлари ҳам бор.

...Яна май ойи, яна фарқ гуллаган боғлар. Янги қуриб битказилган мактабнинг кенг ҳовлисида гул кўтарган октябрийлар, пионерлар, комсомол ва ўқитувчилар саф тортишган. Млинский ва Семиренко уларга меҳмон бўлиб келишган. Митингда сўзга чиққан боланинг янгроқ овози эшитилиб турибди:

— 1945 йил, 2 май кунини 1-ва 2-Украина fronti ҳамда маршал Жуков қўмондонлигидаги 1-Белоруссия fronti қўшинлари фашистлар Германиясининг пойтахтини забт этишди... 9 майда... йўқ, 8 майда эса сўзсиз таслим бўлиш ҳақидаги акт имзоланди... 9 май — Ғалаба байрами... Бизнинг жангчиларимиз яқсон этилган рейхстаг деворларига ўз ёзувларини битдилар. Улуғ Ватан урушида йингирама миллион совет кишиси ҳалок бўлди. Ана шундай қурбонлар эвазига тинчлик қўлга киритилди. Шавкатли жангчиларимиз ва командирларимизнинг қаҳрамонлиги ва фидойилиги туфайли фашизм бутунлай тор-мор қилинди! Мана, шундан буён ўттиз беш йилдирки, Европада уруш бўлгани йўқ... — Бола қизариб кетади-да, сўрайди: — Тўғрими, Иван Петрович?

Млинский жилмайганча жавоб беради:

— Тўғри.

Кремль девори ёнидаги Номаълум соддат қабри. Мангу шухрат олови ёнади. Оқ ҳарир либосга буркан-

ган келинчаклар қабрга яшнаб турган гулдасталар қўядилар...

Буюк қурилишлар манзараси. Гидроэлектростанциялар, БАМ, янги тураржой массивлари. Қўкка бўй чўзган нефть вишкалари. «Арктика» музёраи уч метр қалинликдаги муз қатламини ёриб Шимолий Қутбга сузиб бораётир. Боғлар гулга кўмилган, пахталар чаман-чаман очилган, тилларанг, поёнсиз буғдойзорлар оҳиста чайқалади. Қосмик кемалар кўкка парвоз қилмоқда...

Совет кишисининг жанговар ва меҳнат жасоратларини улугловчи ойдин, ҳаётбахш қўшиқ янграйди.

ФИЛЬМЛАР ҲАҚИДА МАЪЛУМОТ

«Қасоскорлар fronti», «Фронт ортидаги фронт», «Душман ортидаги фронт» кенг экранли, рангли бадний фильмлар. «Мосфильм» киностудиясида 1974—80 йилларда суратга олинган.

Сценарийлар автори Семён Цвигун. Постановкачи режиссёр Игорь Гостев. Бош оператор А. Харитонов. Бош расом В. Голиков. Композитор В. Баснер. Овоз оператори Л. Булгаков. Қўшиқлар автори М. Матусовский.

Ролларни ижро этадилар: В. Тихонов (Млинский), О. Жаков (Матвей бобо), Т. Мирзоев (Алиев), А. Денисов (Вакуленчук), Г. Польских (Зина), И. Переверзев (ҳазрат Павел), Е. Шутов (Охрим Шмиль), С. Суховой (Наташа), И. Лапиков (Ерофеев), Е. Матвеев (Семиренко), В. Заклунная (Ирина Петровна), Ю. Толубеев (Профессор Беляев), Г. Николаенко (Горшков), Н. Полищук (Полищук), А. Бўронбоев (Бейсамбоев), Г. Яковлев (Цвюнше), И. Ледогоров (Афанасьев — Райснер), А. Кобаладзе (Сталин), В. Самойлов (генерал Ермолаев), В. Стрельчик (генерал Антонов), Мати Клорен (Григорьев — Занге), М. Жарковский (Новча-Кляйн), Ханио Хассе, ГДР (фон Хорн), Харри Питч, ГДР (Вольф), А. Романцов (Алик—Алерт).

«Қасоскорлар fronti» («Фронт без флангов») фильми 1975 йилда Довженко номидаги Олтин медал, Кишиневдаги VIII Бутуниттифоқ кинофестивалининг Асосий мукофоти, 1976 йилда Дехлидаги III халқаро кинофестивалнинг Катта соврини, 1978 йилда Еревандаги XI Бутуниттифоқ кинофестивалнинг Махсус мукофоти, СССР Қурулли Кучлари министрлигининг Катта соврини билан тақдирланди.

«Фронт ортидаги фронт» фильми 1978 йилда Тошкентда бўлиб ўтган VI халқаро кинофестивалда Ўзбекистон ССР Министрлар Советининг Махсус мукофотини олган.

«Қасоскорлар fronti», «Фронт ортидаги фронт» фильмлари ака-ука Васильевлар номидаги Давлат мукофотига (1978) ҳамда Ленин комсомоли мукофотига (1979) сазовор бўлган.

МУНДАРИЖА

Қасоскорлар fronti. <i>Омон Мухтор таржимаси</i>	5
Фронт ортидаги фронт. <i>Тўрайов Искандаров таржимаси</i> . .	123
Душман ортидаги фронт. <i>Хайриддин Султонов таржимаси</i> .	<u>253</u>

На узбекском языке

Семен Цвигун

ВОЗМЕЗДИЕ

(Киносценарий)

Редактор *А. Суёнов*

Рисом *В. Намировский*

Расмлар редактори *А. Пономарев*

Техн. редактор *Н. Жўраева*

Корректор *Э. Турсунбоева*

ИБ № 2027

Босмакхонага берилди 18.12.81.

Босишга рухсат этилди 12.01.82.

Формати 76x108 1/32 Босмакхона қоғози № 1.

Адабий гарнитурга. Юқори босма.

Шарти босма л 19.25+1,4 вкл. Нашр л. 19.9 +

2,6 вкл. Тиражи. 15000. Заказ 1450 Баҳоси 1с. 30т.

Ғафур Гулом номидаги Адабиёт ва санъат
нашриёти, 700129. Тошкент, Навоий кўчаси, 30.

Ўзбекистон ССР Нашриётлар, полиграфия
ва китоб савдоси ишлари Давлат Комитети-
нинг Тошкент «Матбуот» полиграфия ишлаб
чиқариш бирлашмаси. Тошкент, Навоий
кўчаси, 30.